

**ESKİ HÜKÜMLÜ BİREYLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ
KOŞULLARI: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ**

Cansu EREL

**Aralık 2022
DENİZLİ**

**ESKİ HÜKÜMLÜ BİREYLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ
KOŞULLARI: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı**

Cansu EREL

Danışman: Prof. Dr. Handan KUMAŞ

**Aralık 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Cansu EREL

ÖN SÖZ

Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasındaki Koşulları: İzmir İli Örneği başlıklı çalışma Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Elbette ki çalışmamda teşekkürü borç bildiğim kişiler var. Kendisiyle çalışma fırsatı yakaladığım için kendimi çok şanslı hissettiğim, bilgi ve tecrübesiyle bana rehberlik eden tez danışmanım sayın Prof. Dr. Handan Kumaş'a; tezimi iyileştirdikleri, değerli görüş ve önerilerini benimle paylaştıkları için sayın Doç. Dr. Ayhan Görmüş'e ve sayın Dr. Öğretim Üyesi Nursel Durmaz Bodur'a; alan araştırması sürecinde bana kolaylık sağlayan Sosyal Güvenlik Kurumu İzmir İl Müdürü sayın Yavuz Kurt'a ve Çalışma ve İş Kurumu İzmir İl Müdürü sayın Kadri Kabak'a; vakit ayırıp araştırmaya katılan, ortaya bilimsel bir çalışma koyma fırsatı veren tüm katılımcılara ve her koşulda yanımda olan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili annem, babam ve ağabeyime çok teşekkür ederim.

ÖZET

ESKİ HÜKÜMLÜ BİREYLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ KOŞULLARI: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ

Erel, Cansu
Yüksek Lisans Tezi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Handan KUMAŞ

Aralık 2022, XI + 183 sayfa

Çalışmanın amacı, sosyal politika yazınında dezavantajlı durumları sıklıkla vurgulanan eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki koşullarını incelemektir. Çalışmanın sorusu; “İzmir ili örneği ile eski hükümlü olmak işgücü piyasası koşullarının belirlenmesinde etkili midir” biçiminde oluşturulmuştur.

Araştırma, amaç ve sorusu bağlamında kuram ve uygulama bölümlerinden oluşturulmuştur. Kuramsal bölüm, yazın taraması yöntemine dayanan eski hükümlü kavramı ve eski hükümlü ile işgücü piyasası ilişkisini açıklayan kuramların tartışıldığı birinci bölüm; Türkiye ve ülke örnekleri ile eski hükümlülere yönelik işgücü piyasası politikalarının incelendiği ikinci bölümü içermektedir. Uygulama bölümünde ise fenomenolojik bir yaklaşımla eski hükümlülerin işgücü piyasası deneyimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Durum tespiti odaklı uygulama bölümü; nitel bir araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış soru metni üzerinden; 10 eski hükümlü, 18 kamu temsilcisi ve 13 özel sektör işveren ve işveren vekili olmak üzere, 41 katılımcıdan yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği ile elde edilen bulguları kapsamaktadır. Elde edilen veriler, içerik analizi tekniği ile yorumlanmıştır.

Alan araştırması bulgularına göre; 16 kamu temsilcisi eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlandığını, 12 özel sektör temsilcisi ise dışlanmanın suç türüne bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ancak araştırma sırasında çalışan 9 eski hükümlü diğer katılımcılardan farklı olarak işgücü piyasasından dışlanmadığını düşünürken, sadece potansiyel işsizlik tanımında yer alan 1 eski hükümlü dışlandığını belirtmiştir. Özel sektör işvereni 7 katılımcı, teşvik verilmesi durumunda eski hükümlü çalıştıracağını ifade etmiştir. Kırk bir katılımcının 25’i işgücü piyasası politikalarının, eski hükümlülere yönelik olarak iyileştirilmesi ve geliştirilmesi önerisinde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eski Hükümlü, İşgücü Piyasası, İşgücü Piyasası Politikaları, Nitel Araştırma

ABSTRACT**THE CONDITIONS OF EX-CONVICT INDIVIDUALS IN THE LABOR MARKET: THE EXAMPLE OF İZMİR PROVINCE**

Erel, Cansu

Master Thesis

Department of Labour Economics and Industrial Relations

Labour Economics and Industrial Relations Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Handan KUMAŞ

December 2022, XI + 183 pages

The aim of the study is to examine the conditions in the labor market of ex-convicts, whose disadvantaged situations are frequently emphasized in the labor market. The question of the study is whether being an ex-convict is effective in determining the labor market conditions with the example of İzmir province.

The research is composed of theory and application sections in the context of its purpose and question. The theoretical section consists of the first part where the concept of ex-convicts based on the literature review method and the theories explaining the relationship between ex-convicts and the labor market are discussed and the second part which examines Türkiye and country examples and labor market policies for ex-convicts. In the application part, an attempt is made to determine the labor market experiences of ex-convicts using a phenomenological approach.

The due diligence focused application section; using a semi-structured question text is a qualitative research method that covers the findings obtained through face-to-face in-depth interview technique from 41 participants, 10 ex-convicts, 18 public representatives and 13 private sector employers and employers' representatives. The obtained data were interpreted with the content analysis technique.

According to the field research findings; 17 public representatives emphasized that ex-convicts are excluded from the labor market, while 12 private sector representatives stressed that exclusion depends on the type of crime. However, while 9 ex-convicts working during the research thought they were not excluded from the labor market, unlike other participants, only 1 ex-convict included in the definition of potential unemployment expressed that he/she was excluded. 7 participants who were private sector employers, stated that they would employ ex-convicts on the condition that they received incentives. Twenty-five of the forty-one participants have suggested improvement and development of the labor market policies for ex-convicts.

Keywords: Ex-Convict, Labor Market, Labor Market Policies, Qualitative Research

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
GRAFİKLER DİZİNİ	x
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ESKİ HÜKÜMLÜ VE İŞGÜCÜ PİYASASI İLİŞKİSİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Suç, Ceza, Hükümlü, Eski Hükümlü Kavramları	3
1.1.1. Türk Hukukunda Eski Hükümlü Tanımı.....	7
1.1.2. Sosyolojik ve Psikolojik Açından Eski Hükümlü Kavramı.....	7
1.1.3. Dezavantajlı Birey/ Grup ve Sosyal Dışlanma Kavramları	10
1.2. Eski Hükümlü ve İşgücü Piyasası İlişkisine Yönelik Kuramlar	13
1.2.1. Sosyal Dışlanma ve Eski Hükümlü.....	13
1.2.2. Damgalama Kuramı ve Eski Hükümlü	16
1.2.3. Öğrenilmiş Çaresizlik Kuramı.....	18
1.2.4. Tabakalı İşgücü Piyasası Kuramı	20
1.3. Çalışma Hakkı ve Çalışmanın Eski Hükümlüler Açısından Önemi	21
1.4. Eski Hükümlülerin Sosyal İçermesine Yönelik Uluslararası Düzenlemeler	25
1.5. Yazın İncelemesi.....	28

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE VE ÜLKE ÖRNEKLERİ İLE ESKİ HÜKÜMLÜLERE YÖNELİK İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI

2.1. Refah Devletlerinin Uygulama Örnekleri	38
2.1.1. Danimarka	41
2.1.2. Almanya	42
2.1.3. Avusturya	44
2.1.4. İsveç	44

2.2. Türkiye’de Eski Hükümlülerin İşgücü Piyasasına Uyumuna Yönelik Yasal Düzenlemeler	45
2.3. Türkiye’de Eski Hükümlülere Yönelik İşgücü Piyasası Politikaları	49
2.3.1. Pasif Politikalar	50
2.3.2. Aktif Politikalar	54
2.3.2.1. Eski Hükümlülere Kendi İşini Kurma Desteği	55
2.3.2.2. Doğrudan Kamu İstihdamı ve Toplum Yararına Programlar	57
2.3.2.3. Eşleştirme, İş ve Meslek Danışmanlığı	58
2.3.2.4. Mesleki Eğitim Kursları	59
2.3.2.5. Ücret ve Çalışma Destekleri	61
2.4. Türkiye’de Ceza İnfaz Kurumlarında İstihdam Edilebilirliğe ve Sosyal İçermeye Yönelik Faaliyetler	62
2.4.1. İşyurtlarının Faaliyetleri	64
2.4.2. Psikolojik Destek veya İyileştirme Faaliyetleri	67
2.4.3. Sosyalleşmeye Yönelik Faaliyetler	68
2.5. Denetimli Serbestlik ve Sosyal İçerme Faaliyetleri	68
2.6. TÜİK ve Adalet Bakanlığı Verilerine Göre Eski Hükümlülerin Sosyo Demografik Özellikleri	70
2.7. İzmir’de Eski Hükümlülerin Genel Görünümü	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR İLİ ÖRNEĞİ İLE ESKİ HÜKÜMLÜLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI KOŞULLARI

3.1. Alan Araştırmasının İçeriği	87
3.1.1. Amaç, Alan	87
3.1.2. Yöntem, Sınırlılıklar	87
3.2. Araştırma Bulguları	90
3.2.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	90
3.2.2. Eski Hükümlü Kavramının Çağrışımları	95
3.2.3. Çalışmaya Atfedilen Anlam	96
3.2.4. Damgalanma ve Dışlanmaya Yönelik Görüşler	100
3.2.5. Çalışma Yaşamı ve Öğrenilmiş Çaresizlik	108
3.2.6. Eski Hükümlü Olma ve Tabakalı İşgücü Piyasası Kuramı İlişkisi	111
3.2.7. Eski Hükümlülerin Çalışma Olanaklarına Yönelik Yaklaşımlar	113
3.2.8. Eski Hükümlülerin İşgücü Piyasası Politikalarından Yararlanma Durumu	128
3.2.9. Eski Hükümlü İstihdamına Yönelik Öneriler	137
3.2.9.1. Tahliye Öncesi Öneriler	139

3.2.9.2. Tahliye Sonrası Öneriler	141
3.2.9.2.1. Yasal öneriler	142
3.2.9.2.2. Psikolojik Öneriler	145
3.2.9.2.4. Diğer Öneriler	148
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	150
KAYNAKLAR	161
<i>EKLER</i>	173
<i>Ek-1. Kamu Sektörü Temsilcilerine Yönelik Görüşme Formu</i>	174
<i>Ek-2. İşverenlere Yönelik Görüşme Formu</i>	175
<i>Ek-3. Eski Hükümlülere Yönelik Görüşme Formu</i>	177
<i>Ek-4. Eski Kamu Temsilcisine Yönelik Görüşme Formu</i>	179
<i>Ek-5. Katılımcı Onay Formu</i>	180
<i>Ek-6. Etik Kurul Kararı</i>	181
ÖZ GEÇMİŞ	183

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sosyal Dışlanma Biçimleri	13
Şekil 2. Eski Hükümlülük ve Sosyal Dışlanma Etkileşimi	14

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Eski Hükümlülerin İşgücü Piyasasındaki Durumlarına Yönelik Yazın	29
Tablo 2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları İçinde Aktif ve Pasif Politikalara Ayrılan Pay (%), 2018-2019.....	40
Tablo 3. Eski Hükümlülerin Kamu Sektöründe ve Özel Sektörde İşe Yerleştirilme Durumları, (2000-2021 Yılları).....	48
Tablo 4. Kendi İşini Kurma Projesine Başvuran ve Proje Desteği Alan Eski Hükümlü Sayısı, 2017-2021 Dönemi.....	55
Tablo 5. Ceza İnfaz Kurumunda Uygulanan Eğitim Faaliyetleri	63
Tablo 6. İşyurtlarında Çalışan Toplam Hükümlü ve Tutuklu Sayısı, 2010-2021 Dönemi	66
Tablo 7. İşyurtlarında Çalışan Hükümlü ve Tutuklulara Ödenen Gündelik Ücret/Yevmiye Tutarları (TL), 2010-2021 Dönemi	67
Tablo 8. İş Durumuna Göre Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü ve Tutukluların Sayısı, 2016 Yılı.....	75
Tablo 9. Cinsiyete Göre İkametgâhı İzmir Olan Ceza İnfaz Kurumuna Giren ve Kurumdan Çıkan Hükümlü Sayısı, (2015-2020 Dönemi)	81
Tablo 10. Yıllara Göre İkamet Yeri İzmir Olan Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan (Tahliye Edilen) Hükümlülerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı (2016, 2017,2018, 2020)	81
Tablo 11. İkamet Yeri İzmir Olan Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan (Tahliye Edilen) Hükümlülerin Yaş Aralıklarına Göre Sayısal Dağılımı, 2004-2006-2008 Yılları.....	82
Tablo 12. İkamet Yeri İzmir Olan ve Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlülerin Kent ve Kıra Göre Dağılımı (1992, 1996, 2000, 2004, 2008).....	83
Tablo 13. İkamet Yeri İzmir Olan Hükümlülerin Ceza İnfaz Kurumuna Girmeden Önceki Meslekleri, (2004, 2006, 2008)	84
Tablo 14. İzmir İlinde İşe Yerleştirilen Eski Hükümlü Sayısı, (2011-2021 Dönemi)....	85
Tablo 15. İzmir İlinde Kendi İşini Kurma Projesine Başvuran ve Proje Desteği Alan Eski Hükümlü Sayısı, (2016-2021 Dönemi).....	85
Tablo 16. İzmir İlinde Cinsiyete Göre Eski Hükümlülere Yönelik Açılan Kurslar ve İşe Yerleştirilme Durumları, (2015-2021 Dönemi).....	86
Tablo 17. Eski Hükümlülerin Sosyo-Demografik Özellikleri	92
Tablo 18. Kamu Temsilcilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri.....	93
Tablo 19. Özel Sektör İşverenlerinin Sosyo-Demografik Özellikleri.....	94
Tablo 20. Eski Hükümlü Kavramının Çağrışımları (EHK, EKT)	95
Tablo 21. Katılımcıların (EHK, ÖSİ, EKT) Çalışma Kavramına Atfettiği Anlam ve Çalışmayı Hak ve Ödev Olarak Görmeye İlişkin Görüşler	99
Tablo 22. Katılımcıların (EHK, EKT) Damgalanma Durumu ve Bu Durumun Sürekliliğine İlişkin Görüşleri.....	101
Tablo 23. Katılımcıların (EHK, KST, EKT) İşgücü Piyasasından Dışlanmaya Yönelik Görüşleri.....	105
Tablo 24. Katılımcıların (EHK) İş Başvurularında Eski Hükümlü Olduklarını Söyleme Durumları	107
Tablo 25. Katılımcıların (EHK) Yaşantılarından Memnuniyet Durumları.....	108
Tablo 26. Katılımcıların (EHK) Öğrenilmiş Çaresizlik Yaşama Durumlarına İlişkin Bulgular.....	110
Tablo 27. Katılımcıların (EHK) Eski Hükümlülük ve Tabakalı İşgücü Kuramı İlişkisine Yönelik Görüşleri.....	113
Tablo 28. Katılımcıların (EHK, ÖSİ, EKT) Eski Hükümlü Çalıştırmada Belirleyici Koşullara İlişkin Görüşleri.....	118

Tablo 29. Katılımcıların (EHK, ÖSİ, EKT) Eski Hükümlü Çalıştırmaya Yönelik Teşvik Uygulanması Durumuna İlişkin Görüşleri	122
Tablo 30. Katılımcıların (EHK, EKT) Çalışma Fırsatının Ücretli Çalışan veya Girişimci Olarak Elde Edilmesine Yönelik Görüşleri.....	125
Tablo 31. Katılımcıların (KST, EKT) Özel Sektörde Eski Hükümlü Çalıştırma Zorunluluğunun Kaldırılmasına İlişkin Görüşleri.....	127
Tablo 32. Katılımcıların (EHK) Tahliye Öncesi ve Aktif Politikalar Kapsamında Uygulanan Faaliyetlere Katılım Durumu ve Katılmama Nedenleri	131
Tablo 33. Katılımcıların (EHK) İş Arama Yolları, Tahliye Sonrası İlk Zamanlar ve Mevcut Durumda İş Arama Sonuçları	133
Tablo 34. Katılımcıların (ÖSİ) Eski Hükümlülerin Çalıştırılmasına Yönelik Politikalar Hakkındaki Bilgi Düzeylerine İlişkin Bulgular	136
Tablo 35. Katılımcıların (EHK, KST, ÖSİ, EKT) Eski Hükümlü İstihdamının Artırılmasına Yönelik Önerileri	138
Tablo 36. Katılımcıların İşgücü Piyasasındaki Koşullarına Yönelik Görüşleri.....	157

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde GSMH'dan Sosyal Harcamalara Ayrılan Pay (%), 2019 Yılı	41
Grafik 2. Türkiye'de Eski Hükümlülere Yönelik Girişimcilik Eğitim Programından Yararlananların Cinsiyete Göre Dağılımı, 2016-2019 Dönemi	56
Grafik 3. Türkiye'de İş ve Meslek Danışmanları ile Bireysel Görüşme Yapan Eski Hükümlü Sayısının Cinsiyete Göre Dağılımı, 2016-2021 Dönemi	59
Grafik 4. Mesleki Eğitim Kurslarına Katılan Eski Hükümlülerin Sayısı, 2016-2021 Dönemi.....	60
Grafik 5. Türkiye'de İşbaşı Eğitim Kurslarına Katılan Eski Hükümlü Sayısının Cinsiyete Göre Dağılımı, 2016-2021 Dönemi	61
Grafik 6. 2015-2020 Döneminde Ceza İnfaz Kurumuna Giren ve Çıkan Hükümlü Sayısı	71
Grafik 7. 2010-2020 Döneminde Ceza İnfaz Kurumlarındaki Hükümlülerin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	72
Grafik 8. Suç İşleme Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı, 2020 Yılı	73
Grafik 9. Daimi İkametgâha Göre Ceza İnfaz Kurumundaki Hükümlüler, 2020 Yılı....	74
Grafik 10. 2018-2020 Yılları Arasında Ceza İnfaz Kurumlarından Çıkan Hükümlülerin ve Tutukluların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı	76
Grafik 11. 2018-2020 Dönemi Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan Hükümlü ve Tutukluların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	78
Grafik 12. 2015-2020 Dönemi Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan Hükümlü ve Tutukluların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı.....	79

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
COVID-19	Yeni Koronavirüs Hastalığı
CTEGM	Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
DPPS	Danimarka Hapishanesi ve Şartlı Tahliye Hizmeti
EHK	Eski Hükümlü Katılımcı
EKT	Eski Kamu Temsilcisi
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi
GSMH	Gayrisafi Milli Hâsıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KST	Kamu Sektörü Temsilcisi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖSİ	Özel Sektör İşvereni
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SPPS	İsveç Hapishane ve Şartlı Tahliye Hizmeti
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TYP	Toplum Yararına Programlar

GİRİŞ

İşgücü piyasasında en dezavantajlı gruplardan biri, eski hükümlülerdir. Eski hükümlülerinin işgücü piyasasındaki koşulları veya durumları sosyal politikanın en güç, karmaşık ve kronik sorunlarından biridir. Eski hükümlü, işlemiş olduğu suç veya suçların cezasını ceza infaz kurumunda çektikten sonra hükümlülük süresini tamamlayarak tahliye olan bireydir. Eski hükümlü bireylerin ceza infaz kurumundan çıkarak toplumsal hayata dönmeleri onların toplum tarafından kabullenildikleri anlamına gelmemektedir (Savaş ve Eryalçın, 2020: 339). Çünkü eski hükümlü olmak damgalanmayı dolayısıyla sosyal yaşam ve işgücü piyasasından dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Toplum tarafından kabul görmeme, ötekileştirme, ayrımcılık gibi yaklaşımlar, eski hükümlülerin iş bulmalarını zorlaştırmakta, çalışma hakkına ulaşmalarını veya çalışma eylemini gerçekleştirilebilmelerini güçleştirebilmektedir. İlgili yazında eski hükümlülerle ilgili yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu, ‘suç ve suçluluk, suç ve nedenleri ve sonuçları’ boyutlarını veya konularını sosyolojik ve psikolojik açıdan incelemiştir.

Alan yazınında suç ve çalışma veya çalışmama arasındaki ilişkiyi, çalışma ekonomisi kapsamında inceleyen araştırmaların sayısı oldukça azdır. Ayrıca alan yazında eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki koşullarını kamu sektörü temsilcileri üzerinden inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktada çalışmanın amacı, eski hükümlülerin işgücü piyasası koşullarının eski hükümlü birey, özel sektör işverenleri ve kamu temsilcileri aracılığı ile çok boyutlu biçimde tespit edilmesi ve eski hükümlüler açısından işgücü piyasası politikalarının işlerliğini veya etkinliğini ortaya çıkarmaktır. Araştırmada eski hükümlülerin yanı sıra işveren ve kamu temsilcilerinin de yaklaşımlarının incelenmesinin temel amacı, alan yazınına konunun farklı boyutları ile tartışılarak katkı sağlanmasıdır. Bu çalışmada, eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki koşulları çalışma ekonomisi disiplini çerçevesinde irdelenmiştir.

Araştırmanın temel konusu, eski hükümlülerin işgücü piyasası koşullarının nasıl olduğu ve/veya hangi koşulları içerdiğidir. Alt soruları ise “İzmir ili örneği ile eski hükümlülerin işgücü piyasası koşulları dezavantajlı koşullar içermekte midir?” ve “İzmir ili örneği ile uygulanan politikalar eski hükümlü bireyler, kamu ve özel sektör temsilcileri tarafından yeterli bulunmakta mıdır?” biçimindedir. Söz konusu sorulara kuramsal çerçeve, istatistiki veriler ve alan araştırması ile yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Araştırma, yazın taraması yöntemine dayalı iki kuramsal bölüm; temel ve alt soruların yanıtının arandığı alan araştırması bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölümde konu ile ilgili suç, ceza, hükümlü ve eski hükümlü kavramları açıklanmış; dezavantajlı birey/grup ve sosyal dışlanma kavramlarına yer verilmiştir. Sonrasında çalışmanın alt yapısını oluşturan sosyal dışlanma, damgalanma, öğrenilmiş çaresizlik ve tabakalı işgücü piyasası kuramları ile eski hükümlülük arasındaki etkileşim açıklanmıştır. Ulusal ve uluslararası düzeyde çalışma hakkı ve eski hükümlüler için çalışmanın önemine yer verilmesinin ardından yazın incelemesi yapılarak mevcut çalışmaların sonuçları aktarılmıştır.

İkinci bölümde eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki durum ve koşullarını ortaya çıkarabilmek amacıyla, öncelikle başarılı ülke uygulamalarına yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye’de eski hükümlülere yönelik yasal düzenlemeler, aktif ve pasif işgücü piyasası politikaları irdelenmiş; Ceza İnfaz Kurumlarında eski hükümlülerin toplum ile bütünleşmesine yönelik uygulanan faaliyetler, istatistiki veriler ile yorumlanmıştır. Ayrıca TÜİK ve Adalet Bakanlığı verileri üzerinden eski hükümlülerin sosyo-demografik görünümü ve çalışma hayatı ile ilgili durumları, Türkiye ve alan araştırmasının yapıldığı İzmir ili açısından incelenmiştir.

Alan çalışmasını içeren üçüncü bölüm, nitel araştırma yöntemi ile elde edilen bulgular ve yorumlarından oluşmaktadır. Fenomonolojik yaklaşıma dayalı nitel araştırma, durum tespitine yöneliktir. Alan araştırmasının kapsamı/alanı, 10 eski hükümlü, 13 özel sektör işvereni, 17 kamu temsilcisi ve 1 üst düzey eski kamu temsilcisi olmak üzere 41 katılımcıdan oluşmaktadır. Kırk bir katılımcıya, kamu kurumlar aracılığı ile (*Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) İzmir İl Müdürlüğü ve Çalışma ve İş Kurumu (İŞKUR) İzmir İl Müdürlüğünden izin alınarak*) kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmış, elde edilen veriler içerik analizi tekniklerinden biri olan betimsel analiz ile yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ HÜKÜMLÜ VE İŞGÜCÜ PİYASASI İLİŞKİSİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Suç, Ceza, Hükümlü, Eski Hükümlü Kavramları

Suç, evrensel bir olgu ve eylem olmasına rağmen kavramın evrensel anlamda bir tanımı bulunmamaktadır. Toplumsal özellik ve koşullara göre biçimlenen suç olgusu ve eylemi, başka bir toplumda suç olarak nitelendirilmeyebilir (Burkay, 2008: 2). Toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte gelişmiş, az gelişmiş, gelişmemiş bütün toplumlarda var olan bir gerçeklik olarak suçtan söz etmek mümkündür (Yıldırım, 2014: 1-2). Küreselleşen, değişen dünyada suç olgusu da değişmekte yeni anlamlar ve dinamikler kazanmaktadır (Güllü, 2014: 106-107).

Suç, en yalın ifade ile kanunlara aykırı davranmak olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, toplumdaki uyulması gereken değerleri çiğneme, bozma, yasalar tarafından cezalandırılmayı ifade eden eylemlere karşılık gelmektedir (Göver ve Şenol, 2017: 194). Başka bir tanıma göre suç; zarar ve şiddet eylemleriyle bağlantısı olan, kişi veya kurumlara karşı yapılan bir saygısızlıktır (Morrison, 2013: 3). Türk Dil Kurumuna (TDK) göre ise suç; “*Törelere, ahlaka aykırı davranış, yasalara aykırı davranış, cürüm*”dür.

Suç olgusu bireysel, biyolojik, psikolojik, sosyolojik boyutları ile kuramsal olarak anlamlandırılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Genel olarak bireysel ve sosyolojik olmak üzere ikiye ayrılabilen (Yıldırım, 2014: 4) kuramlarda, suçu ilk açıklayan bireysel kuramlar olmuştur. Suç olgusunu analiz eden bireysel kuramların ‘*klasik, neo-klasik, pozitif, coğrafi*’ olmak üzere dört yaklaşımdan oluştuğu ifade edilebilir. Suç, günümüzde sosyal ve çok boyutlu bir olgu biçiminde tanımlanırken, ilk kuramcılar olan bireyselleşen suç, tek bir nedene (normal olmayan vücut yapısı, genetik faktörler, yoksulluk gibi) dayandırmıştır (İçli, 2019: 67).

Klasik yaklaşıma göre; suç rasyonel, bireylerin diğer davranışlar gibi özgür iradeleriyle gerçekleştirdiği bir davranıştır. Birey kendi menfaatini düşünen, bencil, hazcı, zevkleri doğrultusunda hareket eden ve acı veren eylemlerden kaçınan bir varlıktır (Dolu, 2009: 89-96).

Klasik yaklaşım, bireyin istediği herhangi bir şeyi elde etmek amacıyla istediği her yolu (yasal veya yasal olmayan) kendi hür iradesiyle seçtiğini iddia etmektedir. Bentham'a göre birey "*faydacı hazcı*" bir varlık olduğu için suç işlemenin kâr ve zararını göz önünde bulundurarak hareket etmektedir (İçli, 2019: 69). Diğer bir ifadeyle, birey suç davranışını gerçekleştirmeden önce fayda- maliyet analizi yaparak davranışı yapma veya yapmama kararı almaktadır (Bouffard ve Wolf, 2007: 3807). Suç işleme sonucu ortaya çıkacak fayda alınan risklere değişiyorsa, suç davranışı gerçekleştirilecek, alınan riskler ortaya çıkacak faydaya değmiyorsa, suç davranışı gerçekleştirilmeyecektir (Dolu, 2009: 101-102).

Neo-klasik Yaklaşım, klasik yaklaşıma benzer biçimde özgür irade varsayımına dayanmaktadır. Neo-klasik yaklaşıma dayalı olarak suçu inceleyen suç bilimciler klasik yaklaşımdan farklı olarak, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden etkilenmiş, bireyin suç davranışını gerçekleştirmesindeki asıl nedenleri, özel koşullara göre sorgulamış, klasik yaklaşımı bunları göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle neo-klasikler, felsefi düşünceler yerine bilimsel araştırmalar yaparak suç olgusunu değil, suç işleyen bireyin davranışlarını açıklamaya çalışmışlardır (İçli, 2019: 70). Klasik yaklaşımda odak nokta suç iken, neo-klasik yaklaşımda suçu işleyen kişidir ve bu kişinin sosyolojik, psikolojik durumu üzerinde durulmasına vurgu yapılmaktadır (Akpınar, 2018: 31).

Pozitif bilimin gelişmesi ile birlikte suçun nedenleri ilk kez bilimsel deneyler yapılarak araştırılmış, suç davranışında biyolojik, psikolojik, antropolojik boyutların üzerinde durulmuştur. Pozitif yaklaşımın kurucusu Cesare Lombroso ve ilk pozitif yaklaşım kuramcıları suçu biyolojik, genetik, kalıtımsal temellere dayandırmıştır. Pozitivistlere göre suç rasyonel, bireylerin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirdiği bir davranış değil, bireyin kontrolü dışında gerçekleşen bir olaydır (İçli, 2019: 71).

Pozitif yaklaşıma göre, suç antropolojik bir gerçekliktir. Pozitif yaklaşımın öncüsü olan Lombroso ölen suçluların vücutlarında incelemelerde bulunmuş, vücudunda diğer insanlara göre farklılık, anormallik olan bireylerin "*doğuştan suçlu*" olduğunu ve iradeleri dışında suç davranışını gerçekleştirdiğini savunmuştur (Dönmezer: 1994: 85'ten aktaran Burkey, 2008: 5). Lombroso'nun doğuştan suçlu olarak öne sürdüğü fiziksel özelliklerden bazılarını örnek olarak sert/donuk bakışlar, derin göz çukurları, soluk beniz, dar alın, geniş çene verilebilir (Artuk ve Alşahin, 2018: 48).

Coğrafi yaklaşıma göre klasik, neo-klasik ve pozitivistlerden farklı olarak, coğrafi durum ve iklim gibi koşullar suç davranışı üzerinde etkili olabilmektedir (Akpınar, 2018: 34). İklim (sıcaklık, nem vs.), doğal kaynaklar, yaşanılan yer gibi dış etmenlerin suç davranışı üzerinde etkili olduğunun düşünüldüğü bu kuram kartografik ekol veya ekolojik okul olarak da bilinmektedir (İçli, 2019: 75-76).

Sosyolojik boyutları ile sıklıkla vurgulanan suç olgusu, toplumdan sapma anlamına gelmektedir (Fırat, 2015: 197). Geleneksel ve modern olmak üzere pek çok sosyolojik kuramla suç olgusu açıklanmaya çalışılmıştır. Suçu sosyolojik bakış açısıyla inceleyen kuramların sayısı oldukça fazla olmakla birlikte, kuramlar oldukça karışık bir yapıya sahiptir (Durusoy vd., 2008: 174). Kızmaz'a göre (2005: 171) geleneksel kuramların hepsi, suçun farklı boyutlarını analiz ettikleri için olguyu bütüncül bakış açısıyla inceleyememektedir. Güllü'ye göre (2014:107) ise farklı toplum yapılarında meydana gelen farklı suç türlerinin aynı kuramlarla açıklanması yerine, kuramların her toplumun kendine özgü dinamiklerine göre düzenlenmesi ve yeni bir kuramsal çerçeve oluşturulması gerekmektedir.

Sosyalist Ekonomi Okulunda suç ve ekonomik yapı arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalar, Marks ve Engels'e aittir. Marksist öğretiyeye göre; diğer bütün toplumsal sapmalar gibi suçunda temel nedenlerinden biri, kapitalizmdir. Suç, sosyal adaletsizliğe karşı ortaya çıkan genellikle proleter çevrelerde görünen bir durumdur (Artuk ve Alşahin, 2018: 64). Proleteryanın burjuva sınıfı tarafından sömürülmesi yoksulluğu ve sosyal sorunları getirmekte bu da suç davranışına zemin hazırlamaktadır (İçli, 2019: 145).

Kuramsal yaklaşımlar dışında toplumlarda suçla ilgili yaklaşımlar sergilemektedir. Toplumsal yaşamda bazı davranışlar suç olarak nitelendirilirken, bazıları nitelendirilmemektedir. Bu durumda, hukuk gibi nesnel bir düzenlemeye gerek duyulmaktadır. Hukukta bir davranışın suç olarak nitelendirilebilmesi için yasal unsur, maddi unsur ve manevi unsurları içermesi gerekmektedir (Demirtaş, 2016: 206). Yasallık ilkesi, 5237 sayılı Türk Ceza Yasası'nın ikinci maddesinde belirtildiği üzere "*Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez*" temeline dayanmaktadır. Bir davranış yapma veya yapmama durumu ise suçun maddi unsuru olabilir (Yıldırım, 2014: 3). Maddi unsurda, suçun varlığından söz edebilmek için ortada bir hareket, eylem olması ve eylem sonucu dış dünyada bir olayın gerçekleşmesi gerekmektedir (Alacakaptan: 1975: 39). Manevi unsur ise hukuka aykırı fiilin ayırt

etme gücüne sahip kişi tarafından kasten veya taksirle işlenmesi anlamını taşımaktadır (Karakehya ve Usluadam, 2015: 7).

TDK ceza kavramını, “*Suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü yaptırım*” olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanıma göre ise işlenen suç karşılığında devletin uyguladığı yaptırımlar, yoksunluklar olarak ifade edilmektedir (Türkmen, 2017: 705). Cezayı vermekteki amaç, kişiyi ıslah etmek ve suç tekrarının önüne geçmek gibi nedenlere dayanmaktadır (Çetin, 2020: 321). İtalyan hukukçu, aynı zamanda klasik yaklaşımın kurucusu olan Cesare Beccaria’nın hukuki felsefesine göre, suç ve ceza arasında orantı olmalı ve cezanın ağırlığı içinde yaşanan toplumun koşullarına uyumlu sağlanmalıdır (Beccaria, 2015: 221-222).

Klasik yaklaşımda ceza, suça uygun olmalı düşüncesine; neo-klasik yaklaşımda ise ceza suçluya uygun olmalı düşüncesine dayanmaktadır (Akpınar, 2018: 31). Örneğin, neo-klasikler yedi yaşın altındaki kişilere ve zihinsel engellilere ceza verilmemesi gerektiğini, bu durumlarda iyinin ve kötünün ayırt edilemeyeceğini savunurken, Klasik yaklaşımda suç, suçu işleyen kişiden bağımsız bir şekilde değerlendirilmektedir (İçli, 2019: 70). Neo-klasik yaklaşıma göre, cezanın gerekçesi bireyleri gelecekte işleyebilecekleri suçlardan caydırmaktır (Van de Haag, 1986: 95). Suçlulara verilecek cezaların ise çeşitli nitelikleri bulunmalıdır. İlk olarak bir cezanın verilebilmesi için yasal olma ilkesi gereği o cezanın yasada düzenlenmiş olması gerekmektedir. Ayrıca ceza nitelik itibarıyla insan onuruyla bağdaşmalı, infaz edilebilir olmalı ve de kişisel olmalıdır¹ (Apaydın ve Kaplan, 2019: 187).

Kişiler, işlemiş oldukları suç veya suçların cezalarını çekerken hükümlü sıfatını almaktadır. Hükümlü kelimesinin birden fazla tanımı bulunmaktadır. En yalın anlatım ile hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş kişi olarak tanımlanabilir. Güngör’e göre (1997: 7) hükümlü, işlenmiş bir veya birden fazla suçtan ötürü hürriyeti bağlayıcı cezaya çarptırılarak cezaevine konan kişidir. Eski hükümlü ise; kesinleşen bir mahkeme kararı sonucunda cezaya çarptırılmış ve işlediği suçun cezasını çektikten sonra tahliye olmuş kişidir (Saygun vd., 2020: 249). Başka bir tanıma göre, kişilerin cezasını tamamlamasıyla hükümlülük durumlarının ortadan kalkması ve artık hukuken suçtan arınmış kimseler olması durumu eski hükümlülüktür (Koçak ve Altun, 2010: 97).

¹ Suçta ve cezada şahsilik ilkesi gereği kişi yalnızca kendi işlediği suçtan sorumludur ve cezai sorumlulukta kendisine aittir. Anayasanın 38. maddesi ve 5237 sayılı Türk Ceza Yasası’nın 20. maddesi gereği “*ceza sorumluluğu şahsidir.*”

1.1.1. Türk Hukukunda Eski Hükümlü Tanımı

Türk Hukukunda eski hükümlü kavramı Anayasa, Ceza Yasası gibi yasalarda tanımlanmamış ancak çeşitli yönetmeliklerde kavram farklılaşarak da olsa tanımlanmıştır: 25.04.2009 tarihli “Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik”in 3. maddesinde eski hükümlü tanımı; *“Bir yıldan uzun süreli bir cezadan veya Devlet memuru olmaya engel bir suçtan hüküm giyenleri, cezasını infaz kurumlarında tamamlayanları, cezası ertelenenleri, koşullu salıverilenleri, özel kanunlarda belirtilen şartlardan dolayı istihdam olanağı bulunmayanları ve ömür boyu kamu hizmetlerinden yasaklı bulunanlar...”* biçiminde yapılmıştır. 12.03.2013 tarihli “Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmelik”inin 4. maddesinin d bendinde ise Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik’te yer alan tanıma ek olarak *“denetimli serbestlik kapsamında olanları”* da içerecek biçimde kavram genişletilmiştir.

19.09.2009 tarihli “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”in 4. maddesinin a bendinde eski hükümlüler, kamuda çalışamayacakların içinde açıklanarak; *“Affa uğramış olsa bile Devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, millî savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, cinsel saldırı veya çocuğun cinsel istismarı suçlarından mahkûm olmamak şartıyla; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezası alan ya da ceza süresine bakılmaksızın zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından hüküm giyenlerden cezasını tamamlayanlar, cezası ertelenenler, koşullu salıverilenler, denetimli serbestlikten yararlananlardan eski hükümlü belgesi ile durumlarını belgelendirenleri...”* olarak tanımlanmış ve kavramsal kapsam belirlenmiştir.

Eski hükümlü kavramı, teknik boyutunun dışında sosyolojik ve farklı boyutları ile psikolojik karşılığı olan ve olumsuz koşulları vurgulayan benzer anlamlara sahiptir.

1.1.2. Sosyolojik ve Psikolojik Açından Eski Hükümlü Kavramı

Toplum çok çeşitli gerekçelerle adli sicil kaydı bulunan bireylerden çekinebilmektedir. Hükümlü bireyler cezalarını tamamlayıp tahliye olsalar bile, toplum

içerisinde tehlikeli, potansiyel suçlu, anomik yani kurallara uymayan, topluma yabancılaşmış ve sapkın davranışlar sergileyen bireyler olarak görülebilmektedir. Bu durum ise beraberinde toplum tarafından dışlanmayı, damgalanmayı getirebilmektedir (Karakartal, 2018: 73). Anomi, Durkheim’ın sosyoloji yazınına kazandırdığı bir kavramdır ve kuralsızlık, belli bir toplumun kurallarını reddetme, hukuki nitelikteki kuralları çiğneme olarak tanımlanır (Kongar, 1981: 163). Anomiden farklı olarak sapkınlık, suç olgusunu da içerisinde barındıran daha geniş kapsamlı bir kavramdır ve toplumu ayakta tutan norm ve değerleri bozma, yok sayma sonucunda toplumun zarar görmesine karşılık gelmektedir (Akyayla, 2019: 69). Durkheim’a göre, suç davranışının olmadığı, tamamen yasaklandığı bir toplum düşünülemez bu nedenle suç normal bir davranıştır (Siegel, 2011: 11) ve her yaşta, gerek yoksul gerekse zengin kesimde var olduğuna göre insan doğasının bir parçasıdır (Adler vd., 1991: 72-110’dan aktaran İçli, 2019: 98).

Sosyal yaşamda eski hükümlülere yönelik bakış açısı genellikle olumsuzdur. Toplumun ezici bir çoğunluğu suçlulara güvenmemektedir, iş vermemektedir bu insanların her an tekrar suç işleyeceğini düşünmektedir ve suçluları “*katil*”, “*sapık*”, “*vahşi*”, “*cani*”, “*hırsız*”, “*eroınman*” gibi şekillerde tanımlamaktadır (Bilgiç, 2014: 10). Toplumun suçluları suç işledikleri için cezalandırması, suçlunun ceza infaz kurumunda cezasını infaz etmesine karşın toplumda hala yer edinmemesi, tekrar suç işleyerek toplumu ve kendisini suça iten sistemi cezalandırması şeklinde kısır bir döngü söz konusudur (Bilgiç, 2014: 9). Nitekim hükümlülerin işledikleri suçların cezalarını çekmeleri ve sonrasında salıverilmeleri, topluma yeniden dâhil edilmeleri ve toplum içerisinde koşulsuz bir biçimde kabul görmeleri hususunda herhangi bir garanti vermemektedir (Savaş ve Eryalçın, 2020: 339).

Bir kişinin eski hükümlü olduğunu gösteren “*kâğıt parçası*” tam anlamıyla bir etikettir (Morgenstern, 2011: 2020). Dolayısıyla eski hükümlü kavramına yönelik algı çalışma yaşamından, gündelik yaşama pek çok alanda kendisini gösterebilmektedir. Becker’in tespitine göre, bir kimsenin suçlu olarak nitelendirilmesi ve damgalanması sonucu sosyal kimlikleri, toplumsal hayata katılımları, benlik duyguları zarar görmektedir (Macit, 2017: 180).

Goffman’a göre (2014: 43), damgalanmış bireyler gündelik hayatlarında etkileşim içinde olduğu insanların olumlu tutum ve davranışlarıyla karşılaşmaktan yoksun kaldıklarında bunalıma girebilir, düşmanca tavır takınabilir, endişeli, ne yaptığını bilmez insanlar haline gelebilirler. Bu noktada, eski hükümlüler sosyal

yaşamda ve işgücü piyasasında var olmak için kişisel ve toplumsal kimliklerini içinde yaşadıkları toplumun kültürel değerlerine göre yeniden oluşturmayı tercih edebilirler (Harding, 2003: 591). Toplumda kabul görmek adına eski hükümlülerin kendilerince stratejiler geliştirdikleri söylenebilir. Örneğin; Timurturkan ve diğerlerinin (2017) Antalya ilinde 2.560 kişi ile nicel yöntem kullanarak yaptıkları bir araştırmada hükümlülük durumlarını saklamak zorunda kaldıklarını belirten eski hükümlülerin oranı %49,8 olarak tespit edilmiştir. Sosyolojik anlamda toplum tarafından kabul görmeme düşüncesi psikolojik olarak eski hükümlülerin geçmişlerini tamamen gizleme ya da kısmen gizleme yoluna gitmesine neden olmaktadır. Eski hükümlülerin suç geçmişlerini gizlemeleri, paylaşmak istememeleri ya da bu konuda isteksiz olmalarının nedeni karşı tarafın tepkisinden çekindiklerine inanılmasından kaynaklanmaktadır (Seçen, 2021: 105).

Ceza infaz kurumunda kalan insanlar diğer insanlara göre psikolojik sorunlara daha yatkındır. Suçlular söz konusu olduğunda bu kişilerin depresyon, yalnızlık, kişilik bozukluğu, kaygı, endişe gibi pek çok psikolojik sorunu olabilmektedir. Ceza infaz kurumunda kalmak stresli bir yaşam deneyimini beraberinde getirir ve kapalı ortamda kalma, sınırlı iletişim, sosyal destek zayıflığı gibi etmenler insanları strese sokabilmektedir. Bu bağlamda hükümlüler yalnızlık duygusu, depresyon, intihar gibi çeşitli psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir (Görgülü, 2021: 64-68). Dolayısıyla bu bireyler tahliye sonrası sosyal hayata kolay bir şekilde adapte olamamaktadır. Hem sosyolojik hem psikolojik bağlamda ceza infaz kurumundaki hayata alışma, orada edinilen alışkanlıklar, kurallar ve rutin yaşantı, kurum içerisinde yaşanan sosyalleşme ve kazanılan kültür hafızalarında yer almakta ve tahliye sonrası günlük hayata dönme hususunda zorluk yaşamalarına yol açmaktadır. Ayrıca toplumun eski hükümlüleri “suçlu”, “yoldan çıkmış”, “sicili kirli”, “sapkın” gibi kalıp yargılarla donatması sosyolojik ve psikolojik uyumu zorlaştıran diğer bir etmendir (Sönmez, 2021: 182-189).

Eski hükümlü kavramının toplumsal ve psikolojik yansımaları doğal olarak işgücü piyasasında da kendisini göstermektedir. Çoğu işveren eski hükümlülere karşı “güvensizlik” ve “şüphe” duyabilmekte “ön yargı” ve “isteksizlik” yaşamaları sonucu bu kişileri işe alma konusunda gönülsüz olabilmektedir. Ayrıca eski hükümlüler işe alınsa bile eski hükümlüye yönelik toplumsal bakış açısı nedeniyle işverenlerin ve diğer çalışanların eski hükümlüyü kabullenmesi uzun zaman almaktadır. Yaşanılan toplumsal ön yargı sonucu işverenler ve diğer çalışanlar eski hükümlü çalışan hakkında kuşkulu, yanlış, anlamsız düşünceler içerisinde girebilmektedir (Kara, 2014: 19-20).

“Eski hükümlü” kavramına yönelik algı, toplumsal açıdan kabul görmeme, ayrımcılık eski hükümlülerin iş bulmalarını zorlaştırmakta, işgücü piyasasından dışlanmalarına neden olmakta ve bunun sonucu olarak işsiz kalmaları durumu ise suç oranlarının artmasına, suç tekrarına yol açmaktadır (Doğan, 2019: 64). İşgücü piyasasında kendisine yer bulamayan eski hükümlülerin tekrar suç işlemeleri toplumdaki düzeni de bozmaktadır (Türkmen, 2017: 142). Bu gibi durumlar ise toplumda refah kaybına yol açabilmektedir. Her ne kadar eski hükümlü istihdamı bireysel bir sorunmuş gibi görünse de içerisinde sosyal ve ekonomik boyutlar barındıran oldukça önemli, çok boyutlu bir durumdur (Durmaz, 2016: 417). Dolayısıyla dezavantajlı gruplar ve sosyal dışlanma kavramlarına yer verilmesi, kavramları anlamlandırmaya, eski hükümlülüğün bu kavramlar içerisindeki konumunu saptamaya katkı sağlayabilecektir.

1.1.3. Dezavantajlı Birey/ Grup ve Sosyal Dışlanma Kavramları

Her ülkede toplum tarafından dışlanan, savunmasız bir birey, grup ve/veya sınıf bulunmaktadır (Whelan ve Maitre, 2006: 4). Dezavantajlı birey/grup, yaşadığı toplumda ekonomik, sosyal, kültürel kaynaklardan yararlanamayan ve bu kaynaklardan dışlanan kişilerdir (Necipoğlu vd., 2019: 68). Genel olarak dezavantajlı gruplar; dışlanan, ön yargılar yaşayabilen ve bunlarla başa çıkmakta zorluk çeken, çeşitli kaynaklara erişemeyen/ sınırlı erişen, yardıma ihtiyaç duyan, kendi kendine yetemeyen bireylerdir (Bozok, 2011: 16-17). Göçmenler, kadınlar, gençler, işsizler, eski hükümlüler, engelliler ve yaşlılar en temel dezavantajlı gruplar içinde yer almaktadır. Ancak her ülkenin yapısı ve gelişmişlik düzeyi aynı olmadığı için dezavantajlı gruplar ve ilgili kavramın tanımı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir (Aykurt, 2020: 431).

Dezavantajlı gruplar toplumun diğer kesimlerine göre istihdam, sosyal güvenlik, sağlık, barınma gibi ihtiyaçlara karşı daha yoksun durumda olabilmektedir (Mayer, 2003: 6). Bireylerin yoksunluk yaşamamaları ve kendi kendilerine yetebilmeleri için çalışma yaşamına katılmaları, örgütlenmeleri, eğitim, sağlık gibi kaynaklara erişebilmeleri gerekmektedir (Bozok, 2011: 17). İlgili kaynaklara erişememe sonucu yaşanabilecek yoksunluk durumu ise beraberinde yoksulluğu getirebilmektedir. Yoksunluk ve yoksulluk birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Amartya Sen, yoksulluğu “*kapasite yoksunluğu, yapabilirlikten yoksunluk*” şeklinde değerlendirmekte, gelir dışı aktörlere ve insani değerlere vurgu yapmaktadır (Metin 2014: 6317). Sen’in kapasite

yoksunluğu ya da yapabilirlikten yoksunluk olarak anılan yaklaşımına göre, yoksulluk kabul edilebilir bir yaşam düzeyine erişebilmek için gerekli olan temel kapasiteden/yapabilirlikten yoksun olma durumudur (Sam, 2008: 63). Diğer bir ifade ile “*yapabilirlik*” kötü yaşam koşullarından kaçınabilme yetisidir (Buz ve Aygüler, 2017: 178).

Sen’e göre (2004: 126-127), gelir refah düzeyini etkileyen bir değişken olsa bile, refahı etkileyen tek değişken değildir. Nitekim aynı gelir düzeyine sahip bireyler farklı kapasitelere sahiptir ve buna bağlı olarak refah düzeyleri de farklılaşabilmektedir. Bu nedenle yoksulluğun nedeninin gelir yetersizliği değil temel kapasite yoksunluğu olduğunu savunmaktadır. Ancak bunu savunurken yetersiz/düşük gelirin, yoksulluğun ve de bireyin kapasite yoksunluğunun başlıca nedenleri arasında yer aldığı görüşünü tümüyle reddetmemektedir.

Yoksunluk, yoksulluk, sosyal dışlanma bir bütünün parçaları gibi düşünülebilir. Dezavantajlı bireyler ise yoksunluk, yoksulluk, sosyal dışlanma gibi risklere karşı daha savunmasız olan bireylerdir (Baydoğan, 2012: 3). Bu risklere karşı devletler sosyal politikalar ile dezavantajlı grupları desteklemeye yönelik çeşitli düzenlemeler uygulamaktadır (Özer ve Çolak, 2015: 483-484). Amaç dezavantajlı grupların toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Çünkü dezavantajlı grupların sosyal dışlanma riskiyle karşılaşma olasılıkları yüksektir (Aykurt, 2020: 444).

Sosyal dışlanma kavramı, üzerinde görüş birliğine varılmamış, kesin ve net bir tanımı bulunmayan tartışmalı bir kavramdır. Çünkü sosyal dışlanma çok boyutlu, dinamik bir süreçtir ve bu durum kavramın tanımlanmasını zorlaştırmakta, farklı anlamlar çağrıştırmasına neden olabilmektedir. Kesin bir tanımı bulunmayan sosyal dışlanma kavramı yoksulluk, eşitsizlik, sınıf altı gibi kavramlarla eş anlamlı kullanılırken yoksunluk, marjinallik, yabancılaşma gibi ifadelerle de açıklanmaktadır (Sapançalı, 2003: 13-14).

Sosyal dışlanma, kişilerin toplumla bütünleşmesini sağlayan ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel alanlardan dışlanması, başka bir ifade ile sosyal bütünleşmenin tam tersi bir durumdur (Şahin, 2009: 73). Silver’a göre sosyal dışlanma; geçim kaynağından, güvenli ve sürekli istihdamdan, gayrimenkulden, eğitimden, eşitlikten, kamu mallarından, saygınlıktan ve bunun gibi nice durumdan dışlanma, yoksun olma durumudur (Popay, 2010: 295). Başka bir tanıma göre ise; sosyal hayata yetersiz katılım, toplumla bütünleşme eksikliği, güç eksikliğidir (Room, 1996’dan aktaran Levitas vd., 2007: 21).

Tarihsel olarak sosyal dışlanma kavramı 1970’li yıllarda refah devletinin sunduğu olanaklardan yararlanamayan, sosyal güvenlikten yoksun kalan dezavantajlı ve dışlanmış bireylerin tanımlanmasında kullanılıyor iken, 1980’li yıllarda uluslararası kurum ve kuruluşlarında yaygın olarak kullandığı bir kavrama evrilmiştir (Doğan, 2014: 137). Uluslararası kuruluşlardan birisi olan Avrupa Birliği’ne göre sosyal dışlanma; vatandaşların sosyal haklarını kullanamaması ve toplumun sağladığı sosyal, mesleki faaliyetlerin katılımı önündeki her türlü engeldir (Silver ve Miller, 2003: 8). Avrupa Birliği’nde, sosyal dışlanmayı önlemek amacıyla uygulanan sosyal içerme ve sosyal koruma politikalarının temel hedefi; dışlanmayı önlemek, işgücü piyasasına katılımı artırmak, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmaktır (Sapançalı, 2005: 65).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında yakın bir ilişkiden söz etmek mümkündür (Aksan, 2012: 13). Çünkü yoksulluk, sosyal dışlanmanın hem nedeni hem sonucu olan bir durumdur (Yıldırım, 2014: 93). Bu noktada, dezavantajlı gruplar içinde yer alan eski hükümlülerin çalışması ve gelir elde etmesi yoksulluktan kurtulmaları noktasında öncelikli önem kazanmaktadır (Doğan, 2019: 66).

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu bir kavram olması, nedenlerinin ve kaynaklarının açıklanmasını da zorlaştırmaktadır (Adaman ve Keyder: 2007: 13). Ancak yoksulluk, eşitsizlik, işgücü piyasasında yaşanan değişimler, sosyal koruma yetersizliği, sosyal adaletin sağlanamaması gibi durumlar sosyal dışlanmanın nedenleri olarak düşünülebilir (Çakır, 2002: 88). Sosyal dışlanma ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle doğrudan ilintili bir kavramdır. Dolayısıyla gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sosyal dışlanma biçimleri birbirinden farklılık gösterebilir. Örneğin Afrika ve Arap ülkelerinde yaşanan sosyal dışlanma ile Avrupa ülkelerinde yaşanan sosyal dışlanma birbirinden farklıdır (Sapançalı, 2003, 12-13). Sosyal dışlanmanın boyutları ülkeden ülkeye farklılık gösterse de dışlanmayla mücadele noktasında her ülke kendi içerisinde yoksulluğu, eşitsizliği ve dışlanmayı sosyal koruma ve sosyal içerme programlarıyla azaltma, önleme çabası içerisindedir (Kapar, 2005a, 194).

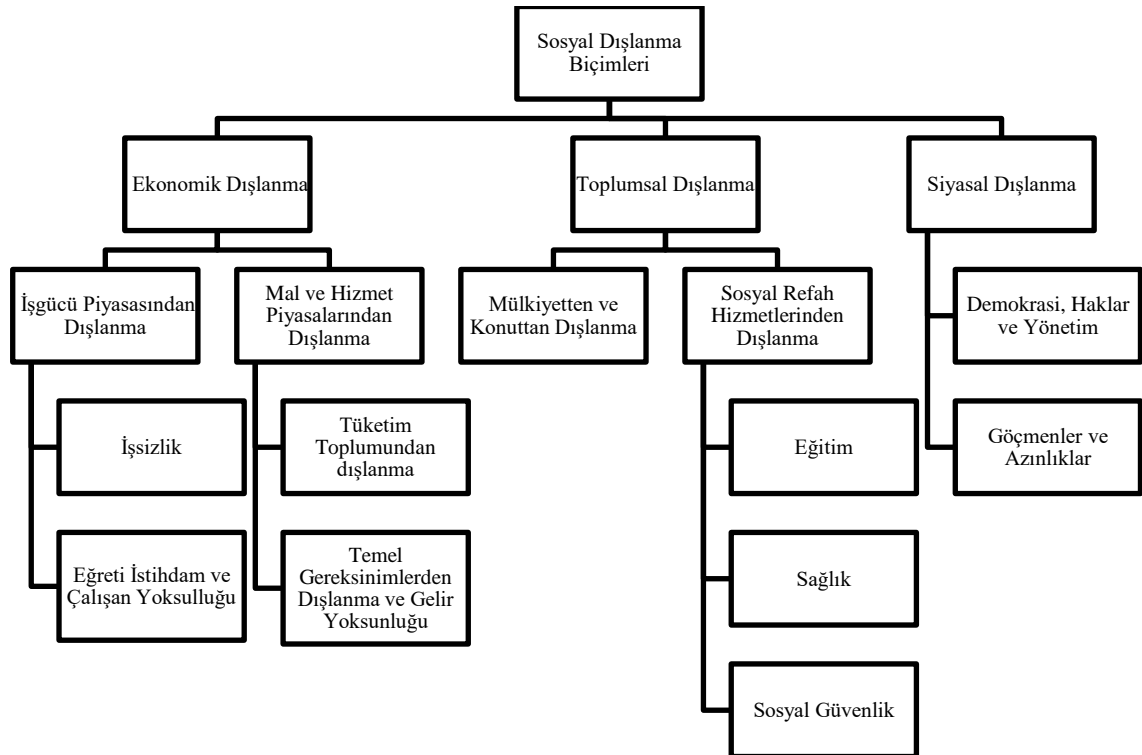
Bu noktada, eski hükümlünün işgücü piyasasındaki durumunun, kuramsal boyutta irdelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

1.2. Eski Hükümlü ve İşgücü Piyasası İlişkisine Yönelik Kuramlar

1.2.1. Sosyal Dışlanma ve Eski Hükümlü

Percy-Smith'e göre (2000: 9), sosyal dışlanmanın boyutları; ekonomik (işsizlik, gelir yoksulluğu, güvencesiz işler), toplumsal (suç, konuttan dışlanma), siyasi (çeşitli haklardan yoksun bırakılma), bireysel (eğitimsizlik, ruhsal veya fiziksel rahatsızlık), mekânsal dışlanma (marjinalleşme), komşuluk ilişkilerinden dışlanma ve gruptan dışlanma (ırk, azınlık, yaşlılık, engellilik vb. nedenlerle) biçiminde yedi temele dayanmaktadır. Levitas ve diğerlerine göre (2007: 34), sosyal dışlanmanın yoksulluk ve gelirden dışlanma haricinde sağlığa, eğitime, kamu hizmetlerine ve özel hizmetlere erişememe, sosyal hayata katılamama gibi pek çok ek sonuçları da bulunmaktadır. Sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısı, dışlanma biçimlerinin kendi içerisinde çeşitli bölümlere ayrılmasına neden olmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Sosyal Dışlanma Biçimleri

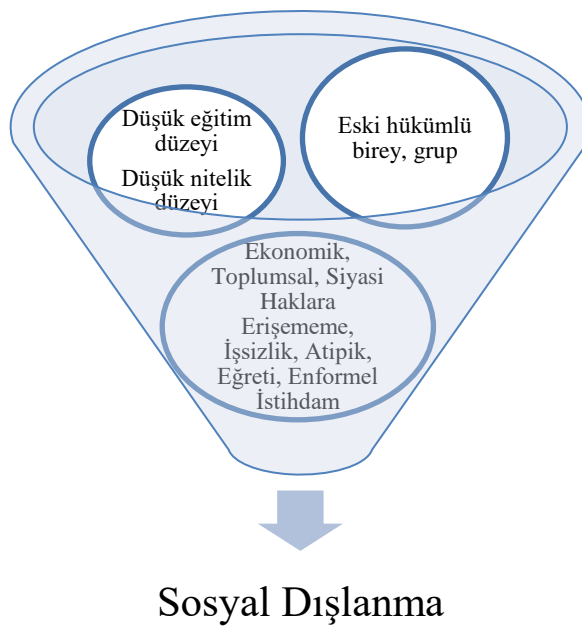
Kaynak: Sapancı'dan (2003: 125-202) esinlenilerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyal dışlanmayı oluşturan ve diğer türlerinin de ortaya çıkmasına neden olan en önemli etmenlerden biri, ekonomik yetersizliktir (Tartanoğlu, 2010: 5). Ekonomik yetersizlikten kaynaklanan, yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında ciddi bir ilişki söz

konusudur (Arocena ve Sutz, 2013: 147). Sosyal dışlanma biçimlerinden biri olan ekonomik dışlanma, temelde iki başlık altında incelenmektedir: Birincisi mal ve hizmet piyasalarından dışlanma, ikincisi ise işgücü piyasasından dışlanmadır (Sapançalı, 2003, 125).

Ekonomik dışlanma, bireylerin hayatlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları gelirden yoksun olmaları durumudur. İşgücü piyasasından çeşitli nedenlerle dışlanan eski hükümlü ya da hükümlü olmayan bireyler ekonomik dışlanma yaşayabilmektedir. Diğer yandan, insan onuruna yakışmayan, kötü çalışma koşulları, düşük ücretli işlerde, güvencesiz biçimde çalışmak ekonomik dışlanmayı da beraberinde getirmektedir (Çakır, 2002; 86). Dolayısıyla birey, işgücü piyasasına girerken ve işgücü piyasasında sosyal dışlanma yaşayabilmektedir (Sapançalı, 2003: 137-138). İşsizlik, güvencesiz istihdam biçimleri, düşük eğitim, düşük nitelik düzeyi ve diğer tüm dışlanma biçimlerinin eski hükümlülük ile etkileşimi sosyal dışlanmayı oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Eski Hükümlülük ve Sosyal Dışlanma Etkileşimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Eski hükümlülerin toplumla bütünleşmeleri ve kendilerini ispatlayabilmeleri açısından çalışmaları ve ekonomik bağımsızlık kazanmaları yaşamsal öneme sahip iken (Kaşıkçı, 2007: 90) ekonomik dışlanma yaşamaları, toplumsal hayat ve işgücü piyasası

ile bağlarını onarılamayacak biçimde koparabilmektedir. Eski hükümlülerin suç geçmişinin olması onları, istihdam konusunda toplumun diğer dezavantajlı ve dışlanan gruplarına göre daha farklı ve daha benzersiz bir çıkmazla karşı karşıya bırakabilmektedir (Harding, 2003: 591). Ayrıca eski hükümlülerin dışlanması ile suç türü ve ceza infaz kurumunda geçirilen süre arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Seçen, 2021: 118). Eski hükümlünün işlediği suç, toplum tarafından çekinilen bir suç türü ise ya da ceza infaz kurumunda uzun süre kalınmışsa, sosyal dışlanma daha da artabilir.

Mal ve hizmet piyasasından dışlanma kendi içerisinde temel gereksinimlerini karşılayamama ve tüketim toplumundan dışlanma olarak ikiye ayrılmaktadır (Sapançalı, 2003: 133). İşgücü piyasasından dışlanan, işsiz kalan ve gelir yoksunluğu yaşayan eski hükümlüler kendisi ya da bakmakla yükümlü olduğu ailesinin temel gereksinimlerini karşılayamayabilir. Sağlık, eğitim, barınma, yiyecek, giyecek gibi temel gereksinimlerini karşılayamayan eski hükümlüler, tekrar suç işlemeye yönelebilir (Namal vd., 2021: 1349). Becker'a göre; suç işleyen bireyler toplumun gözünde normal olmayan “*marjinal/sıra dışı*” kişiler, mevcut düzene aykırı davranarak toplumda var olan yapıyı bozan bireyler olarak görülmekte ve formel ya da enformel ağlarda dışlanmanın hedefi olabilmektedir (Timurturkan vd., 2017: 142). Hükümlü olma durumu karşı taraftaki kişilerde güvensizlik, endişe, korku gibi hisler uyandırabilmekte, kişilerin ön yargılı davranmalarına, olumsuz tutum ve davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Bu gibi durumlar hükümlülerin toplumla bütünleşme süreçlerini zayıflatabilmektedir: Tahliye olduktan sonra işverenlerin eski hükümlüleri işe almakta isteksiz davranmaları, gelir elde edememelerine neden olarak onları tekrar suça eğilimli duruma getirmektedir (Alp, 2014: 16).

Eski hükümlülerden düzenli bir gelire sahip olmayanlar, aileleri ya da içinde yaşadıkları toplum tarafından dışlanmış olanlar, herhangi bir yerden yardım almayan/alamayanlar barınma ihtiyacını karşılayamamakta diğer bir ifade ile evsiz kalabilmekte ve evsizlik ise bir başka sosyal dışlanma biçimi olan konuttan dışlanmaya neden olabilmektedir (Nowak, 2018: 87).

Ekonomik olarak dışlanmanın neden olduğu işsizlik, sosyal güvenlikten yoksunluğa da neden olmaktadır. Sosyal güvenlikten yoksunluk ise refah hizmetlerinden dışlanma anlamı ve dolayısıyla sosyal dışlanmanın ikinci türü olan toplumsal yaşamdan dışlanmayı da içermektedir (Sapançalı, 2003: 189). Sosyal güvenlikten dışlanma, kayıt dışı çalışmaktan kaynaklı olabileceği gibi sisteme kayıtlı

olan ancak primlerini ödeyemeyen bireylerin bütün edimlerden faydalanamaması biçiminde de ortaya çıkabilmektedir (Öztepe ve Ulutaş, 2013: 312). Kayıt dışı çalışan ya da kayıtlı çalışan ancak prim ödeme zorluğu çeken eski hükümlüler, evrensel bir hak olan sosyal güvenlikten dışlanma dolayısıyla sağlık sisteminin dışında kalma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Sosyal refah hizmetleri içerisinde olan ve sosyal dışlanma sonucu yoksun kalınabilecek bir diğer durum eğitimden dışlanmadır. Eğitim evrensel bir haktır ve dışlanmadan ve yoksulluktan kurtulmanın önemli bir yoludur. Nitekim eğitimin önemi, fırsat eşitliği sağlamasından ve yoksulluk döngüsünü kırmasından gelmektedir çünkü eğitim seviyesi arttıkça gelir de artmaktadır (Sapançalı, 2003: 175- 178). Sosyal dışlanma sadece sosyal güvenlikten değil, evrensel diğer bir hak olan eğitimden de dışlanmanın nedenidir. Aynı zamanda suç ve eğitim düzeyi arasındaki anlamlı ilişki, suç işleyen bireylerin çoğunlukla düşük eğitim düzeyine sahip olması ile açıklanabilir (Yıldız, 2004: 288).

Sosyal dışlanma türlerinden bir diğeri siyasal/politik dışlanmadır. Bireyin siyasal dışlanmaya uğraması, çeşitli nedenlerle vatandaşlık ve siyasi haklarına ulaşamaması durumudur (Adaman ve Keyder, 2007: 10). Çeşitli suçların yasal kısıtlamayı içermesi eski hükümlüleri toplumun diğer dezavantajlı ve dışlanmış gruplarından ayırmaktadır (Göçoğlu, 2015: 848).

Sosyal dışlanma eski hükümlülerin toplum içinde damgalanmasına, öğrenilmiş çaresizlik yaşamasına ve işgücü piyasasında iyi işler olarak nitelendirilebilecek işlerden yoksun kalmasına da neden olabilmektedir.

1.2.2. Damgalama Kuramı ve Eski Hükümlü

Damgalama kavramı ilgili yazına, Frank Tannenbaum tarafından kazandırılmıştır (Dursun, 1997: 309). Kurama göre, suç işleyen bireye toplumsal alanda tanınacağı bir etiketleme yapılmaktadır (Özmen ve Erdem, 2018: 188). Kuram suçun neden ya da niçin işlendiğiyle değil, toplumun suça gösterdiği tepkiyle ilgilenmektedir (Kaya ve İnan, 2020: 42). Yani Damgalama Kuramı, bir suç kuramından daha çok suçlama kuramı olarak düşünülebilir (Erez, 2019: 11). Diğer bir ifade ile '*bir kere hırsızlık yapan her zaman hırsızlık yapar, bir kere suç işleyen her zaman suç işler*' biçiminde bir etiketleme söz konusudur (Wickman ve Whitten, s. 190'dan aktaran Dursun, 1997: 309).

Goffman'a göre (2014: 33), üç tür damgalama bulunmaktadır: Birincisi dış görünüşten kaynaklanan damgalama, ikincisi cezaevi geçmişine sahip olma, işsizlik, bağımlılık gibi durumların olduğu sapkın davranışlardan kaynaklanan damgalama, üçüncüsü ise etnik (ırk, din vb.) damgalamadır. Damgalama sadece bir kişiyi etkileyen bir durum değildir. Damgalanan bireyin ailesi, akrabası, arkadaşları, yakın çevresi de o kişi ile ilişkili olduğu için damgalanabilir (Özmen ve Erdem, 2018: 202). Nitekim damgalanan bireylerin çocukları bu durumdan zarar gören, kırılğan bireyler olabilmektedir (Goffman, 2014: 93).

Corrigan ve Watson (2002: 16), damgalamayı; *stereotip (kalıp yargı), ön yargı ve ayrımcılık* olarak üçe ayırmakta ve bu türleri '*kamusal damgalama ve kendini damgalama*' başlıkları altında incelemektedir. Kamusal alanda yaşanan damgalanmadaki kalıp yargı; tehlikeli olma, yetersiz olmayı ifade etmektedir. Aslında etiketleme, kalıp yargı, ön yargı, ayrımcılık bir bütünün parçaları gibidir. Etiketleme durumunda toplum kendinden olmayanı dışlamakta, kalıp yargı aşamasında kendi inançları doğrultusunda ön yargılar üretmektedir (Özmen ve Erdem, 2018: 197). Kalıp yargı; olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Etiketleme ve kalıp yargı hükümlü, eski hükümlü, sabıkalı gibi kelimeleri türetmektedir. Hükümlü, kalıp yargı ile toplumda '*tehlikeli*' olarak nitelendirilebilmektedir (Erez, 2019: 12).

Kamusal alanda yaşanan bir diğer damgalama; ön yargıdır. Ön yargı; inanç, olumsuz tutum, davranış, duygusal tepki biçiminde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, damgalayan bireyler öfke, sinir, korku gibi duygu durumlarına bağlı olarak (Özmen ve Erdem, 2018: 199), eski hükümlülere yönelik olumsuz tutum/davranış/duygusal tepki sergileyebilmektedir (Erez, 2019: 12).

Kamusal alanda yaşanan bir diğer damgalama ise ayrımcılıktır. Ayrımcılık yapan/ damgalayan bireyler, damgaladıkları bireylerden kaçınabilir, işyerinde çalıştırmak istemeyebilir. İç içe geçmiş biçimde yaşanan kalıp yargı, ön yargı, ayrımcılık aşamalarının sonucunda ise damgalanan bireylerde çeşitli değişiklikler meydana gelmektedir. Corrigan ve Watson (2002: 16), bireylerde meydana gelen değişikliği kendini damgalama biçiminde açıklamaktadır. Kendini damgalamada ilk aşama olan kalıp yargı aşamasında damgalanan birey, kendisini yetersiz olarak nitelendirmekte ve kendisi hakkında olumsuz inançlar geliştirmektedir. Ön yargı aşamasında, toplum tarafından yaşatılan ön yargıların, olumsuz duygusal tepkilerin, tutum ve davranışların bir sonucu olarak damgalanan bireyler öz saygılarını

kaybedebilmektedir. Ayrımcılık aşamasında ise çalışma, iş bulma, barınma gibi çeşitli fırsatları kaçırabilmektedir.

Dursun'a göre (1997: 321-322), eski hükümlüler ceza infaz kurumunda cezasını çekmiş ve topluma olan borcunu ödemiş kimselerdir dolayısıyla bu bireylerin toplumla bütünleşmesi, damgalanma yaşamaması için sabıka kayıtlarının sadece polisler tarafından tutulması, kimseyle paylaşılmaması ilgili kayıtların ise hak kaybına yol açmaması gerekmektedir.

1.2.3. Öğrenilmiş Çaresizlik Kuramı

Psikoloji yazınında yer alan 'Öğrenilmiş Çaresizlik Kuramı', çalış(a)mama durumunun, işsizliğin insan psikolojisi üzerindeki etkilerine değinmektedir. İşsizlik sadece gelir elde edememe durumu değildir. Aynı zamanda işsizliğin neden olduğu sosyal sorunlar yani kimlik ve statü kaybı sonucu yaşanan psikolojik sorunlar çoğu zaman ekonomik sorunlardan daha zararlıdır (Kurt, 2010: 376).

İşsizliğin psiko-sosyal sonuçlarından biri, bireyin öğrenilmiş çaresizlik yaşamasıdır. Öğrenilmiş çaresizlik kavramı ilk kez Martin Seligman tarafından ortaya atılmıştır. Seligman (1972: 407) herhangi bir canlının (hayvan veya birey), bir olay/durum karşısında kendi davranışının sonuca etki etmediğini düşünmesi ve bu nedenle harekete geçmemesini öğrenilmiş çaresizlik olarak tanımlamaktadır. Diğer bir ifadeyle canlı, yaptığı bir hareketle bir durumu kontrol altına alamazsa, bu olumsuz durumun etkisi altında kalarak daha sonrasında kontrol edebileceği durumlarda bile harekete geçmemektedir (Norman, 1988: 34).

Öğrenilmiş çaresizliğin işsizlik boyutunda işsiz olan bireyler iş arayıp bulamamaları, uzun süre işsiz kalmaları gibi durumlarla karşılaştıklarında iş aramaktan vazgeçme, iş bulacağına yönelik ümidin kalmaması gibi durumlar ile özgüven ve güdülenme düşüklüğü yaşamaktadır (Güler, 2005: 390). Dolayısıyla öğrenilmiş çaresizlik beraberinde psikolojik sorunları (depresyon, travma, korku vs.) getirebilmektedir. Nitekim kontrol edilemeyen olaylar sonucunda yaşanan travma, beraberinde edilgen tutum sergilemeyi getirir ve bu tutumun insanlardaki olası karşılığı depresyondur (Seligman, 1972: 407).

Öğrenilmiş çaresizlik ile işsizlik üzerine çalışma yapan Rodriguez'e göre (1997: 322), gençler ile yetişkinler ve ilk defa işgücü piyasasına girmek üzere iş "arayanlar" ile önceden işi olup da sonradan işini "kaybedenler" farklı boyutta öğrenilmiş çaresizlik

yaşamaktadır. “*Arayanlar*” daha önce çalışmadığı ve çalışmadan kaynaklı faydaları elde etmediği için herhangi bir kayıp yaşamaz ancak işten çıkarılan işsizler yani “*kaybedenler*” için durum farklıdır. “*Kaybedenler*” başarısız bir iş arama deneyiminin yanında daha önce çalışmaktan kaynaklı elde ettikleri sosyal ilişki, statü, kimlik, çeşitli aktiviteler gibi pek çok şeyden mahrum kalmaktadır. İşini kaybeden gençler ve yetişkinler arasında da işsizliğin psikolojik boyutu farklıdır. Gençler işsiz kalma nedenini dış etmenlere bağlayarak çevreye düşmanlık besleme eğilimindeyken, yetişkinler yaşadıkları işsizliği içselleştirme yoluna gitmektedir. “*Arayanlar*” ve “*kaybedenler*” arasında “*kaybedenler*”in öğrenilmiş çaresizlik yaşama ihtimali ise daha fazladır. Öğrenilmiş çaresizlik; düşük motivasyon, düşük düzeyde işe bağlılık, düşük düzeyde başarı beklentisi gibi sonuçlara neden olmaktadır (Rodriguez, 1997: 330). Diğer yandan iyimser ve kötümser insanların yaşadığı öğrenilmiş çaresizlik düzeyleri de birbirinden farklılaşmaktadır. İyimser, azimli, mücadeleci insanlar işsizlikten kurtulmak amacıyla daha uzun zaman gayret gösterirken kötümser insanlar edilgen tutum sergileyerek daha çabuk depresyona girebilir. Ayrıca işsizlik sonucu yaşanabilecek öğrenilmiş çaresizlik içerisinde kaderciliği barındırmaktadır ve kadercilik herkes için olumsuz bir durumu çağrıştırmayabilir. Çünkü kadercilik olgusu, toplumdan topluma farklı anlamlara gelebilir. Batı ülkelerinde kadercilik olumsuz bir durumu çağrıştıran ülkemizde geçmişten günümüze süregelen inanışlar doğrultusunda daha yaygın bir görünüme sahiptir ve içinde bulunulan durumun daha kolay kabullenilmesine neden olabilir (Kumaş, 2001: 287-288).

Öğrenilmiş çaresizlik, toplum tarafından dışlanmayan ve damgalanmayan diğer işsizlerle karşılaştırıldığında uzun süre iş bulamayan eski hükümlülerde daha derin ve ağır psikolojik sorunlara yol açabilir. Karakartal’ın (2018: 77), Kıbrıs’ta eski hükümlülerle, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında eski hükümlülerin çoğunun (10 kişiden 7’si) işsiz olduğu ve umutsuzluk, ruhsal çöküntü gibi psikolojik sorunlar yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca uzun süreli işsizlik, bireyi olumsuz etkileyen, özgüven düşüklüğüne neden olabilen sonuçlarının yanı sıra bireyi suça sürükleyebilen oldukça önemli sosyal olgulardan biridir (Adak, 2010: 112). Ancak her işsizinin suça eğilimli olabileceğini düşünmek ise doğru değildir çünkü bu durum birey kaynaklı (ruhsal, zihinsel sağlık) ve dolaylı faktörlere (sosyal, ekonomik) bağlı olan bir durumdur (Kumaş, 2001: 413).

1.2.4. Tabakalı İşgücü Piyasası Kuramı

Kuram iddiasına göre, işsizlik, gelir dağılımı yapısı ve ayrımcılık işgücü piyasasının bölümlere ayrılmasına neden olmaktadır (Reich vd., 1973: 359). Ücretler çalışanların bireysel özelliklerinden bağımsız olarak sadece işe göre belirlenmektedir (Uyanık, 1999: 5). İşsizlik, ayrımcılık, dışlanma gibi problemlerin özünde işgücü piyasasının tabakalı olması gelmektedir (Taubman ve Wachter, 1986: 1183'den aktaran Karahanoğlu ve Kumaş, 2022: 429).

Tabakalı işgücü piyasası ya da ikili işgücü piyasası olarak anılan kuram kimi çalışmalarda içsel-dışsal piyasa kimilerinde birincil-ikincil sektör kimilerinde ise iyi iş-kötü iş şeklinde ikiye ayrılmıştır (Kumaş ve Çağlar, 2017: 56). Kurumcu iktisatçılara göre piyasada iki tür iş bulunmaktadır. Bunlardan ilki '*iyi işler*' ikincisi ise '*kötü işler*'dir. İyi işler birincil sektör, kötü işler ikincil sektör olarak ifade edilmektedir (Wachter, 1974: 638).

Doeringer ve Piore'ye göre (1970: 271- 273), birincil işler; vasıf gerektiren, yüksek maaş, terfi olanağının bulunduğu, işçi devir oranı az olan, işten çıkarmanın daha zor olduğu ve güvenceli işlerken, ikincil sektör; vasıf gerektirmeyen, düşük maaşlı, terfi olanağı bulunmayan, işçi devir oranı yüksek olan, işten çıkarmaların daha kolay olduğu ve güvencesiz işleri kapsamaktadır. Kurama göre dezavantajlı gruplar, işgücü piyasasında düşük ücretli, iş güvencesinin bulunmadığı, nitelik gerektirmeyen kötü işlerde çalışmaktadır (Karahanoğlu ve Kumaş, 2022: 434).

Crutchfield ve Pitchford (1997: 99-112), tabakalı işgücü piyasası ve suç arasındaki ilişkiyi gençler üzerinden inceledikleri çalışmalarında istihdamın kalitesi ve suç arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. ABD'de yapılan ve regresyon analizi yöntemi kullanılan çalışmada veri olarak Ulusal Boylamsal Gençlik Araştırmaları (NLSY) verileri kullanılmış, 14-21 yaş arası 12.000 kişi kapsama alınmıştır. Araştırma bulgularına göre; ikincil sektörde çalışan gençlerin suç işleme olasılığı iyi işlerde çalışanlara göre daha yüksektir. İyi işlerde çalışmak, yapılan işin istikrarlı olması ya da istikrarlı olabileceği düşüncesi, iyi ücret kazanmak gibi unsurlar ise suçluluğu engellemektedir. İşsizlik ve suç arasında ilişki bulunduğu gibi marjinal istihdam ve suç arasında da ilişki bulunmaktadır. Marjinal istihdamın yasalara olan bağlılığı zayıflattığı düşünülen çalışmada istihdam kalıpları ve suçun nedenleri arasında toplumsal süreçlerinde bir etken olduğu aktarılmaktadır.

Weiss ve Reid'ın (2005: 218-227), suç türü olarak şiddet ve mülkiyet suçunu kapsama aldıkları ve ABD'de 150 büyükşehrin işgücü piyasasını, örneklemi nüfus büyüklüğüne göre tabakalara ayırarak belirledikleri ve regresyon analizi yöntemi kullandıkları çalışmada, istihdamın kalitesinin suçlu olup-olmamayı etkileyebildiği ve düşük ücret, istikrarsız istihdam, kötü çalışma koşulları ile suç arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir: Araştırma sonuçlarına göre düşük kaliteli, kötü işlerde çalışmanın şiddet ve mülkiyet suçunu etkilediği; düşük kaliteli işlerin bulunduğu sektörlerde yaşanan istihdam artışının suç oranlarını artırdığı gözlenmiş ve ikincil sektörlerde çalışanların çalışma koşullarının iyileştirilmesinin suç oranlarını azaltabileceği önerisi geliştirilmiştir (Weiss ve Reid, 2005: 218-227).

Sheppard ve Ricciardelli'ye göre (2020: 47-48), serbest piyasa ekonomisi, istihdamın kalitesini düşüren kayıt dışılık ve damgalanma gibi koşullar, eski hükümlülerin emeğini sömürmek için uygun bir ortam yaratmaktadır. Kanada'da 24 eski hükümlüyle derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak yapılan çalışmada, eski hükümlülerin tahliye sonrası sıklıkla kol emeğine dayalı, düşük ücretli, güvencesiz işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla Tabakalı İşgücü Piyasası Kuramının ileri sürdüğü gibi dezavantajlı bireylerin düşük ücretli, kötü işlerde çalıştıkları ve çalışmanın anlamının eski hükümlüler için değişime uğrayabileceği ifade edilebilir.

Bir sonraki başlıkta çalışma hakkını evrensel bir hak olarak tanımlayan ulusal ve uluslararası düzenlemelere yer verilmiş, çalışma eyleminin eski hükümlüler açısından önemi açıklanmış, işsizlik ve suç arasındaki ilişki incelenmiştir.

1.3. Çalışma Hakkı ve Çalışmanın Eski Hükümlüler Açısından Önemi

Çalışma, Anayasal bir hak ve ödev olarak belirtilmiştir. Anayasanın 'IV. Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti' başlığı; madde 48'de "*Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir*"; ile 49. maddesinde "*Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir.*" ifadesi bulunmaktadır. Alt fıkrada devletin işsizliği önlemeye yönelik önlemler alması, çalışanları ve işsizleri koruması, çalışma barışını sağlaması gibi görevleri düzenlenmiştir (md.48-49/ 2709 sayılı Anayasa). Yasada geçen "*herkes*" terimi, toplumdaki bütün bireylerin kapsam altında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla eski hükümlülerin çalışma yaşamında desteklenmesi, hak ve çıkarlarının gözetilmesi, işsiz iken korunmaları bu madde kapsamında olmaktadır.

Çalışma hakkı öncelikle evrensel temel bir insan hakkıdır. Bu çerçevede çalışma güç ve iradesi içerisinde olan herkesin insan onuruna yakışır bir şekilde gelir elde etme hakkı bulunmaktadır (Kaya ve Yılmaz, 2016: 61). Çalışma hakkı küresel, bölgesel/ulusüstü düzenlemelerle garanti altına alınmıştır. Çalışmanın önemine vurgu yapan en temel uluslararası düzenlemeler; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (23. madde), Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (6. madde), ILO Anayasasının başlangıç kısmı, Philadelphia Bildirgesi (3. madde), Avrupa Sosyal Şartı'dır (1. madde). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 23/3. maddesinde çalışma "*Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır*" ifadesi ile evrensel bir hak olarak düzenlenmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 6. maddesinde devletlere "*Taraf devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatı veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar*" (TBMM, 2003) düzenlemesi ile sosyal refah devleti politikalarını uygulama görevi yüklenmiştir. Avrupa Birliği normlarına göre ise Avrupa Sosyal Şartı'nın, Çalışma Hakkı başlığı altında bulunan ikinci bölümün birinci maddesinin ikinci fıkrasına göre, sözleşmeye taraf devletler tam istihdamı sağlamak amacıyla "*Çalışanların özgürce edindikleri bir işle yaşamlarını sağlama haklarını etkili bir biçimde korumayı taahhüt ederler*" ifadesi ile çalışma hakkı güvence altına almıştır.

Çalışma hakkı sadece bir işe sahip olmayı ifade etmemekte, adil ücret, sosyal güvenlik hakkı ve benzeri hakları da kapsamaktadır. Dolayısıyla söz konusu haklar, hukuki yükümlülükler doğuran insan onurunun ayrılmaz bir parçasıdır (Kaya ve Yılmaz, 2016: 61-62). Ayrıca ILO'nun işsizlikle mücadele kapsamında, Avrupa Birliği'nin ise çalışma hakkının güvence altına alınması kapsamında çok sayıda sözleşmesi, tavsiye kararı bulunmaktadır (Işığışık, 2017: 175-176).

Eski hükümlüler açısından istihdam edilmek, tekrar suça karışmamaları açısından oldukça önemlidir (Sheppard ve Ricciardelli, 2020: 47). İşsizlik sonucu yaşanacak/yaşanması muhtemel psiko-sosyal, sosyo-ekonomik sorunların önüne çalışarak geçilebilir. Nitekim Soloman'a (2017: 43) göre istihdam edilme, eski hükümlülerin topluma başarılı bir şekilde yeniden giriş yapmalarının en önemli göstergesidir.

Eski hükümlülerin işgücü piyasasına kazandırılması mikro anlamda kendisi ve ailesi makro anlamda toplum için önemlidir. Eski hükümlü, kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu ailesi var ise onların geçimini sağlaması sonucu psikolojik olarak

rahatlayıp geleceğe güvenle bakabilir böylece negatif düşünceler, herhangi bir işe yaramama duygusu yerini pozitif düşünce ve duygulara bırakabilir, eski hükümlüler toplumuyla daha sağlıklı ilişkiler kurabilir (Güngör, 1997: 5). Bu bağlamda, çalışmanın öneminin sadece eski hükümlüler özelinde değil toplum özelinde de önemli olduğu söylenebilir.

Çalışmanın çeşitli boyutları (sosyal, ekonomik, psikolojik) eski hükümlülerin toplumla bütünleşmesinde aktif rol oynamaktadır. Çalışmanın birey için anlamı gelir elde etmeden düzenli yaşama kavuşmaya, psikolojik tatmin sağlamaktan kendisini gerçekleştirmeye kadar pek çok alanda kendisini göstermektedir (Keser ve Güler, 2016: 100). Dolayısıyla çalışmayan eski hükümlüler aslında çok boyutlu bir dışlanma yaşamaktadır.

Çalış(a)mama durumu ve suç ilişkisine yönelik yazın incelendiğinde iki kavram arasında pozitif bir ilişkinin varlığından söz eden çalışmaların olduğu görülmektedir. Ayrıca işsizlik ve suç konusuyla ilgili yabancı yazında çok fazla çalışma bulunurken ulusal yazında yabancı yazına göre görece daha az çalışma bulunmaktadır (Kesbiç ve Dündar, 2017: 340). Çok fazla çalışma bulunduğu için güncel tarihli çalışmalar ve alanda en fazla atıf alan çalışmalardan bazılarında yer verilmiştir.

Ayhan ve Bursa (2019: 466-471), Avrupa Birliği'ne üye olan 28 ülkenin 1993-2016 yılları arasındaki işsizlik ve suç verilerini incelemiştir. İlgili verilere Dünya Bankası ve Eurostat veri tabanlarından erişilmiş ve panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan araştırmada işsizlik ve suç arasında ilişki olduğu, işsizlik oranlarında yaşanan artışın suç oranlarını artırdığı tespit edilmiştir.

Jawadi ve diğerleri (2019: 19-20), işsizliğin sürekli olması, uzun süreli olması durumlarının suç oranlarını artırdığını bulgulamıştır. Araştırmaya göre mevcut ekonomik yapı işsizlik ve suç oranlarını etkilemektedir. Fransa'nın 1975-2013, Birleşik Krallık'ın 1983-2018 dönemlerinin incelendiği araştırmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. İlgili yıllarda yaşanan ekonomik daralma dönemlerinde her iki ülkede de suç oranlarının arttığı sonucuna varılmıştır. Ekonomik büyüme dönemlerinde ise suç oranlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Veysel ve diğerleri (2018: 87-89), Türkiye'de 1985-2016 yıllarında işsizlik, kişi başına düşen gelir ve suç ilişkisini ekonometrik analiz yöntemiyle incelemiştir. Verilere Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu aracılığıyla ulaşılmıştır. Yapılan analizin sonucuna göre işsizlik, kişi başına düşen gelir ve suç değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya göre ekonomik büyüme

sağlandığında kişi başına düşen gelir artar bu durum ise işsizlik ve suç oranlarını azaltabilir.

Costantini ve diğerleri (2017: 11), Amerika'yı ele aldıkları çalışmada 1978-2013 yılı verilerini eyalet düzeyinde incelemiştir. Panel veri analizi kullanılan çalışmanın bulgularına göre işsizlik, eşitsizlik ve suç arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Ata (2011: 125-126), Avrupa Birliğine üye olan 27 ülkenin 2008 yılı verilerini baz alarak ücret, işsizlik ve suç ilişkisini incelemiştir. Suç türü olarak sadece mala zarar verme suçu ele alınmıştır. Çalışmada yatay kesit analizi yöntemi kullanılmış ve veriler Eurostat'tan alınmıştır. Araştırma sonucuna göre işsizlik ve suç arasında anlamlı bir ilişki bulunurken, ücret düzeyi ve suç arasında ise anlamsız bir ilişki bulunmaktadır.

Entorf ve Sieger (2014: 18), Almanya'da 400'den fazla ilçeyi kapsama alarak işsizlik ve suç verilerini panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. 2005-2009 yıllarının araştırıldığı çalışmada yazınla paralel sonuçlar elde edilmiştir. İşsizlik oranında meydana gelen bir birim artışın suç oranlarını da artırdığı tespit edilmiştir.

Cömertler ve Kar (2007: 55), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Emniyet Genel Müdürlüğünün (EGM) 2000 yılı verilerinden faydalanarak suçun sosyo-ekonomik etmenlerini araştırmıştır. Araştırmada 81 il incelenmiş, yatay kesit analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre işsizlik ve suç arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde Durusoy ve diğerleri (2008: 172-188), 81 ili ele alarak suçun sosyo-ekonomik faktörlerini incelemiştir. Araştırmada regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre işsizlik ve suç (ekonomik yönü ağır basan mala zarar verme suçu) arasında bir ilişki bulunmaktadır.

Edmark (2005: 359-360), 1988- 1999 yılları arasındaki işsizlik ve suç verilerini İsveç'in çeşitli ilçeleri üzerinden incelemiştir. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Suça ilişkin veriler Ulusal Suç Konseyi'nden alınmıştır ve kapsam 100.000 kişiden oluşmaktadır. Yapılan analiz sonucunda işsizlik oranlarında yaşanan bir artışın toplam suç oranlarında artışa neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Raphael ve Winter (2001: 264), Amerika'da 50 eyaletin 1971-1997 yıllarındaki işsizlik ve suç verilerini panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre işsizlik oranları ve suç oranları arasında bir bağlantı bulunmaktadır.

İşsizlik, suç işlemeyi hızlandıran bir etmen olmakla birlikte, her işsiz yaşadığı olumsuzluklar sonucunda yasal olmayan yollara yönelmeyebilir. İşsizlik ve suç

arasındaki etkileşimde, bireyin kişilik özellikleri, yaşanan ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel yapısı vb. unsurları da belirleyici olabilir (Kumaş, 2001: 298). Nitekim bazı çalışmalarda işsizlik ve suç arasında negatif bir ilişki bulunduğu dair sonuçlarda elde edilmiştir ancak işsizlik ve suç arasındaki etkileşimde, genel kamu işsizliğinin suçu artırdığı yönündedir (Ata, 2011: 122).

Eski hükümlülerin işgücü piyasasında istihdam edilebilirliğini artırmak ve tahliye sonrası suçtan uzak bir yaşam sürmelerini, ekonomik anlamda kendilerine yetebilmelerini sağlamak amacıyla tahliye öncesi ve tahliye sonrası mesleki eğitimler, kurslar, çeşitli destekler, yardımlar verilmektedir. Bu noktada Türkiye’de ceza infaz kurumlarında verilen eğitimler, işyurtlarının faaliyetleri ile tahliye sonrası İŞKUR’un, Koruma Kurulları’nın yürüttüğü politikalar öne çıkmaktadır. Eski hükümlüler hassas ve dışlanmaya, ayrımcılığa oldukça müsait olan yüksek riskli bir gruptur (Nowak, 2018: 87). Dolayısıyla bu bireylerin sosyal yaşamda ve çalışma yaşamında korunmaları ve desteklenmeleri adına politikalar yürütülmektedir.

Toplumda bireysel olarak ve aynı zamanda ailesi ile de çok boyutlu ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar yaşayan eski hükümlülere yönelik sosyal koruma ve sosyal içerme programları kendi içinde yetersizlikler ve sorunlar barındırmaktadır.

1.4. Eski Hükümlülerin Sosyal İçermesine Yönelik Uluslararası Düzenlemeler

Sosyal dışlanmayı önlemek amacıyla ortaya çıkan sosyal içerme kavramının yazında görüş birliğine varılmış kesin ve net bir tanımı bulunmamaktadır (Aydın, 2021: 352). Silver’a (2010: 193) göre, sosyal içerme; sosyal dışlanmanın tam tersi olarak düşünülebilir. Geniş kapsamlı bir tanım yapıldığında ise *“Sosyal dışlanma riski altındaki kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam katılımları ve yaşadıkları toplumda normal olarak kabul edilen hayat ve refah standartlarına kavuşmaları için gerekli olan fırsatları kazanmalarını sağlayan bir süreç”* olarak ifade edilebilir (Gündüz, 2007: 11-12). Sosyal içermeye asıl hedef dışlanan bireylerin toplumla bütünleşmesinin sağlanmasıdır. (Balaban, 2014: 9). İstihdam ise toplumla bütünleşme ve sosyal içerme noktasında önemli bir unsurdur (Gündüz, 2007: 13). Dezavantajlı gruplardan birisi olan eski hükümlülere yönelik doğru tanımlanmış, hedefi ve sonuçları doğru ve net biçimde belirlenmiş, uluslararası veya ulusal sosyal koruma, sosyal içerme ve istihdam politikalarından söz etmek mümkün gözükmemektedir.

Uluslararası mevzuatta eski hükümlü istihdamına ilişkin doğrudan düzenlemeler bulunmamakla birlikte bu kişilere dolaylı olarak bazı düzenlemelerde yer verilmiştir. Uluslararası düzenlemelerde dolaylı olarak Birleşmiş Milletlerin, Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) sözleşmeleri ve Avrupa Birliği hukuku gibi uluslararası hukuklarda ayrımcılık yasağı ve sosyal dışlanmaya yönelik düzenlemeler bulunmaktadır ve eski hükümlülerde toplumdan, çalışma hayatından dışlandığı için bu kapsamda ele alınabilir (Gençtürk, 2019: 11).

ILO kurulduğu zamandan (1919 yılından) bu yana sosyal konulara önem veren, çalışma ilişkilerini düzenleyen, bireylerin korunmasını amaçlayan, sosyal koruma politikalarının sorumluluğunu üstüne alan öncü ve tek kuruluş olmuştur. Dezavantajlı bireylerin desteklenmesi ve toplum refahının artırılması için sosyal koruma tabanlı yaklaşımı adında bir politika geliştirerek tavsiye kararı şeklinde üye ülkelere sunmuştur (Samanlı vd., 2021: 136-137). ILO'nun 111 No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi'nin 1. maddesinde “*İrk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç, ulusal veya sosyal menşe bakımından yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma*” ayrımcılık olarak kabul edilmiş ve bu ayrımın yapılması durumunda ‘İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde belirtilen hakların ihlâl edilmiş sayılacağı açıkta belirtilmiştir².

Ulusüstü düzenlemeler ile sosyal koruma ve sosyal içermeyi gerekli kılan ayrımcılık eski hükümlülerin karşılaştığı temel sorunlardan biri olarak değerlendirilebilir. Ayrımcılık pozitif ve negatif olmak üzere iki yönlüdür ancak genel olarak negatif anlamda kullanılmakta ve kendini ya da içinde bulunduğu grubu diğerlerinden üstün görme, diğer kişi ya da grupları ezme, dışlama, ötekileştirme olarak ifade edilmektedir (Arpat ve Bertan, 2019: 218). Avrupa Birliği'nin ayrımcılık yasağı yönergesi ise istihdam, sosyal refah sistemi ve mal ve hizmetler olmak üzere üç alandan oluşmaktadır³. Avrupa Birliği, sosyal dışlanmayla mücadelesine 01.05.1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşmasıyla başlamış ve istihdam merkezli aktif içirme politikalarına yön vermiştir (Yıldırım, 2014: 105). Amsterdam Anlaşmasının 137.

² Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi, Türkiye'nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri, 111 No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi 1. madde. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm (21.10.2021).

³ Avrupa Konseyi, 2010: 64. Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı. Handbook on European non-discrimination law.

www.fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf (21.10.2021).

maddesi: “150. Maddenin hükmü saklı kalmak kaydıyla, işgücü piyasasından dışlanan kişilerin entegrasyonu” ile 01.02.2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Anlaşması’nın 137. maddesinde sosyal dışlama konularına yer verilmiştir. Eski hükümlüler de sosyal dışlanma yaşamaları durumunda bu düzenlemeler içerisinde yer alabilecektir (Gençtürk, 2019: 11).

Avrupa Birliği, istihdamda sosyal bütünleşme sağlamak ve dezavantajlı grupların sosyal dışlanmalarının önüne geçmek amacıyla 2010 yılında Lizbon Stratejisini ortaya koymuş ve yeni bir ‘Avrupa Sosyal Modeli’ oluşturulmuştur. Ancak dezavantajlı grupların yaşadığı dışlanma sorunuyla mücadelede istenen hedeflere ulaşamamıştır (Arpat ve Bertan, 2019: 219). ILO ise sosyal koruma tabanları yaklaşımı ile bireylere asgari bir gelir güvencesi sağlamayı hedeflemektedir. Sosyal koruma “*yoksul, zayıf ve dışlanmış insanların ekonomik ve sosyal zayıflıklarını azaltmak, ekonomik büyümeden yararlanmalarını amaçlayan, dışlanmışların haklarını ve sosyal statülerini geliştiren, geçim riskleri karşısında zayıf olanları koruyan, yoksullar için değer ve gelir aktaran tüm girişimler*” olarak tanımlanabilir (Sabates-Wheeler ve Deverux’s, 2007: 25’den aktaran Kapar, 2015: 185). Sosyal koruma tabanları yaklaşımında amaç; sosyal adaletin sağlanması, bireylerin ve ailelerinin refah içinde yaşamaları, herkesin sosyal güvenlikten yararlanması, içermeci bir toplum ve ekonomi ile kalkınmanın sağlanmasıdır (Kapar, 2015: 194-195). Sosyal korumanın en önemli unsurlarından biri aktif işgücü piyasası politikaları iken diğer önemli bir unsur ise özel olarak korunması gereken kesimlere yönelik olarak verilen sosyal yardımlardır (Kapar, 2012: 67-70).

Eski hükümlülere yönelik olarak ülkeler, kendi mevzuatı çerçevesinde politikalar uygulamaktadır. Eski hükümlülük ve işgücü piyasası ilişkisi sosyal politikanın en güç, karmaşık ve kronik sorunlarından biridir. Türkiye’de söz konusu sorun yabancı yazındaki kadar araştırılmamış ve yeterli yazın oluşturulmamıştır. Eski hükümlüler üzerine yapılan çalışmaların ise özellikle son yıllarda arttığı söylenebilir. Çalışmada uluslararası yazında güncel tarihli olan ve en fazla atıf alan çalışmalara yer verilerek, yazın incelemesine yönelik araştırma yapılmış ve ulaşılan bulgular incelenmiştir.

1.5. Yazın İncelemesi

Araştırmada, eski hükümlülere yönelik olarak yapılan ve eski hükümlü odaklı olmasa da (ceza infaz kurumlarındaki hükümlülerle ve tutuklularla ya da denetimli serbestlik h k ml leriyle yapılan çalışmalar, sosyolojik, psikolojik analizler gibi) içerisinde eski hükümlü istihdamı konusuna yer veren çalışmaların işgücü piyasasına yönelik bulguları aktarılmıştır.

Araştırmalarda elde edilen eski hükümlülerin sosyo-demografik özelliklerine yönelik bulgular, bu araştırmanın ikinci bölümünde TÜİK ve Adalet Bakanlığı verilerine göre eski hükümlülerin sosyo-demografik özellikleri başlığı altında Türkiye'yle karşılaştırmalı biçimde aktarılmış, resmi istatistikler ile araştırma bulgularının paralellik gösterip göstermediği incelenmiştir.

Tablo 1. Eski Hükümlülerin İşgücü Piyasasındaki Durumlarına Yönelik Yazın

Yazar/Yazarlar	Yöntem ve Katılımcı Sayısı	Bulgular
Ramakers (2022)	Nitel yöntem Kohort analizi Çalışmanın analitik örnekleme 802 erkek eski hükümlüden (317 kişiye; hapisteyken, tahliyeden altı ay ve iki yıl sonra anket uygulanmış, 159 kişiye; hapisteyken ve tahliyeden altı ay sonra anket uygulanmış, 326 kişiye; tahliye sonrası altı ay ve iki yıl sonra anket uygulanmıştır) oluşmaktadır. (Ekim 2010- Mart 2011 döneminde Hapishane Projesi "Prison Project" boylamsal verileri ile ulaşılan eski hükümlüler)	Hollanda'da eski hükümlülerin damgalanmayla başa çıkma yöntemleri araştırılmış, tüm takip dalgaları için (hapishanedeyken, tahliyeden sonra altı ay ve iki yıl sonra) benzer sonuçlara ulaşılmıştır: Eski hükümlü erkeklerin çoğunun (%60'ı) iş bulma noktasında dürüst davrandığı ve kendisini gizleme yoluna gitmediği, geçmişini gizleyenlerin (%40) ise yeni insanlarla tanışırken kendini gizlemediğini ancak iş bulmak için gizliliği kullandığı, damgalanmayı yönetmek adına uygulanan bu yöntemlerin istihdam edilebilirliği ne iyileştirdiği ne de kötüleştirdiği, Tahliye sonrası istihdam sonuçlarına göre eski hükümlülerin büyük bir bölümünün asgari ücret düzeyinde çalıştığı (tahliyesinin üzerinden 6 ay geçenler için medyan gelir: 1.270 Euro, 2 yıl geçenler: 1.500 Euro (2010 yılında Hollanda'da asgari ücret: 1.400 Euro) , Hollanda'da sabıka kaydına yönelik verilerin talep edilme düzeyi düşük olsa da işe alım konularında ilgili durumun ön plana çıkabildiği sonucuna ulaşılmıştır.
Namal vd., (2021)	Yazın taraması	Eski hükümlülük durumunun toplumsal, siyasi özellikle ekonomik alanlarda dezavantaja neden olduğu belirtilmiştir.
Seçen (2021)	Nitel araştırma yöntemi yarı yapılandırılmış mülakat tekniği 12 eski hükümlü (1 kadın, 11 erkek)	Katılımcıların tahliye sonrası iş bulmakta zorlandığı, İŞKUR'a kayıtlı olanların iş bulamadığı, Eski hükümlü kadrolarına başvurulsa da geri dönüş alamama durumu tespit edilmiştir.

Sönmez (2021)	Nitel yöntem yarı yapılandırılmış mülakat tekniği 30 eski tutuklu ve eski hükümlü (11 kadın, 19 erkek)	Erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre aile, sosyal çevre tarafından daha fazla dışlandığı ve ekonomik nedenlerden kaynaklı ötekileştirildikleri, Dış görünüş itibariyle diğer insanlardan ayrılan, vücudunun herhangi bir yerinde kesi, iz, dövme vs. bulunan bireylerin iş bulmalarının daha zor olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
İslamoğlu ve Yıldırımalp (2020)	Nitel yöntem mülakat tekniği 12 eski hükümlü (3 kadın, 9 erkek)	Eski hükümlülerin çalışma yaşamına girmede ve girdikten sonra sorunlar yaşadığı, Çalışma yaşamında (işveren ve iş arkadaşları tarafından) dışlanma yaşama ve bireylerin psikolojilerinin bozulması, işi bırakmak zorunda kalma, Özel sektördeki çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını zorlaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Saygun vd., (2020)	Yazın taraması	Hükümlülere verilen mesleki eğitim kurslarının tahliye sonrası istihdama katkı sağlamadığı belirtilmiştir.
Savaş ve Eryalçın (2020)	Nicel yöntem anket tekniği veri çözümlemesi: Kesitsel tarama deseni 81 ildeki 8234 işveren ve 1915 eski hükümlü ile denetimli serbestlik yükümlüsü	Katılımcıların çalışmamasının nedeni iş bulamaması, iş bulamamasının nedeni ise ülkedeki genel işsizlik sorunu, Düşük istihdam edilme nedeni işverenlerin (ön yargı nedeniyle) eski hükümlü çalıştırmak istememesi, Katılımcıların yarısının (%50,2) İŞKUR'a kayıtlı olmadığı, kayıtlı olan çok az katılımcının (%16,74) işe yerleştirilmiş olduğu, Gerek işyerlerinde çalışanların (%91,30) gerekse kurumda mesleki eğitim kursuna katılanların (%94,31) ilgili iş ve mesleklerde çalışmadığı, Katılımcıların çoğunluğunun kamunun işe yerleştirme hizmetinden haberi olmadığı tespit edilmiştir.
Sheppard ve Ricciardelli (2020)	Nitel yöntem yarı yapılandırılmış mülakat tekniği 24 eski hükümlü (3 kadın, 21 erkek)	Kanada'da yapılan çalışmada eski hükümlülerin istihdam öncesi katıldıkları programların iş bulmada tatmin edici bir fayda sağlamadığı tespit edilmiştir.

Kaya ve İnan (2020)	Nitel yöntem derinlemesine mülakat, soru-cevap tekniği 20 erkek eski hükümlü, 5 işveren, 5 normal katılımcı	Suç ve damgalanma ilişkisinin Niğde ili üzerinden incelendiği araştırmaya göre, eski hükümlü sıfatının iş bulma noktasında sorunlar oluşturduğu, Tecrübeli olunmasına rağmen işe alınmama/reddedilme durumunun yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.
Western ve Sirois (2019)	Karma yöntem nicel veriler regresyon analizi, nitel veriler anket görüşmesi, açık uçlu soru tekniği 122 eski hükümlü	İstihdamda ırksal eşitsizliklerin bulunduğu (eski hükümlü siyahların eski h. beyazlardan daha dezavantajlı olduğu), Siyah eski hükümlülerin aylık kazancının (1.300 dolar) beyaz eski hükümlülerden (2.500 dolar) daha az olduğu, Eski hükümlülerin çoğunun kayıt dışı işlerde çalıştığı, Düşük ücretli işlerde çalışma ve suç geçmişi arasında bağlantının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Gülerce (2019)	Nicel yöntem anket tekniği veri çözümlemesi: parametrik analiz yöntemleri 127 eski tutuklu ve eski hükümlü (29 kadın, 98 erkek)	Ceza infaz kurumuna girmeden önce çoğunluğun (%84,2) çalıştığı, tahliye sonrası çoğunluğun (%66,9) işsiz olduğu, Ceza infaz kurumuna girmeden önce çoğunluğun (%28,3) aylık kazancı 5.000 TL ve üzeri iken tahliye sonrası çoğunluğun (%63,8) aylık kazancının 2.000 TL ve altına düştüğü tespit edilmiştir.
Doğan (2019)	Yazın taraması	Kamu ve özel sektörde çalışan eski hükümlü sayısının genel eski hükümlü sayısına göre oldukça az olduğu, İşyurtlarında çalışan hükümlülere verilen ücretlerin çok düşük olduğu, Ceza infaz kurumunda verilen mesleki eğitimlerin tahliye sonrası istihdamda olumlu etki yaratmadığı belirtilmiştir.

Gençtürk (2019)	Karma yöntem 301 işletme, 135 eski hükümlü ile nicel yöntem (anket yöntemi), 10 işveren, 10 eski hükümlü ile nitel yöntem (yarı yapılandırılmış mülakat tekniği)	İŞKUR aracılığıyla kimi eski hükümlüler iş bulurken kimilerinin bulamadığı, Meslek edindirme kursuna katılanlardan bazılarının kursla bağlantılı iş bulamadığı, KOSGEB'e başvuranların geri dönüş alamadığı, Denetimli serbestlik uygulamasının çalışma yaşamına kazandırılma konusunda etkisinin bulunmaması, İşverenler için eski hükümlü istihdam etme konusunda suç türünün önemli olduğu ve mesleki bilgi, beceri ve tecrübe durumunun işe almada etken olabildiği, İşverenlere göre teşvik sağlanması durumunda eski hükümlü istihdamının artmayacağı, mesleki eğitim kurslarının etkinliğinin artırılması gerektiği, İşverenlere ve eski hükümlülere göre işe girmede sosyo demografik değişkenlerden; yaşın önemli olabildiği, eğitimin işin türüne göre değişebildiği, cinsiyet ve medeni durumun önemli olmadığı, Eski hükümlü istihdamına yönelik politikalar noktasında işverenlerin ve eski hükümlülerin çoğunun devletin rol üstlenmesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.
Nowak (2018)	Nicel yöntem anket tekniği veri çözümlemesi: parametrik analiz yöntemleri 245 hükümlü (yarı açıkta 110 kişi, kapalıda 135 kişi)	Polonya'da eski hükümlü istihdam eden işletmelere vergi indirimi uygulansa bile işverenlerin eski hükümlü çalıştırmak istemediği, Suç işlemenin en büyük nedeninin istihdam sorunu olduğu, Polonya'nın tahliye sonrası uyguladığı politikaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir.
Karakartal (2018)	Nitel yöntem yarı yapılandırılmış mülakat tekniği 10 eski hükümlü (5 kadın, 5 erkek)	Kıbrıs'ta yapılan çalışmada eski hükümlülerin ekonomik sorunlar (işsizlik, maddi sıkıntılar) yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların çoğu (7/10) işsizdir.
Westrope (2018)	Yazın taraması	Eski hükümlülerin istihdam alanında sorunlar yaşadığı, İstihdam konusunda ayrımcılık karşıtı yasaların kabul edilmesi gerektiği, ABD'de çalışma alanında uygulanan çözümlerin yetersiz olduğu, "ban the box" (kutucuğu yasakla) isimli, işe girişlerde sabıka kaydı kutucuğunun kaldırılması politikasının yaygınlaşması gerektiği belirtilmiştir.

Aydoğan (2018)	Nitel yöntem yarı yapılandırılmış mülakat tekniği 40 denetimli serbestlik hükümlüsü (2 kadın, 38 erkek)	Ceza infaz kurumundan çıkmadan önce en büyük kaygının (%37,5) iş bulamama olasılığı olduğu, %77,5'inin düzenli bir işe sahip olmadığı; %70'inin çalışmadığı; %47,5'inin ekonomik durumunu "çok kötü" olarak ifade ettiği ve %67,5'nin iş bulamama nedeni olarak mahkûmiyet durumlarını gösterdiği tespit edilmiştir.
Bhuller vd., (2018)	Yazın taraması ve iki ülkeye yönelik korelasyonel araştırma	ABD'de ve Norveç'te uygulanan yeniden giriş programlarının karşılaştırıldığı çalışmada, İyi kurgulanmış işgücü piyasası politikalarının suç tekrarını önleyeceği ve istihdama başarılı bir yeniden giriş yapılmasını sağlayabileceği, Kişi başına düşen GSMH yükseltirse suç oranlarının azalabileceği, Norveç'te tahliye sonrası iş bulma konusunda bireylerden çoğunlukla sabıka kaydının istenmediği, ABD'de "ban the box" politikasına rağmen suç geçmişinin işe alırken önemli olduğu, Norveç'te tahliye öncesi ve sonrası iş eğitimi prog. ile istihdamın teşvik edildiği, ABD'nin ilgili programlara daha fazla kaynak ayırması gerektiği ve bedensel ve psikolojik olarak iyi durumda olan tüm hükümlülerin programlara katılması gerektiği, ABD'nin tahliye sonrası hizmetlerinin (barınma, istihdam, terapi gibi) niteliğini artırması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Dobbie vd.,(2018)	Nicel yöntem regresyon analizi (İdare mahkemesi ve vergi kayıtları üzerinden)	Philadelphia (2007-2014 yılları arası) ve Miami-Dade (2006-2014 yılları arası) şehirlerinde tutuklular üzerine yapılan çalışmada hüküm giymeyen bireylerin istihdam olasılığının daha yüksek olduğunu, hüküm giyenlerin istihdam olasılığının düştüğü, Hüküm giymeyenlerin kayıtlı istihdam olasılığı yüksekken, hüküm giyenlerin kayıt dışı istihdama yönelebileceği, Hüküm giymenin işgücü piyasasına yönelik beklentiyi düşürdüğü belirtilmiştir.

Schnepel (2017)	Yazın taraması	Eski hükümlülerin tahliye sonrası iş ve sosyal yaşama uyum sağlayamadığı, ABD'ye özgü olan çalışmada eski hükümlülerin kısıtlı iş olanaklarıyla karşılaşmasının suç oranlarını artırabildiği, ABD'de eski hükümlülerin çoğunluğunun tekrar suç işlemesinin nedeninin genellikle düzenli bir işe sahip olmadıklarından kaynaklı olduğu, Ceza infaz kurumundan salıverilen bireylerin takibinin yapılmasının zor ve maliyetli olduğu buna karşı kurumda iş ve meslek edinmelerine yönelik eğitim öğretim programlarına katılımlarının artırılmasıyla istihdam fırsatlarının artabileceği ifade edilmiştir.
Çakır (2017)	Nicel yöntem anket tekniği veri çözümlemesi: parametrik analiz yöntemleri 150 işveren (%77,3'ü İK personeli, %22,7'si işyeri sahibi)	Eski hükümlü sıfatının kadın ve erkeklerde istihdam edilebilirliği zorlaştırdığı, İşe alınacak çalışanın suç geçmişinin işverenlerin çoğu (%77,4) için önemli olduğu, Eski hükümlülerin çıkarlarını gözeten STK'ların bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Erusta (2016)	Yazın taraması	STK, İŞKUR, İsmek (İstanbul Belediyesi bünyesinde kurulan Sanat ve Mesleki Eğitim Kursu) ve Koruma Kurullarının eski hükümlü istihdamına yönelik olan çalışmalarının yeterli olmadığı, Türkiye'de eski hükümlü istihdamında rol oynayan STK'ların sayısının az olduğu, Devletin eski hükümlü istihdamına yönelik talepleri karşılayamadığı, Özel sektör işverenlerinin eski hükümlü çalıştırma olasılığının düşük olduğu, Tahliye sonrası sürecin daha etkin şekilde yönetilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Mueller-Smith (2015)	Nicel yöntem regresyon analizi (ABD'nin Houston ve Teksas şehirlerinin ceza mahkemesi kayıtları üzerinden)	Eski hükümlülüğün istihdam edilebilirliği ve ücretleri azalttığı, Ağır suç işleyen bireylerin çoğunun istihdamda bütünleşme sağlayamadığı, Eski hükümlülük durumundan çok az etkilenen ya da hiç etkilenmeyenlerin beşeri sermaye zayıflığı olan ve önceden de düşük ücretli işlerde çalışan ya da hiç çalışmayan bireyler olduğu (bu bireylerin eski hükümlü olmasalar bile beşeri sermaye eksikliği yüzünden marjinal istihdamda yer alacağı ya da istihdamda hiç yer almayacağı) sonucuna varılmıştır.
Göçoğlu (2015)	Yazın taraması, bir kamu politikasının sonlandırılması analizi	Özel sektörde eski h. istihdamı zorunluluğunun kaldırılmasıyla eski hükümlülerin ekonomik yönden güçsüz kaldığı, suçta eğilimlerinin arttığı, Eski hükümlü haklarını savunacak STK'ların olmadığı belirtilmiştir.
Kara (2014)	Yazın taraması	Eski hükümlülerin çalışması ve çalışma yaşamında kalması noktasında güçlükler yaşadığı belirtilmiştir.
Purser (2012)	Nitел yöntem etnografik çalışma yarı yapılandırılmış görüşme tekniği 78 katılımcı (günelik işlerde çalışan eski hükümlü erkekler, taşeron firma çalışanları, işverenler)	Oakland ve Baltimore'de (ABD) günelik işlerce çalışmak için fırsat kovalayan eski hükümlüler üzerine yapılan çalışmada, bireylerin rezervasyon ücretlerinin düşük olduğu, pazarlık güçlerinin zayıf olduğu, emeklerinin daha kolay sömürüldüğü, Eski hükümlülerin geçici, yasal güvencenin bulunmadığı işlerde çalıştığı, Eski hükümlülerin düşük ücretli, güvencesiz ve eğreti istihdamda yer almasının normalleştiği, Uzun süre ceza infaz kurumunda kaldıktan sonra tahliye edilenlerin işgücü piyasasına girişlerinin zor olduğu, Günelik iş kurumlarının (her ne kadar düzenli ve güvenceli istihdam yaratmasa da) eski hükümlülere yönelik olan yeniden giriş programı kapsamında önemli yeri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
Baydoğan (2012)	Yazın taraması	Türkiye'de eski hükümlü istihdamına dair araştırma ve denetimin yetersiz olduğu, Uygulanan politikaların işsizlikle mücadelede yeterli olmadığı, Dezavantajlılara yönelik uygulanan politikaların yetersiz olduğu dönemlerin (krizler vb.) bulunduğu, politikaların kimi alanlarda olumlu neticeler verebildiği belirtilmiştir.

Visher (2011)	<p>Nicel yöntem boylamsal çalışma Veri çözümlemesi: regresyon analizi 2002-2003 yılları arasında Illionis, 2004-2005 yılları arasında Ohio ve Teksas'da ceza infaz kurumundan tahliye edilecek 1.200'den fazla erkek katılımcı (740'ı incelenmiştir)</p>	<p>Eski hükümlülerin tahliye sonrası iş bulmada zorluk yaşadığı, İstihdam edilebilirlikte eski hükümlülerin iş deneyimlerinin önemli olduğu, Eski hükümlülerin çoğunun (%71) sabıka kaydının iş bulma üzerinde etkisinin olduğunu düşündüğü, Tahliye sonrası (2 ay sonra %79, 8 ay sonra %74 oranında) çoğunluğun aktif olarak iş aradığı, Tahliyenin üzerinden zaman geçtikçe toplam ortalama saatlik ücretin arttığı, toplam aylık gelirin arttığı, kayıtlı istihdamın arttığı, kayıt dışı istihdamın azaldığı, sosyal yardım alma düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir.</p>
Harding (2003)	<p>Nitel araştırma yöntemi derinlemesine mülakat tekniği Amerika' da 15 eski hükümlü erkek katılımcı</p>	<p>Eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlanmamak için kendilerine yönelik '<i>açığa vurmama/ele vermeme stratejisi</i>' ve '<i>Şartlı, koşullu açığa vurma stratejisi</i>' geliştirdikleri, İlk stratejide eski hükümlülerin suç geçmişleriyle alakalı olarak işverenlere herhangi bir bilgi vermediği, İkinci stratejiyi benimseyenlerin işverene eski hükümlü olduklarını söylediği ancak her ayrıntıdan bahsetmediği sonucuna ulaşılmıştır.</p>
Güngör (1997)	<p>Yazın taraması ve çok ayrıntılı çözümler beklenmediği ifade edilen alan araştırması Eskişehir Açık Ceza İnfaz Kurumu'nda yapılan anket çalışması ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği (kişi sayısı belirtilmemiştir)</p>	<p>Ülkedeki genel ekonomik durum nedeniyle hizmet ve yatırımlara bütçe ayrılmadığı, Eski hükümlü istihdamı konusunda hukuki boşlukların bulunduğu, Yürürlükteki düzenlemelerin hükümleri arasında çelişkilerin bulunduğu, Yasaların etkin biçimde uygulamadığı belirtilmiştir.</p>

Kaynak: İlgili yazın incelenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Alan yazındaki 30 çalışmanın (18'i ulusal, 12'si uluslararası yazın) tamamında, eski hükümlülerin işgücü piyasasından ve toplumdan dışlandığı ve/veya ayrımcılık, damgalanma, etiketlenme, n yargı gibi durumlarla karşılaştıkları ve/veya toplumun bu kişilere karşı güvensizlik, endişe, korku gibi duygular hissettiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Uluslararası yazında yer alan çalışmalar ile ulusal yazındaki çalışmalar da birbirini destekler niteliktedir (Tablo 1).

Bir sonraki bölümde Türkiye ve bazı ülke örnekleri ile eski hükümlülerin işgücü piyasasına kazandırılmaları amacıyla uygulanan sosyal politikalar aktarılmış ve Türkiye'deki hükümlü ve eski hükümlülerin genel görünümü açıklanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE ÜLKE ÖRNEKLERİ İLE ESKİ HÜKÜMLÜLERE YÖNELİK İŞGÜCÜ PİYASASI POLİTİKALARI

2.1. Refah Devletlerinin Uygulama Örnekleri

Suç ve birey, suç ve toplum yapısı ülkelerin sosyolojik, kültürel, din, ahlaki, siyasi, yasal ve ekonomik koşullarına göre değişebilmektedir. Ekonomik gelişme ve suç arasında anlamlı ilişkiden söz edebilmek mümkündür. Nitekim gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere oranla daha az suç işlenmektedir. Bunun nedenlerine gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişmeler ve gelişmelerin yarattığı çeşitli sorunlar (işsizlik, yoksulluk gibi), gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kişi başına düşen milli gelir örnek olarak verilebilir (Kızmaz, 2012: 51-54) . Kişi başına düşen GSMH'nın yüksek olduğu ülkelerde suç işleme/hapsedilme oranları daha düşüktür (Bhuller vd., 2018: 135).

Eski hükümlü ve işgücü piyasası ilişkisi çalışma odağında ülkelerin refah düzeylerine göre GSMH'dan aktif ve pasif işgücü piyasası politikaları olmak üzere sosyal harcamalara ayrılan pay açısından incelenmiştir. Bu çalışmada, işsizlikle mücadele politikaları Biçerli'nin (2016: 491) ve Işığık'ın (2017: 179) eserlerindeki sıralama temel alınarak incelenmiştir.

Refah devletleri, bireylere hizmet ve gelir garantisi sağlayabilen sınıfsal ve toplumsal düzenin yapılandırılmasında oldukça önemli kurumlardır (Esping-Andersen, 1991: 55). Refah devleti bir tanıma göre, dezavantajlı grupları gözetken, çalışma yaşamına yön veren ve istihdama yönelik politikalar uygulayan çağdaş bir devlet modelidir (Özdemir, 2007: 19). Briggs'e göre (1961: 228), refah devletinin üç işlevi bulunmaktadır. İlki, bireylere ve ailelerine yapılan işten ve piyasadan bağımsız olarak en az düzeyde de olsa bir gelir güvencesi sunmasıdır. İkincisi, bireylerin ve ailelerinin çeşitli sosyal risklerle (işsizlik, hastalık, yaşlılık gibi) karşılaşma olasılıklarını azaltarak bireylere güvence sağlamasıdır. Üçüncüsü ise refah devletinin hiçbir birey, sınıf, statü ayrımı yapmaksızın herkese sosyal hizmetler aracılığıyla iyi bir yaşam standardı sunmasıdır.

Çalışma kapsamında sosyal refah devleti olan ülkelere Danimarka, Almanya, Avusturya ve İsveç incelenmiştir. Söz konusu ülkelerin tercih edilme nedeni; eski

hükümlü istihdamına yönelik olarak uygulanan başarılı politikaların varlığı, yalnız dezavantajlı bireyleri değil tüm toplumu kapsar nitelikte sosyal koruma sağlamalarıdır. ILOSTAT 2020 sosyal koruma verilerine göre, İsveç'te toplumun %100'ü, Almanya'da %99,5'i, Avusturya'da %98,6'sı, Danimarka'da %89,5'i sosyal koruma kapsamındadır. Türkiye'de de toplumun %79,8'i sosyal koruma kapsamındadır⁴.

Dünya Bankası ülkeleri düşük gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli olmak üzere dört şekilde sınıflandırmaktadır. Avusturya, Almanya, Danimarka ve İsveç, Dünya Bankası 2021 gelir sınıflandırması verilerine göre yüksek gelirli ülkeler (kişi başına düşen milli gelir 13.205 dolar ve üzeri olan ülkeler) içerisinde yer almaktadır. Aynı sınıflandırmada Türkiye üst-orta gelirli ülkeler (kişi başına düşen milli gelir 4.256 dolar ile 13.205 dolar arası olan ülkeler) arasında yer almaktadır⁵.

Tablo 2'de OECD verilerine göre Avusturya, Almanya, Danimarka ve İsveç'in GSMH'larından aktif ve pasif politikalara ne kadar kaynak ayırdıkları gösterilmiştir. İlgili verilerde Türkiye'nin harcamaları bulunmamaktadır.

İncelenen altı aktif politika içerisinde en fazla harcama yapan iki ülke Danimarka ve İsveç'tir. Danimarka kendi içerisinde en fazla kaynağı korumalı istihdam ve rehabilitasyona ayırırken İsveç en fazla kaynağı istihdam teşviklerine ayırmaktadır. İncelenen ülkeler ve baz alınan yıllar arasında aktif politikalara en az kaynak ayıran ülke ise Almanya'dır. Aktif politikalar kapsamında, OECD ortalaması göz önüne alınırsa incelenen ülkelerin hepsinin aktif politikalara ortalamanın üzerinde kaynak ayırdığı söylenebilir (Tablo 2).

⁴ International Labour Organization (ILO) Statistics on Social Protection. <https://ilostat.ilo.org/topics/social-protection/> (05.03.2022).

⁵ World Bank Country and Lending Groups. <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (05.03.2022).

Tablo 2. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları İçinde Aktif ve Pasif Politikalara Ayrılan Pay (%), 2018-2019

GSMH'dan Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına Ayrılan Pay (%)														
Ülkeler	1. İşe Yerleştirme ve İlgili Hizmetler		2. Eğitim		3. İstihdam Teşvikleri		4. Korunmalı İstihdam ve Rehabilitasyon		5. Doğrudan İş Yaratma		6. Girişimcilik Teşvikleri		Toplam Aktif(1-6)	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Avusturya	0,11	0,11	0,43	0,4	0,08	0,06	0,02	0,02	0,05	0,04	0,01	-	0,7	0,63
Almanya	0,22	0,19	0,18	0,18	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,47	0,44
Danimarka	0,05	0,04	0,39	0,35	0,19	0,17	0,94	0,97	-	-	-	-	1,57	1,53
İsveç	0,18	0,17	0,1	0,06	0,49	0,46	0,24	0,23	-	-	0,01	-	1,02	0,92
OECD Ort.	0,06	0,05	0,11	0,10	0,09	0,24	0,09	0,09	0,05	0,05	0,01	0,01	0,41	0,54
GSMH'dan Pasif İşgücü Piyasası Politikalarına Ayrılan Pay (%)														
Ülkeler	1. İşsizlik Sigortası		2. İşsizlik Yardımı		3. Kısmi İşsizlik Ödeneği		4. Yarı Zamanlı İşsizlik Ödeneği		5. Erken Emeklilik		6. İflas Durumunda (İhbar+Kıdem) Tazminat		Toplam Pasif (1-6)	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Avusturya	0,57	0,55	0,51	0,49	0,01	0,01	-	-	0,17	0,18	0,06	0,06	1,32	1,29
Almanya	0,41	0,43	0,25	0,24	0,02	0,02	-	-	-	-	0,02	0,02	0,7	0,71
Danimarka	0,61	0,61	0,25	0,23	-	-	-	-	0,09	0,07	0,02	0,02	0,92	0,93
İsveç	0,24	0,25	-	-	-	-	0,03	0,03	-	-	0,03	0,03	0,3	0,31
OECD Ort.	0,41	0,43	0,15	0,16	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04	0,03	0,01	0,01	0,63	0,63

Kaynak: OECD, Database on Labour Market Programmes, (05.03.2022).

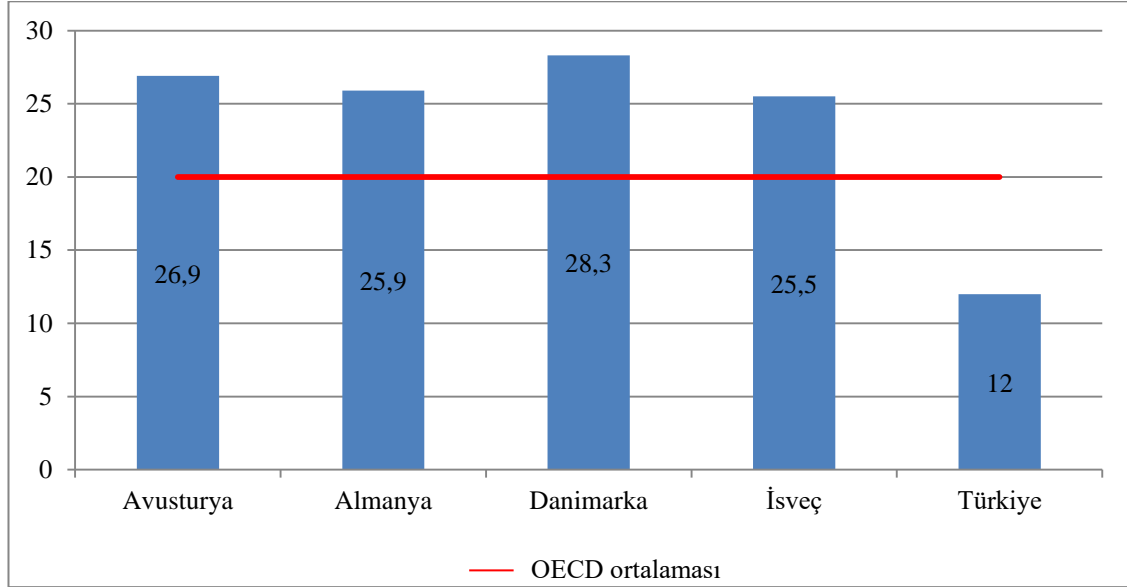
Ele alınan altı pasif politika içerisinde GSMH'sından en fazla kaynak ayıran ülke Avusturya'dır. Avusturya en fazla harcamayı işsizlik sigortası ve işsizlik yardımına yaparken en az harcamayı ihbar ve kıdem tazminatına yapmıştır. Pasif politikalara en az kaynak ayıran ülke ise İsveç'tir. OECD ortalaması göz önüne alındığında Avusturya, Almanya ve Danimarka'nın pasif politikalara ortalamasının üzerinde kaynak ayırdığı söylenebilir (Tablo 2).

İncelenen ülkeler, yıllar ve istihdam politikaları noktasında Avusturya ve Almanya pasif politikalara daha fazla kaynak ayırırken Danimarka ve İsveç aktif politikalara daha fazla kaynak ayırmaktadır çıkarımı yapılabilir (Tablo 2).

Türkiye'nin harcamaları ilgili verilerde bulunmadığı için Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu başka bir veri olan ve sosyal harcamaların GSMH'daki payını toplam olarak veren OECD Sosyal Harcamalar Veritabanı (SOCX) aracılığıyla seçilmiş

lkeler ve Türkiye ayrıca ele alınmıştır (Grafik 1). Seçilmiş lkeler içerisinde GSMH'dan sosyal harcamalara en fazla kaynak ayıran lke Danimarka'dır (%28,3). En az kaynak ayıran ülke ise Türkiye'dir (%12).

Grafik 1. Seçilmiş OECD lkelerinde GSMH'dan Sosyal Harcamalara Ayrılan Pay (%), 2019 Yılı

Kaynak: OECD, Social Spending Database (SOCX), (29.08.2022).

ye ülkelerin tamamı ele alınarak hesaplanan OECD ortalamasına göre GSMH'dan sosyal harcamalara ayrılan ortalama toplam pay %20'dir. Buna göre seçilmiş ülkelerin tamamının ortalamasının üzerinde, ülkemizin ortalamasının altında kaynak ayırdığı çıkarımı yapılabilir.

Ülkelerin uyguladıkları aktif ve pasif politikalar içerisinde hükümlü ve eski hükümlülere yönelik politikalar ve GSMH'larından ayırdıkları paylara yönelik ayrı bir veritabanı bulunmamaktadır. Dolayısıyla ülkelerin hükümlü ve eski hükümlülere yönelik olarak uyguladıkları istihdam politikaları ayrıca açıklanmıştır.

2.1.1. Danimarka

Danimarka, Avrupa ve Avrupa dışındaki ülkelere kıyasla daha küçük, homojen ve görece daha zengin bir refah devletidir. Danimarka'da suç işleyen bireyler mahkeme cezası alan normal vatandaşlar olarak görülmektedir. Tahliye ncesi ve tahliye sonrası hizmetler Danimarka Hapishanesi ve şartlı Tahliye Hizmeti (DPPS) adındaki devlet kurumu tarafından yürütülmektedir. Ceza infaz kurumları ve denetimli serbestlik hizmetlerinin temel amaçları; kişisel, sosyal, mesleki gelişime katkı sağlamak,

suçluların suçtan uzak bir yaşam sürmelerini desteklemek ve bireyleri motive etmektir. DPPS, aynı zamanda STK'larla işbirliği içerisindedir. Örneğin Kızıl Haç gibi çeşitli yasal sivil toplum kuruluşlarının bazı temsilcileriyle görüşülerek yardım ağları genişletilmektedir (Storgaard ve Skov, 2017: 4-5).

Danimarka'da tahliyesi yaklaşan hükümlülere '*eve gitme izni*' verilmektedir. Bireylerin aile ve sosyal ilişkilerini geliştirmeleri için verilen izinde kendilerine eşlik etmeleri amacıyla yanlarına refakatçi verilebildiği gibi kendileri yalnız bir biçimde de evlerine gidebilmektedir. Maliyetli olan bu uygulamaya alternatif olarak başka politikalar da uygulanmaktadır. Hükümlüler gruplara ayrılmakta ve tahliye sonrası yapılacaklar tartışmalı konferans biçiminde aktarılmaktadır. İlgili uygulamada hükümlülere tahliye sonrası çalışma yaşamına girme, aile ve sosyal hayata katılım gibi konular rehber eşliğinde aktarılmaktadır. Toplumdan korkan, yalnız başına kalınca ne yapacağını bilemeyen, karar veremeyen hükümlülere ise ceza infaz kurumu dışında çalışma izni verilmektedir (Şahin, 2002: 13-14).

Danimarka'da denetimli serbestlik kapsamında sosyal hizmet uzmanları, bireylere iş bulma, aile ve akrabalarla yeniden iletişim kurma, kişisel ihtiyaçlara yönelik mali destekler gibi alanlarda yardımlar sunmaktadır (Storgaard ve Skov, 2017: 7). Ayrıca Danimarka Adalet Bakanlığı, Denetimli Serbestlik Hizmetleri kapsamında eski hükümlülerin tahliye sonrası nereden yardım ve destek arayabileceklerini bilmelerinin sağlanması amacıyla ülkedeki tüm belediyelerle işbirliği içerisinde çalışmaktadır (www.kriminalforsorgen.dk, 2022).

2.1.2. Almanya

Almanya'da 'yeniden sosyalleşme' anayasal bir haktır. Alman yargı sistemi eski hükümlülerin yeniden sosyalleşmesini bir hak olarak benimseyip kişilik haklarının ayrılmaz bir parçası olarak anayasayla güvence altına almıştır. Yeniden sosyalleşme hakkı, 1973'te Alman Federal Anayasa Mahkemesi tarafından tanınmıştır (Morgenstern, 2011: 21).

Almanya'da da yeniden sosyalleşme tahliye öncesi ve sonrası olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Tahliye öncesi hükümlülere mesleki yeterliliklerine göre mesleki eğitimler verilerek tahliye sonrası istihdama hazırlanmaları sağlanmaktadır. Bu kapsamda mesleki eğitimler, ceza infaz kurumları ve Berlin Teknik Üniversitesi iş

birliğiyle (e-LiS Development Partnership (DP) E-LiS Kalkınma Ortaklığı) teknolojiyen faydalanılarak internet tabanlı gerçekleştirilmektedir (Erusta, 2016: 43).

Hükümlüleye ceza infaz kurumundan çıktıkları zaman iş bulma, barınma, diğer bir takım kişisel ihtiyaçlarını karşılamalarına yönelik yardımlar verilmektedir. Temel gereksinimleri karşılamaya yönelik olan yardımlar eski hükümlülerin tahliye sonrası hayata uyum sağlayabilmelerine, sosyal ve ekonomik yönden gelişmelerine yöneliktir. Ayrıca tahliye sonrası sunulan bir diğer yardım ise maddi yardımlardır. Maddi yardımlar hükümlülerin ceza infaz kurumunda çalışmalarından kaynaklı tasarruf edilerek biriktirilmekte ve tahliye sonrası kendilerine kısmen veya tamamen verilmektedir. Tahliye sonrası eski hükümlüleye ilk dört hafta boyunca geçinmelerini sağlamaya yönelik olarak verilen para, ceza infaz kurumunda oluşturulan fon aracılığıyla ödenmektedir. Ödenen ücretin miktarı hükümlülük süresi, hükümlünün yaptığı iş ve kendi yaptığı tasarrufun miktarı gibi değişkenler göz önüne alınarak belirlenmektedir (şahin, 2002: 18).

Eski hükümlülerin suç geçmişi nedeniyle işe alınmama ya da ayrımcılık yaşama gibi durumlarla karşılaşmamaları için sicil kayıtları gizli tutulmaktadır. Sicil bilgileri, cezai ve idari makamlar tarafından kayıt altında tutulmakta ve hiçbir bireyin kayıtlara tam erişim hakkı bulunmamaktadır. Sadece özel sektör işverenleri ve kamu işverenlerine belli alanlarda imtiyaz takınarak sisteme erişimleri için lisans verilmektedir. Eski hükümlüleye korumaya yönelik olan bu uygulamalara rağmen işverenler işe başvuran bireylere daha fazla soru sorabilir, sisteme erişim için başka lisanslar talep edebilirler. Böylelikle başvuru sahibinin işe girme ihtimali azalabilir. İlgili durum özellikle işveren tarafının kamu işvereni olduğunda ortaya çıkabilmektedir (Morgenstern, 2011: 26-27).

Almanya'da denetimli serbestlik hizmetinin işleyişi Adalet Bakanlığına aittir. İlgili hizmetle, eski hükümlülerin topluma kazandırılmaları ve ilerleyen zamanlarda ortaya çıkabilecek suçların önlenmesi hedeflenmektedir. Denetimli serbestlik kapsamında; şartlı tahliye edilen bireylere iş ve eğitim verilerek sorumluluk üstlenmeleri, sosyal yaşamlarını sürdürmeleri yani kendilerine yetebilmeleri amacıyla destekler sunulmaktadır (Akpolat vd., 2019: 47). Aynı zamanda Almanya'daki Ceza Danışma Kurulları eski hükümlülerin yeniden sosyalleşmesi kapsamında kamu kurumlarının yardımlarının yanı sıra özel kuruluşları da sürece dâhil etmektedir (Kara, 2014: 110). Yeniden giriş programları kapsamında özellikle işgücü piyasasına girişte

işverenlerin '*sosyal sorumluluğunun*' bulunduğu vurgu yapılmaktadır (Morgenstern, 2011: 33).

2.1.3. Avusturya

Avusturya'da NEUSTART (Yeni Başlangıç) adında hükümlü haklarını gözeten sosyal hizmet uzmanları ve gönüllülerin çalıştığı bir STK bulunmaktadır. Mağdur ve suçlulara yönelik sosyal hizmet sağlayıcısı konumundaki STK, aynı zamanda ülkenin denetimli serbestlik faaliyetlerini yürüten tek kurumdur (Koss ve Grafl, 2013: 17). NEUSTART, kamu istihdam kurumları, diğer STK'lar ve sosyal yardım ofisleri gibi çeşitli kurumlarla işbirliği içerisinde bulunan bir yapıdır. Denetimli serbestlik kapsamında hükümlülere istihdam olanakları, tedavi gibi hizmetler sunarken hükümlü ailelerine de çeşitli destekler sunulmaktadır (Koss ve Grafl, 2013: 24).

Avusturya'da tahliye edilecek hükümlülerin tahliyelerine iki ay kala bireylerle irtibata geçilerek barınma, istihdam ve mali destekler hakkında bilgi verilmektedir. Hükümlülere ev izinleri verilerek toplumsal uyum süreçlerinin hızlanması sağlanmaktadır. Tahliye öncesi ve sonrası istihdam danışmanlığı, iş eğitimi, mesleki eğitim alanlarında hizmetler verilerek işgücü piyasasına uyum süreçleri hızlandırılmaktadır. NEUSTART, suç, istihdam, psiko-sosyal durum, sağlık, finans, sosyal çevre, yaşam koşulları, barınma gibi pek çok alanda faaliyet göstermektedir (Koss ve Grafl, 2013: 29-34). Ayrıca Avusturya'da tahliye edilen eski hükümlülerin geçici olarak ağırlandığı, çeşitli kurumlara bağlı '*misafirhaneler*' de bulunmaktadır (Tosun, s.157'den aktaran Şahin, 2002: 17).

2.1.4. İsveç

İsveç'te hapis cezaları ve hükümlülük sürelerini olabildiğince az tutulmaktadır ve bu yaklaşımın paralelinde ceza infaz kurumlarının sayısı gün geçtikçe azalmaktadır (Erusta, 2016: 41). Bireylere tahliye öncesi ve sonrası çeşitli hizmetler sunulmakta, geçmişlerinden uzaklaşıp toplumla bütünleşmeleri hedeflenmektedir. Tahliye öncesi hükümlülere aile ve sosyal hayata uyum sağlamaları için '*karı- koca ziyaretleri izni*' verilmektedir (Şahin, 2002: 13).

İsveç'te, hükümlü ve eski hükümlülere yönelik politikalar Adalet Bakanlığına bağlı bir kamu kurumu olan İsveç Hapishane ve Şartlı Tahliye Hizmeti (SPPS) tarafından yürütülmektedir. Tahliye sonrası '*normalleştirme*' ilkesiyle faaliyet gösteren

SPPS, kendi uyguladığı programların yanı sıra çeşitli kurumlarla (sosyal hizmet kurumları, iş kurumları, STK'lar gibi) işbirliği yaparak bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır (Boijssen ve Tallving, 2017: 4).

Tahliye sonrası işbirliği yapılan kurumlardan biri “*Krami*” dir. İlgili program eski hükümlüleri tam zamanlı istihdama kazandırmak amacıyla destek ve istihdam sübvansiyonları sağlamaktadır. Program; eski hükümlü genç işsizleri iş sahibi yapmak için İsveç denetimli serbestlik ve çalışma enstitüsü tarafından geliştirilmiştir. Alanında uzman personellerin yardımıyla eski hükümlü gençlerin işgücü piyasası ve topluma kazandırılması amaçlanmaktadır. Program kapsamında özgeçmiş hazırlama, iş başvurusu yapma, görüşme teknikleri, öz saygı, sorumluluk gibi konularda eğitimler verilmektedir. İlgili program İsveç ceza infaz kurumu, denetimli serbestlik, ulusal istihdam hizmetleri ve belediyeler bünyesinde yürütülmektedir. Krami programı aracılığıyla kalıcı olarak eski hükümlü çalıştıran işverenlere devlet tarafından yardımlar, teşvikler, ücret destekleri sağlanmaktadır. Krami programı eski hükümlülerin tekrar suç işlememeleri, eski alışkanlıklarına dönmemeleri için sık sık sosyal etkinlikler düzenlemektedir ve etkinliklerin giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu sayede sosyal çevreyle uyum içerisinde yaşamaları ve toplum bilincinin aşılması hedeflenmektedir⁶.

İsveç'te tahliye sonrası denetimli serbestlik personelleri eski hükümlülerin evlerine, işyerlerine ziyarete gidebilmektedir ya da elektronik izleme yöntemiyle kontroller yapılabilmektedir. Ayrıca Ulusal istihdam bürosu tarafından da eski hükümlülere iş bulma, iş eğitimi desteği gibi çeşitli destekler sunulmaktadır (Boijssen ve Tallving, 2017: 12-22).

İncelenen ülke örneklerinde görüldüğü her ülke kendi mevzuatı çerçevesinde hükümlü ve eski hükümlülere yönelik çeşitli politikalar yürütmektedir. Bir sonraki başlıkta Türkiye'de eski hükümlülerin işgücü piyasasına girmeleri noktasında uygulanan yasal düzenlemelere yer verilmiştir.

2.2. Türkiye'de Eski Hükümlülerin İşgücü Piyasasına Uyumuna Yönelik Yasal Düzenlemeler

Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda devletin en önemli görevlerinden birisi dezavantajlı kesimlerin sosyal koruma ve sosyal içermelerini sağlamak adına yasalar

⁶ Krami programının detayları için bkz. http://www.consistentway.eu/download/krami_en.pdf (27.03.2022).

planlaması ve yürürlüğe koymasındır (Savaş ve Eryalçın, 2020: 340). Anayasanın 2. maddesinde belirtildiği üzere “*Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir*”. Anayasanın belirlediği temel haklar çerçevesinde çeşitli yasalar ile eski hükümlülerin çalışma haklarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Doğrudan ilgili düzenlemeler iş yasalarıdır.

28.07.1967 tarihli 931 sayılı İş Yasası çıkarılmadan önce işverenlerin eski hükümlü çalıştırmaları tamamen gönüllülük esasına dayandığı için kendi istekleriyle eski hükümlü çalıştırmaları seyrek görülen bir durum olmuştur (Savaş vd, 2018: 9). 931 sayılı İş Yasası, eski hükümlü çalıştırılmasını ilk kez bir zorunluluk olarak düzenlediği için önemli olmakla birlikte, her işverenin eski hükümlü çalışma zorunluluğu olmaması nedeni ile sınırlı kalmıştır⁷ (Manav, 2006: 144). Bu yasa yaklaşık olarak üç yıl uygulandıktan sonra Anayasaya şekil yönünden aykırı bulunması sebebiyle Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiştir. 931 sayılı yasadan sonra 1475 sayılı İş Yasası çıkarılmış ancak yeni çıkarılan iş yasasının hükümleri, 931 sayılı Yasa ile ufak noktalarda farklılaşması dışında neredeyse hiç değiştirilmeden kabul edilmiştir (Tunçomağ, 1971: 243).

01.09.1971 tarihinde yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Yasası’nda 25. madde ile eski hükümlü çalıştırmaya yönelik emredici nitelikteki düzenleme yapılmıştır. İlgili madde doğrultusunda işverenlerin eski hükümlüleri mesleki, bedensel, ruhsal açıdan uygun işlerde çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır. İşverenler yüz işçiye kadar çalışanı olan işyerlerinde her elli kişiye karşılık olarak bir engelli ve bir eski hükümlü çalıştırmak ve yüz kişiden fazla çalışanı olan işyerlerinde ise iki engelli ve iki eski hükümlü çalıştırmak mecburiyetindedir (Md.25/1475 sayılı İY). Eski hükümlülere yönelik olarak 931 sayılı İş Yasası ile aynı esaslar bulunmaktadır ancak daha sonra 1475 sayılı Yasa’da 1983 yılında yapılan değişiklik ile bahsedilen madde değiştirilmiş “*Çalıştırma zorunluluğu*” başlığı altında eski hükümlüler ayrıca ele alınmıştır (Sayın, 1990: 73). 25. maddenin b bendi kapsamında 50 veya daha fazla işçi çalıştıran işverenlere (kamu ve özel sektör ayrımına gidilmeksizin) %2 oranında eski hükümlü

⁷ İlgili yasanın sakat ve eski hükümlü çalışma 25. maddesine göre; “*İşverenler işyerlerinde aşağıdaki esaslar ve ölçüler içinde sakat kimse ile eski hükümlü kimse çalıştırmak ve bunlara meslek, beden ve ruh durumlarına göre iş vermek zorundadırlar.*

a) *Yüz işçiye kadar işçi çalıştıran işyerlerinde her tam elli işçiye karşılık bir sakat ve bir eski hükümlü kimse,*

b) *İşçi sayısının yüzden fazlası için her yüz işçiye karşılık iki sakat ve iki eski hükümlü kimse, çalıştırılır...*”

çalıştırma ve kişileri mesleklerine uygun işlerde istihdam etme zorunluluğu getirilmiştir (Değişik: 29.7.1983-2869/4).

1475 sayılı Yasa'dan sonra 4857 sayılı İş Yasası 10.06.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İlgili yasada eski hükümlülere yönelik olan düzenlemeye 30. maddede yer verilmiştir. İlgili maddede “*Özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğu*” başlığı adı altında kamu ve özel sektör ayrımı yapılmaksızın elli veya daha fazla işçi çalıştıran işverenler için her yıl Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek oranlar doğrultusunda özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma zorunluluğunun olduğu düzenlenmiştir (md.30/4857 sayılı İY). 2008 yılında, 26 Mayıs 2008 tarih ve 5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile 4857 Sayılı İş Yasası’nda özel sektör ve kamu sektöründe eski hükümlü çalıştırma ile ilgili değişiklikler yapılmıştır. Değişiklikten önce 4857 sayılı yasanın 30. maddesinde yer alan “*Özürlü, eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırma*” başlığı, 5763 sayılı Yasanın 2. maddesi gereği “*Engelli ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu*” olarak değiştirilmiştir. Özel sektöre ait eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu kaldırılmıştır. Engelli çalıştırma oranı ise özel sektör için %3 olarak belirlenmiştir. Kamuda ise %4 engelli ve %2 eski hükümlü veya terör olaylarında malul sayılmayacak şekilde yaralananların çalıştırılma zorunluluğu olduğu düzenlenmiştir (Değişik: 15.05.2008-5763/2 md.). Engelli ve eski hükümlü çalıştırılmaması durumunda ilgili yasanın 101. maddesi “*Engelli ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğuna aykırılık*” başlığı kapsamında, çalıştırılmayan her engelli ve eski hükümlü için idari para cezası verilmektedir. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarının da para cezasından imtina edemeyeceği açıkça düzenlenmiştir (md.101/4857 sayılı İY).

5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile özel sektörde eski hükümlü çalıştırılmasına yönelik zorunluluğun kaldırılması ile özel sektörde eski hükümlü çalışan kalmamıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Eski Hükümlülerin Kamu Sektöründe ve Özel Sektörde İşe Yerleştirilme Durumları, (2000-2021 Yılları)⁸.

Yıllar	ESKİ HÜKÜMLÜLERİN İŞE YERLEŞTİRİLME DURUMLARI					
	KAMU			ÖZEL		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2000	910	5	915	4.270	60	4.330
2001	711	5	716	5.728	118	5.846
2002	408	6	414	5.230	103	5.333
2003	191	3	194	5.711	92	5.803
2004	438	3	441	5.104	103	5.207
2005	632	6	638	5.942	114	6.056
2006	301	4	305	6.035	114	6.149
2007	288	2	290	4.818	96	4.914
2008	189	2	191	2.251	39	2.290
2009	328	4	332	0	0	0
2010	222	1	221	0	0	0
2011	233	4	237	0	0	0
2012	263	7	270	0	0	0
2013	246	1	247	0	0	0
2014	383	1	384	0	0	0
2015	255	0	255	0	0	0
2016	237	5	242	0	0	0
2017	186	0	186	0	0	0
2018	377	10	387	0	0	0
2019	774	13	787	0	0	0
2020	1.453	53	1.507	0	0	0
2021	300	3	303	0	0	0

Kaynak: İŞKUR, İstatistik Yıllıkları 2000-2021, (10.03.2022).

Özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasına yönelik yasa değişikliğinin gerekçeleri; işverenlerin üzerindeki baskının azaltılması, eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kayıt dışı istihdamı özendirilmesi, işverenin elli veya daha üzeri işçi çalıştırma eğilimini azalması biçimindedir (Göçoğlu, 2015: 854). Söz konusu yasal değişiklik eski hükümlülerin, bağımlı çalışan olarak özel sektörden dışlanmasına neden olabilecek bir koşul olarak değerlendirilebilir.

Sosyal dışlanma yazınında dışlanma biçimlerinde en yoğun biçimde işgücü piyasasından dışlanma ve ekonomik dışlanma üzerinde durulmaktadır (Sapançalı, 2003: 23). Eski hükümlülerin özellikle işgücü piyasasından dışlanmalarını önlemeye yönelik

⁸ İŞKUR, 2012 yılından itibaren yayımladığı İstatistik Yıllıklarında, eski hükümlü kontenjanından terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralananların da faydalanmaya başladığını belirtmeye başlamıştır. Bunun nedeni: 06.12.2012 tarihli “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Eski Hükümlü İşçi Alınmasında Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile 19.09.2009 tarihli “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” adının “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” olarak değiştirilmesidir.

politikalar, ceza infaz kurumu süreci ve sonrası biçiminde uygulanmaktadır. Bu bireylerin çalışma yaşamında korunması üç başlık altında incelenebilmektedir. Bunlardan ilki; hükümlülere ceza infaz kurumlarında mesleki eğitim verilerek bilgi, beceri düzeyleri geliştirilmeye çalışılmakta böylelikle istihdam edilebilirliklerinin artırılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla çalışma hayatına girmeden bir ön hazırlık mevcuttur. İkincisi; işe girerken korunmalarıdır ve burada eski hükümlülere iş ve meslek danışmanlığı gibi hizmetler sağlanmaktadır. Üçüncüsü ise eski hükümlülerin çalışma hayatında korunmalarıdır. Burada ücret, iş sözleşmesinin haksız sebeple feshi gibi durumlara karşı korunmaları söz konusudur (Tokol ve Alper, 2012: 253).

Dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan eski hükümlülerin istihdama kazandırılması noktasında uygulanan yasal düzenlemelerin ardından işgücü piyasasına kazandırılmalarını amacıyla İŞKUR tarafından uygulanan aktif politikalar açıklanmıştır. İŞKUR eski hükümlü istihdamını sağlama noktasında önemli bir yere sahiptir. Eski hükümlülere yönelik olarak uygulanan aktif politikalara yer vermekteki amaç bireylerin piyasayla bütünleşmeleri adına uygulanan faaliyetlerin neler olduğunun öğrenilmesidir. Bu nedenle eski hükümlülere yönelik aktif ve pasif istihdam/işgücü piyasası politikaları başlığı açılarak sağlanan destekler ve sunulan olanaklar açıklanmıştır.

2.3. Türkiye’de Eski Hükümlülere Yönelik İşgücü Piyasası Politikaları

İŞKUR, işgücü piyasasını düzenleyen bir kurum olarak eski hükümlü ile çalışma hakkı arasında köprü görevi üstlenmektedir. İŞKUR’un, Anayasanın eşitlik ve adalet ilkesi gereği, tüm vatandaşların yanı sıra özellikle dezavantajlı gruplara yönelik aktif ve pasif özgün politikalar geliştirme zorunluluğu da bulunmaktadır. 05.07.2003 tarih ve 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Yasası’nın 3. maddesinin d bendi kapsamında kurumun görevleri arasında “...istihdamında güçlük çekilen işgücü ile işyerlerinin yasal olarak çalıştırmak zorunda oldukları işgücünün istihdamlarına katkıda bulunmak...” şeklinde görevinin olduğu düzenlenmiştir. İlgili yasanın sadece 32. maddesinin k fıkrasında ‘Kamu kurum ve kuruluşlarında işçi olarak istihdam edilecek özürsüzler ve eski hükümlülere uygulanacak sınavlara ilişkin usul ve esaslar’ düzenlemesinde eski hükümlü öznesine yer verilmiştir ve bunlara yönelik usul ve esasların yönetmeliklerle belirleneceği düzenlenmiştir. Dolayısıyla 4904 sayılı yasada aktif ve pasif işgücü/istihdam politikalarında engelli ve eski hükümlü gibi dezavantajlı gruplara yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır ve ilgili düzenlemeler yönetmelikler ile

yapılmaktadır. İŞKUR'un doğrudan eski hükümlü istihdamı konusunu düzenlediği yönetmelikler 25.04.2009 tarihli "Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" ve 19.09.2009 tarihli "Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"tir.

İŞKUR, aktif işgücü/istihdam politikaları kapsamında mesleki eğitim kursları, işbaşı eğitim programları ve diğer kurs, program ve projelerin usul ve esaslarını 08.04.2022 tarihli "Aktif İşgücü Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ile düzenlemektedir. İlgili yönetmeliğin birinci maddesinde istihdamın artırılması, işsizliğin azaltılması gibi amaçlar ile "...*özel politika gerektiren grupların işgücü piyasasına kazandırılmasına yardımcı olmak üzere...*" yönetmeliğin İŞKUR tarafından düzenlendiği belirtilmiştir.

Bu başlık altında işsizlikle mücadelede kullanılan, bireylere işsizlikleri süresince yaşayabilecekleri gelir kayıplarının en aza indirilmesi adına sağlanan pasif işgücü piyasası politikalarından ve iş ve meslek sahibi olmak için sağlanan aktif işgücü piyasası politikalarından söz edilecektir.

2.3.1. Pasif Politikalar

Pasif işgücü piyasası politikalarının amacı işsizliği azaltmak değil, işsizliğin neden olabileceği risklere karşı işsizleri ekonomik olarak desteklemektir (Kocabaş ve Özgüler, 2019: 268). Pasif politikalar genel anlamda işsizlik sigortası yani primlerle finanse edilenler ve primsiz, devlet tarafından finanse edilen işsizlik yardımları olmak üzere ikiye ayrılabilir. Türkiye'de ödenekler; işsizlik sigortası, işsizlik yardımı, ihbar ve kıdem tazminatı, erken emeklilik, ücret garanti fonu ödeneği, kısa çalışma ödeneği, iş kaybı tazminatından oluşmaktadır.(Işığışok, 2012: 26).

Biçerli'ye göre, (2016: 492) işsizlik sigortasının iki amacı bulunmaktadır. Birincisi işsiz kalan sigortalının ve ailesinin yaşayacağı gerek parasal (maddi) gerekse parasal olmayan (manevi) zararları en aza indirerek toplumdaki dengeyi sağlamak ve suç eğiliminin önüne geçmektir. İkinci amaç ise işsiz bireylerin iş ararken daha seçici olmalarını ve kendi nitelik ve eğitimlerine uygun işlere yönelmelerini sağlamaktır. Türkiye'de uygulanan pasif işgücü piyasası politikalarında doğrudan eski hükümlülere yönelik düzenleme veya uygulama bulunmamaktadır.

İşsizlik sigortasının amacı işsizliğe çözüm bulmak değil, işini kaybeden sigortalıya geçici bir gelir desteği sunarak satın alma gücünün korumasını sağlamaktır (Kocabaş ve Özgüler, 2019: 270). Türkiye’de işsizlik sigortasına yönelik faaliyetler SGK ve İŞKUR bünyesinde gerçekleştirilmekte; prim toplama yükümlülüğü SGK, diğer tüm hizmetler ise İŞKUR tarafından yürütülmektedir (Sözer, 2017: 519). 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Yasası’nın 49. maddesi gereği işsizlik sigortası primi, ‘*Sigortalının 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası’nın 80. ve 82. maddelerinde belirtilen prime esas aylık brüt kazançlarından % 1 sigortalı, % 2 işveren ve %1 devlet payı*’ olarak alınmaktadır. Ayrıca ilgili yasaya göre düzenlenen işsizlik sigortası uygulaması sigortalının sadece yaşadığı/yaşamaya olası gelir kaybını en aza indirmemekte, mesleki eğitim, daha iyi bir iş bulmak, emeğin istihdam edilebilirliğini artırmak gibi çeşitli olanaklar da sunmaktadır (Sözer, 2017: 526).

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Yasası 50. ve 51. maddelerine göre; işsizlik sigortası almaya hak kazanabilmek için çalışanın kendi kusuru ve iradesi dışında işsiz kalması, sözleşmeye son verilmeden önceki son 120 gün prim ödemiş olması, son 3 yıl içerisinde 600 gün prim ödemiş olması gerekmektedir. Yasanın 50. maddesi, sözleşmeye son verilmeden önceki son 120 gün ve son 3 yıl içerisinde 600 gün prim ödemiş olan bireylere 180 gün, 900 gün prim ödeyenlere 240 gün, 1080 gün prim ödeyenlere ise 300 gün işsizlik sigortası ödemesi yapılmasını ve işsizlik sigortasının tutarının asgari ücretin brüt tutarının %80’inden fazla olamayacağını düzenlemiştir. İşsizlik sigortasından faydalanabilmek için iş akdinin 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Yasasında (51. madde) belirtildiği üzere; iş sözleşmesinin çalışanın iradesi dışında son bulması gerekmektedir. Türkiye’de işsizlik sigortasının kapsamı dar ve yararlanma koşulları zordur (Kumaş ve Karadeniz, 2017: 215). Yasada düzenlenmemiş herhangi bir durumda işsizlik sigortasına hak kazanılamamaktadır. Sözleşmenin askıda olması, mevsimlik işlerde çalışma işsizlik sigortasından yararlanmayı güçleştirmektedir (Saraç, 2012: 22).

Bir diğer pasif politika olan işsizlik yardımları, işsizlik sigortasına hak kazanamayan bireylere gelir güvencesi sağlamayı hedefleyen politikaları içermektedir (Kocabaş ve Özgüler, 2019: 280). İşsizlik yardımlarının işsizlik sigortasından temel farkı ödeneğin bütünüyle devlet tarafından karşılanıyor olmasıdır (Biçerli, 2016: 494). Türkiye’de işsizlik yardımı, sosyal yardımlar içerisinde bulunmaktadır ve muhtaç/yoksul durumda olduğunun bildirmesi halinde işsizlik sigortasından faydalanamayan işsizler, işsizlik yardımı alabilmektedir (Kocabaş ve Özgüler, 2019:

269-280). Ayrıca düzenli olarak nakdi sosyal yardım alan bireylerin istihdamını teşvik etmek ve çalışma yaşamına kazandırılmaları amacıyla çalışabilecek durumdaki bireylerin çeşitli iş veya mesleki eğitime yönlendirilmeleri için 22.06.2017 tarihinde “*Sosyal Yardım Yararlanıcılarının İstihdamına İlişkin Yönetmelik*” yürürlüğe girmiştir. Muhtaç/yoksul durumda olan eski hükümlü bireylerde toplumdaki her birey gibi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları eliyle yürütülen sosyal yardım uygulamalarından yararlanabilmektedir (Gençtürk, 2019: 54).

Pasif politikalardan bir diğeri ihbar tazminatıdır. İhbar süreleri, 4857 sayılı İş Yasası’nın 17. maddesinde düzenlenmiştir. İhbar süresi; çalışanların çalıştıkları süre göz önüne alınarak işten çıkarılmadan önce kendilerine haber verilmesi durumudur (Akbaş, 2015: 26). Diğer bir ifadeyle, iş sözleşmesi yapan tarafların sözleşmeyi feshetmeden önce birbirlerine haber verme yükümlülüğü bulunmaktadır ve ilgili durum ihbar süresi olarak tanımlanmaktadır (Mortaş ve Koç, 2010: 121). İhbar sürelerine uyulmaması halinde, 4857 sayılı İş Yasası’nın 17. maddesinin d bendinde; “*Bildirim şartına uymayan taraf, bildirim süresine ilişkin ücret tutarında tazminat ödemek zorundadır*” şeklinde hüküm bulunmaktadır.

Ülkelerin işgücü piyasası koşulları ve yasal mevzuatlarına göre yapısı ve işleyişi farklılaşan kıdem tazminatı ise işverenlerin çalışanlarını işten çıkarmadan önce kıdemlerine (hizmet süresine ve kazanç tutarına) göre hesaplanıp çalışana toptan ödenen pasif işgücü piyasası politikası aracıdır. Kıdem tazminatı verilmesindeki amaç; işini kaybeden bireye tazminat sağlama, işten çıkarmaların önüne geçme ve böylelikle işsizliği önleme, kıdemli çalışanları işyerinde tutarak işgücü devir oranını ve maliyetini azaltmaktır (Çelik, 2015: 1).

Kıdem tazminatının tutarı çalışanın kıdemine bağlıdır. Türkiye’de 4857 sayılı İş Yasası’na tabi bir çalışanın kıdem tazminatı almaya hak kazanabilmesi için; işyerinde en az bir yıl çalışmış olması, sürekli bir işte çalışıyor olması, iş sözleşmesinin çeşitli nedenle (çalışanın ölümü, işverenin haklı nedene dayanmayan şekilde sözleşmeyi feshetmesi, çalışanın haklı nedenle iş sözleşmesini feshetmesi gibi) sona ermesi durumlarının gerçekleşmesi gerekmektedir (Limon, 2015: 154). Kıdem tazminatı çoğu ülkede esas olarak özel sektörde uygulanmaktadır çünkü kamu istihdamı özel sektöre göre daha güvenlidir (Çelik, 2015: 3).

Ücret garanti fonu desteği, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Yasası’na 15.05.2008 tarihinde 5763 sayılı yasanın 17. maddesi gereği eklenmiştir. Ücret garanti fonunda; işverenlerin çalışan ücretlerini ödemekte zorluk çektiği belli durumlarda (iflas etme,

konkordato ilan etme, aciz vesikası alma gibi) çalışan ücretlerinin (en fazla 3 aylık alacak) işsizlik sigortası fonundan karşılanmasını sağlayan pasif politikadır. Çalışanların ilgili ödenekten yararlanabilmesi için aynı işyerinde en az bir yıl kıdeminin bulunması ve istediği ücretin zaman aşımına uğramamış olması koşullarını sağlaması gerekmektedir (Çalık, 2019: 261).

Kısa çalışma ödeneği, 2003 yılında mevzuatımıza giren istihdamın korunması amacına hizmet eden pasif işgücü piyasası politikasıdır (Çetinkaya, 2014: 471). 4857 sayılı İş Yasasında düzenlenmişken 5763 sayılı yasa ile kısa çalışma ödeneğinin bulunduğu maddede çeşitli değişiklikler yapılarak 4447 sayılı yasaya aktarılmıştır. Kısa çalışma ödeneği işsizlik sigortası fonundan verilmektedir. Ödenekten yararlanabilme koşulları işsizlik sigortana hak kazanma koşulları ile aynıdır (Kocabaş ve Özgüler, 2019: 279).

Kısa çalışma ödeneği bölgesel, sektörel, genel ekonomik kriz dönemlerinde çalışanların işten çıkarılmalarını engelleyen, çalışmadıkları süre zarfında ücretlerinin garanti altına alınmasını sağlayan, işverene çalışma sürelerini azaltma olanağı veren, iş sözleşmesinin feshedilmemesini sağlayan pasif işgücü piyasası politikasıdır (Koç ve Gümüş, 2019: 209).

Diğer pasif işgücü piyasası politikaları erken emeklilik ve iş kaybı tazminatıdır. Erken emeklilik politikasının amacı emekliliği yaklaşan bireylerin daha erken bir zamanda emekli edilmesi ve genç işsizliğinin azaltılmasıdır (Akbaş, 2015: 25).

İş kaybı tazminatı ise özelleştirilen kurum/kuruluşlarda iş sözleşmesi sona erdirilen çalışanlara verilmesi öngörülen tazminat türüdür. İş kaybı tazminatına hak kazanabilmek için işçi ve işverenin prim ödeme zorunluluğu yoktur, yalnızca çalışanın belli bir zaman boyunca özelleştirilen kurum/kuruluşta işçi sıfatıyla çalışmış olması gerekmektedir. (Uşan, 1995: 105). İş kaybı tazminatına hak kazanmak için çalışılması gereken süreler ve ödenek gün sayıları 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Yasa'nın 21. maddesinde düzenlenmiştir.

OECD ve AB ülkeleri başta olmak üzere pek çok ülkede işsizlikle mücadele noktasında aktif politikalar kullanılmakta olup pasif politikalar tamamlayıcı niteliktedir (Işığçok, 2017: 181).

2.3.2. Aktif Politikalar

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 122 No'lu İstihdam Politikası Sözleşmesi'nin birinci maddesinde aktif politikaları, iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı teşvik etmek, işsizlik ve eksik istihdamı önlemek, yaşam standartlarını yükseltmek, tam ve üretken istihdamı teşvik etmek amacıyla tasarlanmış politikalar olarak ifade etmektedir (Auer vd., 2008: 6). Aktif işgücü piyasası politikalarının amacı istihdam edilebilirliği arttırarak işsizliği önlemektir. İlgili politikalar sayıca fazla ve birbirinden farklı nitelikte programlardan oluşmaktadır (Kapar, 2005b: 344-346). Türkiye'de aktif ve pasif politikaların en temel uygulayıcısı konumunda İŞKUR bulunmaktadır (Uşen, 2007: 85).

Aktif işgücü piyasası politikaları birçok insanı kapsar nitelikte olduğu gibi özel olarak korunması gereken gruplardan olan dezavantajlı gruplara yönelik olarak da ayrıca politikaları bünyesinde barındırmaktadır. Böylelikle ekonomik yönden güçsüz olan dezavantajlı bireylerin istihdam olasılığının artırılması, insan sermayesine yatırım yapılması ve işsizliğin önemli oranda azaltılması hedeflenmektedir (Heckman vd., 1999: 2080).

Aktif politikalar toplumun dezavantajlı kesimlerinden olan eski hükümlülerin, eğitimsiz çalışanların, sürekli işsiz kalan ve kısa süreli çalışma fırsatı bulan gençlerin çalışma yaşamına kazandırılması, toplumsal adalet ve sosyal eşitlik gibi konulara katkı sağlanması noktasında önemli bir yere sahiptir. Politikaların ekonomik durgunluk dönemlerinde istihdamı sürekli kılması, büyüme dönemlerinde ise işgücü piyasasıyla alakalı dar boğazları gidermesi gibi işlevleri de bulunmaktadır (Mahiroğulları ve Korkmaz, 2007: 90'dan aktaran Şahin ve Sevimli, 2013: 4-5).

Çalışmak, suçtan uzak durmaları ve topluma uyum sağlamaları noktasında eski hükümlülere yardımcı olmaktadır (Western ve Sirois, 2019: 1536). Aktif politikalar çalışma kapsamında, eski hükümlü odaklı olarak ele alınacaktır.

Aktif işgücü piyasası politikaları mesleki eğitim programları, girişimciliğin desteklenmesine yönelik olarak kendi işini kurma desteği, doğrudan kamu istihdamı, eşleştirme, iş ve meslek danışmanlığı, ücret ve çalışma desteklerinden oluşmaktadır (Biçerli 2016: 499).

2.3.2.1. Eski Hükümlülere Kendi İşini Kurma Desteği

Özel sektörü teşvik etmek, işsizleri girişimciliğe yönlendirmek amacıyla uygulanan programlardan biri kendi işini kurma desteğidir (Taghizadeh, 2013, 143-144). İlgili destekle bireyler düşük ücretli, güvencesiz işlerden kaçınarak kendi kuracakları kaliteli ve yüksek ücret elde edebilecekleri işyerlerini/işletmelerini açabilme olanağına sahiptir. Ayrıca verilen desteğin işsizliği önlemenin yanı sıra kurulan işletmelerin gelecekte başka çalışanlar istihdam ederek işgücü piyasasını canlandırması, bireylerin tecrübe kazanmasının sağlaması gibi çeşitli amaçları da bulunmaktadır (Biçerli 2016: 503).

Eski hükümlülere kendi işini kurmalarını sağlamak amacıyla İŞKUR tarafından verilen hibe programları bulunmaktadır. Bu programlarla kendi işini kurmak isteyenlere çeşitli destekler sağlanmaktadır. 2014 yılından 2021 yılına kadar kendi işini kurmak isteyen 2.168 eski hükümlü hibe desteğinden yararlanmıştır⁹.

Kendi işini kurma desteğinin finansmanı engelli ve eski hükümlü çalıştırmayan işverenlerden tahsil edilen idari para cezalarından sağlanmaktadır. Destek almaya hak kazanan eski hükümlülere sözleşme tarihinden itibaren geçerli olmak koşuluyla 1 yıl boyunca brüt asgari ücretin 15 katını geçmeyecek şekilde demirbaş desteği verilmektedir (İŞKUR, 2021a).

2021 yılında İŞKUR'a başvurarak kendi işini kurmak isteyen eski hükümlülerden %40,8'inin projesi desteklenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Kendi İşini Kurma Projesine Başvuran ve Proje Desteği Alan Eski Hükümlü Sayısı, 2017-2021 Dönemi

Yıl	Toplam Proje Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
2017	198	159
2018	670	447
2019	837	580
2020	1.495	830
2021	546	223

Kaynak: İŞKUR (2017-2021), İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları Faaliyet Raporları incelenerek oluşturulmuştur.

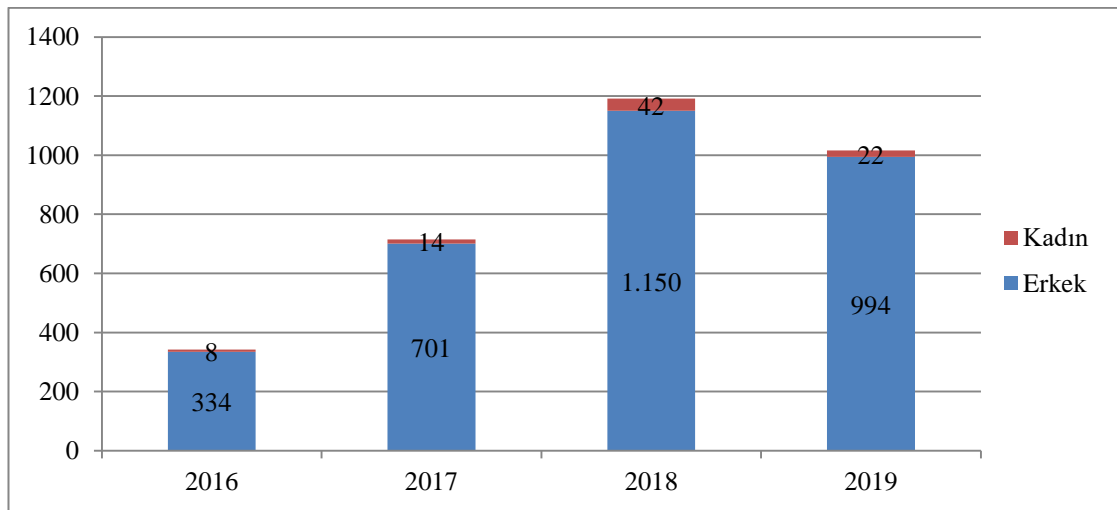
⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2021) "Eski Hükümlü Hibe Desteği" <https://www.csgb.gov.tr/haberler/bakan-bilgin-kendi-isini-kurmak-isteyen-eski-hukumululere-72-milyon-hibe-destegi-sagladik/> (16.10.2021).

2020 yılında başvuruların %55,5'inin, 2019 yılında başvuruların %69,2'sinin, 2018 yılında başvuruların %66,7'sinin, 2017 yılında başvuruların %80,3'ünün projesi kabul edilmiş ve desteklenmiştir (Tablo 4).

Eski hükümlülerin kendi işini kurma desteğinden faydalanabilmesi için yerine getirmesi gereken koşullar bulunmaktadır. Bunlardan biri girişimcilik eğitim programı kursuna katılıp sertifika almış olmaktadır¹⁰.

İŞKUR'un eski hükümlülere yönelik olarak düzenlediği girişimcilik programına 2016 yılında 342 kişi (%97,6'sı erkek, %2,3'ü kadın), 2017 yılında 715 kişi (98'i erkek, %1,9'u kadın), 2018 yılında 1.192 kişi (%96,4'ü erkek, %3,5'i kadın), 2019 yılında 1.016 kişi (%97,8'i erkek, %2,1'si kadın) katılmıştır (Grafik 2).

Grafik 2. Türkiye'de Eski Hükümlülere Yönelik Girişimcilik Eğitim Programından Yararlananların Cinsiyete Göre Dağılımı, 2016-2019 Dönemi

Kaynak: İŞKUR (2016-2019), İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları Faaliyet Raporları incelenerek oluşturulmuştur.

Ayrıca Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından da girişimcilik eğitimleri verilmektedir ve kendi işini kurmak isteyenlere hibe desteği, kredi olanakları sunulmaktadır. KOSGEB'te kendi işini kurmak isteyenlere yönelik iki adet hibe desteği bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Geleneksel Girişimci Destek Programı", ikincisi "İleri Girişimci Destek Programı"dır. 2022 yılında, "Geleneksel Girişimci Destek Programı" çerçevesinde 65.000 TL'ye kadar, "İleri Girişimci Destek Programı" çerçevesinde 375.000 TL'ye

¹⁰ İŞKUR, kendi işini kurmak isteyen eski hükümlülere yönelik olan projenin bütün ayrıntıları için bkz: sayfa 4-5 https://media.iskur.gov.tr/33204/engelli-ve-eski-hukumlu-proje-basvurulari_ek_proje-basvuru-rehberi-2020-1-donem.pdf (22.03.2022).

kadar hibe desteği verilmektedir¹¹. İşverenlerin eski hükümlü çalıştırmak istememesi noktasında eski hükümlülerin kendi işlerini kurmaları için desteklenmesi, cesaretlendirilmesi, kişilerde girişimcilik bilincinin oluşturulması istihdam edilebilirliklerini artırma konusunda faydalı olabilir (Kara, 2014: 115).

2.3.2.2. Doğrudan Kamu İstihdamı ve Toplum Yararına Programlar

İşgücü piyasasında iş bulma ihtimali düşük olan dezavantajlı bireylerin kamusal ya da yarı kamusal kurum/kuruluşlarda geçici olarak istihdam edilmeleri doğrudan kamu istihdamı olarak adlandırılmaktadır (Bayrakdar, 2019: 343). Doğrudan kamu istihdamı politikasının temel amacı, geçici gelir desteği sunularak, istihdam edilme olasılığı düşük olan grupların iş ve meslek deneyimi ve çalışma becerileri kazanmaları ve işgücü piyasasına uyum sağlamalarıdır (Heckman vd., 1999: 1870).

Doğrudan kamu istihdamı “*son çare uygulaması*” olarak uygulanan bir yöntem olarak değerlendirilebilir. İşverenlerin ön yargılarından dolayı, işgücü piyasasında engellerle karşılaşan ve pasif politikalara ulaşmada sorunlar yaşayan veya pasif politikaların etkin biçimde uygulanamayacağı gruplar için doğrudan kamu istihdamı politikası yöntemi tercih edilmektedir. Politikanın amacı istihdamında güçlük çekilen, kolay iş bulamayan dezavantajlı bireylerin (eski hükümlüler, uzun süreli işsizler, kadınlar, gençler, eğitim ve vasıf düzeyleri düşük bireyler gibi) çalışma yaşamına kazandırılmasıdır (Biçerli, 2016: 511-512).

‘Toplum yararına programlar’ (TYP) doğrudan kamu istihdamı modeline örnek bir uygulamadır (Kara, 2014: 117) ve Türkiye’de 1999 yılında uygulanmaya başlanmıştır (Şahin vd., 2019: 166). “*Toplum Yararına Programların Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*”in 4. maddesinin r bendinde Toplum Yararına Programlar; afet, salgın, acil durum ve diğer zorlayıcı sebepler durumunda uygulanan ve özel olarak korunması gereken grupların öncelikli olduğu, işsizlerin çalışma alışkanlığı ve disiplininden uzaklaşmalarını önleyen ve geçici gelir desteği sağlayan programlar olarak tanımlanmıştır.

¹¹ KOSGEB, Girişimcilik desteklerinin ayrıntıları için Bkz.

<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6312/girisimcilik-destekleri> (16.11.2022). İlgili destek programlarının mevzuatları, uygulama esasları, destek unsurları ve başvuru formları incelenmiş ancak eski hükümlü ibaresi görülmemiştir. Dolayısıyla eski hükümlüler için özel bir uygulama bulunmadığı, belirli şartları taşıyan eski hükümlülerinde diğer tüm vatandaşlar gibi programlara katılma ve desteklerden faydalanma fırsatının olduğu söylenebilir.

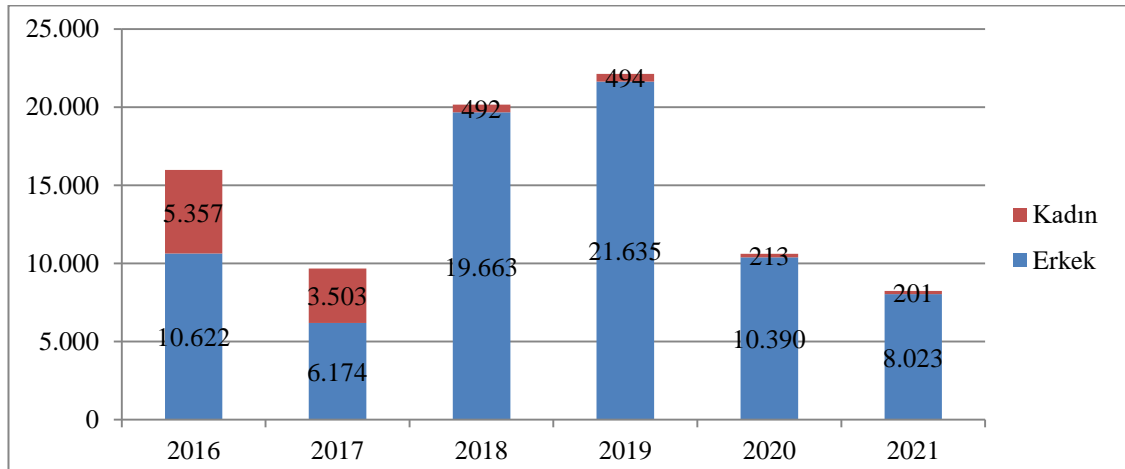
Özel olarak korunması gereken grupların içerisinde eski hükümlülerde bulunmaktadır. Ülkemizde TYP'lerin süresi 6 aydır. Programlardan bazılarında örnek olarak çevre temizliği, ağaçlandırma, park- bahçe işleri, restorasyon, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların temizlik işleri, çevre düzenlemesi, bakım ve onarım hizmetleri verilebilir (İŞKUR, 2021b). Bütün bu işlerin nitelik gerektirmeyen işler olduğu söylenebilir. Ancak yine de belli bir dönem için istihdam ediliyor olmak bile kişilerin psikolojik olarak işsizlik duygusundan uzaklaşmalarına, kendisinin ya da ailesinin geçimini sağlamalarına, toplumla bütünleşmelerine, kendilerini manevi açıdan tatmin etmelerine olanak sağlamaktadır (Kara, 2014: 118).

2.3.2.3. Eşleştirme, İş ve Meslek Danışmanlığı

Eşleştirme, iş ve meslek danışmanlığı, iş arayan bireylere danışmanlık hizmetlerinin verilmesi faaliyetidir. İŞKUR bu faaliyeti ile işverenler ve iş arayanlar arasında bir köprü görevi görmektedir. Hizmetin verilme amacı; emek arz edenler ile emek talep edenler arasında doğru bir şekilde eşleşme sağlayabilmektir (Uşen, 2007: 71). Daha geniş bir tanım ile danışmanlık hizmeti; işgücü piyasasında farklı bilgi düzeylerine sahip olan/bilgi eksikliği olan insanları bir araya getirmek, piyasada belirsizlikleri ortadan kaldırarak şeffaflığı sağlamak, işverene çalışan temin etmek, işsize ise iş bularak istihdamı artırmak için uygulanan bir aktif işgücü piyasası politikasıdır (Genel, 2014: 6). Kamu tarafından sağlanan iş ve meslek danışmanlığı hizmetinde ilk olarak işsiz bireylere niteliklerine uygun açık işlere ilişkin bilgiler verilmektedir (Kapar, 2005: 249). Yalnız iş arayanlar değil öğrenciler ve işverenler de danışmanlık hizmetlerinden faydalanabilmektedir. İlgili hizmetle, iş/meslek değiştirmek isteyen bireylere yardımcı olmak, bireylerin mesleki becerilerinin geliştirilmesini sağlamak, mesleki uyum sorunlarını ortadan kaldırmak amaçlanmakta ve işverenleri mevzuatlar çerçevesinde bilgilendirmek, işverenlerin istedikleri niteliklere sahip personel temini sağlanmasına aracılık edilerek işgücü piyasasına yönelik talepler karşılanmaya çalışılmaktadır (İŞKUR, 2021c).

2021 yılında İŞKUR aracılığıyla sağlanan iş ve meslek danışmanlığı hizmetinden 8.224 (%97,5'i erkek, %2,4'ü kadın) eski hükümlü birey faydalanmıştır (Grafik 3).

Grafik 3. Türkiye’de İş ve Meslek Danışmanları ile Bireysel Görüşme Yapan Eski Hükümlü Sayısının Cinsiyete Göre Dağılımı, 2016-2021 Dönemi

Kaynak: İŞKUR (2016-2021), İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları Faaliyet Raporları incelenerek oluşturulmuştur.

İncelenen tüm yıllarda, bireysel görüşme yapılan kadın eski hükümlü sayısı erkek eski hükümlü sayısından oldukça azdır. 2016 yılında 15.979 (%66,4’ü erkek, %33,5’i kadın), 2017 yılında 9.677 (%63,8’i erkek, %36,1’i kadın), 2018 yılında 20.155 (%97,5’i erkek, %2,4’ü kadın), 2019 yılında 22.129 (%97,7’si erkek, %2,2’si kadın), 2020 yılında 10.603 (%97,9’u erkek, %2’si kadın) eski hükümlüyle bireysel görüşmeler yapılmıştır (Grafik 3).

Eski hükümlülerin işgücü piyasasında karşılarına çıkan en temel sorun mesleklerinin olmamasıdır ve bu noktada eski hükümlülerin iş ve meslek danışmanları tarafından mesleki eğitim kurslarına yönlendirilmeleri ve mesleki eğilimlerinin doğru biçimde tespit edilmesi, mesleki eğitim olarak işgücüne dâhil olabilmeleri noktasında önemlidir (Kara, 2014: 120).

2.3.2.4. Mesleki Eğitim Kursları

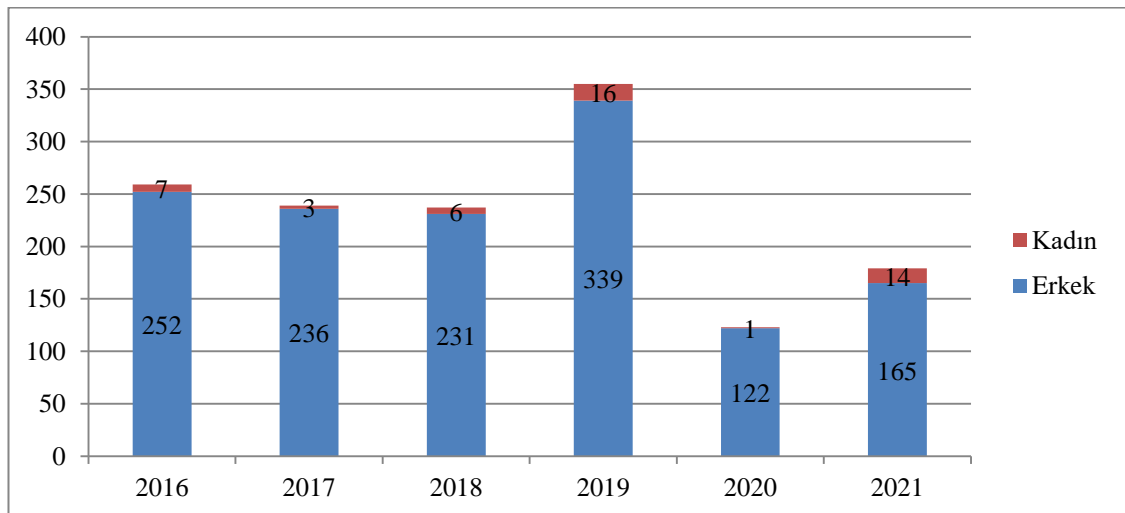
Mesleki eğitim kursları, hedef kitlelerin ülkeden ülkeye farklılık göstermesi nedeniyle ülkeler bazında farklılaşabilmektedir. Bununla birlikte genel olarak sınıf düzeyi ve iş başı olmak üzere ikiye ayrıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Akbaş, 2015: 35-36). Ülkemizde İŞKUR, mesleği olmayan bireylere meslek kazandırılması, mesleği olanların niteliklerini geliştirmesi, mesleği olan fakat iş bulamayanların istihdam edilebilirliğinin artırılması adına mesleki eğitim kursları vermektedir. İş başı eğitim kursları ise işsizlere mesleki deneyim kazandırmayı amaçlayan programlardır (İŞKUR, 2021d).

İŞKUR istihdam garantili kurslarla işgücü piyasasına kazandırılması adına işsizlere ve özel olarak korunması gereken dezavantajlı kişilere/gruplara yönelik mesleki eğitim kursları da vermektedir. Kurslara katılmak isteyen bireyler iş ve meslek danışmanları aracılığıyla kendilerine en uygun kurslar belirlenerek o kurslara yönlendirilme olanağına sahiptir (İŞKUR, 2021d).

Eski hükümlülere yönelik mesleki eğitim kursları kapsamında, 2001 yılında gerçekleştirilen İŞKUR 1. Genel Kurulu'nda, toplumun dezavantajlı grupları içerisinde yer alan hükümlü ve eski hükümlülerin istihdam edilebilirliklerini artırmak adına aktif işgücü piyasası politikalarından yararlandırılmaları amaçlanmış bu doğrultuda T.C. Adalet Bakanlığı, Cumhuriyet Savcılıkları ve Sivil Toplum Kuruluşu (STK)'larla işbirliği yapılarak tahliyesine az kalan hükümlüler ve tahliye sonrası iş bulmakta zorlanan eski hükümlülere piyasaya girişlerini kolaylaştırmak amacıyla mesleki eğitim kurslarının verilmeye başlanması kararı alınmıştır (Şen, 2016: 77-78).

2016 yılında 259 kişi (%97,2'si erkek, %2,7'si kadın), 2017 yılında 239 (%98,7'si erkek, %1,2'si kadın), 2018 yılında 237 (%97,4'ü erkek, %2,5'i kadın), 2019 yılında 355 (%95,4'ü erkek, %4,5'i kadın), 2020 yılında 123 eski hükümlü (%99,1'i erkek, %0,8'i kadın), 2021 yılında 179 eski hükümlü (%92,1'i erkek, %7,8'i kadın), mesleki eğitim kursuna katılmıştır (Grafik 4).

Grafik 4. Mesleki Eğitim Kurslarına Katılan Eski Hükümlülerin Sayısı, 2016-2021 Dönemi

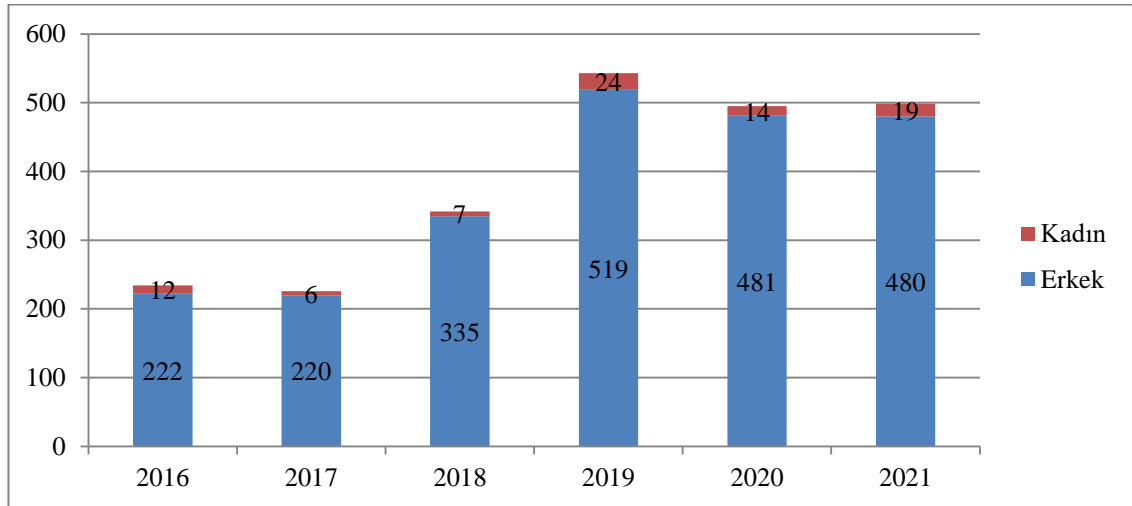
Kaynak: İŞKUR (2016-2021), İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları Faaliyet Raporları incelenerek oluşturulmuştur.

İŞKUR hükümlü ve eski hükümlülere yıllardan beridir sağladığı meslek edindirme kurslarıyla işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan mesleklere nitelikli eleman

yetiştirmek, kişilerin çalışma yaşamına girişini kolaylaştırmak gibi amaçların yanı sıra bireylerin rehabilite edilmeleri noktasında da büyük öneme sahiptir (Karacan, 2017: 38).

İşKUR verilerine göre işbaşı eğitim kursuna katılan eski hükümlü sayısı mesleki eğitim kursuna katılanlardan daha fazladır (Grafik 5).

Grafik 5. Türkiye’de İşbaşı Eğitim Kurslarına Katılan Eski Hükümlü Sayısının Cinsiyete Göre Dağılımı, 2016-2021 Dönemi

Kaynak: İşKUR (2016-2021), İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları Faaliyet Raporları incelenerek oluşturulmuştur.

İşbaşı eğitim kursuna katılan eski hükümlü sayısı 2016 yılında 234 kişi (%94,8’i erkek, %5,1’i kadın), 2017 yılında kişi 226 kişi (%97,3’ erkek, %2,6’sı kadın), 2018 yılında 342 kişi (%97,9’u erkek, %2’si kadın), 2019 yılında 543 kişi (%95,5’i erkek, %4,4’ kadın), 2020 yılında 495 kişi (%97,1’i erkek, %2,8’i kadın), 2021 yılında 499 (%96,1’i erkek, %3,8’i kadın) kişi, biçimindedir (Grafik 5).

2.3.2.5. cret ve alışma Destekleri

cret ve çalışma desteklerinin amacı; bölgeler arası eşitersizlikleri gidermek, dezavantajlı bireylerin istihdamını teşvik etmektir (şahin vd., 2019: 165-166). İlgili destekle, uzun süreli işsizlerin, dışlanmış bireylerin, bölgesel anlamda işsizlerin fazla olduğu yerlerde kapsama alınan kişileri iş yerinde çalıştıran işverenlere finansal açıdan destek sağlanmaktadır (Kapar, 2005b: 358). cret ve çalışma desteğinde, piyasada iş bulma olasılığı az olan bireylerin istihdam edilebilirliği artırılmakta, işverenlerin ise işgücü maliyetleri düşürülmektedir (Taghizadeh, 2013, 143). İşverenlere cret ve istihdam desteği olarak sosyal sigorta prim teşviki, vergi indirimi, doğrudan ücret destekleri verilmektedir (Bayrakdar, 2018: 343).

Dezavantajlı gruplardan biri olan eski hükümlülerin istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelik programlar tahliye öncesi süreçte de uygulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, incelenen ülke örneklerinde de görüldüğü üzere bireyler eski hükümlü olmadan önce de çeşitli politikalar ile sosyal içermelerine yönelik düzenlemeler yürütülmektedir. Hükümlülere hükümlülük süresince psiko-sosyal, ekonomi-istihdam, kültür, spor, eğitim, din gibi pek çok alanda sosyal içermelerine katkı sağlamak amacıyla hizmetler sunulmaktadır. Verilen hizmetlerle hem tahliye öncesi hem tahliye sonrası yaşamlarını şekillendirmelerine olanak sağlanmaktadır. Bu noktada bazı ülke örnekleri ile açıklanan durum bir alt başlıkta Türkiye örneği ile açıklanmış ve hükümlülere kurum içerisinde sağlanan içirme politikalarına, tahliye sonrası denetimli serbestlik ve koruma kurullarının faaliyetlerine yer verilmiştir.

2.4. Türkiye’de Ceza İnfaz Kurumlarında İstihdam Edilebilirliğe ve Sosyal İçermeye Yönelik Faaliyetler

Hükümlüler, ceza infaz kurumunda kalmaktan kaynaklı olarak psikolojik sorunlar yaşamaktadır ve sosyal yaşam becerileri zayıflamaktadır (Nowak, 2018: 97). Tahliye sonrası da devam eden bu sorunların ortadan kaldırılmasına dolayısıyla sosyal içermelerine katkı sağlamak amacıyla infaz kurumlarında hükümlülere/tutuklulara kendilerini geliştirmeleri ve iyileştirmeleri noktasında eğitim, çalışma, rehabilitasyon faaliyetleri sunulmaktadır.

Hükümlüler ceza infaz kurumunda buldukları süre zarfı boyunca belli haklara sahiptirler. Bu haklar hükümlü hakları olarak ifade edilmektedir. “Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik” in 88. maddesinin 2. fıkrasında “*Ceza infaz kurumlarında bulunduğu süre içinde hükümlüye, kişiliğini geliştirecek, eğitimini güçlendirecek, yeni beceriler elde etmesini, suç işleme eğilimini yok etmeyi sağlayacak ve salıverilme sonrasına hazırlayacak programlar uygulanır.*” hükmüyle eğitim, çalışma gibi çeşitli haklara vurgu yapılmıştır. Ceza infaz kurumları, hükümlülerin topluma kazandırılmaları, suçtan uzak bir yaşam sürmeleri, tahliye sonrası hayatlarını idame ettirebilmeleri noktasında eğitim programlarına önem vermektedir ve eğitim servisleri aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir (CTEGM, 2019a).

Hükümlülerin, hükümlülük süresi boyunca kendilerini geliştirmeleri adına uygulanan faaliyetlerin neler olduğunun incelenmesi amacıyla açılan başlıkta, ceza infaz kurumunda verilen istihdam edilebilirliğe yönelik faaliyetler; eğitim ve öğretim

faaliyetleri, mesleki eğitim faaliyetleri, işyurtlarının faaliyetleri, psiko-sosyal faaliyetler açıklanmıştır.

Tablo 5. Ceza İnfaz Kurumunda Uygulanan Eğitim Faaliyetleri

Kurslar	Kursların İçeriği ve Amacı
Yetişkinler için Okur Yazarlık Kursları	Yetişkinler için birinci ve ikinci kademe okur-yazarlık kursunda; okuma yazma bilmeyen, ilkokulu bitirmemiş, diploması bulunmayan bireylere zorunlu olarak eğitim verilmekte ve diploma sahibi olmaları sağlanmaktadır. Kurslar kurum öğretmenleri ya da halk eğitim merkezinden görevlendirilen öğretmenler tarafından verilmektedir. Adalet Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında düzenlenen protokollerle ülke genelindeki eğitim sistemine uygun programlar uygulanmakta ve diplomalar verilmektedir. Verilen eğitimler tamamen ücretsizdir.
Yaygın Öğretim Kurumları Çalışmaları	Yaygın öğrenim kurumları çalışmalarında bireylerin açık öğretimden ortaokul, lise, üniversite bitirmelerine olanak tanımakta, verilen mesleki ve teknik eğitim kurslarında kazanılan bilgi, beceri ve donanımlar akademik anlamda desteklenmektedirler. Bu sayede bireylerin eğitim seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.
Örgün Öğretim Kurumları Çalışmaları	Yükseköğrenimlerine devam ederken tutuklananlar ve ÖSYM tarafından yapılan sınavlara girip başarılı olan, okul kazanan bireyler belli koşullar doğrultusunda örgün eğitimlerine devam edebilmektedir.
Uzaktan Eğitim Çalışmaları	Uzaktan eğitim çalışmalarında hem yaygın eğitim hem örgün eğitim uygulanmakta, bilişim teknolojilerinden faydalanılarak interaktif derslere, sınavlara katılımlar sağlanmaktadır.
Kütüphane Faaliyetleri	Bireylerin ders kitaplarına erişimi ve okuma alışkanlığı kazanmaları, kültürel anlamda kendilerini geliştirmeleri açısından diğer okuma kitaplarına erişebilecekleri kütüphaneler/kitaplıklar bulunmaktadır.
Mesleki Eğitim Çalışmaları	Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirleyicilerinden biri olan mesleki ve teknik eğitimler, kişilerin çağın gereklerine uyum sağlayacak bilgi, beceri, donanımlara sahip olması ve de sosyal ve ekonomik kalkınma noktasında önemli bir yere sahiptir (CTEGM, 2019a). Ceza infaz kurumlarında sürdürülebilir bir eğitim programı sağlanması amacıyla Mart 2020'de Adalet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında eğitim ve öğretim işbirliği protokolü imzalanmıştır. Protokol kapsamında ceza infaz kurumlarında 309 mesleki eğitim merkezi açılacak, hükümlüler/tutuklular bu merkezlere kayıt yaptırarak kalfalık, ustalık, usta öğreticilik belgesi ve diploma sahibi olabileceklerdir ¹² . Böylelikle bireylerin tahliye sonrası istihdam edilebilirliklerinin artırılması hedeflenmektedir.

Kaynak: CTEGM, 2019a.

¹² Adalet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı Arasında Eğitim ve Öğretim İşbirliği Protokolü'nün ayrıntısı için bkz: <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1032020092633ABveMEB.pdf> (28.09.2021).

Eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlanmalarına engel olabilecek en önemli koşullar; eğitilmiş, nitelikli, yetenekli olmalarıdır. Eğitime yönelik faaliyetler “Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik”in “*Eğitim ve Öğretim Servisi*” başlıklı 14. maddesinde düzenlenmiştir. Ceza infaz kurumlarında okuma yazma kursları, yaygın, örgün, uzaktan eğitim çalışmaları, kütüphane faaliyetleri, mesleki bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlayan çeşitli mesleki eğitim kursları verilmektedir (Tablo 5).

Eğitim-mesleki eğitim faaliyetleri ile hükümlülerin eğitim, nitelik, bilgi ve beceri düzeylerinin artırılması amacıyla hizmet eden uygulamaların dışında hükümlülerin doğrudan istihdama katılmalarına yönelik olarak ceza infaz kurumu dışında iş arama izni de verilebilmektedir. 29.12.2004 tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un “*İş Arama İzni*” başlıklı 96. maddesine göre, Ceza İnfaz Kurumunda kesintisiz olarak en az 6 ayını geçirmiş ve koşullu salıverilme tarihine bir ay kalmış hükümlülere, tahliye sonrası uyum sorunu yaşamamaları ve çalışma hayatına girme olasılıklarını artırmak adına gerekli onay ve izinler alınmak şartıyla çalışma günleri içinde 8 saate kadar iş arama izni verilmektedir.

Okuma-yazma, eğitim-öğretim faaliyetleri ve iş arama izninin yanı sıra ceza infaz kurumu bünyesinde hükümlülerin iş öğrenmeleri/meslek edinmeleri amacıyla doğrudan çalışabilecekleri ve karşılığında ücret kazanabilecekleri çeşitli faaliyetler de yürütülmektedir.

2.4.1. İşyurtlarının Faaliyetleri

İşyurtları ülkemizde 09.08.1997 tarih ve 4301 sayılı “Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun” kapsamında kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Ceza infaz kurumuna girenlerden meslek sahibi olan bireylerin mesleklerini korumak, geliştirmek ve meslek sahibi olmayanlara ise meslek edindirmek amacıyla hala faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir (Kamer, 2020: 96). Hükümlülerin işyurtlarında çalıştırılması, basit bir iş görme durumundan daha çok, meslek edindirmeye yönelik eğitim amaçlı faaliyetler bütünüdür ifade etmektedir (Engin, 2012: 28). Ayrıca 12.02.2019 tarihinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Mesleki Yeterlilik Kurumu ile Adalet Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu arasında ‘*Hükümlü ve Tutukluların Mesleki Yeterliliklerinin Belgelendirilmesine Yönelik Protokol*’ imzalanmıştır. Protokole göre; hükümlü ve tutuklular işyurtlarında aldıkları eğitimlerin teorik ve pratik sınavlarına

girerek ilgili meslekte yeterliliklerini gösterebilecek ve sınavları başarmaları durumunda mesleki eğitimlerini belgelendirebileceklerdir.

İş yurtlarının faaliyetleri; endüstri ürünleri, eliş ürünleri, tarım ve hayvancılık ürünleri, inşaat ve onarım işleri, hizmet sektörü, temizlik işleri, uygulamalı sosyal tesis işletmeciliği olmak üzere temelde yedi işkolundan oluşmaktadır ve ilgili işkolları da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmaktadır¹³:

Endüstri ürünleri işkollarında; “*mobilya, ağaç işleri, ambalaj sandığı, doğrama, döşeme, hızcılık, marangoz, odunculuk tekstil çorap ve trikotaj, dokuma, konfeksiyon, terzi, triko, kravat, havlu, nevresim, ayakkabı, deri cüzdan, çanta, kemer, toner, kartuş dolun yazıcı tamiri, tabela-serigrafi, alüminyum doğrama, parke taşı, beton direk, demir ürünleri, yatak-yastık-yorgan, unlu mamuller, fırıncılık ürünleri, matbaa ve cilt teneke ve karton kutu, sabun-deterjan*” faaliyetlerine yönelik mesleki eğitim verilmektedir.

Eliš ürünleri işkollarında; “*sedef kakma, bakır, oltu taşı, cam süsleme, mermer işleme, süs kabağı işlemeciliği, yapay çiçek, kıymetli taş işlemeciliği, hamak, ağ örme, dokuma battaniye, halı, kilim, çini, seramik, gümüş işleme, telkari, markazit, hediyelik eşya, tablo-resim, ebru, müzik aletleri yapımı, takı tasarımı*” faaliyetleri yürütülmektedir.

Tarım ve hayvancılık ürünleri işkollarında; “*besicilik, arıcılık, büyükbaş hayvan besiciliği, ipek böcekçiliği, küçükbaş hayvan besiciliği, kümes hayvan besiciliği süt ve süt ürünleri ayran, peynir, tereyağı, yoğurt, süt yumurta, fidecilik sebze ve meyveler mantar, meyve, narenciye, pirinç, sebze, sera ve canlı çiçek tahıl ve yem bitkileri, et ve et ürünleri, kırmızı et, beyaz et, et sucuğu*” üretimine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Inşaat ve onarım işleri işkollarında; hükümlüler tarihi eser restorasyonu, sosyal tesis inşası, kamu kurum/ kuruluşlarının bakım ve onarımı gibi işlerde çalışmaktadır (Kamer, 2020: 98).

Uygulamalı sosyal tesis işletmeciliği işkollarında ise hükümlüler çeşitli illerde bulunan hakimevlerinde, konaklama, restoran gibi sosyal tesislerde çalışmaktadır.

Aşağıda 2010-2021 yılları arasında işyurtları bünyesinde bulunan işkollarında çalışan toplam hükümlü ve tutuklu sayıları verilmiştir (Tablo 6).

¹³ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2020: 20-26). “Kamuda Stratejik Yönetim. Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu Performans Programı 2020”.
<http://www.sp.gov.tr/upload/xsprapor/files/udesw+2020.pdf> (13.10.2021).

Tablo 6. İşyurtlarında Çalışan Toplam Hükümlü ve Tutuklu Sayısı, 2010-2021 Dönemi

Yıllar	Çalışan Hükümlü ve Tutuklu Sayısı
2010	14.012
2011	16.920
2012	27.387
2013	31.160
2014	34.114
2015	40.250
2016	50.348
2017	52.836
2018	59.150
2019	60.767
2020	53.818
2021	19.873

Kaynak: İşyurtları Daire Başkanlığı Faaliyet Raporlarından (2010-2021) derlenmiştir.

On bir yıllık süreç içerisinde çalışan hükümlülerin/tutukluların sayısı sürekli olarak artmış ancak 2020-2021 yıllarında bir önceki yıllara göre bir düşüş yaşanmıştır (Tablo 6). 2020 yılında işyurtları bünyesinde çalışan hükümlü ve tutuklu sayısı bir önceki yıla göre %11,4 azalmış, 2021 yılında bir önceki yıla göre %63,07 azalmıştır. Bunun nedeni Covid-19 virüsü nedeniyle ceza infaz kurumlarındaki hükümlülere Covid-19 izni verilmesidir¹⁴.

4301 sayılı “Ceza İnfaz Kurumları İle Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Yasa”nın 8. maddesine göre, hükümlü ve tutuklular, işyurtlarında çalışmaları karşılığında ücret almakta ve ücretler her ayın sonunda ödenmektedir (Değişik birinci fıkra: 09.05.2001 - 4671/2 md.).

İşyurtlarında alınan ücretler vasıf durumuna göre değişiklik göstermektedir. Çıracak, kalfa ve ustalar farklı ücretler almaktadır (Tablo 7).

¹⁴ Geçici olan 9.madde ile “açık ceza infaz kurumlarında bulunan veya açık ceza infaz kurumlarına ayrılmaya hak kazanan hükümlüler ile denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle cezalarının infazına karar verilen yükümlüler, Yasanın Resmi Gazetede yayımlanmak suretiyle yürürlüğe girdiği 14.04.2020 tarihinden 30.11.2020 tarihine kadar, COVID-19 iznine gönderilmiştir.” hükmü düzenlenmiştir. Ayrıca pandeminin devamı ve salgın riskinin ortadan kalkmaması nedeniyle Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü’nün “26.11.2020 tarihli önerisi doğrultusunda hükümlülerin izin süreleri iki ay daha uzatılmış, 21.01.2021 tarihinde salgın riskinin ortadan kalkmaması nedeniyle hükümlülerin izin sürelerinin tekrar uzatılması önerisi üzerine 31.01.2021 tarihinden itibaren hükümlülerin izin süreleri iki ay daha uzatılmıştır. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/7242-sayili-kanun-kapsaminda-bazi-hukumluler-icin-uygulanan-covid-19-izni-ile-ilgili-duyuru25012021084052> (01.09.2022).

Tablo 7. İşyurtlarında Çalışan Hükümlü ve Tutuklulara Ödenen Gündelik Ücret/Yevmiye Tutarları (TL), 2010-2021 Dönemi

Yıllar	Çıracak (TL)	Kalfa (TL)	Usta (TL)
2010	5,5	5,75	6
2011	5,75	6	6,25
2012	6	6,25	6,5
2013	6,25	6,5	7
2014	7	7,5	8
2015	7,5	8	10
2016	8,5	9	11
2017	10	11	13
2018	11,5	12,5	14,5
2019	14	15,25	17,75
2020	16	17,5	20
2021	19,5	21,5	24,5

Kaynak: İşyurtları Daire Başkanlığı Faaliyet Raporlarından (2010-2021) derlenmiştir.

Çıracak, kalfa ve ustaların her geçen yıl ücret düzeyleri artırılmıştır (Tablo 7). Ücretlerin artırılması çalışanın işe bağlılığını, motivasyonunu artıran, çalışmayı özendiren, ekonomik doyum sağlayan önemli bir etmen olabilmektedir (Karatepe, 2005: 126).

16.06.2006 tarih ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası'nın 5. maddesinin a bendine göre, işyurtlarında çalışan hükümlü ve tutuklular çalıştıkları süre boyunca iş kazası ve meslek hastalığı ile analık sigortası kapsamındadır. Diğer bir ifade ile bu bireyler kısmi sigortalı sayılmaktadır ve sigortaları sadece kısa vadeli sigorta kolları üzerinden zorunlu olarak yapılmaktadır, sigorta primleri ise devlet tarafından karşılanmaktadır (Özer ve Yangın, 2019: 753). Söz konusu bireylerin kurum dışında herhangi bir işte çalışmaları durumunda 29.03.2020 tarihli Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik'in 83. maddesinin 5. fıkrasına göre, hükümlünün çalışma güvenliği işveren tarafından sağlanacağı ve iş kazası ve meslek hastalıklarının yasal sorumluluğunun işverene ait olduğu düzenlenmiştir.

2.4.2. Psikolojik Destek veya İyileştirme Faaliyetleri

Ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklulara psikolojik destek sağlamak amacıyla psiko-sosyal yardım servisi bulunmaktadır. Psiko-sosyal yardım servisleri, Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında

Yönetmelik'in 12. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili maddenin ilk fıkrasında psiko-sosyal servis; *“Personel ve hükümlülerin ruh ve beden sağlığı ve bütünlüğüne ilişkin koruyucu, geliştirici programları araştıran, uygulayan ve gerektiğinde tedavi sürecine katılarak psikolojik destek ve müdahalede bulunan...”* biçiminde tanımlanmaktadır. İlgili maddenin devamında serviste psikolog, sosyal çalışmacı, sosyolog ve çocuk gelişimi uzmanının görev yaptığı belirtilmiştir.

Psiko-sosyal yardım servisinde çalışan görevliler ceza infaz kurumuna ilk girişte, kurum sürecinde, tahliye hazırlık ve tahliye sonrası hizmetler biçiminde hükümlü ve tutuklulara destek sağlamaktadır (CTEGM, 2019b). Kurumda psiko-sosyal desteğin yanı sıra manevi rehberlik hizmetleri de verilmektedir. “Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik”in *“Din ve Vicdan Özgürlüğü”* başlıklı 78. maddesinin birinci fıkrasında *“Hükümlü, kurumda mensup bulunduğu dinin ibadetlerini, düzeni bozmayacak ve çalışmayı engellemeyecek biçimde serbestçe yerine getirebilir...”* ve ikinci fıkrasında *“Hükümlünün, mensup bulunduğu dinin görevlilerince ziyaret edilmesine ve onlarla iletişim kurmasına, kurum güvenliğini tehlikeye düşürmemek koşuluyla izin verilir”* biçiminde manevi destek ve din hizmetlerine yönelik düzenleme mevcuttur.

2.4.3. Sosyalleşmeye Yönelik Faaliyetler

Hükümlülerin ve tutukluların ceza infaz kurumunda bulunmaktan dolayı yaşadıkları fizyolojik ve psikolojik olumsuzlukları gidermek amacıyla sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda tiyatro, müzik, resim, folklor, spor müsabakaları, satranç, dil kursları, konser gibi çeşitli sosyo-kültürel çalışmalar düzenlenmektedir. Bireyler faaliyetlere izleyici veya dinleyici olarak katılabilecekleri gibi aktif biçimde görevde alabilmektedir. Sportif faaliyetler olarak takım oyunlarının yanı sıra bireysel oyunların oynanmasına da olanak verilmektedir. Ayrıca bazı sportif karşılaşmalar ceza infaz kurumu dışında yapılabilmekte böylece toplumla bütünleşme ve toplumsal etkileşimin sağlanmasına olanak tanınmaktadır (CTEGM, 2019a).

2.5. Denetimli Serbestlik ve Sosyal İçerme Faaliyetleri

Tahliye sonrası sağlanan sosyal içerme faaliyetleri Denetimli Serbestlik Müdürlükleri ve Koruma Kurulları tarafından yürütülmektedir. Denetimli Serbestlik,

29.12.2004 tarihli 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 105/A maddesinde düzenlenmiştir (Namal vd., 2021: 1344). İlgili madde *“Hükümlülerin dış dünyaya uyumlarını sağlamak, aileleriyle bağlarını sürdürmelerini ve güçlendirmelerini temin etmek amacıyla...”* biçiminde başlamaktadır ve denetimli serbestlikten faydalanabilmek için hükümlülerin sağlaması gereken koşulları içermektedir.

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yasası, 20.07.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İnsan merkezli ve toplum temelli olan Denetimli Serbestlik uygulamalarının suç tekrarının önlenmesi, bireylerin toplumla bütünleşmesinin/ topluma yeniden kazandırılmasının sağlanması, iyileştirmeye yönelik tedbirlerin uygulanması, toplumun korunması gibi çeşitli amaçları bulunmaktadır (CTEGM, 2019c).

5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yasası'nın 16. maddesi uyarınca kurulan Koruma Kurullarının amaçlarının Denetimli Serbestlik uygulamalarındaki amaçlarla benzer olduğu söylenebilir. Koruma Kurullarının amacı da, eski hükümlülerin yeniden suç işlemesinin önüne geçmek, ceza infaz kurumundan salıverilen bireylere yardımcı olmaktır. Koruma Kurulu çalışmalarının büyük bir kısmını mesleki eğitim projeleri oluşturmaktadır. Eski hükümlünün toplumla bütünleşmesi, iyileştirilmesi, çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesi gibi amaçlar doğrultusunda İŞKUR başta olmak üzere çeşitli STK'lar, kurum/kuruluşlarla iş birliği yapılmaktadır. İş ve meslek edindirmeye yönelik projeler oluşturulmaktadır. İsteyen eski hükümlüler koruma kurullarına dilekçe vererek ilgili hizmetlerden faydalanabilmektedir (CTEGM, 2019d).

Koruma kurullarında verilen hizmetlerden iş ve meslek hayatına yönelik olanlar şu şekildedir;¹⁵

“Salıverilen hükümlülerin meslek veya sanat edinmelerinde, iş bulmalarında, bir meslek veya sanat sahibi olanlar ile tarım işletmeciliği yapmak veya işyeri açmak isteyenlere araç ve kredi sağlanmasında bu kişileri ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirmek.

Mesleki eğitim projeleri ile başvuru sahibinin kendi işini kurma projelerini karara bağlamak, yürütülen projeleri izlemek ve bitirilen projelerin sonuçlarını değerlendirmek.

¹⁵ Koruma Kurullarında, salıverilen hükümlülere sadece istihdam alanında yardımlar verilmemektedir. Psiko-sosyal sorunların çözüme kavuşturulması, salıverilme sonrası hükümlülerin eğitim-öğretimlerine devam etmeleri gibi faaliyetlerde kurulun görevlerindedir. Koruma Kurullarının görev alanına giren faaliyetlerin tamamı için bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/koruma-kurullari> (15.03.2022).

İş arama izni verilen hükümlüleri çalışabilecekleri işler ve yerler konusunda bilgilendirmek” (CTEGM, 2019d).

Koruma kurulları yürütmekte olduğu bu gibi hizmetler aracılığıyla eski hükümlülerin toplumla bütünleşmesini sağlamaya ve istihdam edilebilirliklerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Hükümlü ve eski hükümlülere yönelik işgücü piyasası ve sosyal içerme politikalarının ardından bir sonraki başlıkta Türkiye’deki eski hükümlülerin genel görünümü açıklanmıştır.

2.6. TÜİK ve Adalet Bakanlığı Verilerine Göre Eski Hükümlülerin Sosyo Demografik Özellikleri

Uluslararası verilere göre Türkiye, Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, cezaevi nüfus oranı açısından en üst sıralarda yer almaktadır. Avrupa ülkelerini ele alan ve üye devletler üzerinde araştırma yapan Avrupa Konseyi’nin 31 Ocak 2020’de yayımladığı Ceza İstatistikleri Raporu’na göre; cezaevi nüfus oranlarının en yüksek (100.000 kişi başına 250’den fazla tutuklu/hükümlü ile) olduğu ülkeler içerisinde Türkiye (100.000 kişi başına 357 tutuklu/hükümlü ile) birinci sırada yer almaktadır (Aebi ve Tiago, 2020: 17).

Ulusal verileri içeren TÜİK Ceza İnfaz Kurumu İstatistiklerine göre, Türkiye’de 2020 yılında ceza infaz kurumuna giren toplam hükümlü sayısı 258.401’dir (Grafik 6): Çıkan hükümlü sayısının giren hükümlü sayısına göre en fazla olduğu yıl 2020 yılıdır: COVID-19 pandemisi nedeniyle 5275 sayılı Yasa’ya 7242 sayılı Yasa ile eklenen geçici bir madde ile hükümlülere izin verilmiştir¹⁶.

Çıkan hükümlü sayısının giren hükümlü sayısından fazla olduğu diğer bir yıl, 2016’dır. 2016 yılında çıkan hükümlü sayılarında artış yaşanmasının nedeni o dönem olağanüstü hal kapsamında çıkarılan 671 karar sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 32. maddesinde yer alan denetimli serbestlik süreleri ile ilgili değişikliğe gidilmiş olmasıdır. Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 38 bin kişi koşullu tahliyeden faydalanarak ceza infaz kurumundan çıkmıştır¹⁷. Türkiye’de genel görünüm itibariyle

¹⁶ İlgili madde dipnot 14’te ayrıntısı ile açıklanmıştır.

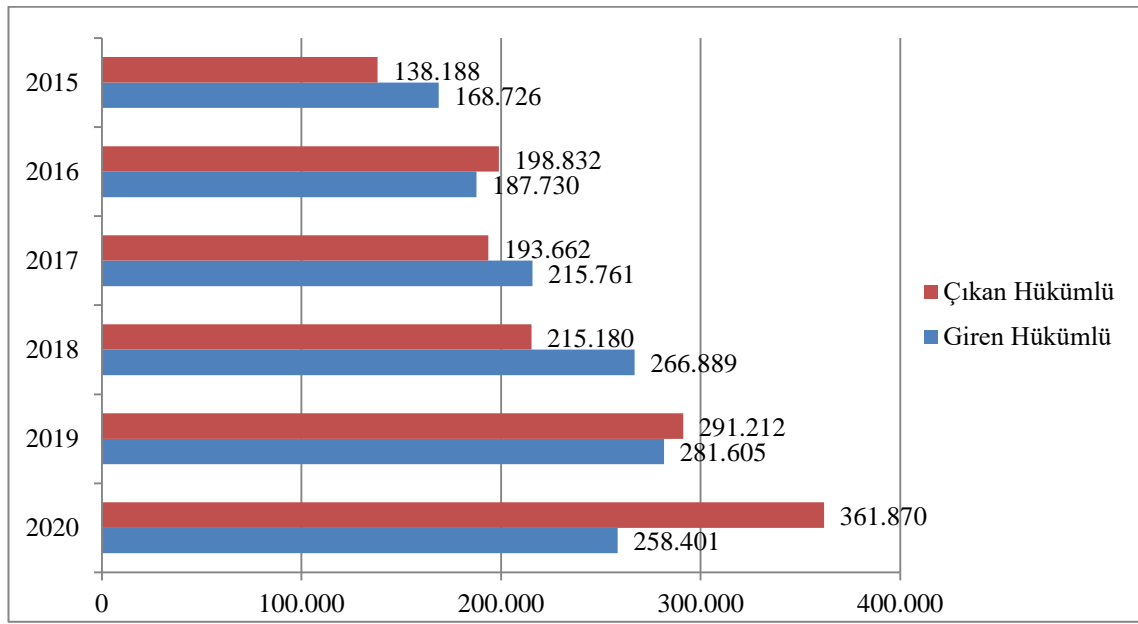
¹⁷ İlgili KHK af niteliğinde olmayan, koşullu tahliyeyi içermektedir.

Bkz: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/44/dosya/18-08-201638618.08.2016%20Star.pdf> Koşullu tahliyenin ortaya çıkma nedenine kalabalıklaşan ceza infaz kurumu nüfusunu azaltmak verilebilirken günümüzde oldukça önemli olarak görülen bir amacı ise hükümlülerin topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamaktır (Akkaş, 2008: 332).

ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısı ile çıkan hükümlü sayılarında yıllara göre dalgalanmalar yaşanmaktadır (Grafik 6).

2018 yılında ise giren sayısı çıkan sayısından 51.709 kişi ile daha fazladır. Söz konusu durumlar, ceza infaz kurumlarının doluluk oranlarını etkileyebildiği gibi, sayısal anlamda dalgalanmalara neden olmaktadır.

Grafik 6. 2015-2020 Döneminde Ceza İnfaz Kurumuna Giren ve Çıkan Hükümlü Sayısı

*Tutukluları içermemektedir.

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (14.11.2021).

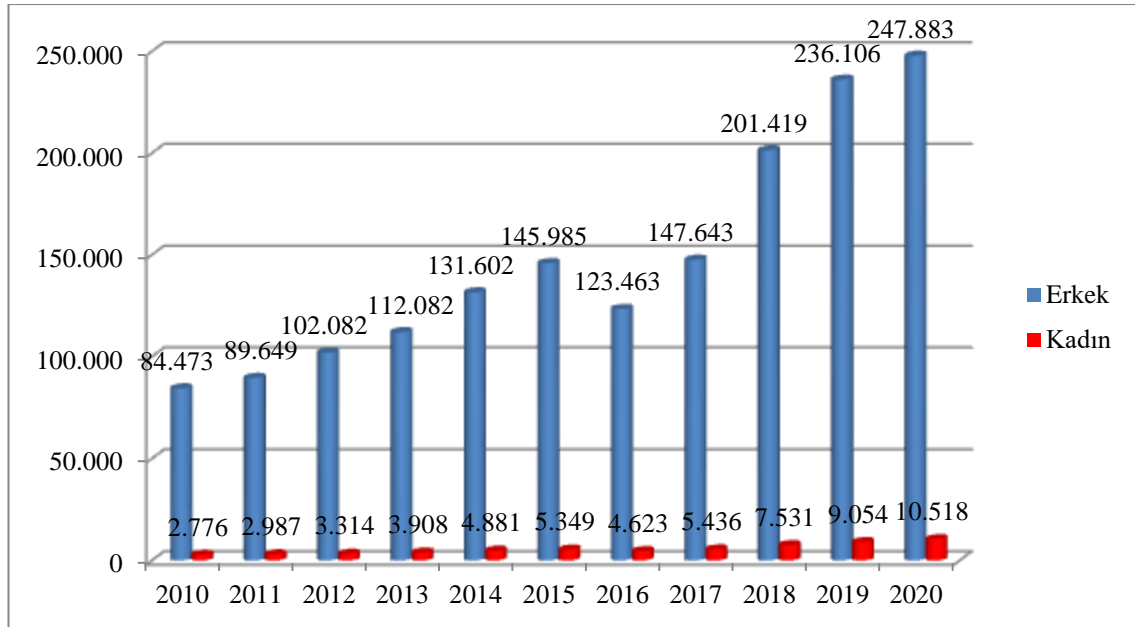
Adalet Bakanlığının resmi istatistik programında yer almayan hizmete özel olarak hazırlanan 31.10.2021 tarihli güncel ceza infaz kurumu nüfusu verisine göre, ceza infaz kurumunun toplam nüfusu (tutuklular hariç); 245.535 (%95,9)'i erkek hükümlü, 9.778 (%3,8)'ini kadın hükümlü, 566 (%2)'sı çocuk hükümlü olmak üzere 255.879 kişidir¹⁸.

Ceza infaz kurumunda bulunan kadın hükümlü sayısı erkek hükümlü sayısından azdır (Grafik 7). Tarihsel bağlamda ele alındığında kadınlar da ceza infaz kurumuna girmekle birlikte, bu kurumlar genel itibariyle eril kurumlar olmaktadır. Bunun nedeni, genel anlamda kadın hükümlü sayılarının azlığıdır. Nitekim dünya çapında ceza infaz

¹⁸ Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (CTEGM), 31.10.2021 tarihli ceza infaz kurumu nüfusu verileri. İlgili veriye tutuklular dâhil edilmemiştir. Dâhil edilmeme nedeni; tutukluların kesinleşmiş bir mahkeme kararıyla hükümlü sıfatını almamış olmalarıdır. Tutuklular dâhil genel toplamı görmek için bkz: <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/istatistik/istatistik-1.pdf> (05.11.2021).

kurumlarındaki nüfusun %2 ile %9'u gibi küçük bir azınlık kadın hükümlülerden oluşturmaktadır (Ertürk, 2020).

Grafik 7. 2010-2020 Döneminde Ceza İnfaz Kurumlarındaki Hükümlülerin Cinsiyete Göre Dağılımı

*Tutukluları içermemektedir.

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (14.11.2021).

Kadın suçluluğunun incelendiği çeşitli kuramlara göre, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar, suçlulukta farklılaşmaya neden olmaktadır (Akpınar, 2018: 93). Tosun'a göre (1967: 32), kadın suçluluğunun erkeklere oranla daha az olmasının nedeni, kadınların psikolojik olarak daha güçlü olmaları ve tahammül seviyelerinin daha yüksek olmasıdır. Kadınları suç işlemekten alıkoyan bir diğer durum ataerkilliktir. Ataerkil yapı içerisinde, toplumsal cinsiyetçi roller olan anne/eş kimliği kadını suç işlemekten alıkoymaktadır (İlbars, 2007: 4).

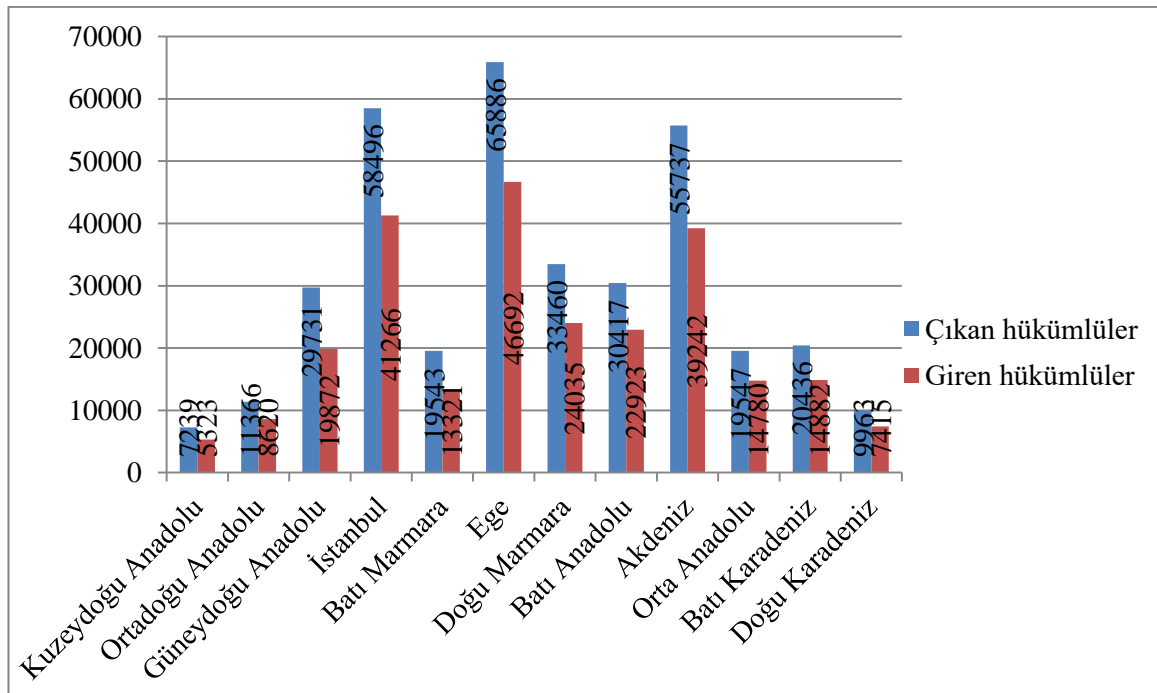
Türkiye'de 2010-2020 döneminde kadın hükümlü sayıları erkeklere oranla daha az olmakla birlikte, hüküm giyen kadınların sayısı zaman içerisinde artış göstermiştir (Grafik 2). Kadınları suçtan alıkoyan ataerkillik düzeni içerisinde erkeklerin baskı ve kontrolü aynı zamanda kadınları suç işlemeye itebilen bir durumda olabilmektedir. Ailevi sorunlar, baskılar, geçimsizlik gibi etmenler de suça zemin hazırlayabilmektedir. Kadınları suç işlemeye iten en önemli faktörlerden biri, aile içi şiddettir (İlbars, 2007: 6).

Hem kadın hem erkek hükümlülerin sayısının en yüksek olduğu yıl 2020 yılıdır ve sadece 2016 yılında kadın ve erkek hükümlü sayılarında düşüş yaşanmıştır (Grafik

2). Düşüş yaşanmasının nedeni ise yukarıda da belirtildiği üzere o dönem hükümet tarafından çıkarılan ve belli suçları kapsamına alan 671 karar sayılı Kanun Hükmünde Kararname'dir.

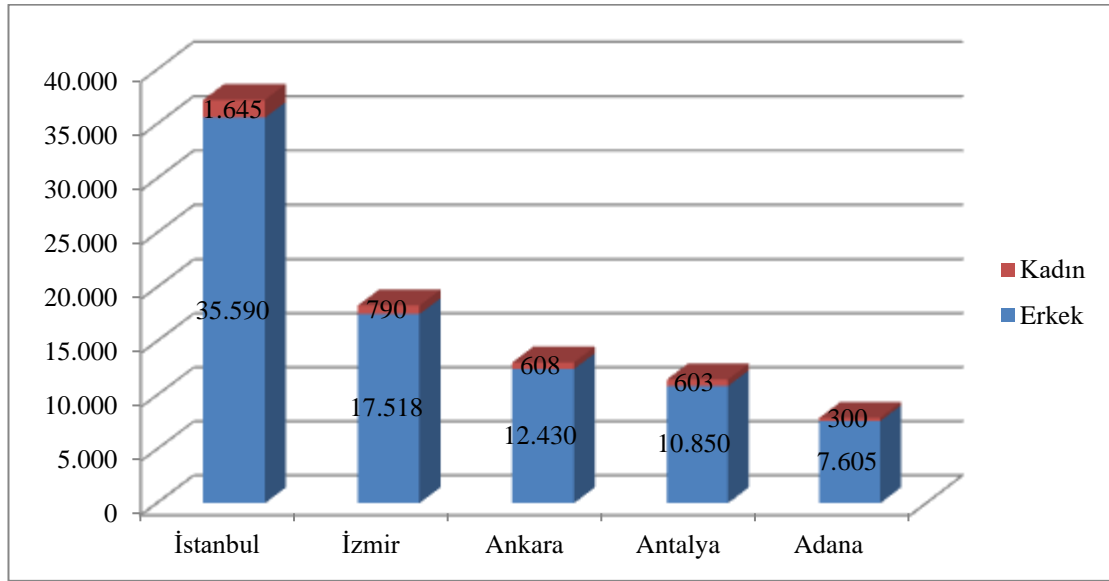
Türkiye'de en fazla suç işlenen bölgeler, metropol şehirlerin bulunduğu ve nüfus bakımından en kalabalık olan ve göç alan bölgeleridir (Grafik 8). Bu durum şehirleşme ve suç, göç ve suç ilişkisi ile açıklanabilir. Nitekim suç biliminin en tartışmalı konularından biri olan göç ve suç ilişkisini ele alan kimi çalışmalara göre göç ve suç arasında pozitif bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir (Kızmaz, 2018: 564). Kentleşme, sosyal gelişmeyle paralel biçimde ilerlemediği zaman bir sapma davranışı olan suça zemin hazırlamakta, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, fırsat eşitliğinin sağlanamaması durumları bireyleri bazen maddi bazen manevi hedefler için suç işlemeye yöneltmektedir (Korkmaz, 1991: 78). Suç ve kent arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara göre kentte suçu etkileyen temel faktörler sosyo-kültürel, ekonomik, demografik ve mekânsal faktörlerdir (Ayhan ve Çubukçu, 2007: 33).

Grafik 8. Suç İşleme Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı, 2020 Yılı

Kaynak: TÜİK, Biruni İstatistikleri, (14.11.2021)

Suç ve kent ilişkisi bireyin ikametgâhı ile de ilgili gözükmektedir. TÜİK, 2020 Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri' ne göre, ceza infaz kurumuna giren hükümlülerin büyük bir çoğunluğunun daimi ikametgâhı İstanbul, İzmir, Ankara, Antalya ve Adana gibi büyükşehirlerdir (Grafik 9).

Grafik 9. Daimi İkametgâha Göre Ceza İnfaz Kurumundaki Hükümlüler, 2020 Yılı

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (14.11.2021).

İkametgâhı büyükşehir olan 87.939 kişinin illere göre oranı, %42,3 ile İstanbul, %20,8 ile İzmir, %14,8 ile Ankara, %13 ile Antalya, %9 ile Adana biçimindedir (Grafik 9). İlgili veride de diğer verileri destekler biçimde erkek hükümlü sayısı kadın hükümlü sayısından fazladır.

TÜİK Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri' ne göre; 102.053 kişi çalışma çağındaki nüfus olarak ifade edilen işgücü ve işgücüne dâhil olmayanlardan oluşmaktadır. 2016 yılı verileri, hükümlü ve tutukluların %80,2'sinin 'çalışan'; %10'unun ise 'işli olmayan' olarak işgücünde yer aldığını ve çalışanların, işli olmayanlardan daha fazla suç ile ilişkisi olduğunu göstermektedir (Tablo 8). 'Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar' (24.184 kişi) en yüksek sayı ile suç işleyen meslek grubunda yer alırken, verilere göre hükümlü ve tutuklu olma ile mesleğin daha fazla nitelik gerektirmesi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ifade edebilmek mümkün gözükmemektedir. Dikkat çeken diğer bulgu, erkek hükümlü ve tutuklu sayısının tüm işgücü durumunda kadın hükümlü ve tutuklu sayısından baskın biçimde fazla olduğudur (Tablo 8).

Tablo 8. İş Durumuna Göre Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü ve Tutukluların Sayısı, 2016 Yılı

İşgücü	Erkek	Kadın	Toplam
Yöneticiler	1.944	24	1.968
Profesyonel meslek mensupları	4.614	249	4.863
Teknisyenler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	4.304	82	4.386
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	1.212	54	1.266
Hizmet ve satış elemanları	15.760	382	16.142
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	9.967	66	10.033
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	24.062	122	24.184
Tesis ve makine operatörleri ve montajcıları	9.610	39	9.649
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	9.147	106	9.253
Silahlı Kuvvetler	101	2	103
Toplam	80.721	1.126	81.847
İşgücüne Dâhil Olmayanlar			
Ev kadını	0	3.120	3.120
Öğrenci	3.771	144	3.915
Emekli	2.862	78	3.940
İrat Sahibi	3	0	3
Toplam	6.636	3.342	9.978
İşi Olmayan	9.943	285	10.228
Diğer			
Bilinmeyen	83.212	2.465	85.677

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (14.11.2021).

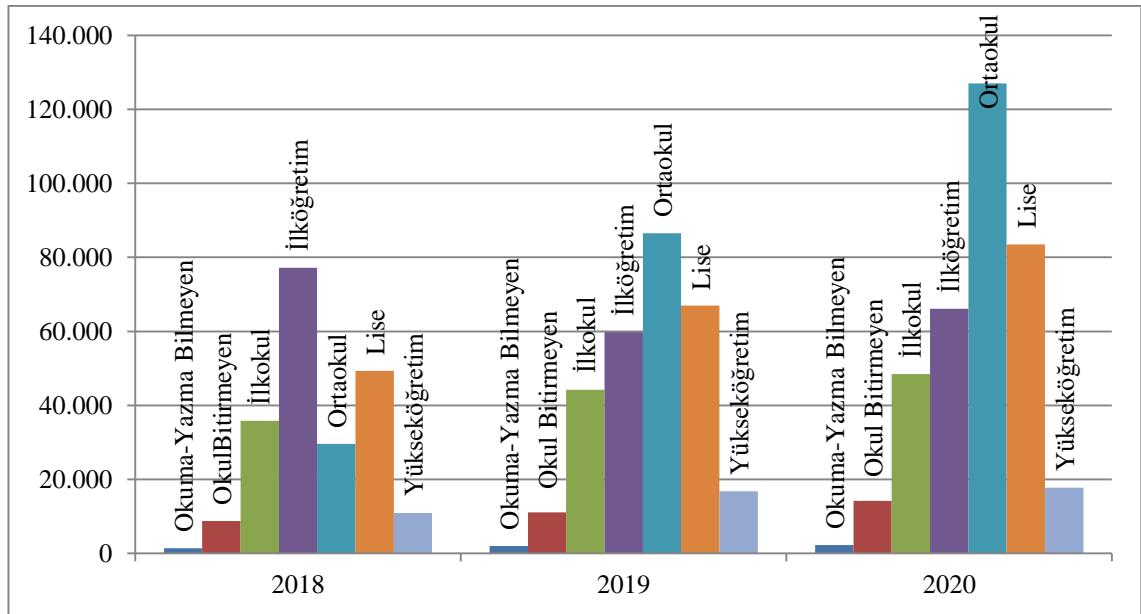
İşgücüne dâhil olmayanlar kategorisinde en fazla suç işleyen kadınlar, ev kadınıdır (Tablo 8). Kadın hükümlüler üzerine yapılan araştırmalarda da en fazla suç işleyen kadınların ev kadını olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Saruç, 2013: 82; Temurçin ve Haydaroglu 2017: 202; Akpınar 2018: 155; İçağası Çoban ve Akgün 2011: 69). Saruç (2013: 82) çeşitli ceza infaz kurumlarında 240 kadın hükümlüyle karma yöntem kullanarak yaptığı çalışmasında, ceza infaz kurumuna girmeden önce gelir getiren bir işte çalışmayan kadınların oranını %52,1 olarak tespit etmiştir. Temurçin ve Haydaroglu'nun (2017: 202), ceza infaz kurumunda bulunan Antalya'da 83, Mardin'de 23 olmak üzere toplam 105 katılımcı ile nicel araştırma yöntemi kullanılarak yaptığı çalışmasında, Mardin'de %43,5, Antalya'da ise %39 olmak üzere en fazla suç işleyen kadınların ev kadını olduğu tespit edilmiştir. Akpınar'ın (2018: 155), nitel yöntem kullanarak 13 eski hükümlü kadınla yaptığı araştırmaya göre, eski hükümlü kadınların %85'i düzenli bir işte çalışmamaktadır. Yazınla uyumlu biçimde İçağasıoğlu Çoban ve Akgün (2011: 69), Ankara kadın kapalı ceza infaz kurumunda 185 kadın hükümlüyle

yaptıkları çalışmalarında kadın hükümlülerin %54,4'ünün ev kadını olduğunu tespit etmiştir. Diğer yandan, farklı ceza infaz kurumlarında bulunan 493 kadın hükümlü ile çalışma yapan Kenevir (2015: 133), yazından farklı olarak söz konusu kadınların %60,6'sının ceza infaz kurumuna girmeden önce bir işte çalıştığı, %39,4'ünün ise çalışmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

İşgücüne dâhil olanlar noktasında erkek hükümlülerin ve kadın hükümlülerin ceza infaz kurumuna girmeden önce en fazla yaptığı işlerde ikinci sırada hizmet ve satış elemanlığı gelmektedir (Tablo 8). Bireylerin nitelsiz işlerde çalışmaları eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim TÜİK verilerine göre kadın ve erkek hükümlülerin çoğu düşük eğitim düzeyine sahiptir (Grafik 10).

TÜİK Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri; suça yönelme eğilimi ile yüksek eğitim düzeyi arasında doğrusal olmayan, düşük eğitim düzeyi ile doğrusal bir ilişkiyi gösterebilmektedir: 2020 yılı verilerine göre, ceza infaz kurumundan çıkan hükümlü ve tutukluların %72'si lise altı eğitim düzeyine sahiptir. 2019 yılında lise altı eğitim düzeyine sahip olanların oranı %71, 2018 yılında ise %72'dir (Grafik 10).

Grafik 10. 2018-2020 Yılları Arasında Ceza İnfaz Kurumlarından Çıkan Hükümlülerin ve Tutukluların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (14.11.2021).

İlgili yazındaki (Tablo 1) pek çok araştırmada da resmi verilerle paralel şekilde eski hükümlülerin düşük eğitim düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir: Seçen'in (2021: 63) çalışmasında, katılımcıların çoğunluğunun; Sönmez'in (2021: 83) eski tutuklu ve

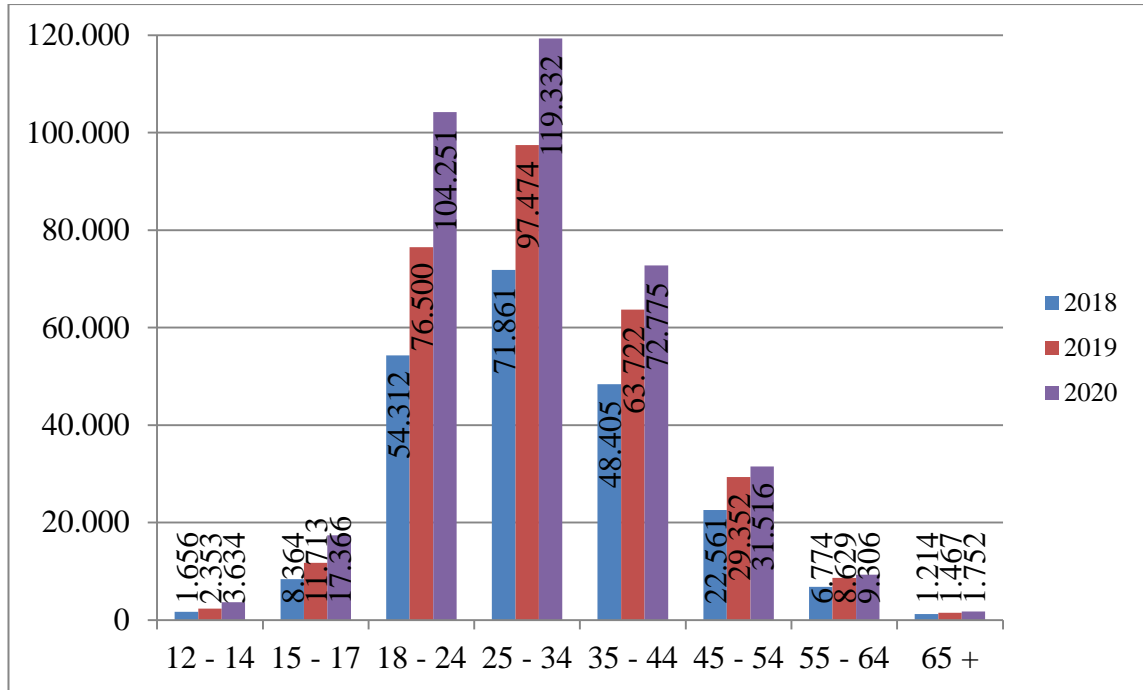
eski hükümlülerle yaptığı çalışmasında katılımcıların çoğunun eğitim düzeyinin düşük (ilkokul düzeyinde) olduğu görülmüştür. Gençtürk'ün (2019: 149) çalışmasında, katılımcıların %28,1'i lise, %26,7'si ortaokul düzeyinde eğitime sahipken, %24,4'ü okur-yazar değildir. İslamoğlu ve Yıldırım alp'in (2020: 395) çalışmasında çoğunluğun eğitim durumu ilkokul ve lise şeklindedir. Savaş ve Eryalçın'da (2020: 344) katılımcıların büyük bir kısmının ilkokul ve ortaokul düzeyinde eğitime sahip olduğunu bulgulamıştır. Ayrıca çalışmaya göre katılımcıların %23,58'i lise düzeyinde eğitime sahipken sadece %5,64'ünün yükseköğrenim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Karakartal'da (2018: 75-76) diğer çalışmalarla ve resmi verilerle benzer sonuçlar elde etmiş, katılımcıların çoğunluğunun düşük eğitim düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kaya ve İnan'ın (2020: 52-53) yaptığı çalışmada da diğer araştırmalardaki gibi katılımcıların hepsinin düşük eğitim düzeyine sahip olduğu gözlenmiştir. Suç ve eğitim düzeyinin Güneydoğu'daki hükümlü görünümü üzerinden analiz edildiği ve 960 hükümlüyü kapsayan bir başka araştırmaya göre katılımcıların %43,6'sı ilkokul mezunu, %18,8'i ortaokul mezunudur (Kızmaz, 2004: 300).

Yurt dışında konu ile ilgili yapılan çalışmalar ile ulusal çalışmalar benzerlik sergilemektedir. Polonya'da eski hükümlü olan ve tekrar suç işleyerek ceza infaz kurumuna giren kişiler ile çalışma yapan Nowak'ın (2018: 88) çalışmasında katılımcıların %76'sının düşük düzeyde, %2'sinin yüksek düzeyde eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Sheppard ve Ricciardelli (2020: 47) ise düşük eğitim düzeyine sahip olmanın, eski hükümlülerin çalışma yaşamına girişlerini zorlaştırdığını belirtmiştir.

Bireyin sosyo-demografik özellikleri ile suç arasındaki ilişki TÜİK verileri ile gözlemlenebilmektedir: 2018-2020 yıllarında tahliye olan hükümlülerin çoğunluğu (%33,3'ü) çalışma çağında nüfusu ifade eden 25-34 yaş arası bireylerden oluşmaktadır (Grafik 11). Söz konusu yaş grubunu %27,1 ile 18-24 yaş, %21,3 ile 35-44 yaş arası bireyler izlemektedir. Verilere göre tüm yıllar için eski hükümlü ve eski tutuklu bireylerin en fazla olduğu yaş grubu, 18-44'tür. Söz konusu yaş grubundaki bireyler çalışma çağındaki nüfus içerisinde yer alan ve kariyerde ilerleme şansı olan bireyleri içermektedir. Dolayısıyla, bireyin 18-44 yaş grubunda ceza infaz kurumunda olması, işe giriş fırsatları ve sosyal güvenlikli yararlanma koşullarını da olumsuz etkileyebilecektir. Yapılan araştırmalarda da eski hükümlülerin büyük çoğunluğunun genç, genç-orta yaş bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir (Seçen, 2021: 64; Sönmez, 2021: 82; Gülerce, 2019: 33; Gençtürk 2019: 79; Ramakers, 2022: 508; İslamoğlu ve Yıldırım alp, 2020: 395; Savaş ve Eryalçın, 2020: 343; Sheppard ve Ricciardelli 2020:

39; Kaya ve İnan, 2020: 58; Karakartal, 2018: 75-76; Nowak, 2018: 88; Mueller-Smith, 2015: 10; Aydoğan, 2018: 75).

Grafik 11. 2018-2020 Dönemi Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan Hükümlü ve Tutukluların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (14.11.2021).

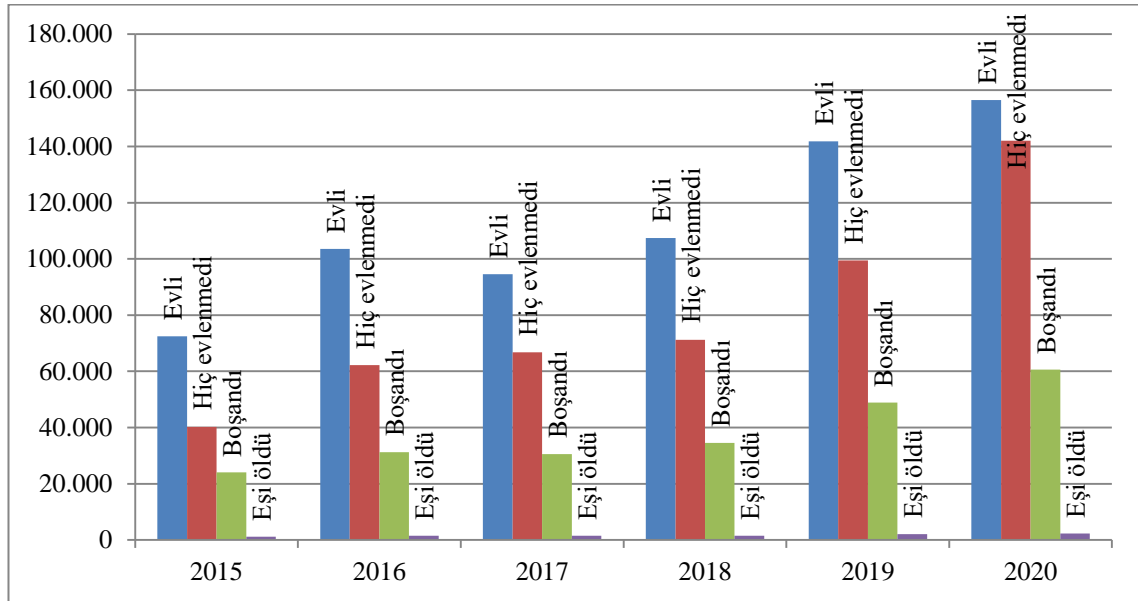
Ceza infaz kurumundan çıkan hükümlülerin en düşük sayıda olduğu yaş grubu, bağımlı nüfusu ve 4857 Sayılı Yasa'nın 72. maddesi gereği istisnalar dışında çalışması yasak olan (15 yaşını doldurmamış çocukların çalışması yasaktır) nüfusu da içeren 12-14 yaşındaki (%0,8) bireylerdir. Söz konusu yaş aralığından sonra en düşük sayıdaki yaş aralığı, çalışma çağı nüfusunun dışında kalan ve bir diğer bağımlı nüfusu ifade eden 65 yaş ve üzeri (%0,5) gruptur (Grafik 11).

Suçun özellikle belli yaş gruplarında yoğunlaşmasının nedeni sosyal (statü ve roller), bilişsel, biyolojik, fizyolojik pek çok faktörle açıklanmaya çalışılmıştır. Gençlerin benmerkezci, hazcı, taşkın davranışları onları yasalara aykırı davranmaya itebilmektedir. Sosyal çevre, parasızlık/işsizlik (suçun genç yaşlarda işlenmesinin en önemli nedenlerinden biri), güç, statü, kişilik/ kimlik arayışı, mevcut düzene ve geleneklere aykırı görüşler, aynı görüşü savunan arkadaş ortamı gibi durumların varlığı suça zemin hazırlayabilmektedir. Gençlerin fiziksel olarak daha güçlü, atak ve çevik olmaları çeşitli suçları işleyebilmelerine neden olabilmektedir. İlerleyen yaşlarda kişiliğin oturması, benmerkezci zihniyetten uzaklaşılması, fiziksel güç kaybı suç

oranlarının önemli ölçüde düşmesine neden olmaktadır (Steffensmeier ve Allan 1991: 82-84'den aktaran İçli 2019: 387-388).

TÜİK verilerine göre, ceza infaz kurumundan çıkan hükümlülerin büyük bir çoğunluğu evlidir (Grafik 12).

Grafik 12. 2015-2020 Dönemi Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan Hükümlü ve Tutukluların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (14.11.2021).

Yapılan araştırmaların bazılarında resmi verilerle paralel şekilde bireylerin çoğunun evli olduğu saptanmıştır (Sönmez 2021: 83; Gülerce, 2019: 33; Gençtürk, 2019: 149; Savaş ve Eroğlu 2020: 343; Karakartal 2018: 76).

Seçen'in (2021: 63) ve İslamoğlu ve Yıldırım alp'in (2020: 395) çalışmalarında eski hükümlülerin çoğu hiç evlenmemiş ve boşanmış bireylerden oluşmaktadır. Kaya ve İnan'ın (2020: 53), Nowak'ın (2018: 88), Aydoğan'ın (2018: 78) çalışmalarında ise çoğunluk hiç evlenmemiş bireylerden oluşmaktadır.

Bir sonraki başlıkta alan araştırmasının yapıldığı İzmir ilindeki hükümlü ve eski hükümlü profili açıklanmıştır.

2.7. İzmir'de Eski Hükümlülerin Genel Görünümü

Kentlerde daha fazla suç işlendiği gerçeği hem suç bilimciler hem de toplum bilimciler tarafından kabul edilen bir durumdur (Gürelli, 1966: 591). Kentler insan yoğunluğunun fazla olduğu yerleşim yerleridir. Kalabalık olan yerlerde ise suç daha kolay işlenmekte ve kontrolü daha zor olabilmektedir (Onur, 2020: 202). Nüfusun

heterojenleşmesi, göç ve kentleşmenin neden olduğu sosyal sorunlar, ekonomik sorunlar, değerlere yönelik değişimler, bireylerin alışlagelmiş yaşam tarzlarındaki değişimler, modernleşme süreçlerinin yaşanması gibi çeşitli faktörler ile suç arasında ilişki bulunmaktadır (Kızmaz, 2012: 70).

Araştırmada İzmir ilinin tercih edilme nedeni, en çok göç alan illerden biri olması, en çok suç işlenen bölge olan Ege Bölgesinde (Grafik 8) bulunması ve Türkiye genelinde daimi ikametgâhı İzmir olan ve ceza infaz kurumuna giren (Grafik 9) hükümlü sayısının fazla olmasıdır. TÜİK 2021 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre, Türkiye nüfusunun %5,2'si İzmir'de yaşamaktadır¹⁹. İzmir yurtiçinden ve yurtdışından yoğun şekilde göç alan illerden biridir. TÜİK İç Göç İstatistiklerine göre, 2020-2021 döneminde İzmir iline 131.394 kişi göç etmiştir, net göç 21.924'tür ve ilin net göç hızı %5'dir. 2019-2020 Döneminde ise 107.172 kişi göç etmiştir, net göç 14.772'dir ve net göç hızı %3,4'tür²⁰. TÜİK Uluslararası Göç İstatistiklerinin en güncel tarihli verisi olan 2019 yılı verilerine göre, 2019 yılında İzmir iline yurtdışından gelen göç sayısı Türk vatandaşları ve yabancı uyruklular dâhil toplam 14.939'dur. 2018 yılında ise yurtdışından toplam 14.671 kişi İzmir'e göç etmiştir²¹. Alan araştırmasının yapıldığı İzmir ilinin 2020 yılı hükümlü sayısı (Tablo 9), Türkiye'deki hükümlü sayısının %7'si, tahliye edilen hükümlü sayısının %7,3'ü kadardır (Grafik 6).

İzmir ili için sosyo-demografik değişkenler (eğitim, yaş, köy veya kentte yaşama durumu, ceza infaz kurumuna girmeden önceki iş durumu vs.), giren-çıkan hükümlü istatistiklerine göre incelenmiştir. Ancak eğitim düzeyi dışında il düzeyindeki diğer veriler (yaş, köy ve kentte yaşama durumu, ceza infaz kurumuna girmeden önceki iş durumu) en güncel TÜİK verisi olan 2008 yılına kadar incelenebilmiştir.

Yıllara göre, ikametgâhı İzmir olan ve ceza infaz kurumuna giren kişi sayısı artış göstermiş, yalnızca 2020 yılında giren sayısında bir gerileme yaşanmıştır (Tablo 9). İzmir ili, Türkiye'de ikametgâha göre ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler (Grafik 9) içerisinde ikinci sırada bulunmaktadır.

¹⁹ TÜİK, 2021 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre, Türkiye nüfusu 84.680.273'tür ve İzmir ilinin nüfusu 4.425.789'dur. Bkz: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500> (14.11.2022).

²⁰ TÜİK, İstatistik Veri Portalı. İstatistiksel Tablolar, İç Göç İstatistikleri. Bkz: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=göç> (14.11.2022).

²¹ TÜİK, İstatistik Veri Portalı. İstatistiksel Tablolar, Uluslararası Göç İstatistikleri verileri. Bkz: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=göç> (14.11.2022).

Tablo 9. Cinsiyete Göre İkametgâhı İzmir Olan Ceza İnfaz Kurumuna Giren ve Kurumdan Çıkan Hükümlü Sayısı, (2015-2020 Dönemi)

Yıllar	Giren Erkek	Giren Kadın	Çıkan Erkek	Çıkan Kadın
2015	12.451	590	9.958	503
2016	14.228	629	15.042	678
2017	15.758	679	13.836	605
2018	19.407	738	15.294	618
2019	19.077	914	veri yok	veri yok
2020	17.518	790	25.685	934
Toplam	98.439	4.340	79.815	3.338

Kaynak: TÜİK, Biruni İstatistikleri, (29.08.2022).

TÜİK'e göre, ceza infaz kurumuna giren ve çıkan erkek hükümlülerin oranı kadın hükümlülere göre daha fazladır: 2020 yılı verilerine göre ikametgâhı İzmir olan ve ceza infaz kurumundan çıkan hükümlülerin %96,5'ü erkeklerden oluşurken, %3,5'i kadınlardan oluşmaktadır (Tablo 9). 2016 yılından 2020 yılına kadar²² ikamet yeri İzmir olan ve ceza infaz kurumundan çıkan kadın ve erkek hükümlülerin çoğunun eğitim düzeyi düşüktür (Tablo 10).

Tablo 10. Yıllara Göre İkamet Yeri İzmir Olan Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan (Tahliye Edilen) Hükümlülerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı (2016, 2017,2018, 2020)

Ceza infaz kurumundan çıktığı andaki eğitim durumu	Yıllar ve Cinsiyete göre Sayısal Dağılım							
	2016		2017		2018		2020	
	Cinsiyet/Kişi Sayısı							
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	90	16	78	20	67	18	81	13
Okuryazar olup da bir okul bitirmeyen	996	99	755	66	656	46	944	61
İlkokul	3.973	227	3.037	162	2.922	157	3.898	200
İlköğretim	4.334	105	4.962	134	5.485	134	4.693	116
Ortaokul ve dengi meslek okulu	1.758	59	1.500	62	2.122	66	9.653	255
Lise ve dengi meslek okulu	3.120	118	2.734	107	3.237	125	5.274	193
Yükseköğretim	762	53	639	51	747	71	1.096	91
Toplam	15.033	677	13.705	602	15.236	617	25.639	929

Kaynak: TÜİK, Biruni İstatistikleri, (29.08.2022).

²² 2019 yılına ait verilerin bulunmaması nedeniyle ilgili yıl tabloya dâhil edilmemiştir.

2020 yılında tahliye edilen erkek hükümlülerin %75'i, kadın hükümlülerin %69,4'ü lise altı eğitim düzeyine sahiptir. Benzer biçimde 2018 yılında lise altı eğitim düzeyine sahip erkekler hükümlülerin oranı %74, kadın hükümlülerin oranı %68, 2017 yılında ise aynı eğitim düzeyi için erkek hükümlülerin oranı %75, kadın hükümlülerin oranı %74'tür. Türkiye'de de çıkan hükümlülerin çoğu lise altı eğitim düzeyine sahiptir (Grafik 5). Dolayısıyla İzmir ili ve Türkiye genelinin çıkan hükümlü eğitim durumlarının benzer olduğu söylenebilir.

İkamet yeri İzmir olan ceza infaz kurumundan çıkan (tahliye edilen) hükümlülerin yaş aralığı Türkiye geneline (Grafik 6) benzer biçimde genç, genç-orta yaş bireylerden oluşmaktadır (Tablo 11).

Tablo 11. İkamet Yeri İzmir Olan Ceza İnfaz Kurumundan Çıkan (Tahliye Edilen) Hükümlülerin Yaş Aralıklarına Göre Sayısal Dağılımı, 2004-2006-2008 Yılları

Ceza infaz kurumundan çıktığı andaki yaş grubu	2004			2006			2008		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
14 yaş altı	1	-	1	1	-	1	Veri Yok	Veri Yok	Veri Yok
15 - 17	25	-	25	5	-	5	20	-	20
18 - 24	976	28	1.004	481	12	493	457	16	473
25 - 34	1.665	41	1.706	1.234	36	1.270	1.353	47	1.400
35 - 44	1.327	48	1.375	1.134	30	1.164	1.178	57	1.235
45 - 54	810	28	838	638	16	654	818	39	857
55 - 64	227	16	243	213	7	220	240	12	252
65 +	46	4	50	35	-	35	57	7	64
Cinsiyete Göre Toplam	5.077	165	5.242	3.741	101	3.842	4.123	178	4.301

Kaynak: TÜİK, Biruni İstatistikleri, (29.08.2021).

İncelenen yıllarda İzmir'de tahliye edilen hükümlülerin çoğunluğu (%32,6'sı) çalışma çağındaki nüfus içerisinde yer alan 25-34 yaş arası bireylerden oluşurken Türkiye genelinde de (Grafik 6) çoğunluğu oluşturan bireylerin yaş aralığı 25-34'tür. İzmir'de 25-34 yaş aralığından sonra, 35-44 yaş (%28,1), 18-24 yaş (%14,7) arası bireyler gelmektedir (Tablo 11). Türkiye genelinde ise 25-34 yaş aralığından sonra 18-24 ve 35-44 yaş arası bireyler gelmektedir (Grafik 6). İzmir özelinde ve Türkiye genelinde en az hükümlü sayısının bulunduğu yaş aralığı, çalışma çağındaki nüfusun

dışında kalan ve bağımlı nüfusu içeren 14 yaş altı ve 65 yaş üzeri hükümlülerden oluşmaktadır. İzmir’de 14 yaş altı çıkan hükümlü sayısının toplam çıkan hükümlü sayısına oranı %0,01’dir. 65 yaş üzeri bireylerde ise bu oran %1,1 şeklindedir (Tablo 11).

Daimi ikametgâhı İzmir olan yerleşim yerine göre en fazla suç işleyen bireyler kentte, en az suç işleyen bireyler kırdaki yaşamaktadır (Tablo 12). Bu farklılaşma mekânsal farklılaşma ile açıklanabilir. Nitekim suç, coğrafi ortam ve mekânla ilişkisi olan bir olgudur. Sosyo-demografik faktörler gibi kentleşme, sanayileşme, göç gibi etmenlerde suçun belirleyicisi olabilmektedir (Taş ve Akça, 2015: 62-63).

Tablo 12. İkamet Yeri İzmir Olan ve Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlülerin Kent ve Kıra Göre Dağılımı (1992, 1996, 2000, 2004, 2008)

Yıllar	Kent			Kır		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1992	2.850	88	2.938	722	8	730
1996	2.657	83	2.740	801	3	804
2000	3.031	130	3.161	1.234	10	1.244
2004	3.141	114	3.255	880	13	893
2008	3.700	187	3.887	893	2	176

Kaynak: TÜİK, Biruni İstatistikleri, (29.08.2021).

Gürelli’ye göre (1966: 592-593), kentlerde kıra göre daha fazla suç işlenmesinin dört nedeni bulunmaktadır. Birincisi, kırdan kente göç etme ve sonrasında kültürel uyumsuzlukların/çatışmaların yaşanmasıdır. İkinci neden, kentlerde kırdaki gibi sosyal çevre kontrolünün (komşuluk ilişkileri, tanıdıklık vs.) bulunmamasıdır. Çevrenin kontrolü kırdaki suçu önleyen etmenlerden biridir. Üçüncü neden, kentlerde insanlar arasında yaşanan servet farklılıklarıdır. Kolay yoldan para kazanma isteği, bireyleri yasal olmayan yollara yönltebilmektedir. Sonuncu neden ise kentlerin suç işleyen bireylerin saklanmasına olanak veren fiziki yapısıdır ve bu durum suça zemin hazırlayabilmektedir.

İkametgâhı İzmir olan ve ceza infaz kurumuna giren, girmeden önceki iş durumları tespit edilen erkeklerin çoğu işsiz, kadınların çoğu ise ev kadınıdır (Tablo 13). Hükümlülerin Türkiye geneli ele alınarak incelenen iş durumlarında da (Tablo 8), kadın hükümlülerin çoğunluğu ev kadınıdır. Bu noktada İzmir ili ile Türkiye genelindeki kadın hükümlülerin iş durumlarının benzer olduğu ifade edilebilir.

Tablo 13. İkamet Yeri İzmir Olan Hükümlülerin Ceza İnfaz Kurumuna Girmeden Önceki Meslekleri, (2004, 2006, 2008)

Meslek Grupları	2004		2006		2008	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler	611	1	512	5	561	3
Profesyonel meslek mensupları	62	3	33	4	44	3
Yardımcı profesyonel meslek mensupları	91	4	74	1	50	1
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar	9	0	8	0	11	0
Hizmet ve satış elemanları	238	5	140	2	237	5
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	802	3	622	1	622	1
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	610	1	400	242	449	1
Tesis ve makine operatörleri ve montajcıları	323	2	242	1	226	1
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	364	2	247	2	322	4
Silahlı kuvvetler	133	0	179	0	64	0
Ev kadını	0	102	0	47	0	129
Öğrenci	12	0	2	0	13	1
Emekli	99	2	95	0	82	5
İşi olmayan	667	2	720	4	1.193	35
Toplam	4.021	127	3.274	309	3.874	189

Kaynak: TÜİK, Biruni İstatistikleri, (29.08.2021).

En fazla suç işleyen erkeklerin işsiz olması, işsizlik ve suç arasındaki ilişkiyle açıklanabilir. Nitekim yerli ve yabancı çalışmaların hemen hemen hepsinde işsizliğin suçu artırdığı, işsizlikte görülen herhangi bir artışın suç oranlarını da artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Kesbiç ve Dünder, 2017: 345; Ayhan ve Bursa 2019: 466-471; Jawadi ve diğerleri, 2019: 19-20; Veysel ve diğerleri, 2018: 87-89; Costantini ve diğerleri, 2017: 11; Ata, 2011: 125-126; Entorf ve Sieger 2014: 18; Cömertler ve Kar, 2007: 55; Durusoy ve diğerleri, 2008: 172-188; Edmark, 2005: 359-360; Raphael ve Winter, 2001: 264).

Eski hükümlülerin işgücü piyasasına girmelerini sağlamak amacıyla uygulanan politikalar kapsamında İzmir İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2011-2021 Dönemi Faaliyet Raporlarına göre, işe yerleştirilen eski hükümlülerin çoğu erkektir, kadın sayısı ise oldukça azdır (Tablo 14).

Tablo 14. İzmir İlinde İşe Yerleştirilen Eski Hükümlü Sayısı, (2011-2021 Dönemi)²³

Yıl	Eski Hükümlü- Terörle Mücadelede Yaralanan		
	Erkek	Kadın	Toplam
2011	8	1	9
2012	5	0	5
2013	5	0	5
2014	18	0	18
2015	25	0	25
2016	18	0	18
2017	5	0	5
2018	1	0	1
2019	44	0	1
2020	28	3	31
2021	1	0	1

Kaynak: İŞKUR, İzmir İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu Raporlarından (2011-2021) derlenmiştir.

İzmir’de kendi işini kurma projesine başvuran eski hükümlülerin genelinin projesinin desteklendiği söylenebilir (Tablo 15). 2021 yılında reddedilen iki proje, başvuru şartlarını taşımadığı için 2020 yılında reddedilen bir proje ise proje şartlarına uymadığı için reddedilmiştir.

Tablo 15. İzmir İlinde Kendi İşini Kurma Projesine Başvuran ve Proje Desteği Alan Eski Hükümlü Sayısı, (2016-2021 Dönemi)

Yıl	Toplam Proje Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
2016	4	4
2017	7	7
2018	5	5
2019	31	31
2020	10	9
2021	16	14

Kaynak: İzmir İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu Raporlarından (2016-2021) derlenmiştir.

En fazla başvurunun yapıldığı ve projelerin desteklendiği yıl 2019 yılıdır. Başvuru sayısının her geçen yıl arttığı ancak 2020 yılında gerileme yaşandığı

²³ İlgili verilerde eski hükümlüler ile terörle mücadelede yaralanan (TMY) bireyler aynı başlık altında verilmiştir. Dolayısıyla işe yerleştirilen kişilerin ne kadarının eski hükümlü ne kadarının terörle mücadelede yaralanan birey olduğu belirsizdir.

görülmektedir. Bunun nedeni Covid-19 virüsü olabilir. Nitekim 2020 yılından sonra başvuru sayısı artmıştır (Tablo 15).

İzmir İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2015- 2021 Dönemi verilerine göre, İzmir’de hükümlü ve eski hükümlülere yönelik hiçbir kurs istihdam ile sonuçlanmamıştır (Tablo 16).

Tablo 16. İzmir İlinde Cinsiyete Göre Eski Hükümlülere Yönelik Açılan Kurslar ve İşe Yerleştirilme Durumları, (2015-2021 Dönemi)

YIL	Eski hükümlülere Yönelik Kurslar			
	Açılan Kurs	Erkek	Kadın	İşe yerleştirilen kişi sayısı
2015	0	0	0	0
2016	0	0	0	0
2017	0	0	0	0
2018	0	0	0	0
2019	1	11	0	0
2020	0	0	0	0
2021	0	0	0	0
YIL	Hükümlülere Yönelik Kurslar			
	Açılan Kurs	Erkek	Kadın	İşe yerleştirilen kişi sayısı
2015	4	73	0	0
2016	4	104	1	0
2017	9	168	0	0
2018	7	174	0	0
2019	11	225	43	0
2020	2	39	0	0
2021	0	0	0	0

Kaynak: İŞKUR, İzmir İli İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu Raporlarından (2015-2021) derlenmiştir.

İncelenen yıllarda eski hükümlülere yönelik olarak açılan en son kurs 2019 yılında açılmış ve 11 erkek kursiyer kurstan faydalanmıştır (Tablo 16). İlgili kurs inşaat boyacılığı kursudur. Eski hükümlülere yönelik pek kurs bulunmamakla beraber bulunan kurstan faydalanan kadın kursiyer ise hiç yoktur. Hükümlülere yönelik olan kurslarda ise kadın kursiyer sayıları erkeklere oranla oldukça azdır. Hükümlülere yönelik olan kurslarda en fazla kadın kursiyerin bulunduğu 2019 yılında katılımcıların %83,9’u erkek iken yalnızca %16’sı kadındır.

Yukarıdaki veriler ışığında İzmir ili eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki koşullarının incelenebileceği bir il görünümü vermektedir. Üçüncü bölümde alan araştırmasının bulguları aktarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR İLİ ÖRNEĞİ İLE ESKİ HÜKÜMLÜLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI KOŞULLARI

3.1. Alan Araştırmasının İçeriği

Araştırma, eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki durumlarını içermektedir. Araştırmanın birinci ve ikinci bölümünde yer alan ilgili yazın ve verilerden hareketle sosyal politikayı belirleyen ve uygulayanlar açısından dünya genelinde eski hükümlüler, işgücü piyasasında işe girme, işte kalma, çalışma koşulları, işte ilerleme ve işten çıkarılma koşullarında en dezavantajlı gruplardan biridir. Söz konusu durum, Türkiye’de İzmir ili örneği ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Alan araştırmasının soruları; *“İzmir ili örneği ile eski hükümlülerin işgücü piyasası koşulları dezavantajlı koşullar içermekte midir?”* ve *“İzmir ili örneği ile uygulanan politikalar eski hükümlü bireyler, kamu ve özel sektör temsilcileri tarafından yeterli bulunmakta mıdır?”* biçimindedir.

3.1.1. Amaç, Alan

Araştırmanın amacı, eski hükümlülerin işgücü piyasası koşullarının eski hükümlü birey, özel sektör işvereni ve kamu temsilcileri aracılığı ile çok boyutlu biçimde tespit edilmesidir. Ayrıca, işgücü piyasası politikalarının işlerliğini analiz etmektir.

Alan araştırması İzmir’de gerçekleştirilmiştir. Tüm katılımcılar ile ‘*Etik Kurul*’ izni alındıktan sonra görüşülmüştür. Toplam 41 katılımcı (10 eski hükümlü, 13 özel sektör işvereni, 17 kamu temsilcisi, 1 üst düzey eski kamu temsilcisi) ile mülâkat yapılmıştır.

3.1.2. Yöntem, Sınırlılıklar

Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Nitel araştırma, *“gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına imkân sağlayan bir araştırma”* modelidir (Yıldırım, 1999: 9-10). Nitel araştırmada, öznel bakış açısı önemlidir (Karataş, 2015: 63). Nitel araştırmada *“anlam”*ın önemli

olmasından dolayı elde edilen sonuçlar, sayılarla/rakamlarla açıklanmaktan daha çok, katılımcının görüşleri alıntı içerisinde verilerek kelimeler ile açıklanmaktadır (Bogdan ve Biglen, 1997: 5-7).

Alan çalışması, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan ‘*fenomenolojik*’ araştırma yaklaşımı kullanılarak yapılmıştır. Fenomenoloji, belirli bir fenomeni anlamak ve açıklamakta kullanılan bir araştırma desendir (Teherani vd., 2015: 670). Fenomenoloji aynı zamanda, “*insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir.*” (Rose vd.,1995: 1124, aktaran Tekindal ve Arsu, 2020: 156). Bireylerin yaşamış deneyimleri üzerine yoğunlaşan fenomenoloji (Van Manen, 2007: 12), insan deneyimlerini öğrenme fırsatı veren, fenomenler hakkındaki bakış açısını genişletmeyi sağlayan bir araştırma yöntemidir (Neubauer vd., 2019: 95). Fenomenolojik yaklaşımda, katılımcıların mutlaka ilgili fenomeni deneyimlemiş kişilerden oluşması gerekmektedir (Tekindal ve Arsu, 2020: 179). Bu bağlamda alan araştırması, eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki durumlarını açıklayabilecek deneyim ve öngörüye sahip olmaları nedeniyle eski hükümlüler, kamu temsilcileri, özel sektör işverenleri ve üst düzey eski kamu temsilcisi ile gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yöntemin yararları; bir olay/durum karşısında insan deneyimlerini ortaya çıkarması, düşünce ve hislerle ilgilenmesidir. Buna karşın yöntemin eksiklikleri ise teori üretmemesi ve katılımcıların kişisel deneyimlerini, düşüncelerini güven problemi nedeniyle tam olarak ifade etmeme olasılığının olmasıdır (Tekindal ve Arsu, 2020: 161).

Alan araştırmasında katılımcılara, kurumlar aracılığı ile (Çalışma ve İş Kurumu İzmir İl Müdürlüğü ve Sosyal Güvenlik Kurumu İzmir İl Müdürlüğünden izin alınarak) kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Kartopu tekniği nitel araştırma yöntemlerinde en sık kullanılan tekniktir. Bu çalışmada, katılımcılara ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılan bir araştırma tekniği olarak kullanılmıştır (Patton, 2005’ten aktaran Baltacı, 2018: 253; Adkinson ve Flint, 2001: 1-2). Kartopu tekniğinin eksiklikleri katılımcıların genellikle birbiriyle benzer özellikleri olan veya aynı bakış açısına sahip olan başka bireylere yönlendirmesidir (Etikan vd., 2015: 1).

Araştırmada veri toplama tekniği olarak nitel araştırma tekniklerinden biri olan, yarı yapılandırılmış görüşme metni üzerinden yüz yüze yapılan derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme ve gözlem, nitel araştırma yöntemlerinde en çok kullanılan veri toplama tekniklerindedir (Bogdan ve Biglen, 1997: 3). Derinlemesine

görüşme zengin, esnek ve detaylı veriye ulaşma olanağı vermektedir (Tekin, 2006: 104). Nitel araştırmada algıların, duygu, düşünce ve tecrübelerin ortaya konması için açık uçlu sorular tercih edilmekte ve derinlemesine bilgi toplamaya çalışılmaktadır (Yıldırım, 1999: 12). Derinlemesine görüşmede çok geniş bir katılımcı grubuyla çalışılmadığı için araştırma sonuçlarının genellenme olasılığı yüksek değildir (Tekin, 2006: 104). Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi tekniklerinden biri olan betimsel analiz tekniği ile yorumlanmıştır. İlgili analiz, önceden belirlenen temalar ile görüşmelerde ortaya çıkan bulguların düzenli biçimde özetlenmesi ve yorumlanmasından ibarettir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

Üç gruba yönelik görüşme metnindeki soruları netleştirmek amacı ile (katılımcılara ulaşmada sorunlar yaşanması nedeni ile) her gruptan bir kişiyle pilot görüşme yapılabildiği görülmüştür. Bu görüşmeler bağlamında soru formundan bazı sorular çıkarılmış veya yeni sorular eklenmiştir. Araştırma gönüllülük esasına dayandırılarak yapılmış, tüm katılımcılara bilimsel araştırma gönüllü katılım formu imzalatılmıştır. Alan araştırması 2022 Nisan-Ağustos Döneminde gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri en az 20 dakika en fazla 1 saat 30 dakika arasında değişmiştir.

Araştırmanın temel kısıtlarından biri, eski hükümlü katılımcılara ulaşma konusunda yaşanmıştır. COVID-19 sebebiyle İŞKUR'a gelen kişi sayısının oldukça azaldığı bilgisi edinilmiş²⁴, kurumda hiç eski hükümlüyle karşılaşmamıştır. Katılımcılara, Çalışma ve İŞKUR İzmir İl Müdürlüğü ve Sosyal Güvenlik Kurumu İzmir İl Müdürlüğü aracılığı ile telefonla ulaşılmaya çalışılmış; 12 eski hükümlü, 3 kamu temsilcisi ve 1 özel sektör işvereni görüşmeyi reddetmiştir. Yedi özel sektör işverenine İŞKUR; 6 özel sektör işverenine ise katılımcı olan özel sektör işverenleri aracılığı ile ulaşılabildiği görülmüştür. Araştırma görüşmeyi kabul eden 10 eski hükümlü ile yapılabildiği görülmüştür. Üç eski hükümlüye Sosyal Güvenlik Kurumu İzmir İl Müdürlüğü; bir eski hükümlüye Çalışma ve İŞKUR İzmir İl Müdürlüğü; bir eski hükümlüye katılımcı olan özel sektör işvereni; diğer beş eski hükümlüye ise katılımcı olan eski hükümlüler aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın öznesi, İzmir ilinde ikamet eden 17 kamu temsilcisi, 10 eski hükümlü, 13 özel sektör işvereninden oluşmaktadır. Ayrıca 1 üst düzey eski kamu temsilcisi ile de görüşülmüştür.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, eski hükümlü katılımcıların büyük çoğunluğunun işledikleri suç türü/ türlerini söylemekten kaçınmalarıdır. Bu bağlamda

²⁴ 09.05.2022 tarihinde yapılan ön görüşmeler sırasında edinilen bir bilgidir.

işlemiş oldukları suç ya da suçların işe alınmalarına veya alınmamalarına etki edecek türden olup- olmadığı tespit edilememiştir. Diğer bir sınırlılık ise katılımcıların güven sorunu yaşamamasıdır. Görüşmeler sırasında konuştuğça karşılıklı güven ortamının oluştuğu katılımcılar olmakla beraber, sorulara kuşkuyla yaklaşan kısa cevaplar veren katılımcılar da olmuştur.

3.2. Araştırma Bulguları

3.2.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmada katılımcıların kişisel bilgileri 6698 sayılı “Kişisel Verilerin Korunması Yasası”nın 28. maddesinin b bendine (*Kişisel verilerin resmi istatistik ile anonim hâle getirilmek suretiyle araştırma, planlama ve istatistik gibi amaçlarla işlenmesi*) uygun biçimde korunmuş ve sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamındaki 10 eski hükümlü katılımcının (EHK) işgücü piyasasındaki durumları; kamuda eski hükümlü kadrosunda çalışanlar (3 kişi), kendi işi olanlar (3 kişi), kendi işini kurma hibe desteğinden yararlanan (1 kişi), potansiyel işgücü²⁵ içerisinde yer alan (1 kişi) ve özel sektörde çalışan işçi (2 kişi) biçimindedir. Eski hükümlü katılımcıların yaş aralıkları 31- 56 arasında değişmektedir ve yaş ortalamaları ise 43’tür. Eğitim düzeyleri, ilkokul ile üniversite mezunu arasında değişmektedir: TÜİK verileri ile örtüşür biçimde (Grafik 10) yarısı lise altı eğitim düzeyine sahiptir (Tablo 17). Türkiye genelinden farklı olmak üzere 5 katılımcı, lise üzeri eğitim kurumundan mezun olmuştur (bir katılımcı lise eğitimine devam etmektedir).

Eski hükümlü katılımcıların tamamı ceza infaz kurumuna girmeden önce bir işte çalışmıştır. Yedi katılımcının kayıt dışı çalışma deneyimi bulunmaktadır. İki katılımcı ceza infaz kurumuna girmeden önce eşi üzerinden yeşil kart aracılığıyla sağlık hizmetlerinden yararlanmıştır. Sekiz katılımcı mevcut durumda kayıtlı, 1 katılımcı kayıt dışı çalışmaktadır. İşten elde ettikleri ücret düzeyleri, 5001- 7500 TL arasındadır (Tablo 17). Çalışmayan bir katılımcı ceza infaz kurumundan yeni çıkan, henüz iş aramayan ve geçimini kızının desteğiyle sağlayan, iş teklifi geldiğinde kısa zamanda işbaşı yapmaya hazır olduğunu ifade eden potansiyel işgücünde yer almaktadır.

²⁵ ILO, (2013: 39) 19th International Conference of Labour Statisticians’de potansiyel işgücünü üç başlık altında tanımlamıştır. Çalışmadaki eski hükümlü katılımcı “willing potential jobseekers” gönüllü potansiyel iş arayanlar içerisinde bulunmaktadır. ILO ilgili tanımı: mevcut durumda iş aramayan, çalışmayan ancak işbaşı yapmaya hazır olanlar olarak tanımlamaktadır.

Eski hükümlü 8 katılımcı, ceza infaz kurumuna girmeden önce çok sık iş değiştirmediğini ifade etmiştir. Çok sık iş değiştiren 2 katılımcının ise iş değiştirme nedenleri; işin geçici olması, sigorta yapılmaması, ücret azlığı, uzun çalışma saatleridir. Sekiz katılımcı yirmili yaşlarda çalışmaya başlamıştır. İlk çalışma yaşı 13 yaş (EHK2) ve 15 yaş (EHK9) olan iki kişidir. Altı katılımcı ceza infaz kurumuna girmeden önce nitelik gerektirmeyen işlerde (çiftçi, servis elemanı, tekstil çalışanı, temizlikçi) çalışmıştır. Nitelik gerektiren mesleklerde (eğitim sektöründe çalışma, teknik eleman, güvenlik görevlisi, işletmecilik) çalışan ise 4 katılımcı bulunmaktadır.

Eski hükümlü katılımcıların dördü evli, altısı bekârdır (iki katılımcının eşi ölmüştür) (Tablo 17).

Tablo 17. Eski Hükümlülerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet/ Sosyo- Demografik Özellikler	Yaş			Eğitim Durumu				Medeni Durum			Çocuk Sayısı		Ceza İnfaz Kurumunda Geçen Süre			Ceza İnfaz Kurumuna Girmeden Önceki Çalışma Durumu		Ceza İnfaz Kurumuna Girmeden Önceki Sosyal Güvenlik Durumu		Mevcut Durumda Çalışma Durumu		Mevcut Durumda Sosyal Güvenlik Durumu		Ücret veya Gelir Düzeyi				
	30-40	41-50	51 ve üzeri	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Evli	Bekâr	Eşi ölmüş	0-1	2-3	3 yıla kadar	3 yıldan fazla-7 yıldan az	7 yıl ve üzeri	Çalışıyordu	Çalışmıyordu	Vardı	Yoktu	Çalışıyor	Çalışmıyor	Var	Yok	Geliri yok	5000 TL'ye kadar	5001-7500 TL	7501 TL ve üzeri	
Kadın	-	-	1	-	-	1	-	-	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	-
Erkek	4	5	-	3	2	3	1	4	4	1	2	7	5	2	2	9	-	3	6	8	1	7	2	1	1	4	3	
Toplam	10			10				10			10		10			10		10		10		10		10				

Alan araştırmasında derinlemesine görüşme yapılan bir diğer grup 17 kamu sektörü temsilcisinden (KST) oluşmaktadır. KST'nin 10'u erkek, 7'si kadındır. Katılımcıların hepsi üniversite mezunudur (Tablo 18). Yaşları 32 ile 46 arasında değişmektedir ve yaş ortalamaları 38'dir. Katılımcıların hepsi çalışma yaşamında kıdemlidir. Çalışma yaşamında toplam kıdem en az 8 yıl, en fazla 22 yıl, mevcut işyerlerindeki toplam kıdem ise en az 2 yıl, en fazla 22 yıldır.

Tablo 18. Kamu Temsilcilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet / Sosyo-Demografik Özellikler	Yaş		Eğitim Durumu
	30-40	41 ve üzeri	Lisans ve Lisansüstü
Kadın	5	2	7
Erkek	7	3	10
Toplam	17		17

Araştırmada 7 işveren, 6 işveren vekili (2 şef, 1 insan kaynakları müdürü, 2 işletme müdürü, 1 muhasebe sorumlusu) olmak üzere 13 özel sektör temsilcisi/işvereni (ÖSİ) ile görüşülmüştür. 9 ÖSİ erkek, 4 ÖSİ kadındır (Tablo 19). Gerek KST gerekse ÖSİ'ler EHK'den farklı olarak eğitim düzeyi yüksek bireylerdir (ÖSİ'lerin 6'sı üniversite mezunudur). Yaş aralığı 23-63'tür ve yaş ortalaması 44'tür. Bütün katılımcılar çalışma yaşamında kıdemlidir. İşveren vekillerinden çalışmakta olduğu işletmedeki kıdemi en az olan 2 yıl (işletme müdürü), en fazla olanı 22 yıldır (işletme müdürü) çalışmaktadır, çalışma yaşamındaki kıdemleri ise en az 3 yıl (muhasebe sorumlusu), en fazla 22 yıldır (2 işletme müdürü). İşverenlerde ise mevcut işyerinde toplam kıdem en az 5 yıl, en fazla 25 yıl, çalışma yaşamında toplam kıdem en az 10, en fazla 50 yıldır (Tablo 19).

Tablo 19. Özel Sektör İşverenlerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet/ Sosyo- Demografik Özellikler	İşteki Durum		Yaş			Eğitim Durumu				Medeni Durum		Çalışma Yaşamındaki Toplam Kıdem			Bu İşyerindeki Toplam Kıdem			İşyerindeki Görev Tanımı				
	İşveren	İşveren vekili	23-35	36-46	47 ve üzeri	İlköğretim	Ortaokul	Lise	Üniversite	Evli	Bekâr	10 yıla kadar	11-24 yıl	25 yıl ve üzeri	10 yıla kadar	11-24 yıl	25 yıl ve üzeri	İşyeri sahibi	İşletme müdürü	İK müdürü	Muhasebe sorumlusu	Şef
Kadın	1	3	1	2	1	1	-	1	2	2	2	1	3	-	3	1	-	1	1	1	1	-
Erkek	6	3	1	4	4	1	2	2	4	8	1	1	3	5	3	4	2	6	1	-	-	2
Toplam	13		13			13				13		13			13			13				

İşletmeler, imalat (makine, enerji malzeme üreticisi, madencilik; 10 işletme), hizmet (gıda-hizmet; 3 işletme) sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Çalışmada İzmir’de faaliyet gösteren mikro, küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri/işveren vekilleri ile derinlemesine görüşmenin temel amacı her ölçek grubundan işletmenin eski hükümlü istihdamına bakış açısının tespit edilmesidir. Araştırmada KOSGEB’in ilgili yönetmeliğine göre işletmelerin ölçekleri belirlenmek hedeflense de hiçbir ÖSİ; yıllık net satış hasılatı veya mali bilanço’ya göre gelir miktarını ifade etmemiştir. Bu nedenle işletmeler, KOSGEB yönetmeliğinin 5. maddesindeki 7’si mikro; 3’ü küçük; 3’ü ise orta ölçekli işletme olarak çalışan sayısına göre belirlenmiştir²⁶. TÜİK 2019 yılı KOBİ İstatistikleri Raporu’na göre, Türkiye’deki işletmelerin %92,4’ü mikro ölçekli, %6,4’ü küçük ölçekli, %1’i orta ölçekli işletmedir²⁷. Dolayısıyla bu araştırma alanında da mikro ölçekli işletme sayısı küçük ve orta ölçekli işletmelere göre fazladır. En genç işletme

²⁶ Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmeliğin 5.maddesine göre; 10 kişiden az çalışanı olan işletmeler mikro ölçekli, 50 kişiden az çalışanı olan işletmeler küçük ölçekli, 250 kişiden az çalışanı olan işletmeler orta ölçeklidir. Bkz: https://webdosya.kosgeb.gov.tr/content/upload/dosya/2022/2022_kob%c4%b0_tan%c4%b1m%c4%b1_y%c3%b6netmelik.pdf (20.08.2022).

²⁷ TÜİK, KOBİ İstatistikleri Raporu (2009-2019): 3, <https://www.tuik.gov.tr/indir/duyuru/kobi-istatistikleri-raporu.pdf> (20.08.2022).

hizmet sektöründe faaliyet gösteren 3 yaşında bir işletme, en yaşlı işletme ise imalat sektöründe faaliyet gösteren 62 yaşında bir işletmedir. İşletmelerin ortalama yaşı 21'dir. On üç işletmede %7,8'i kadın, %92,2'si erkek olmak üzere toplam 452 kişi çalışmaktadır. Kadın ve erkek çalışan sayısı arasındaki fark özellikle imalat sektöründe belirgindir. İmalat sektöründeki 2 ÖSİ söz konusu durumu; kadınların genellikle idari pozisyonlarda, ofiste çalışması ve işin ağır olması gibi nedenlerle erkek çalışanlara oranla sayılarının daha az olduğu yaklaşımı ile açıklamıştır.

Araştırma alanındaki işletmelerin 6'sı daha önce eski hükümlü çalıştırmış iken, görüşme tarihinde 2 işletmede eski hükümlü çalışmaktadır. Araştırma tarihinden önce eski hükümlü çalıştıran 6 ÖSİ, eski hükümlüleri yasal zorunluluk kapsamında çalıştırmamış, gönüllü çalıştırmıştır.

Derinlemesine görüşmelerde, her soru ayrı ayrı üç gruba da yönlendirilmemiş, sorular pilot çalışmalarda elde edilen izlenimlere göre araştırmanın temel sorusuna yanıt verebilecek anlamda çeşitlendirilmiş ve gruplandırılmıştır. Bu noktada EHK'lere 23 soru, ÖSİ'lere 16 soru, KST'lere 10 soru, EKT'ye 9 soru yöneltilmiştir.

3.2.2. Eski Hükümlü Kavramının Çağrışımları

Eski hükümlü kavramının çağrışımına yönelik soru, EHK'ye ve eski kamu temsilcisi (EKT)'ye sorulmuştur. “Eski hükümlü kavramının sizdeki çağrışımları nelerdir?” sorusuna, EHK'lerin tamamı tek kelimelik yanıtlar vermiştir. Elde edilen bulgulara göre, 5 EHK kavramı “sabıka kaydı”; 3 EHK “pişmanlık”; 1 EHK “örselenmek, dışlanmak”; 1 EHK ise “yaftalanmak” kelimeleri ile ifade etmiştir. EKT'ye göre kavram, daha olumlu bir anlamı içeren “cezasını infaz etmiş kişi”yi çağrıştırmaktadır.

Tablo 20. Eski Hükümlü Kavramının Çağrışımları (EHK, EKT)

Katılımcılar	Eski Hükümlü Kavramının Çağrışımları
EHK1, EHK3, EHK5, EHK6, EHK9	Sabıka kaydı
EHK2, EHK4, EHK7	Pişmanlık
EHK8	Dışlanmak, örselenmek
EHK10	Yaftalanmak
EKT	Cezasını infaz etmiş kişi

“Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” ve “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde

Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te yer alan eski hükümlü tanımına yönelik olarak EKT'ye “*İlgili kavrama nasıl bakıyorsunuz?*” sorusu yönlendirilmiştir. EKT, kavramın doğru biçimde ifade edildiğini düşünmektedir:

“Eski hükümlü ceza almış cezasını infaz etmiş kişiye denir. Mahkeme kararı kesinleştikten sonra ceza alan hükümlü oluyor, cezayı çekip çıkınca eski hükümlü oluyor. Her kavrama bir ad vermek, her kavramı tanımlamak zorundasınız, bu bir durumu belirtiyor dolayısıyla tanım doğru!” (EKT)

Eski hükümlü kavramını “*sabıka kaydı*” terimi ile açıklayan EHK'lerin tamamı erkektir. ‘*Pişmanlık*’ yanıtını veren EHK'lerin ikisi erkek, biri kadındır. EHK'ler ile EKT'nin yanıtları kavrama yüklenen olumlu ve olumsuz çağrışımlarda farklılık göstermektedir.

3.2.3. Çalışmaya Atfedilen Anlam

Çalışmak uluslararası sözleşmeler ve Anayasaya göre bir ‘*hak*’tır. Eski hükümlülerin işgücü piyasasında karşılaştıkları en belirgin dışlanma biçimi, özellikle ücretli çalışma hakkına ulaşamamadır. Bu anlamda, ilk olarak EHK, ÖSİ ve EKT'nin ‘*çalışma*’ kavramını nasıl anlamlandırdıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. “*Sizce çalışmanın anlamı nedir?*” sorusuna verilen yanıtlar benzerlik göstermiştir.

Katılımcılar çalışmayı genel anlamda, ekonomik boyutu ifade eden “*para kazanmak*” (24 katılımcı), “*hayatını idame ettirmek*” (9 katılımcı) terimleri ile tanımlamıştır. 6 ÖSİ (5 erkek, 1 kadın), 7 EHK ve EKT kavramı yalnızca ekonomik boyutu ile açıklamıştır. Konuya ilişkin, ortaokul mezunu ücretli çalışan EHK6'nın “*Para kazanmak, kendini geçindirmek*”; lise mezunu kendi işi olan EHK7'nin “*Çalışmanın anlamı para kazanmak, eve ekmek getirmek*”; diğer bir lise mezunu ve ücretli çalışan olan EHK4'ün “*Hayat mücadelesi... Para kazanmak bu sayede hayatını idame ettirmek*” biçimindeki ifadelerinden çalışmayı para kazanmak olarak anlamlandırdıkları anlaşılmaktadır.

EKT'ye göre, çalışmayı diğer eylemlerden ayıran özelliği, gelir getirmesi yani para kazanma aracı olmasıdır:

“Çalışma bir insanın bir işi yapması. Ders çalışma da bir çalışmadır, bir şey üretmek için bir şey imâl etmek de bir çalışmadır. Burada sorulan çalışmanın amacı gelir elde etmek için hayatını idame ettirmek için çalışma.” (EKT)

Çalışma kavramını, ihtiyaç temelinde ekonomik boyutu ile açıklayan 3 katılımcıdan ikisi ÖSİ; diğeri EHK'dir. İlköğretim mezunu, mikro ölçekli işletme sahibi ÖSİ11 çalışmayı *“Hayatını devam ettirmek, temel ihtiyaçlarını gidermek, para kazanmaktır”* ile doğrudan ihtiyaç ekseninde açıklamıştır. Üniversite mezunu, orta ölçekli işletme işveren vekili ÖSİ2 ise maddi kazanç ve hayatını devam ettirme konusuna değinmekle birlikte, diğerkatılımcılardan farklı olarak çalışmanın ülkeye katkı sağlama boyutu olduğunu *“Bence çalışmanın birinci önceliği para kazanıp hayatını idame ettirmek. Bir de ülkeye katkı sağlamak!”* biçiminde vurgulamıştır. İlkokul mezunu kendi işi olan EHK5 ise çalışmanın yalnızca ekonomik boyutunun değil, sosyal boyutunun da önemli olduğunu *“Asıl önemli mesele para kazanmak olsa da sosyal çevre eş dost edinmek içinde çalışmak gerekli”* ifade ile belirtmiştir.

Çalışma eyleminin hak olarak değerlendirilmesi konusunda ikinci olarak katılımcılara (EHK, ÖSİ, EKT) *“Çalışmayı yasal bir hak ve ödev olarak görüyor musunuz? Eski hükümlü için çalışmak bir hak ve ödev mi?”* sorusu yöneltilmiştir. EHK'lerin hepsi (10 kişi: 9 erkek, 1 kadın), ÖSİ'lerin çoğu (10 kişi: 7 erkek, 3 kadın) ve EKT çalışmayı yasal bir hak ve ödev olarak gördüğünü eski hükümlüler içinde durumun aynı olduğunu ifade etmiştir:

“Evet, hak ve ödev. Eski hükümlü ya da hükümsüz diye bir ayırım yapılmaması lazım bence.” (EHK3, üniversite mezunu, çalışıyor)

“Her insan için olduğu gibi eski hükümlü içinde çalışmak doğal ve gerekli.” (EHK7)

“Tabi ki çalışmayı hak ve ödev olarak görüyorum. Herkes için geçerli bu. Hükümlülük onların çalışmasına engel değil ki.” (ÖSİ4, üniversite, mikro ölçekli işletme)

“Evet görüyorum. Tabii ki onlarda insan sonuçta!” (ÖSİ8, üniversite, mikro ölçekli işletme).

EKT çalışma hakkını, Anayasal çerçevede, eşitlik ilkesine ve devletin çalışma hakkı konusundaki sorumluluğuna vurgu yaparak değerlendirmiştir:

“Evet, Anayasada madde 49’da yazar çalışma hak ve ödevdir. Herkes iş yapma meslek edinme hakkına sahiptir. Eski hükümlü içinde öyle, ayırt etmiyor herkes için geçerli bu. Madde 65’te yazar devlet mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde Anayasada belirtilen görevleri yerine getirir.” (EKT)

Diğer katılımcılara benzer biçimde 10 ÖSİ, çalışmayı bir hak ve ödev olarak görmektedir. Lise mezunu küçük ölçekli işletme işveren vekili ÖSİ6, çalışmayı hak ve ödev olarak görmenin yanında, çalışmaya en çok eski hükümlülerin ihtiyacı olduğunu düşünmektedir: *“Görüyorum, en çok onların ihtiyacı oluyor”*; ÖSİ2 ise çalışmayı bir hak ancak ödev olarak görmemektedir: *“Hak ama ödev değil bence! Eski hükümlülerinde tabii hakkı var ama ödev değil.”*

Diğer katılımcılardan farklı olarak çalışmayı yasal bir hak ve ödev olarak görmediğini ifade eden 2 ÖSİ bulunmaktadır. Bunlardan biri olan ilköğretim mezunu mikro ölçekli işletme işvereni ÖSİ7’ye göre, eski hükümlüler açısından bu durum bireye ve suça göre değişmektedir: *“Yok görmüyorum. Kişiye göre değişir, hükme göre değişir.”*

EHK8, çalışmanın bir hak, ödev ve “zorunluluk” olduğunu ifade etmiştir:

“Hak ve ödev kesinlikle. Eski hükümlü içinde bir zaruriyet çünkü yaftalanıyor, çalışıp kendine tekrardan bir düzen kurması için mutlaka çalışması lazım.” (EHK8, lise, çalışıyor)

Çalışmanın bir hak, ödev ve “gereklilik”, “zorunluluk” olduğunu ancak ücret dışı unsurlara yer vererek kişinin çalışmayabileceğini düşünen EHK’ler de bulunmaktadır:

“Görüyorum, eski hükümlü için de öyle evet. Aslında zenginsen çok gerekli değil ama zengin değilsen isteklerini karşılamak,

ihtiyaçlarını karşılamak için para kazanmak gerekli. Yatın katın yoksa kirada evin yoksa durum bu şekilde.” (EHK1, ilkokul, çalışmıyor)

“Tabii ki! Çalışmadan ayakta kalmazsın, çalışmak lazım. Ayaklarının üzerinde durmak için kendi özgürlüğün için hayata yeniden tutunabilmen için şart. Ama durumun iyidir, aileden maddi destek görüyorsundur çalışmana gerek yoktur, çalışmazsın o ayrı.” (EHK4)

“Evet görüyorum. Anadan babadan zengin değilsen mecbur çalışsan! Öbür türlü çalışmama lüksün yok.” (EHK9, ortaokul, kendi işinde çalışıyor)

Elde edilen bulgulara göre çalışma kavramını maddi kazanç olarak tanımlama ve çalışmanın hak ve ödev olduğu düşüncesi konusunda gruplar arası (EHK, ÖSİ ve EKT) benzerlik söz konusudur.

Tablo 21. Katılımcıların (EHK, ÖSİ, EKT) Çalışma Kavramına Atfettiği Anlam ve Çalışmayı Hak ve Ödev Olarak Görmeye İlişkin Görüşler

Katılımcılar	Çalışma Kavramına Bakış Açısı
EHK1, EHK2, EHK3, EHK4, EHK5, EHK6, EHK7, EHK9, EHK10, EKT ÖSİ1, ÖSİ2, ÖSİ3, ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ6, ÖSİ7, ÖSİ8, ÖSİ9, ÖSİ10, ÖSİ11, ÖSİ12, ÖSİ13	Para kazanmak
EHK4, EHK5, EKT ÖSİ2, ÖSİ7, ÖSİ8, ÖSİ9, ÖSİ10, ÖSİ13	Hayatını idame ettirmek
EHK8 ÖSİ9, ÖSİ11	İhtiyaçlarını karşılamak
ÖSİ2	Ülkeye katkı sağlamak
EHK5	Çevre edinmek
Katılımcılar	Çalışmayı Hak ve Ödev Olarak Görme Durumu
EHK1, EHK2, EHK3, EHK4, EHK5, EHK6, EHK7, EHK8, EHK9, EHK10, EKT ÖSİ1, ÖSİ3, ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ6, ÖSİ8, ÖSİ10, ÖSİ11, ÖSİ12, ÖSİ13	Hak ve ödev olarak görüyorum
ÖSİ2	Hak olarak görüyorum ödev olarak görmüyorum
ÖSİ7, ÖSİ9	Hak ve ödev olarak görmüyorum

Araştırma kapsamındaki eski hükümlüler çalışmayı bir hak ve ödev olarak görmekle birlikte, işgücü piyasasında damgalanmaları veya dışlanmaları nedeniyle çalışma eylemini gerçekleştirme konusunda güçlük çekmiştir/çekmektedir.

3.2.4. Damgalanma ve Dışlanmaya Yönelik Görüşler

Damgalanmaya ilişkin soru EHK'lere ve EKT'ye sorulmuştur. Katılımcılara *“Eski hükümlü olmak, toplum tarafından damgalanmak anlamına mı gelmektedir? Bu etki süreklilik gösterir mi?”* sorusu yöneltilmiştir. İlgili sorunun sorulma nedeni EHK'lerin eski hükümlü olmalarından kaynaklı olarak toplum tarafından damgalanma yaşayıp yaşamadıklarını ve EKT'nin eski hükümlülerin damgalanma yaşayıp yaşamadığı yönündeki düşüncesini tespit etmektir.

4 katılımcı (3 EHK ve EKT) damgalanma ve ön yargı arasında bağlantı kurmuştur. Eğitim düzeyleri ortaokul, lise ve üniversite olan ve yaş aralığı 31-48 olan 3 erkek EHK damgalandığını ancak bu durumun sürekliliği olmadığını belirtmiştir:

“Ön yargılar ne kadar kırılırsa kırılсын bir damgalanma olur ama sürekli devam eden bir durum değil.” (EHK3)

“Çoğu kesim damgalıyor, dışardan baktığında öyle, tanıdıkça daha farklı oluyor.” (EHK6)

“Her gittiğimiz yerde bunu mutlaka görüyoruz, ön yargı oluşturuyor, bakış açısı yaratıyor ama tanıdıkça ön yargı gidiyor.” (EHK8)

EKT, *“Evet, belli bir ön yargı var bunu kabul etmek gerekir, suçun niteliği de önemli olabilir”* sözleriyle ön yargının yanı sıra suçun niteliğinin de damgalanma konusunda önemli olabildiğini ifade etmiştir.

Damgalanma durumunun ve ilgili durumun süreklilik gösterip göstermeyeceğinin suç türüne bağlı olduğunu düşünen diğer katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Kişinin işlediği suç türüne bağlı. Tecavüzcü damgalanır, adam öldüren, yaralayan damgalanır. Kişinin kendini topluma kabul

ettirmesi lazım. Eski hükümlü kendini kabul ettirirse etki süreklilik göstermez.” (EHK4)

“Adama bağlı. Hükümlüye bağlı ve hüküm giydiği suça bağlı yani.” (EHK9)

Diğer katılımcılardan farklı olarak damgalanma etkisinin süreklilik gösterdiği şeklinde görüş bildiren katılımcılar da olmuştur. İlkokul düzeyinde eğitime sahip olan ve potansiyel işsiz olan EHK1’in “*Cezaevinden çıktım dedin mi neden girmiş demeden aaa derler, yargırlar insanı hep*” ifadesi; lise düzeyinde eğitime sahip olan ve ücretli çalışan EHK10’un “*Gösteriyor. Ön yargıları kırmak zor, temkinli bakıyorlar*” ifadesinden damgalandıkları ve bu durumun süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Damgalanma yaşamadığını söyleyen 2 EHK bulunmaktadır; ikisi de erkektir, yaşları 37-48’dir, eğitim düzeyleri ilkokul ve lise biçimindedir, ikisi de kendi işinde çalışmaktadır. EHK5 “*Ben hiç damgalanmadım çünkü genel çevrem eski hükümlü*” biçimindeki ifadesiyle çevresinde eski hükümlüler olduğu için damgalanmadığını; EHK7 ise damgalanmadığını ve böyle bir durum olsa bile süreklilik göstermeyeceğini ifade etmiştir:

“Benim çevremde eski hükümlü olduğum için kimsenin bana ters bir hareketi ya da davranışı olmadı olursa da süreklilik göstermez, insanoğlu zamanla alışır, unutulur.” (EHK7)

Tablo 22. Katılımcıların (EHK, EKT) Damgalanma Durumu ve Bu Durumun Sürekliliğine İlişkin Görüşleri

Katılımcılar	Damgalanma Durumu ve Bu Durumun Sürekliliği
EHK2, EHK3, EHK6, EHK8	Damgalanıyorsun ama sürekliliği yok
EHK4, EHK9 EKT	Suçla bağlı
EHK1, EHK10	Damgalanıyorsun ve süreklilik gösteriyor
EHK5, EHK7	Damgalanmadım
Katılımcılar	Damgalanmaya Yönelik Görüş Açıklarken Kullanılan Kelime
EHK3, EHK8, EHK10 EKT	Ön yargı

Damgalanmaya yönelik bulgular yazın ile paralellik göstermektedir. Eski hükümlülerin suç türü, ön yargı gibi çeşitli nedenlerle toplum tarafından damgalandığı, eski hükümlülere karşı olumsuz tutum ve davranışların sergilendiği ilgili yazında da sıkça vurgulanmıştır.

Damgalanma sorusu toplum tarafından damgalanmayı içeren daha geniş kapsamlı bir soru biçiminde sorulmuşken bir başka soruda kapsam daraltılarak sosyal dışlanma biçimlerinden biri olan işgücü piyasasından dışlanmaya yönelik bir soru yöneltilmiştir. Bunun nedeni: bireylerin toplum tarafından damgalanabileceği ancak işgücü piyasasında dışlanma yaşamayabileceğinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, eski hükümlülerin çalışma hayatından dışlandıklarını düşünüp düşünmediklerinin tespit edilmesi amacıyla “*Eski hükümlü olduğunuz için işgücü piyasasından dışlandığınızı düşünüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Soru eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlanıp dışlanmadığına ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi amacıyla KST'lere ve EKT'ye “*Sizce eski hükümlüler işgücü piyasasından dışlanıyorlar mı?*” biçiminde yöneltilmiştir.

KST'lerin büyük bir çoğunluğu (16 kişi: 9 erkek, 7 kadın) eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlandığını ifade etmiştir. Ancak yalnızca bir EHK (EHK1) dışlandığını ifade etmiş, diğer EHK'ler ise dışlanmadığını belirtmiştir. Bunun nedeni EHK1 hariç diğer katılımcıların istihdam halinde olmasıdır. Potansiyel işsiz olan tek katılımcı olan EHK1 “*Tabi. Sadece piyasadan değil ki her yerden dışlanıyoruz*” sözleriyle yalnızca çalışma yaşamı değil pek çok konuda dışlandığını ifade etmiştir. KST3, eski hükümlülerin ön yargı kaynaklı olarak dışlandığını düşünmektedir: “*Dışlanıyor, ön yargı oluşuyor bence!*”

KST5, eski hükümlülerin dışlandığını ve işveren için tercih edilmeme nedenini şu şekilde açıklamıştır:

“Dışlandıkları doğru. İşletmeler işyeri barışını korumak adına eski hükümlülere pek güvenmiyor bu sebeple ilk tercih edilen grupta değiller.” (KST5)

KST8 ve KST10 eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlandıklarını ifade etmiş piyasadan dışlanma ve suç türü arasında ilişki kurmuştur:

“Eee tabii dışlanma durumu var. Kişinin önceki hayatı önemli. Suçu yaşam biçimi haline getirmiş insan kısmı da önemli iyi hâl durumu da önemli.” (KST8)

“Tabii dışlanıyorlar. Eski hükümlüler iyi iş yerlerinde genelde iş bulamıyor neyden hüküm giyildiği de önemli. Hırsızlıktan hüküm giyeni işe almayabilirler. Yaralama gibi suçlardan da çalışanlar ve işveren aynı yerde çalışmak istemeyebilir.” (KST10)

KST9’da suç türünün önemli olabileceğine değinmiş ancak diğer katılımcılardan farklı olarak, eski hükümlülerin dışlandıklarını düşünmediğini, işverenlerin eski hükümlü çalıştırmak istemesi durumunda çalıştıracak eski hükümlü bulunamadığı durumlar yaşanabildiğini vurgulamıştır:

“Genel olarak dışlandıklarını düşünmüyorum. Engelli çalışana olduğu gibi eski hükümlü çalışana da firmaların yani özel sektör işverenlerinin ulaşma zorluğu var. Bazen talep ediliyor ancak çalıştırılacak kişi bulunamıyor tarzında durumlar yaşanabiliyor. İşlenen suçun niteliği de tercihleri olumlu ya da olumsuz etkiliyor.” (KST9)

EKT, eski hükümlülüğün olumsuz bir durum olduğunu ancak genel olarak eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlandıklarını düşünmediğini ifade etmiştir. EKT’ye göre işgücü piyasasına girme noktasında eski hükümlülük durumunun yanı sıra deneyimde ön plana çıkmaktadır ayrıca eski hükümlülerin kayıt dışı çalışma ihtimalleri olduğu ve çalışan eski hükümlü sayısının kayıtlara yansımadağı durumlarında olabileceğini belirtmiştir:

“Genel anlamda dışlanma olduğunu sanmıyorum işçi arayan biri için işçinin o işi yapacak işte güçte deneyimde olması lazım. Bunlar belirleyici olur ama hükümlülüğün baştan olumsuz bir şey olduğunu kabul etmek lazım... Kayıt dışı çalışanlar da vardır, kaçak da çalışıyor olabilirler. Fiilen çalışıyordur ancak kayıtlar

da böyle bir kişi yoktur. Bu gibi durumlarda yaşanıyor olabilir ve istihdam kayıtlarına yansımıyor olabilirler.” (EKT)

İşgücü piyasasından dışlanmadığını belirten ve ücretli çalışan olan 3 EHK bulunmaktadır. Konuya ilişkin, EHK2 *“Hiç öyle düşünmüyorum. İşimi yaptıktan sonra kazanırım”*; EHK3 *“Kendi adıma düşünmüyorum ama geneli dışlanıyor”*; EHK4 *“Kendini topluma, ailesine kabul ettiremeyenler var. Ben ettiren tarafım”* biçimindeki ifadeleri ile işgücü piyasasından dışlanmadıklarını belirtmiştir.

Kendi işi olduğu için dışlanma yaşamadığını belirten katılımcılarda olmuştur. EHK5 *“Düşünmüyorum kendi işim var”* sözleriyle; EHK9’da benzer biçimde, kendi işi olduğu için dışlanmadığını, kendi işi olmayan eski hükümlülerin ise dışlandığını *“Kendi işim olduğundan düşünmüyorum. Kendi işi, imkânı olmayan başkasına muhtaç olan dışlanıyor ama”* sözleriyle dile getirmiştir.

EHK’lerin çoğu (9 kişi) işgücü piyasasından dışlanmadığını ifade etmiştir ancak şuan dışlanmıyor olmaları öncesinde hiçbir eski hükümlünün dışlanmadığı anlamına gelmemektedir. Dışlanmadığını söyleyen EHK8 ve EHK10 kamuda eski hükümlü kadrosunda çalıştıkları için *“artık”* dışlanmadığını vurgulamıştır:

“Artık düşünmüyorum. Çalışırken dışlanmıyorsunuz zaten girmiş çalışıyorsunuz artık. Ama bu bir duvar olarak karşıma çıktı defalarca.” (EHK8)

“Hayır, artık öyle düşünmüyorum.” (EHK10)

Tablo 23. Katılımcıların (EHK, KST, EKT) İşgücü Piyasasından Dışlanmaya Yönelik Görüşleri

Katılımcılar	İşgücü Piyasasından Dışlanmaya Yönelik Görüşler
EHK1 KST1, KST2, KST3, KST4 KST5, KST6 KST7, KST8, KST10, KST11, KST12, KST13, KST14, KST15, KST16, KST17	Dışlanıyorum/Dışlanıyor
EHK2, EHK3, EHK4, EHK5, EHK6, EHK7, EHK8, EHK9 EHK10 KST9 EKT	Dışlanmıyorum/Dışlanmıyor
Katılımcılar	KST'lerin Eski Hükümlülerin Dışlandıklarını Düşünme Nedenleri
KST3	Ön yargı
KST5	İşyeri barışını korumak
KST8, KST9, KST10	Suç türü
Katılımcılar	KST'lerin Eski Hükümlülerin Dışlanmadıklarını Düşünme Nedenleri
KST9	Eski hükümlülere ulaşma zorluğu
EKT	Deneyim faktörü/İş biliyor olmak
Katılımcılar	EHK'lerin Dışlanmadıklarını Düşünme Nedenleri
EHK5, EHK7, EHK9	Kendi işinin olması
EHK8, EHK10	Mevcut durumda çalışıyor olmak
EHK4	Kendisini ailesine ve topluma kabul ettirdiği düşüncesi

İşgücü piyasasında dışlanmaya yönelik görüşler gruplar arası farklılık göstermektedir. Elde edilen verilere göre, KST'lerin çoğu (16 kişi: 9 erkek, 7 kadın) eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlandığını düşünürken EHK'lerin çoğu (9 kişi: 8 erkek 1 kadın) işgücü piyasasından dışlanmadığını ifade etmiştir. Eski hükümlülerin işgücü piyasasından dışlandığını düşünen KST'lerin yaş ortalaması 38, çalışma yaşamındaki kıdemlerinin ortalaması 13 yıldır.

İşgücü piyasasından dışlandığını ifade eden 1 EHK bulunmaktadır. Dışlanmadığını belirten EHK'ler 31-56 yaş aralığında, ilkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim düzeyindeki bireylerden oluşmaktadır. EHK'ler arasında kendisinin dışlanmadığını ancak eski hükümlülerin genel anlamda dışlandığını belirten katılımcılar

da olmuştur. Dolayısıyla eski hükümlü olup dışlanma yaşamadığını belirten katılımcıların varlığı diğer eski hükümlülerin de dışlanmadığını düşündükleri anlamına gelmemektedir. Ayrıca öncesinde dışlandığını ancak mevcut durumda dışlanma yaşamadığını ifade eden EHK'lerde bulunmaktadır. Mevcut durumda işi olduğu için “*artık*” dışlanmadığını ifade eden EHK'lerin varlığı önceden dışlandıkları şuan dışlanmadıkları durumuna örnektir.

İşgücü piyasasından dışlanmaya yönelik bulgular yazın ile farklılaşmaktadır. Çünkü çalışmada, EHK'lerin çoğunun işgücü piyasasından dışlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni çalışma hakkına eriştiklerinde dışlanmışlıklarının bittiğini düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Dışlanma yalnızca işgücü piyasasına girişte yaşanmayabilir, işe girdikten sonra (diğer çalışanlar veya işveren tarafından) karşılaşılan ayrımcı pratiklerde olabilmektedir. Nitekim ilerleyen sorularda bu tarz dışlanma deneyimi yaşadığını ifade eden EHK olmuştur, ilgili katılımcı dışlanmaya yönelik soruda mevcut durumda dışlanmadığını belirtmiş, sonraki soruda öncesinde çalışma yaşamında (iş arkadaşı tarafından) karşılaştığı bir ayrımcılıktan söz ederek işten çıkarıldığını ifade etmiştir²⁸.

EHK'lerin iş başvurularında eski hükümlülük durumlarını işverenler ile paylaşp paylaşmadıklarının diğer bir ifade ile işgücü piyasasından dışlanmamak için eski hükümlülük durumlarını gizleme yoluna gidenlerin olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla EHK'lere ayrıca “*İş başvurularınızda eski hükümlü olduğunuzu söylüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Yedi EHK, iş başvurularında eski hükümlü olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Konuya ilişkin, EHK6 “*İster istemez söylüyorsun zaten sabıka kaydı istiyorlar*”; EHK10 “*Tabii söylüyorum, zaten CV istiyorlar*”; EHK2 “*Eski hükümlü olduğumu tabii ki hep söylerim şimdiki patronumda bilir. Allah'ın bildiğini kuldan saklamanın anlamı yok*” sözleriyle iş başvurularında eski hükümlü olduğunu belirttiğini dile getirmiştir.

EHK1, eski hükümlü olduğunu kendisine sorulmadığı takdirde söylemeyeceğini “*Sorulmadan söylemem sabıkalı olduğumu*” biçiminde ifade etmiştir.

²⁸ Bkz: sayfa 132'deki EHK2'nin ifadesi.

Tablo 24. Katılımcıların (EHK) İş Başvurularında Eski Hükümlü Olduklarını Söyleme Durumları

Katılımcılar	İş Başvurularında Eski Hükümlü Olduklarını Söyleme Durumları
EHK2, EHK3, EHK4, EHK6, EHK7, EHK8, EHK10	Söylüyor/Söylüyordu
EHK1	Sorulmadan söylemiyor
EHK5, EHK9	Hiç iş başvurusu yapmadı, kendi işi var

İş başvurularında eski hükümlü olduklarını söyleme durumları noktasında en çok tekrarlanan yanıt “*Söylüyorum/Söylüyordum*” biçiminde olmuştur. Başvurularda eski hükümlü olduklarını söylemeleri ve geçmişlerini gizlemedikleri bulgusu, Ramakers’ın (2022) çalışmasında eski hükümlülerin çoğunun (%60’ı) iş bulma noktasında dürüst davrandığı ve kendisini gizleme yoluna gitmediği bulgusu ile örtüşmektedir.

Toplum tarafından damgalanma, işgücü piyasasından dışlanma bireyin yaşam koşullarını doğrudan etkileyen bir durumdur. EHK’lere yapabilirlikten yoksunluk kuramı kapsamında onları tatmin eden bir hayatları olup olmadıklarının tespit edilmesi amacıyla “*Sizi tatmin eden kabul edilebilir olduğunuzu düşündüğünüz bir yaşantınız var mı? (Temel ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musunuz? Ya da yapmak istediğiniz, almak istediğiniz herhangi bir şeye kolaylıkla ulaşabiliyor musunuz?)*” sorusu yöneltilmiştir.

EHK’lerin çoğu (7 kişi: 6 erkek, 1 kadın) olumlu cevaplar vermiştir dolayısıyla katılımcıların çoğu yapabilirlikten yoksun değildir. EHK1 çalışan bir çocuğu olduğu ve onun kendisine yardım etmesinden dolayı temel ihtiyaçlarını karşıladığını, yapmak veya almak istediğiniz herhangi bir şeye kolaylıkla ulaşabildiğini “*Evet. Kızım sağ olsun ona yük oluyorum bu aralar ama yakın zamanda iş bulup çalışacağım yük olmayacağım ona*” ifadesi ile belirtmiştir. Ücretli çalışan olan ve maaşının kendisini tatmin ettiğinden söz eden EHK4’ün “*Şuan tatmin ediyor. Maaşım bana yetiyor. Evimi geçindiriyorum*”; EHK6’nın “*Yapabiliyorum. Çalıştığım sürece her şeye sahip olabiliyorum*” ifadesinden temel ihtiyaçlarını karşıladıkları, yapmak veya almak istediğiniz herhangi bir şeye kolaylıkla ulaşabildikleri anlaşılmaktadır.

Kendilerini tatmin eden bir hayatları olmadığını ifade eden EHK’lerde bulunmaktadır. Bu katılımcılar erkektir ve ücretli çalışandır:

“Kesinlikle ulaşamıyorum. Aldığım ücret beni ve ailemi tatmin etmiyor. Şuan için almak istediğim bir şeye kolayca ulaşmam

mümkün değil. Aileme yaşatmak istediğim o kadar çok şey var ki...” (EHK8)

“Yok şuan ulaşamıyorum. Asgari ücretliydim daha yeni maaşta iyileştirme yapıldı.” (EHK10)

Tablo 25. Katılımcıların (EHK) Yaşantılarından Memnuniyet Durumları

Katılımcılar	Sizi Tatmin Eden Bir Yaşantınız Var mı?
EHK1, EHK3, EHK4, EHK5, EHK6, EHK7, EHK9	Evet/var, yaşantım beni tatmin ediyor
EHK2, EHK8, EHK10	Hayır/yok yaşantım beni tatmin etmiyor

Elde edilen bulgulara göre, 7 EHK (6 erkek, 1 kadın) yapabilirlikten yoksun değildir ve yaşantılarından memnundur. Bu katılımcıların yaş aralığı 31-56’dır ve 2 EHK ilkokul, 2 EHK ortaokul, 2 EHK lise, 1 EHK üniversite mezunudur. Yaşantılarından memnun olmadığını ifade eden 3 EHK’de erkektir, yaş ortalaması 47’dir, 2’si lise, 1’i ilkokul mezunudur.

Yaşantısından memnun olduğu ve kabul edilebilir bir yaşam düzeyine sahip olduğunu ifade eden katılımcıların ortalama ücret düzeyi 6.971 TL, yaşantısından memnun olmadığı ve kabul edilebilir bir yaşam düzeyine sahip olmadığını ifade eden katılımcıların ortalama ücret düzeyi 7.666 TL’dir. Aynı ücret düzeyine sahip olan katılımcılar arasında yaşantısından memnun olanlar ve olmayanlarda bulunmaktadır. Söz konusu durum Amartya Sen’in gelir dışı faktörlere ve insani değerlere vurgu yaptığı yaklaşımındaki; gelir refah düzeyini etkileyen bir değişken olsa bile, refahı etkileyen tek değişken değildir, aynı gelir düzeyine sahip olan bireylerin farklı kapasitelere sahip olduğu ve buna bağlı olarak refah düzeylerinin de farklılaşabileceği görüşünü destekler niteliktedir.

3.2.5. Çalışma Yaşamı ve Öğrenilmiş Çaresizlik

İşsizliğin yalnızca gelir elde edememe durumu olmadığı, insan psikolojisi üzerinde de çeşitli etkileri bulunduğu ve bunlardan birinin bireyin öğrenilmiş çaresizlik yaşaması olduğu çalışmanın ilk bölümünde açıklanmıştır. Bu bağlamda, çalışma yaşamında öğrenilmiş çaresizlik yaşayıp yaşamadığının tespit edilmesi amacıyla

EHK'lere “Hiç iş arayıp bulamama durumunuz ve bu nedenle iş bulacağınıza dair olan inancınızı kaybettiğiniz bir durum oldu mu?” sorusu yöneltilmiştir.

İş arayıp bulamayan ve iş bulacağına dair olan inancını kaybettiğini ifade eden 3 EHK olmuştur ve bu katılımcılar ilgili soruya “Oldu” ,“Defalarca”, “Çok... Hepsini yaşadım” biçiminde kısa yanıtlar vermiştir.

İş arayıp bulamayan ancak iş bulmaya dair olan inancını/umudunu kaybetmediğini ifade eden katılımcılar da (EHK2 ve EHK1) bulunmaktadır. EHK2 “Çok oldu. Yeri geldi tuvalet yıkadım ama hiçbir zaman inancımı kaybetmedim.” biçimindeki sözleriyle öğrenilmiş çaresizlik yaşadığını ancak inancını kaybetmediğini belirtirken; iş bulma konusunda enformel ağlara vurgu yapan ve bu ağlar vasıtasıyla kimi zaman iş bulduğunu kimi zaman ise bulamadığını ifade eden EHK1, öğrenilmiş çaresizlik yaşadığını ama umudunu kaybetmediğini ifade etmiştir:

“Oldu tabii, olmaz mı? Çiftçiyim ben, hayvancılık falan da yapıyorum. Eşe dosta haber salıyorum iş olursa haber versinler kulakları delik olsun diye, bazen kimseden ses çıkmadığı oluyor. Tanıdıkların aracı olduğu oluyor o şekilde iş buluyorsun ama bazı zamanlar aylarca işin olmadığı oluyor. Ama napacaksın umut fakirin ekmeği karalar bağladın mı, hayata küstün mü bitersin, benim de bir yerde rızkım vardır elbet diyorum.”
(EHK1)

5 EHK (EHK3, EHK5, EHK6, EHK7, EHK9) öğrenilmiş çaresizlik yaşamadığını ifade etmiştir:

“Yok, hiç iş arayıp bulamama durumum olmadı.” (EHK3)

“Olmadı. Tanıdık bir abimin dükkânı vardı çıktıktan sonra geçtim onun yanında başladım, iş istedim direkt başla dedi sağ olsun. Sonradan da kendi dükkânımı açtım.” (EHK7)

EHK6, mevcut işinde çalışmaya başlamadan önce çalıştığı işte sabıka kaydına bakılmadığını o yüzden iş bulma konusunda sorun yaşamadığını ve öğrenilmiş çaresizlik yaşamadığını ifade etmiştir:

“Senelerce gazinolarda çalıştım. Kamuya almaları iyi oldu bir noktada. Çıkınca adli sicil olunca iş bulamıyorsun, çoğu insan bulamıyor. Ben gazinolarda garsonluk yapıyordum oralarda sicil çok da önemli değil o yüzden benim iş bulamama, umudumu kaybetme tarzında durumlarım olmadı ama diğer insanların olabilir, sicil isteyen yer sıkıntı yaratabilir.” (EHK6)

Kendi işi olan EHK5 ve EHK9, iş aramadığı ve kendi işi olduğu için öğrenilmiş çaresizlik yaşamadığını belirtmiştir:

“Hiç iş aramadım, gençken bile bu böyleydi. Başka birinin yanında çalışabilecek bir insan değilim o yüzden kendi işimi açtım.” (EHK5)

“Olmadı. Çıkınca kendi işime devam ettim ondan olmadı.” (EHK9)

Tablo 26. Katılımcıların (EHK) Öğrenilmiş Çaresizlik Yaşama Durumlarına İlişkin Bulgular

Katılımcılar	Hiç İş Arayıp Bulamama Durumunuz ve Bu Nedenle İş Bulacağımıza Dair Olan İncancınızı Kaybettiğiniz Bir Durum Oldu mu?
EHK4, EHK8, EHK10	Oldu
EHK1, EHK2	Oldu ama incancımı kaybetmedim
EHK3, EHK5, EHK6, EHK7, EHK9	Olmadı
Katılımcılar	Öğrenilmiş Çaresizlik Yaşamama Nedenleri
EHK5, EHK9	Kendi işi var
EHK6	Sektör ve işin özelliklerine bağlı olarak
EHK7	Enformel ağlar aracılığıyla işe girme sonrasında kendi işini kurma

Elde edilen veriler, öğrenilmiş çaresizlik ve işsizlik arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir. EHK’lerin yarısı (5 kişi: 4 erkek 1 kadın) öğrenilmiş çaresizlik yaşamıştır, yaş aralığı 45-56’dır ve yaş ortalaması 49’dur. 3 EHK (2 erkek, 1 kadın) iş arayıp

bulamama durumu ve iş bulacağına dair inancını kaybettiği zamanların olduğunu ifade ederken, 2 erkek EHK iş arayıp bulamadığı zamanların olduğunu ancak iş bulacağına dair inancını hiçbir zaman kaybetmediğini ifade etmiştir. İnancını kaybeden 3 erkek EHK lise düzeyinde eğitime sahiptir, inancını kaybetmediğini ifade eden 2 EHK ilkökul düzeyinde eğitime sahiptir. Öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan 5 erkek EHK 31- 48 yaş aralığındadır, yaş ortalaması 40'tır, 2 EHK lise, 1 EHK ortaokul, 1 EHK ilkökul, 1 EHK üniversite düzeyinde eğitime sahiptir. Öğrenilmiş çaresizlik yaşamadığını ve yaşamama nedenlerini açıklayan EHK'lerden kendi işi olanların eğitim düzeyi ilkökul ve ortaokuldur, sektör ve işin özelliklerine bağlı olarak öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan EHK ortaokul, enformel ağlar aracılığıyla işe giren ve sonrasında kendi işyerini açan EHK lise düzeyinde eğitime sahiptir. Öğrenilmiş çaresizlik yaşayan ve yaşamayan EHK'ler arasında yaş konusunda bir farklılaşma bulunduğu söylenebilir. Bu durum öğrenilmiş çaresizlik ile işsizlik üzerine çalışma yapan Rodriguez'in (1997: 322), gençlerin ve yetişkinlerin farklı boyutta öğrenilmiş çaresizlik yaşadığı savını destekler niteliktedir.

3.2.6. Eski Hükümlü Olma ve Tabakalı İşgücü Piyasası Kuramı İlişkisi

Dezavantajlı gruplar ve Tabakalı İşgücü Piyasası Kuramı arasındaki bağlantı çalışmanın ilk bölümünde açıklanmıştır. İlgili kuram, dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan insanların piyasada daha düşük ücretli, güvencesiz, vasıf gerektirmeyen, emek yoğun işlerde çalıştığını söylemektedir. Bu noktada dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan EHK'lere "Sizce eski hükümlüler düşük ücretli, güvencesiz işlerde mi çalışıyor?" sorusu yöneltilmiş ve kuram ile eski hükümlülük arasındaki ilişki incelenmiştir.

5 EHK (4 erkek, 1 kadın) kuramı destekler nitelikte cevaplar vermiş, kötü işlerde çalışmaya "mecbur" kaldıklarını ifade etmiştir:

"Çoğu yani evet. Çünkü iş bulamayınca mecbur kalıyorsun, yevmiyeli işlerde çalışıyorsun." (EHK2)

"Mecbur bırakılıyorsun. Diyor ki sigortanı yapmıyorum çalışacaksan çalış yoksa yok, mecbursun çalışmaya." (EHK4)

“Buna mecbur kalıyoruz. Her işveren iş vermiyor sonuç itibariyle bu durum daha düşük işlerde çalışmaya itiyor. Bende çok çalıştım günlük işlerde garsonluk yaptım, oto tamirciliği yaptım” (EHK8)

“Çoğunlukla çalıştırmıyorlar, patronların tercihi çalıştırmamak. Çalıştıran bulunca bir de para konuşma sigorta isteme şansın yok ki, iyi para vermese napcan çalışmıcan mı? Öyle bi durumun yok ki mecbur çalışsan o yüzden en dip işlere bile tamam demek zorunda kalıyorsun.” (EHK10)

EHK1’de eski hükümlülerin düşük ücretli, güvencesiz işlerde çalıştığını düşünmektedir ve *“Evet, çevremdekiler de öyle”* ifadesi ile etrafındaki eski hükümlülerin de bu tarz işlerde çalıştığını belirtmiştir.

2 EHK, düşük ücretli, güvencesiz işlerde çalışmanın kişinin kendisine ve eğitim durumuna bağlı olduğunu düşünmektedir:

“Kişiyeye, eğitime bağlı.” (EHK3)

“Adama bağlı ya. Kimi okumuştur mesleği de vardır çıktığı gibi iş bulabilir, güzel maaşla çalışır ama kimi de okumamıştır, işsiz güçsüzdür çıkınca iş bulamaz, az paraya çalışır.” (EHK9)

EHK5’te düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmanın kişiye bağlı olduğunu düşünmekle beraber beceri düzeyinin önemli olduğunu *“Çalışanın ne kadar becerikli olduğuna göre değişir. Çalışana bağlı”* sözleriyle vurgulamıştır.

Diğer katılımcılardan farklı olarak yalnızca EHK6 *“Hayır, değil aslında. Herkes gibi aynı ücreti alıyorlar”* ifadesiyle eski hükümlülerin düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmadığını belirtmiştir.

Eski hükümlülerin düşük ücretli, güvencesiz, vasıf gerektirmeyen, emek yoğun işlerde çalışmaya *“mecbur”* olduklarını ifade eden 4 EHK lise, 1 EHK ilkokul mezunudur. Bu durumun kişiye/eğitime/beceriye bağlı olduğunu düşünen EHK’ler ilkokul, ortaokul ve üniversite düzeyinde eğitime sahiptir.

Tablo 27. Katılımcıların (EHK) Eski Hükümlülük ve Tabakalı İşgücü Kuramı İlişkisine Yönelik Görüşleri

Katılımcılar	Eski Hükümlüler Düşük Ücretli, Güvencesiz İşlerde mi Çalışıyor?
EHK1, EHK2, EHK4, EHK7, EHK8, EHK10	Evet
EHK2, EHK4, EHK7, EHK8, EHK10	Evet, mecbur
EHK3, EHK9	Kişiyeye ve eğitime bağlı
EHK5	Kişiyeye ve becerisine bağlı
EHK6	Hayır

Kurumcu iktisatçıların Tabakalı İşgücü Piyasası Kuramı'nı destekler biçimde eski hükümlüler, işverenlerin tercihlerinden dolayı dışsal işgücü piyasasında çalışma olanağı bulmakta veya işgücü piyasasına girememektedirler. Elde edilen veriler, dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan eski hükümlülerin piyasada düşük ücretli, güvencesiz işlerde çalıştığını ve buna “*mecbur*” kaldıklarını göstermektedir. İlgili bulgu, Western ve Sirois'in (2019) çalışmasındaki eski hükümlülerin çoğunun düşük ücretli işlerde çalıştığı, bu durum ile suç geçmişi arasında bağlantının bulunduğu, Purser'in (2012) çalışmasındaki eski hükümlülerin rezervasyon ücretlerinin düşük, pazarlık güçlerinin az olduğu ve emeklerinin daha kolay sömürüldüğü, Mueller-Smith'in (2015) eski hükümlülük durumunun ücretleri azalttığı bulgusu ile örtüşmektedir.

3.2.7. Eski Hükümlülerin Çalışma Olanaklarına Yönelik Yaklaşımlar

Eski hükümlülerin, işgücü piyasasına girmeleri önünde en büyük engellerden biri işverenin tutum ve yaklaşımıdır. Bu bağlamda araştırmada, ÖSİ'lere eski hükümlü istihdam etmeleri noktasında hangi etmenlerin belirleyici olduğunun tespit edilmesi amacıyla “*Eski hükümlü çalıştırmada sizin için hangi koşullar belirleyici olur? (Hükümlü açısından: suç türü, eğitim veya nitelik düzeyi, sektördeki deneyimi, kendisini geliştirme durumu, çıktıktan sonra çalışmaya yönelik davranışları). İşyeriniz açısından: Çalışanlarınızın, müşterilerinizin tepkisi, kişisel ve toplumsal yaklaşım)*” ve “*Eski hükümlünün işe alınmasında cinsiyeti, yaşı, doğum yeri gibi koşullar etkili olur mu?*” soruları yöneltilmiştir. İlgili soru EHK'lere ve EKT'ye “*Eski hükümlünün cinsiyeti, yaşı, doğum yeri, eğitimi, deneyimi vb. sosyo-demografik özellikleri işe girmede etkili midir?*” biçiminde sorulmuştur.

EHK'lerin çoğu (8 kişi: 7 erkek, 1 kadın) cinsiyet, yaş, doğum yeri, eğitim, deneyim gibi özelliklerin yalnızca eski hükümlü için değil herkes için geçerli olduğunu

ve işe girişte etkili olduğunu benzer ifadelerle dile getirmiştir. Bu bağlamda EHK9 “Etkili evet. Herkes için etkili sadece eski hükümlü için değil ki” biçiminde; EHK7 “Eski hükümlü olmasak da bunlar işe girmede etkili zaten...” biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Sosyo-demografik belirleyicilerin işe girmede etkili olduğunu ifade eden ve cinsiyet konusuna değinerek kadınlara pozitif ayrımcılık uygulandığından söz eden 2 EHK olmuştur. Konuya ilişkin, EHK6 “Etkili, kadınların işe girmesinde etkili oluyor, öncelikleri oluyor”; EHK10 “Tabii, özellikle kadınlara ayrıcalık her zamanki gibi oluyor” biçiminde görüş belirtmiştir.

ÖSİ’lerin çoğu (10 kişi: 6 erkek, 4 kadın) eski hükümlülerin işe alınmasında yaş, cinsiyet ve doğum yeri gibi faktörlerin etkili olup olmadığı sorusuna “Olmaz”, “Hayır” şeklinde kısa yanıtlar vermiştir. 3 erkek ÖSİ ise ilgili faktörlerin etkili olup olmaması durumunun “işe bağlı” olarak değiştiğini/değişebileceğini “İşe bağlı”, “İşe göre değişir” şeklinde kısaca ifade etmiştir. ÖSİ’ler için eski hükümlü çalıştırmada asıl belirleyici koşullar suç türü, mesleki yeterlilik/deneyim/tecrübe gibi unsurlardır. 12 ÖSİ (8 erkek, 4 kadın) eski hükümlü çalıştırmada belirleyici olan koşulları dile getirirken suç türünün önemli olduğunu belirtmiştir. Suç türünün önemli olduğunu belirten işverenlerin yaş aralığı 23-63’tür, 6 ÖSİ (5 erkek, 1 kadın) üniversite mezunu, 2 ÖSİ lise mezunu, 2 ÖSİ ortaokul, 2 ÖSİ ilköğretim mezunudur, çalışma yaşamındaki toplam kıdemlerinin ortalaması 21 yıl, işyerlerindeki toplam kıdemlerinin ortalaması 11 yıldır. Yalnızca 1 ÖSİ, suç türüne yer vermemiş onun için eski hükümlü çalıştırmada asıl önemli unsurun eski hükümlünün davranışlarını olduğunu belirtmiştir. Bu işveren lise mezunudur ve çalışma yaşamındaki ile işyerindeki toplam kıdemi 25 yıldır. İşe alma konusunda suç türünün belirleyici olduğunu belirten bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Suç türü yüz kızartıcıysa düşünürüm. Hırsızsa çalıştırmak istemem.” (ÖSİ12, lise, mikro ölçekli işletme)

ÖSİ8, suç türü ve suçun neden işlendiği boyutuna önem vermektedir:

“Özellikle suçun türüne bakarım. Sonuçta adam öldürmekte hüküm, mecbur kalıp gasp yapmakta bir hüküm. Eğer çok aşırı bir uç hüküm giymemişse, yaptığından pişmansa çalıştırırım.”
(ÖSİ8)

ÖSİ11’de suç türünün önemli olduğunu “*Katili, hırsızı, tecavüzcüyü çalıştırmam. Benim için suç türü önemli. Deneyimli olsa bile bunları çalıştırmam*” biçimindeki sözleriyle belirtmiş ayrıca bu suçlardan hüküm giyenleri tecrübeli olsalar dahi çalıştırmayacağını vurgulamıştır.

5 ÖSİ, diğer katılımcılar gibi suç türünün önemli olduğunu ifade etmiş ayrıca mesleki yeterlilik/deneyim/tecrübe/nitelik gibi koşulların eski hükümlü çalıştırma konusunda belirleyici olduğundan söz etmiştir. 5 ÖSİ’de erkektir, yaş aralığı 23-63’tür, 3 ÖSİ üniversite, 1 ÖSİ ortaokul, 1 ÖSİ ilköğretim mezunudur. Çalışma yaşamındaki toplam kıdemlerinin ortalaması 27 yıl, işyerlerindeki toplam kıdemlerinin ortalaması ise 11 yıldır:

“İlk etapta suç önemli. Yüz kızartıcı olmadığı sürece ben çalıştırırım. İkincisi deneyim, deneyimsizi çalıştırmak istemem.”
(ÖSİ5, ortaokul, mikro ölçekli işletme)

“Suç türü elbette belirleyici bir koşul olarak karşımıza çıkar. Hüküm süreci bittikten sonraki hayatını dikkate alarak sektörel bilgisi tartılır. Nitelikli olmak, deneyimli olmak her zaman avantajdır. Kendisini geliştirmemiş hiçbir iş bilmeyen kişi hükmü dolayısıyla değil kendi tembelliğinden iş bulamaz, çalışamaz. Nitelik kişinin hükmünün üstünü örtebilir.” (ÖSİ13, üniversite, orta ölçekli işletme)

“Kişinin ne amaçla hüküm giydiği önemli. Adam öldürmüş, uyuşturucu satmış bunları çalıştırmazsın. Bazı suçlar olur onlar sıkıntı olmaz, deneyimi de vardır çalıştırırsın.” (ÖSİ7)

EHK4’te, “...Deneyimli eleman olman önemli artık her yer deneyim istiyor. Deneyimin varsa bir sıfır önde olursun” ifadesiyle deneyimin işe girme konusunda etkili olduğunu belirtmiştir.

ÖSİ4, diğer bir ÖSİ gibi (ÖSİ8) suç türünün yanında suçun neden işlendiği boyutunun önemli olduğunu belirtmiş ayrıca eski hükümlü çalıştırmada mesleki yeterliliğin belirleyici bir koşul olduğunu ifade etmiştir:

“Alacak verecekten, namustan içeri girmiştir sorun olmaz ama hırsız çalıştırmam. Suç türünden sonraki diğer husus mesleki yeterlilik. Mesleki yeterliliğinin olması lazım. İşimiz gereği vasat insan çalıştırmıyoruz, çay bile getirse vasıflı olsun isteriz.”
(ÖSİ4)

ÖSİ2, suç türünün yanında eğitimin eski hükümlü çalıştırmada belirleyici bir koşul olduğunu ifade etmiştir:

“...Benim için hüküm giydiği konu önemli, aldığı cezanın boyutu önemli. Çok net söyleyeyim çocuğa tecavüz, kadına şiddet gibi durumları olanlar işletmeye dâhil olamaz. Diğer suçlar çok mühim değil. Ayrıca kişinin eğitilmiş olması gerekiyor çünkü biz teknik bir iş yapıyoruz.” (ÖSİ2)

EHK7’de eğitimin işe girişte etkili olduğunu düşünmektedir:

“...Üniversite mezunuyla ilkokul mezunu bir değil. Herkesin işe girişte eğitimine bakılır, doğal olarak eski hükümlüler içinde aynı şekilde.” (EHK7)

ÖSİ6, hizmet sektöründe faaliyet gösteren işyeri için dış görünüşün işe alma noktasında belirleyici olduğunu *“Yüz kızartıcı olmadığı sürece önemli değil. Dış görünüm, konuşma önemli onun dışında sorun yok”* sözleriyle ifade etmiştir. EHK8’de *“...Konuşma, fiziki görüntü, faça, dövme izine dikkat ediliyor”* sözleriyle dış görünüşün önemli olduğunu belirtmiştir.

Eski hükümlü çalıştırmada belirleyici koşulları ifade ederken suç türüne yer vermeyen yalnızca 1 ÖSİ bulunmaktadır. Daha öncesinde eski hükümlü çalıştıran ÖSİ1, eski hükümlü çalışmada belirleyici olan koşulun kişinin hâl ve hareketleri olduğunu ifade etmiştir:

“Davranış belirleyici olur, öbürleri yerine getirilir. Cezaevinden çıkan tehditvari hareketleri olanlar var. Bir geliyorlar içeri giriyorlar külhanbeyi gibi havalar bilmem neler. Davranış çok önemli. Merhaba efendim, iyi günler diyip ellerini önünde

birleştiren saygılı insanla, içerden yeni çıktım, astığım astık kestiğim kestik havasında olan bir değil. Mesela önceden bir eski hükümlü çalıştırmıştım bana diklenmesi gibi durumlar yaşadım, sonrasında işten çıkardım. Patronum ben, bana karşı gelemezsin.” (ÖSİ1, lise, küçük ölçekli işletme)

İşyeri açısından; çalışan ve müşteri tepkisi durumuna değinen 2 ÖSİ olmuştur. ÖSİ12 öncesinde eski hükümlü çalıştırmış, ÖSİ3 ise hem öncesinde çalıştırmış hem mevcut durumda eski hükümlü çalıştırmaktadır. 2 ÖSİ, eski hükümlülük durumunun diğer kişiler tarafından bilinmediği/bilinemeyeceği için eski hükümlü çalıştırma konusunda müşteri, çalışan tepkisi gibi durumların eski hükümlü çalıştırmada belirleyici olmadığını ifade etmiştir. Müşteri tepkisi açısından ÖSİ12 “...Müşteri tepkisi olamaz, bilmez çünkü benim hükümlü ya da hükümsüz çalıştırıp çalıştırmadığımı” ifadesiyle; çalışan tepkisi açısından, üniversite mezunu orta ölçekli işletme işvereni ÖSİ3 “...Çalışanlar bilmediği için sıkıntı olmuyor” ifadesiyle müşteri, çalışan tepkisi konusunda düşüncelerini dile getirmiştir.

EKT, eski hükümlülerin işe girmesinde/işe alınmasında etkili olan koşullar noktasında cinsiyet, yaş, eğitim, deneyim, suç türü gibi pek çok unsurun önemli olabildiğini sadece doğum yerinin etken olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca EKT, toplumsal cinsiyetçi roller kapsamında yer alan kadın işi ve erkek işi ayırımına yer vermiştir:

“Erkek işi kadın işi var. Emeklilik yaşı gelmiş birinin işe girme ihtimali daha düşük. Yaş, eğitim, deneyim gibi özellikler önemli. Doğum yerinin önemli olduğunu sanmıyorum. Bir de işverenler belli bir işlenmiş olan suçun niteliğine göre de değerlendirme yapıyor olabilirler. Suçun türü önemli. Hırsız, ırza geçme suçunu işleyeni, cinayet işleyeni çalıştırmak istemeyebilirler.”
(EKT)

ÖSİ'lere ikinci olarak verimli ve çalışkan olmaları durumunda eski hükümlüleri işe alıp almayacaklarının tespit edilmesi amacıyla “Verimli ve çalışkan bir kişi olması durumunda eski hükümlü çalıştırır mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Verimli ve çalışkan olması durumunda 9 ÖSİ (8 erkek, 1 kadın) eski hükümlü çalıştıracığını dile getirmiş,

genellikle “Çalıştırırım”, “Evet”, “Tabii” biçiminde kısa yanıtlar vermiştir. Çalıştıracığını ifade eden ve düşüncelerini açıklayan; ÖSİ1 “Çalıştırırım. İstemek çok önemli yeter ki o insanların içindeki potansiyeli fark edelim”; ÖSİ3 “Çalıştırırız. Onun verimli olduğunu bilmemiz için önce çalıştırmamız gerekiyor” biçiminde düşüncelerini belirtmiştir. Öncesinde işyerinde eski hükümlü çalıştıran ÖSİ5 “Tabii ki, yanımda da çok çalışanlar oldu önceden” ifadesi ile verimli ve çalışkan olması durumunda eski hükümlü çalıştıracığını vurgulamıştır.

Verimli ve çalışkan olması durumunda eski hükümlü çalıştıracığını ifade eden ancak bu durumu şarta bağlayan ÖSİ’ler de (4 kişi: 3 kadın, 1 erkek) bulunmaktadır. O şart ise suç türüdür. Konuya ilişkin ÖSİ2 “Olabilir. Söylediğim kriterlere bağlı, tecavüz taciz olmamak şartıyla”; ÖSİ7 “Çalıştırırım tabii niye çalıştırmayayım, girdiği şartlar önemli. Dürüst olduktan sonra her yerde iş var”; ÖSİ11 “Yüz kızartıcı bir şeyi yoksa çalıştırırım, suça bağlı” sözleriyle görüşlerini ifade etmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, ÖSİ’ler verimli ve çalışkan olması durumunda eski hükümlü çalıştırma konusuna olumlu bakmaktadır.

Tablo 28. Katılımcıların (EHK, ÖSİ, EKT) Eski Hükümlü Çalıştırmada Belirleyici Koşullara İlişkin Görüşleri

Katılımcılar	EHK Çalıştırmada Belirleyici Koşullar
ÖSİ2, ÖSİ3, ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ6, ÖSİ7, ÖSİ8, ÖSİ9, ÖSİ10, ÖSİ11, ÖSİ12, ÖSİ13, EKT	Suç türü
ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ7, ÖSİ10, ÖSİ13, EHK4, EKT	Mesleki yeterlilik/deneyim/tecrübe
ÖSİ3, ÖSİ5, ÖSİ9	Koşullar (cinsiyet ve yaş koşulları) işe göre, işin niteliğine göre değişir
EHK7, ÖSİ2, EKT	Eğitim
EHK6, EHK10	Cinsiyet
EHK8, ÖSİ6	Dış görünüş
EKT	Yaş
ÖSİ1	Davranış
Katılımcılar	ÖSİ’lerin Verimli ve Çalışkan Olması Durumunda Eski Hükümlü Çalıştırma Durumları
ÖSİ1, ÖSİ3, ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ6, ÖSİ8, ÖSİ9, ÖSİ10, ÖSİ13	Çalıştırırım
ÖSİ2, ÖSİ7, ÖSİ11, ÖSİ12	Çalıştırırım ama suça bağlı

ÖSİ’lerin eski hükümlü çalıştırmada belirleyici koşullarının başında suç türü gelmektedir. İlgili bulgu yazın ile paralellik göstermektedir. Örneğin Çakır’ın (2017)

çalışmasında işe alınacak çalışanın suç geçmişinin işverenlerin çoğu (%77,4) için önemli olduğu tespit edilmiştir. Suç türünden sonra en çok tekrarlanan yanıt eski hükümlünün mesleki yeterliliği/deneyimi/tecrübesidir. İlgili bulgu, Visser'in (2011) çalışmasında, istihdam edilebilirlikte eski hükümlülerin iş deneyimlerinin önemli olduğu bulgusu ve Gençtürk'ün (2019) çalışmasında, suç türünden sonra mesleki bilgi ve beceri durumunun işe almada etken olabildiği bulgusu ile örtüşmektedir. 1 ÖSİ deneyimli olsa bile belli suçlardan hüküm giyenleri çalıştırmayacağını belirtmiştir. Bu durum, Kaya ve İnan'ın (2020) çalışmasındaki eski hükümlü sıfatının iş bulma noktasında sorunlar oluşturduğu ve tecrübeli olunmasına rağmen işe alınmama/reddedilme durumunun yaşandığı sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Mesleki yeterlilik/deneyim/tecrübeden sonra en çok tekrarlanan yanıtlar, koşullar (cinsiyet ve yaş koşulları) işe göre, işin niteliğine göre değişir, eğitim, dış görünüş, davranış şeklindedir. EHK'ler işe girmede sosyo-demografik özelliklerin etkili olup olmadığı hakkında yöneltilen soruya çoğunlukla "Evet", "Tabii" şeklinde cevap vermiş düşüncelerini örnekler üzerinden açıklayan EHK görüşleri tabloya eklenmiştir. EHK'lere göre, işe girmede etkili olan faktörler cinsiyet, mesleki yeterlilik, eğitim, dış görünüş gibi faktörlerdir. Dış görünüşün işe girişte önemli olduğu hem 1 EHK hem 1 ÖSİ tarafından dile getirilmiştir. İlgili bulgu, Sönmez'in (2021) çalışmasındaki dış görünüş itibarıyla diğer insanlardan ayrılan, vücudunun herhangi bir yerinde kesi, iz, dövme vs. bulunan bireylerin iş bulmalarının daha zor olduğu sonucu ile örtüşmektedir.

ÖSİ'lerin, EHK'lerin ve EKT'nin eski hükümlü istihdamı noktasında belirleyici olan koşullar hakkındaki düşünceleri öğrenildikten sonra aynı katılımcılara eski hükümlü istihdamına yönelik teşvik uygulanmasına dair bir soru yöneltilmiştir. İlgili soru ÖSİ'lere eski hükümlü çalıştırma noktasında çeşitli kolaylıklar sağlandığı takdirde bu kişileri istihdam edip etmeyeceklerinin tespit edilmesi amacıyla "Devletin eski hükümlü çalıştırmaya yönelik kapsamlı teşvik programları (sigorta primi indirimi, vergi indirimi vb.) uygulaması durumunda eski hükümlü çalıştırmak ister misiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Soru EHK'lere ve EKT'ye "İşverenler teşvik edilmeleri durumunda eski hükümlü çalışan sayısı artar mı?" biçiminde yöneltilmiştir.

EKT, teşvik sağlanırsa işverenlerin eski hükümlü çalıştıracağını belirtmiştir. ÖSİ'lerin çoğu da (7 kişi: 6 erkek, 1 kadın) teşvik sağlanırsa eski hükümlü çalıştıracağını "Evet", "Tabii", "Tabii ki" şeklinde kısa yanıtlarla ifade etmiştir. ÖSİ4 "Tabii ki olur yani o da avantaj olur"; ÖSİ7 "Tabii ki, devlet destek olursa niye çalıştırmayayım"; ÖSİ10 "Şüphesiz çalıştırırım" biçiminde düşüncelerini ifade

etmiştir. Aynı şekilde EHK'lerin çoğu (7 kişi: 6 erkek, 1 kadın) teşvik uygulanırsa eski hükümlü çalışan sayısının artacağını düşünmektedir. Konuya ilişkin EHK4 “*Artar tabii ki hem o insanın hayatı kurtulur hem işverene de daha iyi*” sözleriyle; EHK10 “*Tabii artar normal işçiden farkı yok ki*” ifadesiyle; EHK1 “*Para teşviği verilirse işveren tabii eski hükümlü çalıştırır, çalışan sayısı da artar. Hatta işveren memnun olup daha fazla eski hükümlü çalıştırmak isteyebilir, güzel olur*” biçiminde görüşlerini belirtmiştir.

EKT, teşvik sağlanması durumunda işverenlerin eski hükümlü çalıştıracığını, bu tür bir uygulamanın devletin mali kaynaklarıyla bağlantılı olduğunu belirtmiştir:

“...Teşvik verilirse işveren çalıştırır. Prim desteğini düşünürsek prim sizin sağlıklı zamanlarınızda çalışıp ücretinizden belli bir pay kesilmesi ve bir fonda biriktirilmesi. Bu sayede sağlık hizmetlerinden faydalaniyorsunuz, emekliliğinizde ödeme alıyorsunuz. İşveren bu primi ödemezse devlet öder. Bu da devletin maddi, mali kaynaklarıyla orantılı bir durum.” (EKT)

Devlet desteği sağlandığında eski hükümlü çalıştıracığını ve eski hükümlü istihdamının artacağını düşünen ÖSİ5 ve bu tarz politikaları destekleyeceğini ifade eden ÖSİ13 çalışma yaşamına kazandırılmayan eski hükümlülerin yeniden suça meyilli hale gelebileceğini düşünmektedir:

“Tabii ki, böylece eski hükümlü çalışan sayısının artacağını düşünüyorum. Devlet desteğini her zaman istiyoruz. İnsanları horlarsan işlediği suçu tekrar işler, şans vermen lazım.” (ÖSİ5)

“İsterim hatta bu tür teşvik programlarını desteklerim. Eski hükümlüleri tekrar topluma kazandırabilmek için onları ayrıştırmadan aynı çalışma ortamını sunmak önemli. Eski hükümlüleri dışlayarak toplumdaki itersek suçu, hükmü oluşturan zemini hazırlayarak o şahsın tekrar hükümlü olma potansiyelini kuvvetlendirmiş oluruz. Kişi, bir hatasından ötürü hayatı boyunca ceza çekmemeli. Vicdan hesaplaşmasını bilemeyiz fakat parmaklıklar ardında ödediği bedel orada bitmeli.” (ÖSİ13)

Teşvik durumunda istihdamın artacağını düşünen EHK6 ve EHK8’de topluma uyum sağlayamayan eski hükümlülerin tekrar suç işlediğini ifade etmiştir:

“Artar, çok artar daha iyi olur bence topluma kazandırma adına. Eski hükümlü topluma kazandırılmazsa tekrar yapıyor cezaevine giriyor.” (EHK6)

“Bence çalışan sayısı artar. İşveren genelde suç ayırımına gidiyor. Aslında istihdam edilmesi gerekiyor. Aileden eşten dosttan destek olmazsa mutlaka suç işler.” (EHK8)

ÖSİ1, devlet desteğinin yanı sıra herhangi bir destek olmasa da sosyal sorumluluk için eski hükümlü çalıştırılabileceğini belirtmiştir:

“Çalıştırırım. Devlet tabi ki destek verebilir ama vermese de olur. Sonuçta işin sosyal sorumluluk boyutu da var. Atıyorum Allah razı olsun lafi için bile alan olur.” (ÖSİ1)

EHK9 *“Teşviğe bağlı. İşvereni memnun ederse çalışan sayısını artırır o da”* ifadesi ile işverenin eski hükümlü istihdam edip etmeme durumunun teşvikin niteliğine bağlı olduğunu vurgulamıştır.

ÖSİ’lerden bazıları (6 kişi: 3 erkek, 3 kadın) destek sağlanması durumunda eski hükümlü çalıştıracağını belirtmiş ancak suç türüne dikkat edeceklerini dile getirmiştir. Konu ile ilgili ÖSİ3 *“Çalıştırırım ama tamamını devlette karşılasa belli kıstaslarımız var belli suçlardan içeri girenleri çalıştırmayız”*; ortaokul mezunu mikro ölçekli işletme işvereni ÖSİ9 *“Evet ama dediğim kriterlere uygun olursa çalıştırırım, suçu önemli”*; ÖSİ12 *“Suça bağlı, benim şartlarıma uyarsa isterim”* diyerek suç türü ayrımı yaptığını belirtmiştir.

EHK2 ve EHK3 diğer katılımcılardan farklı olarak işverenlerin desteklenmesi durumunda eski hükümlü çalışan sayısının artmayacağını düşünmektedir. EHK2 *“Sanmıyorum”*; EHK3 *“Teoride artar uygulaması hiçbir zaman olmaz, tam olarak uygulanmaz bence”* biçimindeki sözleriyle düşüncelerini ifade etmiştir.

Tablo 29. Katılımcıların (EHK, ÖSİ, EKT) Eski Hükümlü Çalıştırmaya Yönelik Teşvik Uygulanması Durumuna İlişkin Görüşleri

Katılımcılar	Teşvik Uygulanması Durumunda Eski Hükümlü Çalıştırır mısınız?/Teşvik Uygulanması Durumunda Eski Hükümlü Çalışan Sayısı Artar mı?
ÖSİ1, ÖSİ2, ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ7, ÖSİ10, ÖSİ13 EHK1, EHK4, EHK5, EHK6, EHK7, EHK8, EHK10 EKT	Çalıştırırım /Artar
ÖSİ3, ÖSİ6, ÖSİ8, ÖSİ9, ÖSİ11, ÖSİ12	Çalıştırırım ama suça bağlı
EHK2, EHK3	Artmaz
EHK9	Teşviğe bağlı/ teşviğin niteliğine bağlı

ÖSİ'lerin, teşvik sağlanması durumunda eski hükümlü çalıştırıp çalıştırmayacakları noktasında en çok tekrarlanan yanıt “Çalıştırırım”, EHK'lerin teşvik uygulanması durumunda eski hükümlü çalışan sayısının artıp artmayacağı noktasında en çok tekrarlanan yanıt “Artar” biçiminde olmuştur. Teşvik sağlanması durumunda eski hükümlü çalıştıracığını ifade eden 4 ÖSİ (3 erkek, 1 kadın) üniversite mezunudur, diğerleri (3 erkek) ilköğretim, ortaokul, lise düzeyinde eğitime sahiptir. “Çalıştırırım” diyen ÖSİ'lerin çalışma yaşamındaki ortalama toplam kıdemi 26 yıldır. Teşvik sağlanması durumunda eski hükümlü istihdamının artacağını düşünen EHK'lerin yaş aralığı 37-48'dir, 4 EHK (3 erkek, 1 kadın) lise mezunu, 2 EHK ilkokul, 1 EHK ortaokul mezunudur. Diğer EHK'lerden farklı olarak teşvik sağlanması durumunda eski hükümlü istihdamının artmayacağını düşünen 2 erkek EHK bulunmaktadır, bu EHK'lerin yaş ortalaması 40, eğitim düzeyleri ilkokul ve üniversite şeklindedir. Teşvik sağlanması durumunda eski hükümlü çalıştıracığını ancak yine de suç türünün önemli olduğunu ifade eden 6 ÖSİ (3 kadın, 3 erkek) bulunmaktadır ve yaş aralığı 28-57'dir.

İşe girmede/ işe almada belirleyici koşullar, teşvik programları, işveren algısının yanı sıra EHK'lere ayrıca, bir işverenin işinde çalışarak mı yoksa kendi işlerini kurarak mı istihdam edilme şanslarının daha fazla olduğu konusuna yönelik düşüncelerinin tespit etmek amacıyla “Sizce eski hükümlünün işgücü piyasasında çalışma fırsatı ücretli çalışan olarak mı yoksa girişimci olarak mı daha fazladır?” sorusu yöneltilmiştir. İlgili soru EKT'ye de yöneltilmiştir.

İşverenin yanında çalışma şanslarının daha fazla olduğunu düşünen EHK'ler çoğunluktadır (4 kişi: 3 erkek, 1 kadın):

“Ücretli çalışan olarak daha fazla. Öbür türlü cesaret ister. Ben gideyim yatırım yapayım dükkân açayım vs. cesaret ister ondan bir iş bulup çalışması daha iyi.” (EHK2)

“İşçi olarak daha çok.” (EHK10)

Maddiyat konusuna vurgu yapan ve bu yüzden eski hükümlülerin ücretli çalışan olarak çalışma olanaklarının daha fazla olduğunu belirtenlerde olmuştur:

“Zaten nasıl diyeyim hükümlünün kendisinin elinde avucunda yok, kendi işini kurması imkânsız. Birinin altında çalışma ihtimali daha yüksek.” (EHK4)

“İmkânı olmayanlar için ki içerden çıkanların çoğunun bir sermayesi pek olmuyor, başkasının yanında çalışarak daha çok şansı olur gibi.” (EHK5)

EHK1 ve EHK6 eski hükümlülerin işgücü piyasasında çalışma fırsatının ön yargı dolayısıyla girişimci olarak daha fazla olduğunu düşünmektedir. EHK1 ayrıca maddiyat konusuna değinmiştir:

“Ücretli çalışan olarak ön yargılardan dolayı zor. Kendi işini yapması daha kolay bence. Tabii durum elveriyorsa.” (EHK1)

“Yani girişimcilik her zaman daha fazla. Bunda en büyük neden eski hükümlülere yönelik ön yargı ve eski hükümlünün de topluma kazandırılmaması.” (EHK6)

Çalışma fırsatının girişimci olarak daha fazla olduğunu düşünen ve bu konuda maddi durumun önemli olduğunu belirten diğer bir katılımcı EHK9’dur:

“Tamamen maddiyata bağlı bir şey. Birikmişin varsa güvendiğin insanlar varsa girişimci olarak daha fazla. Aman başvuru yaptım

da alacaklar mı almayacaklar mı diye beklemektense kur kendi işini geç.” (EHK9)

3 EHK, her iki durumunda olabileceğini, bu durumun kişiye bağlı olduğunu düşünmektedir. EHK7 “*Her ikisi de mümkün, sana bağlı*” diyerek konu ile ilgili düşüncesini dile getirmiştir. EHK3, ilgili durumun kişinin duygu durumu ve kişilik özelliklerine bağlı olduğunu “*Kişiden kişiye değişir, ikisi de olur. Çok sinirli, çok agresif bir insansam kendi işimi yaparım, takım çalışmasına falan yatkınsam birinin altında da çalışabilirim*” sözleriyle belirtmiştir. Her iki durumunda olabileceğini düşünen ve bunu kişinin kabiliyetine bağlayan EHK8’in görüşü ise şu şekildedir: “*Kişinin kabiliyetine bağlı. Kimi bir yeri çekip çevirip yönetebilecek kapasitededir kimi değildir. O kapasitesi olan girişimci olabilir olmayan ücretli çalışan olur. Ben şahsen imkân ve olanak verilmiş olsaydı girişimci olmak isterdim.*”

EKT’de her iki durumunda olabileceğine, ilgili durumun maddiyat üzerinden şekillendiğine değinmiş ve girişimci olunamaması, ücretli çalışan olunması durumunda ise ücretin işin ve kişinin niteliğine bağlı olacağını belirtmiştir. Ayrıca ceza infaz kurumlarının işyurtları bünyesinde yürütülen faaliyetlerin çalışma hayatına katılım konusunda faydalı olduğunu vurgulamıştır:

“Tabi kişinin iş kurması mesleği varsa mesleğine devam etmesi önemli. İşyurtlarının amacı da o mesela. İnfaz sürecinde işyurtlarının çok güzel faaliyetleri var. Mesleği olan geliştiriyor olmayan meslek sahibi oluyor. İnfaz sürecini eğitim süreci olarak görüyoruz modern infaz sistemi budur. Çıktığında eğer olanağı varsa belli bir sermaye gerektirir tabi, girişimci olunabilir. Ücretli çalışan olursa, işyeri kendisine ait değilse, emeğinin karşılığını alır. Alınacak ücretse işe göre değişir, kişinin niteliğine göre değişir.” (EKT)

Tablo 30. Katılımcıların (EHK, EKT) Çalışma Fırsatının Ücretli Çalışan veya Girişimci Olarak Elde Edilmesine Yönelik Görüşleri

Katılımcılar	Çalışma Fırsatı Ücretli Çalışan mı Girişimci Olarak mı Daha Fazla?
EHK2, EHK4, EHK5, EHK10	Ücretli çalışan
EHK1, EHK6, EHK9	Girişimci
EHK3, EHK7, EHK8	Her ikisi de mümkün, kişiye bağlı
EKT	Her ikisi de mümkün, maddiyata bağlı
Katılımcılar	Ücretli Çalışan Olarak Daha Fazla Olduğunu Düşünme Nedenleri
EHK4, EHK5	Maddiyat konusu
EHK2	Girişimciliğin cesaret istemesi
Katılımcılar	Girişimci Olarak Daha Fazla Olduğunu Düşünme Nedeni
EHK1, EHK6	Ön yargı
EHK1, EHK9	Girişimi olarak daha fazla olduğu ve bu durumun maddiyata bağlı olduğu düşüncesi

Ücretli çalışan ve girişimci olma noktasında maddiyat konusu ön plana çıkmaktadır. Görüşler açıklanırken maddiyat konusuna vurgu yapan ve ücretli çalışan olarak çalışma olanaklarının daha fazla olduğunu veya girişimci olarak çalışma olanaklarının daha fazla olduğunu ancak yine de ilgili durumun maddiyat üzerinden şekillendiğini belirten katılımcılar olmuştur. 4 EHK'ye göre (3 erkek, 1 kadın) eski hükümlülerin işgücü piyasasında çalışma fırsatı ücretli çalışan olarak daha fazla, 3 EHK'ye göre (3 erkek) girişimci olarak daha fazladır. Çalışma fırsatının ücretli çalışan olarak daha fazla olduğunu düşünen 2 EHK ilkokul, 2 EHK lise mezunudur ve yaş aralığı 45-56'dır. Girişimci olarak daha fazla olduğunu düşünenlerden 1 EHK ilkokul, 2 EHK ortaokul mezunudur ve yaş aralığı 36-48'dir. Her iki durumunda mümkün olabileceğini, ilgili durumun maddiyata bağlı olduğunu ve kişiye bağlı olduğunu düşünen EHK'lerde bulunmaktadır. Bir katılımcının birden fazla görüş belirttiği de olmuştur. Örneğin her iki durumda mümkün olabileceğini ifade eden 3 erkek EHK (2 EHK lise, 1 EHK üniversite mezunu, yaş aralığı 31-48) aynı zamanda ilgili durumun kişiye bağlı olduğunu düşünmektedir, EKT ise hem her iki durumunda mümkün olduğunu hem de ilgili durumun maddiyata bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Eski hükümlülerin ücretli çalışan olma fırsatını arttıran ancak 2008 yılında yürürlükten kaldırılmış bir uygulama olan özel sektördeki eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılması hakkında KST'lere bir soru yöneltilmiştir. Özel sektördeki eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını etkilediği (Tablo 3) çalışmanın ikinci bölümünde resmi veriler ile açıklanmıştır. Bu bağlamda, kaldırılmış olan ilgili zorunluluğun nasıl değerlendirildiğinin tespit edilmesi

amacıyla KST'lere “*Özel sektörde çalıştırılma zorunluluklarının kaldırılması ve çalışma yaşamına katılımlarına yönelik yasal düzenlemeler hakkındaki görüşleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir. KST'lerin çoğu (15 kişi: 8 erkek, 7 kadın) zorunluluğun kaldırılması durumunun eski hükümlü istihdamını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Konuya ilişkin KST11 “*Özel sektörde çalışma imkânı zorunluluğunun kaldırılması eski hükümlülerin iş bulmasını zorlaştırdı*”; KST16 “*Zorunluluğunun kaldırılması eski hükümlülerin işgücüne katılım oranını düşürdü*”; KST17 “*Bu zorunluluğun kaldırılmış olması iş bulmalarını daha da zorlaştırdı.*” biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

KST1'de ilgili zorunluluğun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını etkilediğini ifade etmiş ayrıca öncesinde eski hükümlü çalıştıran işverenlere teşvik sağlandığı bir düzenleme yapıldığını ancak o düzenlemenin kaldırıldığını belirtmiştir:

“Yani tabii zorunluluğun olmaması onların işe girmesini etkiliyor. Önceden yasada teşvik vardı, insanlar buna yönlendiriliyordu. Ama teşvik olmayınca kimse gönüllü değil çalıştırmak için.”
(KST1)

KST4, çalıştırma zorunluluğun kaldırılmasının her iki taraf içinde farklı şekilde değerlendirilebileceğini ifade etmiştir:

“Özel sektördeki zorunluluğun kaldırılması işveren açısından ayrı eski hükümlü açısından ayrı değerlendirilebilir. Yani işveren boyutu ayrı eski hükümlü boyutu ayrı. İki tarafı da düşünmek lazım. İki tarafında haklı ya da haksız yanları var.” (KST4)

KST5 “*Bence zorunluluğun kaldırılması işveren talepleriyle olmuştur*” biçimindeki düşüncesiyle özel sektördeki çalıştırma zorunluluğun kaldırılmasının işveren kaynaklı olduğunu ifade etmiştir.

EKT, kaldırılmış olan zorunluluk hakkında kaldırılmasına gerek olmadığı yönündeki düşüncesini sosyal politika kapsamında değerlendirerek dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye'deki işsizlik konusuna değinen EKT, fazla olan işsizliğin eski hükümlü istihdamını düşürdüğünü düşünmektedir:

“...Bugün Türkiye’de o kadar işsizlik var ki iş için gidiyorlar kimi eski hükümlü kimi genç kimi deneyimli böyle olunca eski hükümlünün şansı düşüyor ama devletin işi onu da topluma kazandırmak. Devlet bunun önüne geçmeye çalışıyor ona olanak sağlıyor, politikalar uyguluyor. Bütün hükümetlerin amacı tam istihdamı sağlamak ama bu kolay değil. Özel sektörde bildiğim kadarıyla zorunluluk vardı kaldırılmış. O insanları yeniden topluma kazandırmak lazım, olabildiğince koşullar elverdiğince iş vermek lazım onda tereddüt yok. Kontenjanın amacı da o. Özelde kaldırılmasına gerek yoktu. Örneğin kamuda çalıştırılıyorlar, kamuda çalıştırmak topluma uyum için bir sosyal politika.”
(EKT)

Tablo 31. Katılımcıların (KST, EKT) Özel Sektörde Eski Hükümlü Çalıştırma Zorunluluğunun Kaldırılmasına İlişkin Görüşleri

Katılımcılar	Özel Sektördeki Zorunluluğun Kaldırılmasına İlişkin Görüşler
KST1, KST2, KST3, KST6, KST7 KST8, KST9, KST10, KST11, KST12, KST13, KST14, KST15, KST16, KST17	Eski hükümlü istihdamını olumsuz etkiledi/Düşürdü
EKT	Zorunluluğun kaldırılmasına gerek yoktu
KST4	Zorunluluğun kaldırılması işveren için ayrı eski hükümlü için ayrı değerlendirilebilir
KST5	Zorunluluk işveren talepleriyle kaldırılmış olabilir

Elde edilen bulgulara göre, 15 KST (8 erkek, 7 kadın), özel sektördeki eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını olumsuz etkilediği noktasında görüş birliği sergilemiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 38, kıdemlerinin ortalaması ise 14 yıldır.

Özel sektördeki zorunluluğun kaldırılmasına ilişkin bulgular, Göçoğlu’nun (2015) özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasıyla eski hükümlülerin ekonomik yönden güçsüz kaldığı, İslamoğlu ve Yıldırımalp’in (2020) ilgili zorunluluğun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını zorlaştırdığı bulgusu ile örtüşmektedir.

3.2.8. Eski Hükümlülerin İşgücü Piyasası Politikalarından Yararlanma Durumu

Ceza infaz kurumu bünyesinde ve tahliye sonrası aşamada istihdama yönelik olarak sağlanan faaliyetlere çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir. Bu bağlamda, EHK'lerin ilgili faaliyetlere katılıp-katılmadıklarını, katılmama nedenlerini tespit etmek amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiştir. İlk olarak EHK'lere ceza infaz kurumu süreci içerisinde çalışma yaşamına yönelik herhangi bir hazırlıkları olup olmadığını öğrenmek amacıyla "Ceza infaz kurumunda iken ve/veya tahliye olduktan sonra çalışma hayatına yönelik herhangi bir eğitim, kurs vb. faaliyetlere (İŞKUR'un mesleki eğitim kursları, iş arama teknikleri eğitimi, KOSGEB eğitimleri, girişimcilik halk eğitim kursları vb.) katıldığınız oldu mu? Katılmadıysanız neden katılmadınız?" sorusu yöneltilmiştir. EHK'lerin büyük bir çoğunluğu (ceza infaz kurumundayken; 8 kişi: 7 erkek, 1 kadın, tahliye sonrası: 7 erkek) hiçbir eğitim, kurs vb. faaliyete katılmamıştır.

Ceza infaz kurumunda verilen eğitimlere yalnızca 2 EHK (EHK2, EHK10) katılmıştır. Bu katılımcılardan EHK2, tahliye sonrası herhangi bir kursa gitmeye gerek görmediğini ifade etmiştir:

"Tabii. Ateşçilik kalorifer sıvı yakıt, katı yakıt belgesi aldım. Çıkınca bir kursa gitmeye gerek görmedim." (EHK2)

Ceza infaz kurumunda çeşitli kurslara katılan ayrıca tahliye sonrası girişimcilik kursuna katılan EHK10, girişimcilik kursunu tamamlayamamıştır:

"İş sağlığı kursu, bilgisayar eğitim kursuna gittim. Çıkınca İŞKUR'la KOSGEB'e başvurduğum. KOSGEB'de maddi hibe desteğine başvurduğum devamını getiremedim, bir iki saat ders var sonra sınav yapıyorlar ama devamı gelmedi bir işe yaramadı." (EHK10)

Katılımcılardan ceza infaz kurumunda verilen eğitimlere, kurslara vb. faaliyetlere katılmama nedenini gerekçelendiren EHK'lerin psikolojik durumlarının buna elverişli olmadığı (EHK4, EHK7, EHK8), kendilerine fayda sağlamayacağını

düşündükleri (EHK1, EHK6) ve kendi işi (EHK5, EHK7) olduğu için katılmadıkları tespit edilmiştir.

Ceza infaz kurumunda herhangi bir eğitime, kursa katılmama nedeni olarak psikolojisini gerekçe gösteren EHK4, tahliye sonrası halk eğitimde verilen kurslara katılmış ve sertifika almıştır:

“İçerde hiç öyle şeylere katılacak kafada olmuyorsun. Çıkınca İŞKUR’a kayıt yaptırdım, halk eğitimin açtığı dikiş nakış kursuna gittim, makine nakışı belgesi aldım, aşçılık kursuna gittim.”
(EHK4)

Herhangi bir kursa katılmama nedeni olarak psikolojisini gerekçe gösteren diğer bir katılımcı EHK8’dir. EHK8, tahliye sonrası İŞKUR’a kaydolduğunu belirtmiştir. Mülakat sırasında kendi işini kurmak isteyen eski hükümlülere girişimcilik kursları verildiğinden ve hibe desteği sağlandığından söz edildiğinde, katılımcı böyle bir destekten haberdar olmadığını, olsaydı kendi işini kurabileceğini ifade etmiştir:

“Hayır, katılmadım çünkü beynen o psikolojiye sahip değilsin. Aklın hep çocuklarında, başka şeylerde o yüzden o psikolojiye sahip olmadığın için katılamıyorsun. Çıkınca İŞKUR’a kaydoldum, kursa gitmedim ama sadece kayıt yaptırdım. Kendi işini kurma desteğini bilmiyordum yönlendirilseydim kendi işimi kurabilirdim.” (EHK8)

EHK7, ceza infaz kurumunda verilen mesleki eğitimlerden bazılarını açıklanmış kurumda meslek edindirmeye yönelik pek çok eğitim verildiğini ifade etmiş ancak psikolojik durumunu gerekçe göstererek bu eğitimlere katılmadığını belirtmiştir:

“Olmadı. Ya içerde nasıl söyliyim beden olarak ordasın ama aklın hep dışarda, o durumu anlatsam da anlamazsın yaşamayan bilemez. Evet, çok imkân var içerde her türlü eğitimi veriyorlar bir sürü atölye var, demir atölyesi, ayakkabı, terzilik falan ya da işte kemer cüzdan yapıyorlar gerçekten zanaat öğretiyorlar ama

işte ben kendimi bir işe verecek psikolojiye sahip değildim...”

(EHK7)

Fayda sağlamayacağını düşündüğü için hem ceza infaz kurumunda hem tahliye sonrası hiçbir mesleki eğitim, kurs vb. faaliyetlere katılmadığını ifade eden 2 EHK bulunmaktadır. EHK1 *“Hayır katılmadım. Bir işe yaramaz diye düşündüm”*; EHK6 *“Hayır. Bir faydasını göreceğimi sanmadığımdan katılmadım”* ifadeleri ile katılmama nedenlerini fayda sağlamayacağı yönündeki düşünceleri ile açıklamıştır.

Kendi işi olduğu için hiçbir kursa katılmayan EHK9, verilen kursların dışarıda iş bulma konusunda yardımcı olmayacağını düşünmektedir:

“Olmadı. Dışarda kendi işim var diye katılmadım ama işim olmasaydı katılır mıydım bilemiyorum. Çünkü bunların bir işe yarayacağını düşünmüyorum o katılınan şeyler sayesinde iş bulmak gibi şeyler zor bence. O zaman herkes bunlara katılır iş, güç sahibi olur işsizlik diye bir şey kalmaz. Şöyle bir örnek vereyim cezaevinde kurslara katılan arkadaşlar vardı işte Halk eğitimden hoca geliyordu arıcılık kursu veriyordu ona giden arkadaşlar vardı fırıncılık kursuna giden vardı ama işte çıkınca ne arıcılık belgesi alan arıcı oldu ne fırıncılık alan fırıncı oldu.”

(EHK9)

Denetimli serbestlik sürecinde eski hükümlülere kendi işini kurmaları için verilen hibe desteği hakkında bilgilendirilen EHK3, ilgili destekten faydalanmış bu sayede kendi işini kurmuştur:

“Denetimde imza atmaya gidiyordum, 1 sene boyunca her hafta imza atmaya gittim. İŞKUR fırsatını orda gördüm, seminerler vardı, şöyle bir fırsatınız var dendi ona başvurduğum, işimi kurdum.” (EHK3)

Tablo 32. Katılımcıların (EHK) Tahliye Öncesi ve Aktif Politikalar Kapsamında Uygulanan Faaliyetlere Katılım Durumu ve Katılmama Nedenleri

Katılımcılar	Ceza İnfaz Kurumunda Kurslara Katılım Durumu
EHK1, EHK3, EHK4, EHK5, EHK6, EHK7, EHK8, EHK9	Katılmadım
EHK2, EHK10	Katıldım
Katılımcılar	Katılmama Nedenleri
EHK4, EHK7, EHK8	Psikolojik durum
EHK1, EHK6	Fayda sağlamayacağı düşüncesi
EHK5, EHK9	Kendi işim var
EHK3	Neden belirtmeyenler
Katılımcılar	Tahliye Sonrası Kurslara Katılım Durumu
EHK1, EHK2, EHK5, EHK6, EHK7, EHK8, EHK9	Katılmadım
EHK3, EHK4, EHK10	Katıldım
Katılımcılar	Katılmama Nedenleri
EHK5, EHK9	Kendi işim var
EHK1, EHK6	Fayda sağlamayacağı düşüncesi
EHK2	Gerek görmeme
EHK7, EHK8	Neden belirtmeyenler

Elde edilen bulgulara göre, ceza infaz kurumunda ve tahliye sonrası eğitim, kurs vb. faaliyetlere katılım konusunda en çok tekrarlanan yanıt “*Katılmadım*” biçimindedir. Ceza infaz kurumundaki faaliyetlere katılmama nedenlerini açıklayanlar arasında en çok tekrarlanan yanıt “*Psikolojik durum*” iken, tahliye sonrası faaliyetlere katılmama noktasında en çok tekrarlanan yanıtlar “*Fayda sağlamayacağı düşüncesi*” ve “*Kendi işim var*” biçimindedir.

EHK’lerin ceza infaz kurumundan çıktıktan sonra çalışma yaşamına girmek için neler yaptıklarının, hangi yolları izlediklerinin tespit edilmesi amacıyla “*Tahliye olduktan sonra özel veya kamu sektöründe iş aradınız mı? Hangi yöntemlerle veya hangi araçlarla iş aradınız? Sonuçları nasıl oldu?*” sorusu yöneltilmiştir.

6 EHK, tahliye sonrası hem özel sektör hem de kamu sektöründe iş aramıştır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Özel sektörde işe başladım, İŞKUR’a kaydoldum. Kamuya başvururdum. İl Milli Eğitim Müdürlüğüne başvururdum, işe alım olmadı, sözlü sınav oldu yazılıdan geçemedim.” (EHK6)

“Tahliye sonrası günlük işlerde çalıştım sonra İŞKUR üzerinden eski hükümlü işe girme yasasından yararlanarak çalışmaya başladım o kadrodan işbaşı yapmış oldum.” (EHK8)

“Aradım, İŞKUR üzerinden, sonuçları kötüydü. Daha sonra da İŞKUR üzerinden kamuda eski hükümlü kadrosuyla işe girdim...” (EHK10)

EHK2, onun zamanında savcılık aracılığıyla işe girildiğini, kendisinin de o şekilde kamuda bir dönem çalıştığını daha sonra işyerindeki başka bir çalışanın ön yargısı dolayısıyla işten çıkarıldığını ifade etmiştir:

“Önceden savcılık üzerinden hükümlü kadrosundan işe alıyorlardı. Adliye üzerinden bir kamu kurumunda eski hükümlü kadrosundan işe girdim 6 sene çalıştım. Evrak posta işlerinde çalışıyordum, postaneye evrak götürüp getiriyordum. Oraya bir çalışan müdür yardımcısı geldi, benden korktu baktı suçu ağır, allem etti kullem etti beni işten çıkarttırdı...” (EHK2)

Ceza infaz kurumuna birden fazla kez girip çıkan ve mevcut durumda yeni tahliye olan EHK1’in *“İş aramadım daha. Aradım mı da eşe dosta haber salıyorum dediğim gibi...”* biçimindeki ifadesinden henüz iş aramadığı, aradığında ise enformel ağlar/ arkadaş, tanıdık vs. kanallarını kullandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 33. Katılımcıların (EHK) İş Arama Yolları, Tahliye Sonrası İlk Zamanlar ve Mevcut Durumda İş Arama Sonuçları²⁹

Katılımcılar	Tahliye Sonrası İş Arama Durumu
EHK2, EHK3, EHK4, EHK6, EHK8, EHK10	Hem kamu hem özel sektörde aradı
EHK1, EHK7	Enformel ağlar
EHK5, EHK9	İş aramadı kendi işi var
Katılımcılar	Tahliye Sonrası İlk Zaman Diliminde İş Arama Sonuçları
EHK4, EHK6, EHK8	Özel sektörde çalıştı
EHK2	Kamu sektöründe çalıştı
EHK7	Enformel ağlar aracılığı ile iş buldu
EHK3	Kendi işini kurdu ve özel sektörde çalışmaya başladı
EHK10	İş bulamadı
EHK1	Yeni tahliye oldu henüz iş aramadı
EHK5, EHK9	İş aramadı kendi işi var
Katılımcılar	Mevcut Durumda İş Durumları
EHK6, EHK8, EHK10	Kamu sektöründe çalışıyor
EHK2, EHK4	Özel sektörde çalışıyor
EHK3	Kendi işi var ve özel sektörde çalışıyor
EHK7, EHK9, EHK10	Kendi işi var, kendi işini yapıyor

Tahliye sonrası EHK'lerin çoğu (6 EHK: 5 erkek, 1 kadın) hem özel sektör hem de kamu sektöründe iş aramıştır. Çalışmada 1 eski hükümlünün iş arkadaşının ön yargısı nedeniyle işinden ayrılmak zorunda kaldığı tespit edilmiştir. İlgili bulgu, İslamoğlu ve Yıldırımalp'in (2020) eski hükümlülerin çalışma yaşamında (işveren ve iş arkadaşları tarafından) dışlanma yaşadığı ve işi bırakmak zorunda kaldığı bulgusu ile benzerlik göstermektedir.

²⁹ İlgili soru tahliye sonrası dönem için sorulmuş ancak katılımcıların bazılarının şuan ki ve ceza infaz kurumundan çıktıkları ilk zamanlardaki çalışma durumları farklılaştığı için iş arama sonuçları, tahliye sonrası ilk zaman dilimi ile mevcut durumda iş durumları şeklinde ikiye ayrılmıştır. Örneğin; tahliye olduğu ilk zamanlarda özel sektörde çalışan mevcut durumda kamu sektöründe çalışan ya da ilk zamanlar kamu sektöründe çalışan mevcut durumda özel sektörde çalışan katılımcılar bulunmaktadır veya tahliye sonrası ilk zamanlar arkadaş, tanıdık aracılığıyla işe giren ancak mevcut durumda kendi işi olan katılımcı bulunmaktadır. Bu nedenle tahliye sonrası iş durumları iki başlık altında incelenmiştir. Ayrıca tabloda ceza infaz kurumuna birden fazla kez giren-çıkan ve önceki iş arama deneyimlerinden hareketle tahliye sonrası iş arama yöntemi olarak enformel ağları kullandığını belirten EHK1 için iş arama durumu enformel ağlar olarak gösterilmiş ancak son tahliye olduğu zaman dikkate alınarak tahliye sonrası ilk zaman diliminde iş arama sonuçları ve mevcut durumda (işsiz olduğunu ifade ettiği ancak mevcut durumda fiilen iş aramadığı için) iş durumu "yeni tahliye oldu ve henüz iş aramadı" biçiminde belirtilmiştir.

EHK'lere sonrasında “Yararlanmış olduğunuz aktif ya da pasif bir işgücü piyasası politikası oldu mu? Bu politikanın eski hükümlü açısından zayıf ve güçlü yanları nelerdir?” sorusu yöneltmiştir. 5 EHK'nin (EHK2, EHK3, EHK6, EHK8, EHK10) aktif politikalardan faydalandığı (3 EHK kamu istihdamı, 1 EHK kendi işini kurma hibe desteği, 1 EHK hem girişimcilik kursu hem kamu istihdamı) yalnızca 1 EHK'nin (EHK8) pasif politikalardan olan işsizlik sigortasından yararlandığı tespit edilmiştir. Politikalar hakkında görüş açıklayan 3 EHK (EHK3, EHK8, EHK10) bulunmaktadır. Diğer yararlanan katılımcılar (EHK2, EHK6) herhangi bir yorum yapmamıştır. Yararlanmadığını belirten diğer katılımcılar sorulan soruya “Yok”, “Olmadı”, “Katılmadım bilmiyorum” şeklinde kısa yanıtlar vermişlerdir.

EHK3, yararlandığı ve kendi işini kurduğu destek kapsamında bazı zorlayıcı etmenlerden söz etmiştir:

“İŞKUR 15.000 TL hibe yaptı. Geri ödemesiz yaptı ama geri ödemeli, faiziyle 45.000 TL olarak geri aldı. Stopaj ödüyorum, kira ödüyorum, bana desteğin hiçbir desteği olmadı, covid zamanı destek verilmedi destek sağlanabilirdi. Kendi işini kurma projesi kapsamında işyerinin 3 yıl açık kalma zorunluluğunun olması, verilen vergilerin minimum 3 katı olması zorlayıcı bir durum.”

(EHK3)

Eski hükümlü kadrosu ile kamu sektöründe çalışan EHK10, kamu sektöründe çalışan eski hükümlü sayısının az olduğunu düşünmektedir ve bunu uygulanan politikanın zayıf bir yanı olarak değerlendirmektedir:

“Kamuda çalışma sayısı çok az, 300-400 çalışanın olduğu bir yerde çok az eski hükümlü oluyor en fazla 5-6 eski hükümlü çalışabiliyor bu zayıf bir yön bence.” (EHK10)

Kamu sektöründeki eski hükümlü çalışan sayısının az olduğu bulgusu, Doğan'ın (2019) çalışmasındaki kamu sektöründe çalışan eski hükümlü sayısının genel eski hükümlü sayısına göre oldukça az olduğu tespiti ile benzerlik göstermektedir.

Hem aktif hem pasif politikalarından yararlanan EHK8, yalnızca pasif politika hakkında görüşlerini aktarmış, yüz kızartıcı bir suçlu olmadığı için işsizlik ödeneği aldığı ancak verilen ödeneğin yetersiz olduğunu ifade etmiştir:

“Yüz kızartıcı bir suçum olmadığı için 6-8 ay kadar işsizlik ödeneği almıştım, 850 TL civarı. Ödeneğin tutarı yeterli değildi, tutar şahsi ihtiyaçları karşılamada dahi yeterli değildi.” (EHK8)

Aktif politikalarından yararlandığını ifade eden EHK'lerin 5'i de erkektir, yaş aralığı 31-49'dur ve 2 EHK ilkokul, 2 EHK lise, 1 EHK üniversite düzeyinde eğitime sahiptir.

EHK'lerin çalışma durumları ve işgücü piyasası politikalarından yararlanma durumları incelenmişken ÖSİ'lere eski hükümlülerin istihdama kazandırılmaları noktasında uygulanan politikalar hakkındaki bilgi düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla *“Eski hükümlülerin çalıştırılmasına yönelik politikalar hakkında bilginiz var mı? Varsa Belirtiniz.”* sorusu yöneltilmiştir. 7 ÖSİ (6 erkek, 1 kadın) *“Bilmiyorum”*, *“Herhangi bir bilgim yok”* biçiminde yanıtlar vermiştir. Diğer 6 ÖSİ (5 erkek, 1 kadın) ise eski hükümlülerin çalıştırılmasına yönelik politikalar hakkında fikir sahibidir ve bildikleri politikaları aktarmıştır. Belirtilen politikalar içerisinde kamu sektöründe çalıştırma zorunluluğu, kendi işini kurma desteği ve İŞKUR'un desteklerinden söz edilmiştir.

3 ÖSİ (2 kadın, 1 erkek) kamu sektöründe eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu olduğunu bildiğini ifade etmiştir. Konuya ilişkin ÖSİ2 *“Belli bir çalışan sayısının üzerinde çalışan varsa devlet çalıştırmak zorunda gibi bir durum var onu biliyorum”* sözleriyle bildiği politikayı aktarmıştır. ÖSİ10 ise *“Kamuda çalıştırma zorunluluğu olduğunu biliyorum. Ben bunu destekliyorum bu çok doğru bir şey”* ifadesiyle; ÖSİ11 *“Topluma kazandırılma amaçlı devlet dairelerinde çalıştırılıyorlar diye biliyorum ve destekliyorum”* biçimindeki ifadesiyle kamu sektöründe çalıştırma zorunluluğu olduğunu bildiklerini ve bu politikayı desteklerini ifade etmişlerdir.

2 ÖSİ (1 kadın, 1 erkek) kendi işini kurma desteğinden haberdar olduğunu ifade etmiştir. ÖSİ9 *“Var. Devlet para veriyor, yardım ediyor kendileri işyeri açabiliyor”*; ÖSİ12 *“Var. Kendi işini kurabiliyorlar”* biçiminde bildikleri işgücü piyasası politikasını dile getirmiştir.

1 erkek ÖSİ ise İŞKUR'un eski hükümlülere yardım ettiğini belirtmiş ancak konu ile ilgili herhangi bir örnek vermemiş ve açıklama yapmamıştır: “İŞKUR'un yardım ettiğini biliyorum.” (ÖSİ3)

Tablo 34. Katılımcıların (ÖSİ) Eski Hükümlülerin Çalıştırılmasına Yönelik Politikalar Hakkındaki Bilgi Düzeylerine İlişkin Bulgular

Katılımcılar	Eski Hükümlülerin Çalıştırılmasına Yönelik Politikalar Hakkında Bilginiz Var mı? Varsa Belirtiniz.
ÖSİ1, ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ6, ÖSİ7, ÖSİ8, ÖSİ13	Bilgim yok
ÖSİ2, ÖSİ3, ÖSİ9, ÖSİ10, ÖSİ11, ÖSİ12	Bilgim var
Katılımcılar	Belirtilen Politikalar
ÖSİ2, ÖSİ10 ÖSİ11	Kamu sektöründe çalışma zorunluluğu
ÖSİ9, ÖSİ12	Kendi işini kurma desteği
ÖSİ3	İŞKUR yardım ediyor

Eski hükümlülerin çalıştırılmasına yönelik politikalar hakkında herhangi bir bilgisi olmayan ÖSİ'lerin yaş aralığı 23-58'dir, 3 ÖSİ üniversite, 2 ÖSİ lise, 1 ÖSİ ortaokul, 1 ÖSİ ilköğretim mezunudur. Çalışma yaşamındaki kıdemlerinin ortalaması 16, mevcut işyerlerindeki toplam kıdemlerinin ortalaması 10 yıldır. İlgili politikalar hakkında ÖSİ'lerin çoğunun bilgi sahibi olmaması Gençtürk'ün (2019) çalışmasında işverenlerin eski hükümlü istihdamı için uygulanan politikalar hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığı bulgusu ile örtüşmektedir.

Kamu sektöründe çalışma zorunluluğundan haberdar olan 3 ÖSİ'nin yaş ortalaması 49'dur, 2 ÖSİ üniversite, 1 ÖSİ ilköğretim mezunudur, çalışma yaşamındaki toplam kıdemlerinin ortalaması 29, mevcut işyerlerindeki toplam kıdemlerinin ortalaması 13 yıldır. Kendi işini kurma hibe desteğinden haberdar olan ÖSİ'lerin yaş ortalaması 52, eğitim durumları ortaokul ve lise düzeyindedir, çalışma yaşamındaki toplam kıdemleri ve mevcut işyerlerindeki toplam kıdemleri 20 yılın üzerindedir. Eski hükümlülere yönelik politikalar noktasında İŞKUR'un politikaları olduğunu ifade eden ÖSİ 47 yaşında, üniversite mezunudur ve çalışma yaşamındaki toplam kıdemi 20 yılın üzerindedir.

Türkiye'de eski hükümlülerin çalışma yaşamına katılımlarına yönelik olarak uygulanan politikaların yanı sıra yurtdışında neler yapıldığı ve ülkemizde uygulanabilirliği noktasında EKT'ye “Eski hükümlü istihdamı konusunda yurtdışında

neler yapılıyor, hangi politikalar uygulanıyor? Benzer politikalar Türkiye’de uygulanırsa nasıl olur?” sorusu yöneltilmiştir. İlgili soru yalnızca EKT’ye sorulmuştur ve katılımcı diğer ülkelerde de benzeri uygulamalar olduğunu ifade etmiştir:

“Çağdaş ceza politikalarının amacı ceza infaz kurumlarında bu insanları yeniden kazanmak, hayata kazandırmak, toplumun onurlu bireyleri olarak yeniden döndürmek. Yabancı ülkelerde de benzeri politikalar var. Çok farklı şeyler uygulanmıyor, aynı.” (EKT)

3.2.9. Eski Hükümlü İstihdamına Yönelik Öneriler

Tüm katılımcılara (EHK, ÖSİ, KST, EKT) eski hükümlülerin çalışma yaşamına kazandırılmaları noktasında önerilerinin ve görüşlerinin neler olduğunu öğrenilmesi ve hangi konulara daha fazla yoğunlaştıklarının tespit edilmesi amacıyla “*Sizce eski hükümlülerin çalışmasının sağlanmasına yönelik ne tür politikalar geliştirilmelidir? İş yasaları ve ilgili yasalarda ne tür düzenlemeler yapılmalıdır? Aktif veya pasif işgücü piyasası politikalarında eski hükümlülere yönelik geliştirilmesi veya değiştirilmesi gereken konu veya koşullar bulunmakta mıdır? Önerileriniz nelerdir?*” biçiminde ortak sorular sorulmuştur. Bu kapsamda katılımcılar pek çok öneri sunmuştur. Ayrıca bir katılımcının birden çok öneri sıraladığı da olmuştur. Verilen yanıtlardan hareketle öneriler: tahliye öncesi öneriler, tahliye sonrası öneriler, yasal öneriler, psikolojik öneriler, sosyal/toplumsal öneriler, diğer öneriler olmak üzere 6 başlık altında toplanmıştır. 14 katılımcı (7 ÖSİ: 4 erkek, 3 kadın; 7 KST: 6 kadın, 1 erkek) tahliye öncesi öneriler kapsamında ceza infaz kurumundaki mesleki eğitim faaliyetlerinin geliştirilebileceğini belirtmiştir. Tahliye sonrası önerilerde 7 KST (6 erkek, 1 kadın) işverene teşvik sağlanabileceği konusuna yoğunlaşmıştır. Öneriler noktasında 8 EHK görüş belirtmiştir: 2 EHK psikolojik destek, 2 EHK ön yargı sorununun çözülmesi, 2 EHK hem psikolojik destek hem ön yargı sorunun çözülmesi, 1 EHK özel sektöre çalıştırma zorunluluğunun geri getirilebilirliği, 1 EHK kendi işini kurma hibe desteğinin artırılabilmesi yönünde öneri dile getirmiştir. EKT, diğer katılımcılardan farklı olarak Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) biri olan derneklerden söz etmiş, eski hükümlüler için derneklerin bulunduğu ve eski hükümlülere iş bulma konusunda yardım ettiklerinden söz ederek, istihdam konusunda yalnızca devletten beklenti içinde olmamak ve ilgili alternatifin de değerlendirilebileceği hususunda öneri belirtmiştir (Tablo 35).

Tablo 35. Katılımcıların (EHK, KST, ÖSİ, EKT) Eski Hükümlü İstihdamının Artırılmasına Yönelik Önerileri

Katılımcılar	1)Tahliye Öncesi Öneriler
ÖSİ2, ÖSİ4, ÖSİ5, ÖSİ7, ÖSİ9, ÖSİ11, ÖSİ12 KST2, KST3, KST12, KST13, KST14, KST15, KST16	Ceza infaz kurumundaki mesleki eğitime önem verilmeli
ÖSİ1, ÖSİ4 KST1, KST10, KST12	Ceza infaz kurumundaki rehabilitasyon/iyileştirme/ıslah faaliyetlerine önem verilmeli
Katılımcılar	2)Tahliye Sonrası Öneriler
KST6, KST8	Tahliye sonrası mesleki eğitime önem verilmeli
EKT	Eski hükümlüler, eski hükümlüler için kurulan derneklerden iş bulma konusunda yardım alabilir
Katılımcılar	A) Yasal Öneriler
KST3, KST5, KST6, KST7, KST8, KST11, KST16	İşverene teşvik sağlanabilir
ÖSİ11 KST1, KST6, KST7, KST8, KST17	Kamu istihdamı artırılmalı
EHK6 KST6, KST9, KST10, KST14, KST15	Özel sektöre çalıştırma zorunluluğu geri getirilebilir
EHK3 KST9, KST10, KST15	Kendi işini kurma hibe desteği artırılabilir
KST1, KST16	Çeşitli yasal mevzuatlar yeniden düzenlenebilir
KST1	Bakanlıklar arası işbirliği geliştirilebilir/sağlanabilir
Katılımcılar	B) Psikolojik Öneriler
EHK2, EHK4, EHK8, EHK10 KST8	Psikolojik destek/Psikiyatr hizmetlerine önem verilmeli
Katılımcılar	C) Sosyal/Toplumsal Öneriler
EHK1, EHK4, EHK5, EHK8 ÖSİ2, ÖSİ5	Ön yargı sorunu çözülmeli
KST9	Farkındalık Faaliyetleri Düzenlenebilir
Katılımcılar	D) Diğer Öneriler
ÖSİ3, ÖSİ8, ÖSİ10 KST1	Bazı mesleklerde çoğunlukla eski hükümlü çalıştırılabilir
ÖSİ6, ÖSİ13 KST7	Bazı suçlar hariç eski hükümlülüğe bakılmayabilir/Adli sicil kaydı istenmeyebilir

3.2.9.1. Tahliye Öncesi Öneriler

Tahliye öncesi öneriler **meslek edindirme faaliyetleri** ve **rehabilitasyon/ iyileştirme/ ıslah faaliyetleri** biçiminde ikiye ayrılmıştır. Ceza infaz kurumunda mesleki eğitimin önemine vurgu yapan bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Asıl önemli olan içeride geçirilen mahrumiyet süreci boyunca eğitilmeleri. Hapishanede mesleki eğitim verilmesi lazım. Orada görülen eğitimle çıkınca topluma daha rahat karışabilir. Özgürlükleri alınmış olan kişilerin hapis hayatı boyunca eğitilmesi, mesleki dallara yönlendirilmesi, teşvik edilmesi lazım. (ÖSİ5)

“...Hapishanede geçen süre önemli bir süre, herkesin yeteneklerinin ve ilgi duydukları mesleklerin keşfedilip o işlere yönlendirilme yapılabilir.” (KST3)

ÖSİ2’de ceza infaz kurumundaki mesleki eğitim konusuna yer vermiş, gelişen ve değişen teknolojiye uyum sağlayabilmek adına tahliye öncesi eğitimlerin çeşitli biçimlerde düzenlenebileceğini bir örnek üzerinden ifade etmiştir:

“Cezaevindeki süreç önemli. Kişinin hüküm giymeden önce mesleği vardır, muhasebecidir mesela, 20 sene ceza almıştır hem o süre içinde bildiklerini unuttur hem de teknolojiye değişiyor, online muhasebecilik önem kazandı mesela. Kişilere içeride kendi işlerine yönelik mesleki eğitimler verilerek çağa, teknolojiye uygun hale getirilebilir. Mesleği olmayana da meslek edindirilip yardım edilmeli.” (ÖSİ2)

KST2, diğer katılımcılar gibi hükümlülerin tahliye olmadan önce iş ve meslek öğrenmeleri gerektiğini ifade etmiş ayrıca rehabilitasyon/iyileştirme konusuna yer vermiştir:

“Cezaevi koşulları içerisinde yer alan hükümlüler meslek sahibi edilmeli ve buna çok önem verilmeli. Topluma karışmadan önce rehabilite edilerek meslek ve tercihlerine göre iş kanallarına yönlendirilmeliler.” (KST12)

ÖSİ4, tahliye öncesi mesleki eğitimin aktif kılınması gerektiğini ifade etmiş, öncesinde çalıştırdığı bir eski hükümlü çalışanından örnek vererek iyileştirme faaliyetlerinin önemini vurgulamıştır:

“Hapishanede meslek edindirme kurslarında vs. çalıştırılmalılar. Kötü alışkanlıkları varsa onlar tedavi edilmeli böylece o da işe girmede etkili olur. Uyuşturucudan içeri girip çıkan birini çalıştırmıştım, içerde iş öğrenmiş, istekliydi, kötü alışkanlığından kurtulmuş gayet ahlâklıydı iyi insandı.” (ÖSİ4)

ÖSİ1’de ceza infaz kurumunda verilebilecek rehabilitasyon/iyileştirme faaliyetlerine değinmiş ayrıca sevgi ve saygı gibi manevi duyguların bireylere aşılması gerektiğini, kişilerin olumlu davranışlarının bulunması gibi durumlarda “ödüllendirme” gibi bir durum sağlanarak çalışma yaşamına girmelerinde yardımcı olunabileceğine dair fikirlerini dile getirmiştir:

“Cezaevinden çıkmadan 2 yıl önce rehabilitasyona önem verilmeli. Ödüllendirme sağlanabilir. Mesela puan sistemi oluştur, içerideki hâl ve hareketleri, davranışları iyiyse atıyorum 85 puan ver, infazında indirim yap, tahliye olunca iş bulması için puanı yüksek olanlara daha fazla yardım et gibi. Onlar içerde yaşamın içinde değil, onları eğit, eğitim ver. Eğit 5 kişi getir ben onları çalıştırırım. Eğitimli olsun. O insanlar bir yerde cahil. Biz devletin evladınız, devlet evladını yetiştirir. İşi bilmesine gerek yok, gelsin ben yetiştiririm. En önemli eğitim sevgi, saygı. Sen onlara sevgiyi, saygıyı öğreteceksin. Böyle olursa her insan kendini değiştirir.” (ÖSİ1)

Rehabilitasyon/iyileştirme/ıslah faaliyetlerinin önemine vurgu yapan diğer katılımcılardan bazılarının düşünceleri şu şekildedir:

“Eski hükümlülere yönelik dışlanma ve ön yargı var bunun kırılması için eski hükümlülerin tahliye öncesi ıslah edilmesi gerekiyor...” (KST1)

“İçerde ıslah edilmeleri gerekir. Islah olduklarından emin olursak işgücünde kapılar onlara açılır. Islah olmayanların tavırları ve davranışlarından insanlar çekiniyor.” (KST10)

Ceza infaz kurumunda mesleki eğitimin önemli olduğunu düşünen 7 ÖSİ'nin (4 erkek, 3 kadın) yaş aralığı 40-57 arasında değişmektedir, 2 ÖSİ ilköğretim, 2 ÖSİ ortaokul, 1 ÖSİ lise, 2 ÖSİ üniversite mezunudur, çalışma yaşamındaki toplam kıdemlerinin ortalaması ise 25 yıldır. Ceza infaz kurumundaki mesleki eğitimin önemli olduğunu belirten 7 KST'nin (6 kadın, 1 erkektir) yaş aralığı 32-41 arasında değişmektedir ve kıdemleri ortalaması 13 yıldır. Hem ceza infaz kurumunda mesleki eğitim hem rehabilitasyon/iyileştirme faaliyetleri konusunda aynı anda bahseden 1 ÖSİ bulunmaktadır. Yalnızca rehabilitasyon/ iyileştirme/ ıslah faaliyetlerine değinen 1 erkek ÖSİ ve 3 KST (2 erkek, 1 kadın) bulunmaktadır.

3.2.9.2. Tahliye Sonrası Öneriler

Tahliye öncesi önerilerden sonra geliştirilebilecek konulara verilen diğer öneriler tahliye sonrası önerilerden oluşmaktadır. **Tahliye sonrası mesleki eğitime önem verilmeli** diye düşünen 2 KST (KST6 ve KST8) bulunmaktadır. KST'lerin yaş ortalaması 37, kıdemlerinin ortalaması ise 10 yıldır:

“Tahliye sonrası süreçte devlet tarafından meslek edindirme kursları etkin kılınıp belli işkollarına yönlendirme yapılabilir...” (KST6)

“İŞKUR'un meslek edindirme çalışmaları kapsamında devlet eliyle program uygulanması daha sağlıklı bence. Meslek

edindirme kursları kişilere rehabilite de sağlar hem çalışma barışını da etkilemez.” (KST8)

EKT, aktif politikaların sınırlı olduğunu ancak istihdam konusunda yalnızca İŞKUR’dan beklenti olmaması ve eski hükümlülere yönelik olan **dernekler aracılığıyla da iş bulunabileceğini** ifade etmiştir:

“Aktif politikalar sınırlı ölçüde var. Dernekler var eski hükümlü için iş bulma gibi bir çeşit hayır kurumu gibi sosyal yardım amaçlı kuruluşlarda var. Sadece İŞKUR’dan beklenti biçiminde değil de bunlarda var ve değerlendirilebilir.” (EKT)

Eski hükümlülere yönelik olan STK’lar konusunda ilgili yazında Erusta’nın (2016) çalışmasında, Türkiye’de bu STK’ların sayısının az olduğu ve mevcut olanların eski hükümlü istihdamına yönelik çalışmalarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. STK konusuna yönelik tespitlerde bulunan diğer çalışmalardan olan Göçoğlu’nun (2015) ve Çakır’ın (2017) çalışmalarında ise eski hükümlülerin çıkarlarını gözeten STK’ların bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.9.2.1. Yasal öneriler

Tahliye sonrasına ilişkin yasal öneriler; işverene teşvik sağlanabilir, kamu istihdamı artırılabilir, özel sektöre çalıştırma zorunluluğu geri getirilebilir, kendi işini kurma hibe desteği artırılabilir, çeşitli yasal mevzuatlar yeniden düzenlenebilir, Bakanlıklar arası işbirliği geliştirilebilir/sağlanabilir biçimindedir.

İşverene **teşvik** sağlanması yönünde görüşlerini açıklayan bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Özel sektör için İŞKUR’un kapsamlı teşvikleri olabilir. İşverene bilgilendirme yapılabilir. Eski hükümlü çalıştırana yönelik prim ödeme kolaylığı sağlanabilir.” (KST3)

“İşverenlere teşvik, vergi ve sigorta primi desteği, kredi kolaylığı vb. sağlanabilir.” (KST5)

“Teşvik getirilebilir, küçük çaplı kobiler için geçerli değil belki ama kurumsal olan işçi sayısının daha fazla olduğu yerlerde böyle bir uygulama gerçekleştirilebilir.” (KST7)

Eski hükümlü istihdamına yönelik olarak işverene teşvik sağlanabileceğini düşünen katılımcıların tamamı KST’dir (7 kişi: 6 erkek, 1 kadın). Yaş ortalaması 39 ve kıdemlerinin ortalaması 15 yıldır.

Kamu istihdamının artırılabilir biçiminde önerisi olan katılımcılar da bulunmaktadır:

“...Kamuda iyi niyetlerine bağlı olarak belli bir süre teftiş ve gözetim altında sonrasında bu tedbirler ortadan kaldırılarak çalışmaları artırılabilir. Böylelikle toplum refahı kademe kademe artırılabilir.” (ÖSİ11)

“Yasal düzenlemeler yeterli değil, kapsayıcılığı az, kapsayıcılık artırılabilir, kamu daha fazla alım yapabilir.” (KST17)

Kamu istihdamının artırılması gerektiğini düşünen bir diğer katılımcı KST8, İş Yasası’nın 30. maddesine atıfta bulunarak ilgili maddede yapılabilecek bir düzenlemeden de söz etmiştir:

“...Kanunda kamu için eski hükümlü çalıştırmanın üst sınırı yüz kişi. Yüz olan bu üst limit yarı yarıya düşürülebilir. O zaman girecekleri işyeri sayısı artabilir. Kanunda yer alan o “veya” ibaresi “ve” olarak değiştirilebilir. Şunu söylemek istiyorum yani eski hükümlü “veya” değil de eski hükümlü “ve” şeklinde olabilir, bireyler birbirine alternatif olarak değil de ayrı olarak tutulabilir...” (KST6)

Kamu istihdamının artırılabilabileceğini düşünen 1 kadın ÖSİ bulunmaktadır, yaşı 43’tür ve çalışma yaşamındaki kıdemi 15 yılın üzerindedir. 5 KST’nin ise (4 erkek, 1 kadın), yaş ortalaması 38 ve kıdemleri ortalaması 12 yıldır.

İstihdama yönelik politikalar kapsamında İş Yasası'nın 30. maddesine atıf yapan ve özel sektörde 2008 yılında kaldırılmış olan zorunluluğun tekrar uygulanabilirliğinden söz eden katılımcılarda olmuştur. **Özel sektöre çalıştırma zorunluluğu geri getirilebilir** diyen bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

"...Topluma kazandırılma önemli. Hem özel hem kamuda. Kamu zaten alıyor ama sayı az, özel sektördeki zorunluluğun gelmesi daha iyi olur." (EHK6)

"Eski hükümlülerin özel sektörde çalıştırılma zorunluluğunun kaldırılmasını yanlış buluyorum. Bu bireylerin cezanın infazı sonrası sosyo-ekonomik olarak toplumsal entegrasyonlarının sağlanması önemli. Bu amaçla özelde istihdam zorunluluğu geri getirilebilir." (KST9)

"Özelede kamuda olduğu gibi çalıştırılma zorunluluğu getirilebilir. Özellikle kurumsal işyerleri çalıştırmak istemiyor. Çalıştırılmamalarının önüne geçecek olan İş Kanunu madde otuzdaki düzenlemenin eski haline getirilmesi olabilir." (KST10)

Özel sektörde kaldırılmış olan eksi hükümlü çalıştırma zorunluluğunun tekrar uygulanabilirliğinden söz eden 1 EHK, 5 KST (3 erkek, 2 kadın) bulunmaktadır. Kamu temsilcilerinin yaş ortalaması 38, kıdemleri ortalaması 15 yıldır.

Aktif politikalar kapsamında uygulanabilirliği ifade edilen bir diğer öneri **kendi işini kurma hibe desteğinin artırılması** ile ilgilidir. Kendi işini kurma hibe desteğinin artırılabilceğini ifade eden 1 erkek EHK (hibe desteğinden faydalanmış ve bu sayede kendi işini kurmuş bir katılımcı), 3 KST (2 erkek, 1 kadın) vardır. Konuya ilişkin EHK3 ve KST15 hibe desteğinin arttırılması yönünde görüş bildirirken; KST10 ise benzer biçimde, girişimciliği teşvik edecek desteklerin arttırılması önerisinde bulunmuştur:

"Ücretli olarak işveren altında çalışma fırsatı bulmakta zorlandıkları için girişimcilikle yola devam etmeleri daha iyi olabilir bu konuda verilen destek genişletilebilir." (KST10)

Yasal öneriler kapsamında son öneriler **çeşitli yasal mevzuatların yeniden düzenlenebileceği** ve **Bakanlıklar arası işbirliği** ile ilgilidir. KST16, eski hükümlülerin çalışma yaşamına yönelik olan mevzuatın ve denetimli serbestliğe yönelik olan ilgili düzenlemelerin değişmesi ve yenilenmesi gerektiğini düşünmektedir: *“İstihdamları ile ilgili mevzuatın tamamen değişmesi gerekiyor. Denetimli serbestlik yasası da güncellenmeli.”*

KST1, yapılabilecek düzenlemeler noktasında Bakanlıklar arasında işbirliğinin sağlanabileceğine, kamunun rolüne ve İnfaz Hukukunda düzenlemeler yapılabileceği yönündeki düşüncelerinden söz etmiştir:

“Adalet Bakanlığı bütçe ayırmalı sadece Adalet Bakanlığı değil Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Aile Bakanlığı da sürece dâhil olmalı böylece üçlü bir sacayağıyla topluma kazandırılabilirler. Bu konuda özellikle kamunun işleyişi sağlaması gerek. Ayrıca İnfaz Hukukunun düzeltilmesi ön yargı ve bakış açımızın değişmesini sağlayabilir.” (KST1)

Çeşitli yasal mevzuatların yeniden düzenlenebileceği ve Bakanlıklar arası işbirliği konusu hakkında önerilerini dile getiren KST’lerin yaş ortalaması 37, kıdemlerinin ortalaması ise 14 yıldır.

3.2.9.2.2. Psikolojik Öneriler

Katılımcılardan eski hükümlülere yönelik **psikolojik destek/ psikiyatr hizmetleri verilmeli** şeklinde önerileri olanlarda bulunmaktadır. Bu öneriyi dile getiren 4 EHK (3 erkek, 1 kadın), 1 erkek KST bulunmaktadır. Katılımcılar psikolojik destek/ psikiyatr hizmetlerini topluma uyum ve çalışma yaşamına uyum açısından ele almıştır:

“...Eski hükümlünün topluma adapte olması çok zor aslında. İçerde kafayı yiyorsun. Psikolojik destek verilmeli, tedavi edilmeli bence.” (EHK2)

“...Kesinlikle psikolojik yardım verilmesi lazım, 6 ay olabilir. Normal insan muamelesi yapılmıyor, aile, eş dost çevresinde de

yaşadım yaklaşımlar değişti. Kurumlarda ön yargı var. Her yerde itelenen kakalanan olmak... Bu olayları yardımsız atlatmak kolay değil. Cezaevi insana yakışan bir yer değil, orası ve dışarının şartları bir değil ne kadar insan odaklı olursanız olun dışarıda tavır ve davranışlar değişiyor, agresiflik geçmiyor. Bu nedenlerden dolayı destek lazım...” (EHK8)

KST8, Sağlık Bakanlığı tarafından sağlanabilecek hizmetlerin eski hükümlülerin tekrar suça yönelmemeleri ve işe girişte ruhsal anlamda sağlıklı olduklarını belgeleyebilecekleri bir uygulama yapılabileceğini ifade etmiştir:

“...Kişinin tekrar suç işlemesini engelleyici politikalar uygulanabilir. Örneğin Sağlık Bakanlığı psikiyatr gibi hizmetler sağlayabilir. İşyerlerine girişte sağlık raporu istenir ya, sağlıklıdır raporu sadece bedensel değil psikolojik olarak da verilebilir. (KST8)

Psikolojik desteğe vurgu yapan EHK’lerin yaş aralığı 37-49’dur, 1 EHK ilkokul, 3 EHK lise mezunudur.

3.3.9.2.3. Sosyal/Toplumsal Öneriler

Sosyal/Toplumsal öneriler kapsamında en fazla üzerinde durulan konu eski hükümlülere karşı olan **ön yargı** durumudur. Ön yargıyı bir sorun olarak gören ve bu konu hakkında önerilerini ifade eden 4 EHK (3 erkek, 1 kadın), 2 ÖSİ (1 kadın, 1 erkek) bulunmaktadır. Bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“...İşlediği suçu bilmeden ön yargı gösteriyorlar. Neden girmiş, çıkmış bilmiyorsun. Ön yargıya karşı bir şey yapılması lazım. Diyor ki içeri girmiş, çıkmış uzak durun tehlikeli. Bir sor sen niye içeri girdin, sen bu raddeye nasıl geldin ama yok kimse sormaz. İnsanlara ön yargıyla bakılmasın cezasını yatıp çıkıyorsun.” (EHK4)

ÖSİ2, eski hükümlülere karşı ön yargı olduğu, bu bireylerin istihdamının mikro anlamda çalışan verimliliği makro anlamda ülke ekonomisine katkı sağladığı yönündeki düşüncelerini dile getirmiştir. Ayrıca ÖSİ2, suç türü ve psikolojik durum unsurlarına gönderme yaparak bazı suçlar ve psikolojik sorun haricinde eski hükümlülüğün bir engel olarak bu bireylerin karşısına çıkmaması gerektiğini düşünmektedir:

“İlgili yasaları bilmiyorum ama ön yargı oluyor eski hükümlülere. Normal vatandaş hangi haklara sahipse mesela çalışma hakkı, sosyal yaşam gibi onlarda o hakka sahip olmalı. Ülke ekonomisine katkı sağlanması, insanların verimli hale getirilmesi açısından eski hükümlülerin çalışması konusu çok önemli bir konu. Ahlaki bir suç işlemedikçe, psikolojik bir sorun yoksa hükümlülük durumu onların karşısına bir bariyer olarak çıkmamalı.” (ÖSİ2)

Ön yargı konusuna değinen bir diğer katılımcı ÖSİ5'tir. Bu katılımcı işletmelerde eski hükümlülere karşı ön yargı olmaması gerektiğini belirtmiş ayrıca eğitim farklılıklarından örnek vererek kafa ve kol emeği ayırımında söz etmiş, eski hükümlüler ile ilgili işlerin buluşturulmaması halinde toplum düzeninin bozulduğunu ifade etmiştir:

“...Firmaların eski hükümlülere karşı ön yargılı olmaması lazım. Kimi aklını kullanır kimi bedeniyle iş yapar. Mesela üniversite mezunu eski hükümlü aklını kullanır ilkokul mezunu bedenini kullanır. İşler kişilerle buluşturulmazsa toplumdaki düzen bozuluyor.”(ÖSİ5)

Ön yargı konusuna yönelik önerilerini dile getiren EHK'lerin yaş ortalaması 51'dir, 1 EHK ilkokul, 2 EHK lise mezunudur. ÖSİ'lerin yaş ortalaması ise 40'tır, eğitim düzeyleri ortaokul ve üniversite şeklindedir ve çalışma yaşamındaki kıdemlerinin ortalaması 20 yıldır.

Sosyal öneriler noktasında **farkındalık faaliyetleri düzenlenebilir** şeklinde önerisi olan 1 KST bulunmaktadır. Bu kapsamda KST9, eski hükümlülüğün toplumun yadsınamaz bir gerçeği olduğunu ve sosyal devlet anlayışıyla topluma yeniden

kazandırılmaları gerektiğini ve farkındalık faaliyetleri düzenlenebileceğini ifade etmiştir:

“...Eski hükümlüler toplumun dışlanamaz, yadsınamaz bir gerçekliği. Yeniden suça itilmelerini önlemek adına bir sosyal devlet olarak entegrasyon ve kazandırma amaçlı yasal düzenlemeler ve girişimlerin, farkındalık faaliyetlerinin örneğin kamu spotu, paneller, çalıştay, tutukevleri, cezaevleri bünyesinde düzenlenecek eğitimler eliyle gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyoruz.” (KST9)

3.2.9.2.4. Diğer Öneriler

4 katılımcı **bazı mesleklerde çoğunlukla eski hükümlü çalıştırılabilir** şeklinde öneri dile getirmiştir. İlgili öneriyi 3 ÖSİ (2 erkek, 1 kadın), 1 (erkek) KST belirtmiştir. ÖSİ’lerin yaş aralığı 28-63, eğitim durumları üniversitedir:

“Cezaevlerinde falan oluyor ya tekstile yönlendiriyorlar, ayakkabıcılığa yönlendiriyorlar. Büyük işyerleri o insanlara ayrı bir kadro açıp sadece onların çalışmalarını sağlayabilir.” (ÖSİ8)

“Türkiye’de ara eleman eksikliği var. Bu kişilerin kesinlikle eski hükümlülerden sağlanması lazım. Camdan tut, montaja, çelikçisine, doğramacısına kadar eski hükümlü çalıştırılabilir. Herkes harıl harıl ara eleman arıyor. Bu durum sadece eski hükümlülere yönelik olsa daha kolay iş bulurlar zaten cezaevlerinde bunların derslerini, kurslarını alıyorlar. Hükümet ara elemanı eski hükümlüden sağladığı zaman iş bulma sorunları azalabilir. Tarıma da yönlendirilebilirler. Hep başka başka yerlerden insanlar geliyor tarımda çalışıyor, kendi insanımız çalıştırılabilir. Sonuçta onların evleri, aileleri bakmaları gereken insanlar var.” (ÖSİ10)

İşgücü piyasasında eksik mesleklere ara eleman bulma gibi durumlar için eski hükümlüler değerlendirilebilir. Sanayideki eksik eleman temini için değerlendirilebilirler.” (KST13)

KST1, eski hükümlülerin doğrudan kamu istihdamı kapsamında yürütülen TYP'lerde, kafa emeği gerektirmeyen, daha çok kol gücüne dayalı işlerde daha fazla çalıştırılabileceğini vurgulamıştır:

“Toplum yararına programlarda çalıştırılmaları artırılabilir. Amerika'daki sistem gibi sokak temizliği, huzurevindeki işlerde, kütüphanelerde yani hesap kitap gerektirmeyen işlerde çalışabilirler.” (KST1)

3 katılımcı **bazı suçlar hariç eski hükümlülüğe bakılmayabilir/ Adli sicil kaydı istenmeyebilir** şeklinde bir öneri dile getirmiştir. ÖSİ6 ve ÖSİ13 suç türüne değinmiş, belli suçlar hariç kişilerin eski hükümlü olmasının işe girişte değerlendirilmeyebileceğini belirtmiştir:

“Ağır suçlu olmadığı sürece eski hükümlülüğe bakılmayabilir. Böylece daha kolay iş bulabilir.” (ÖSİ6)

“Eski hükümlülere suça bağlı olarak işledikleri suçtan muaflık belgesi alarak devlet referansı sağlanması gerektiğini düşünüyorum. Ülkemizde hüküm giymiş vatandaş sayısı hayli yüksek. O insanların aklanma süreçleri hızlandırılmalı ve çalışma hayatlarına döndürülmeli. İşsiz çok işinse daha çok olduğu ülkemizin her kesimden insan gücüne ihtiyacı var.” (ÖSİ13)

Adli sicil kaydı istenmeyebileceği yönünde önerisi olan KST7, iyi işlerde çalışmanın ve iyi ücret almanın eski hükümlüler üzerinde olumlu etki yaratacağını ifade etmiştir:

“...Adli sicil kaydı istenmeyebilir. Bu kişilerin yaşam şartları zor. Çalışma süreleri ayarlanıp iyi bir maaşın verildiği işlerde çalışmaları rehabiliterine inanılmaz etkisi olur.” (KST7)

Bazı suçlar hariç eski hükümlülüğe bakılmayabilir/ adli sicil kaydı istenmeyebilir şeklinde öneri ifade eden 3 katılımcı (2 ÖSİ, 1 KST) da erkektir. ÖSİ'lerin yaş ortalaması 32, eğitim düzeyleri lise ve üniversitedir. ÖSİ'lerin çalışma yaşamındaki kıdemlerinin ortalaması ile KST'nin kıdemi 10 yılın üzerindedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Suç, geniş tanımı ile yasalara aykırı davranmayı ifade eden evrensel bir olgudur. Suç olgusu, kuramsal anlamda bireysel, biyolojik, psikolojik, sosyolojik gibi çok boyutlu biçimde incelenmiştir. Suç ile ilgili kuramlar bireysel ve sosyolojik eksenli olarak ikiye ayrılabilir. Bireysel kuramlardan olan '*Klasik ve Neo-Klasik*' yaklaşımlar suçu; rasyonel, insanların özgür iradeleriyle gerçekleştirdiği bir davranış olarak tanımlarken; '*Pozitivist Yaklaşım*' suçun özgür irade ile işlendiği varsayımını reddederek, antropolojik, biyolojik, genetik, kalıtsal faktörlere dayandığını ve bireyin kendi kontrolü dışında gerçekleştiğini iddia etmektedir. Diğer bir bireysel kuram içerisinde yer alan '*Coğrafi Yaklaşım*'a göre (kartografik okul, ekolojik okul), suç ile coğrafi durum, iklim, yaşanan yer arasında ilişki bulunmaktadır. Suçu açıklayan sosyolojik kuramlara göre suç toplumdan sapma durumudur. Hangi davranışın suç olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ise içinde yaşanan toplumun hukuki, sosyal, kültürel yapısı vb. özelliklere göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak genel anlamda suç işleyen ve mevcut durumda cezasını infaz eden bireyler hükümlü, cezasını tamamlayıp tahliye edilenler eski hükümlü olarak ifade edilmektedir.

Hükümlüler ve eski hükümlüler her ülkenin, her toplum yapısının içerisinde bulunabilen ancak suç geçmişleri nedeniyle toplum tarafından damgalanma, işgücü piyasasından dışlanma gibi durumlar yaşayan bireylerdir. Ülkeler sosyal içerme politikaları kapsamında eski hükümlülerin tahliye sonrası topluma ve çalışma yaşamına uyum sağlamaları için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Bu çalışmada, eski hükümlülerin işgücü piyasası koşulları, Türkiye ve alan araştırmasında İzmir ili örneği ile EHK, ÖSİ, KST boyutuyla çalışma ekonomisi alanına yönelik olarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma sırasında yapılan yazın taramasında, ulusal ve uluslararası alan yazında, bu çalışmada olduğu gibi EHK, ÖSİ, KST ve EKT'yi kapsayan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Tüm katılımcılar ile üniversitenin Etik Kurulundan alınan izin ile görüşülmüştür. Fenomonolojik yaklaşıma dayalı alan araştırması, 2022 Nisan-Ağustos döneminde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, kurumlar aracılığı ile (Çalışma ve İş Kurumu İzmir İl Müdürlüğü ve Sosyal Güvenlik Kurumu İzmir İl Müdürlüğünden izin alınarak) kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır.

Alan araştırmasında, İzmir'de ikamet eden 10 EHK, 13 ÖSİ, 17 KST ile yüz yüze görüşülmüştür. Ayrıca 1 EKT ile de yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Alan

araştırmasından elde edilen bulgular, bu bölümde genel eğilimi görmek açısından betimsel analiz yöntemi ile birleştirilmiş ve bulgularda eski hükümlülerin işgücü piyasasındaki olumsuz koşullarına yönelik politikalara ihtiyaç duyulduğu gözlenmiştir (Bkz. Tablo 36). Araştırmadan elde edilen bulgulara göre:

- Araştırma kapsamında görüşülen EHK'lerin 9'u erkek, 1'i kadındır. Yaş aralığı 31-56'dır ve yaş ortalaması 43'tür. Eğitim düzeyleri ilkokuldan üniversiteye her seviyede kişiden oluşmaktadır. KST'lerin 10'u erkek, 7'si kadındır, yaş aralığı 32-46'dır ve yaş ortalaması 38'dir. Hepsisi çalışma yaşamında kıdemlidir ve hepsi üniversite mezunudur. ÖSİ'lerin 9'u erkek, 4'ü kadındır, yaş aralığı 23-63'tür ve yaş ortalaması 44'tür. 7 ÖSİ işveren, 6 ÖSİ işveren vekilidir. İşveren vekillerinin yarısı erkek, yarısı kadın, işverenlerin 6'sı erkek, 1'i kadındır. Altı ÖSİ üniversite mezunudur. Bütün katılımcılar çalışma yaşamında kıdemlidir. Altı işletme önceden eski hükümlü çalışmıştır ve mevcut durumda eski hükümlü çalıştıran 2 işletme bulunmaktadır.
- Yazında eski hükümlülerin toplum tarafından damgalandıkları sıklıkla tekrarlanmaktadır. Bu çalışmada da 6 EHK'nin toplum tarafından damgalandığını düşündüğü tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Damgalama Kuramını destekler niteliktedir ve Ramakers'in (2022), Kaya ve İnan'ın (2020), Dursun'un (1997), çalışmalarındaki eski hükümlülerin toplum tarafından damgalandığı bulgusu ve Goffman'ın (2014) toplumun cezaevi geçmişine sahip olan bireyleri damgaladığı iddiası ile örtüşmektedir. Dört EHK, damgalandığını ancak bu durumun süreklilik göstermediğini, insanların kendilerini tanıdıkça fikirlerinin değiştiğini; 2 EHK ise damgalandığını ve bu durumun süreklilik gösterdiğini ifade etmiştir. İki EHK ve EKT'ye göre damgalanma ve suç türü arasında ilişki vardır; 3 EHK ve EKT'ye göre de damgalanma ön yargıdan kaynaklanmaktadır.
- İşgücü piyasasından dışlanmaya yönelik yaklaşımda gruplar arası farklılaşma yaşandığı gözlenmiştir: On altı KST'ye göre, eski hükümlüler işgücü piyasasından dışlanmaktadır. Ancak araştırmanın dikkat çekici bir bulgusu, alan yazından farklı olarak EHK'lerin damgalandıklarını ifade etmelerine rağmen, çoğunun (9 kişi) mevcut durumda dışlanmadıklarını düşünmeleridir. Bu durum, EHK'lerin, araştırma sırasından çalışıyor olmalarından kaynaklanabilir. Diğer yandan kendi işi olan EHK'ler dışında potansiyel

işsiz olan EHK ve ücretli çalışan olan 2 EHK ise önceden dışlandıkları yönünde yanıtlar vermiştir. Bu bağlamda, kendi işini yapanların hiç dışlanmadığı, kendi işi olmayanların çalışma hakkını elde ettiklerinde '*artık*' dışlanmadığı, potansiyel işsiz bireyin ise işgücü piyasasından dışlandığı ifade edilebilir. Araştırma kapsamındaki EHK'lerin (9 EHK'nin 6'sı işgücü piyasasından dışlanmama nedenini açıklamıştır) işgücü piyasasından dışlanmama nedenleri; kendi işinin olması (3 EHK), mevcut durumda çalışıyor olmak (2 EHK), kendisini ailesine ve topluma kabul ettirdiği düşüncesi (1 EHK) olarak tespit edilmiştir. İş yaşamına yönelik bir başka bulgu, 7 EHK'nin iş başvurularında eski hükümlü olduklarını gizlememesidir. Bir EHK'nin ise eski hükümlü olduğunu sorulmadan söylemeyeceğini ifade etmesi dikkat çeken bir bulgu olmuştur. İş başvurularında eski hükümlülük durumunu gizlememeye yönelik bulgu, Ramakers'ın (2022) çalışmasında eski hükümlülerin çoğunun (%60'ı) iş bulma konusunda eski hükümlülük durumunu gizlemedikleri bulgusu ile uyumludur.

- Beş EHK, yaşamlarının belli bir döneminde işgücü piyasasında ve bireysel hayatında öğrenilmiş çaresizlik yaşadığını ifade etmiştir. Elde edilen bulgular Öğrenilmiş Çaresizlik Kuramını destekler niteliktedir. EHK'lerin (5 EHK'nin 4'ü öğrenilmiş çaresizlik yaşamama nedenini açıklamıştır) öğrenilmiş çaresizlik yaşamama nedenleri; kendi işlerinin olması, çalışılan sektör (konaklama ve eğlence sektörü) ve enformel ağlar arkadaş/tanıdık vb. aracılığı ile iş bulabilmelerinden kaynaklanabilir. Öğrenilmiş çaresizlik yaşayan ve yaşamayan EHK'ler arasında yaş konusunda bir farklılaşma olduğu ifade edilebilir. Öğrenilmiş çaresizlik yaşadığını belirten katılımcıların yaş aralığı 45-56, yaşamadığını belirten katılımcıların yaş aralığı 31- 48'dir. İlgili bulgu, Rodriguez'in (1997), öğrenilmiş çaresizlik ve işsizlik üzerine yaptığı çalışmasındaki, gençlerin ve yetişkinlerin farklı düzeyde öğrenilmiş çaresizlik yaşadığı tespiti ile örtüşmektedir.
- Altı EHK, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalıştığını belirtmiştir. Beş EHK, bir dönem için düşük ücretli, güvencesiz işlerde çalışmalarının nedenini, buna '*meçbur*' kalmaları ile açıklamıştır. Çalışmanın bulguları, Western ve Sirois (2019); Purser (2012) ve Mueller-Smith'in (2015) eski hükümlü olmanın rezervasyon ücretini düşürdüğü tespitlerini ve Tabakalı

İşgücü Piyasası Kuramının ayrımcılık nedeni ile dezavantajlı bireylerin dışsal piyasada kötü işlerde/düşük ücretli işlerde çalışmaları iddiasını destekler niteliktedir.

- On iki ÖSİ için eski hükümlü çalıştırmada belirleyici koşul, suç türüdür. İlgili bulgu, yazın incelenmesindeki çalışmalarda da ön plana çıkmaktadır. Suç türünün yanı sıra diğer belirleyici koşullar eski hükümlünün mesleki yeterliliğine/tecrübesine, eğitimine, davranışına, dış görünüşüne ve işe bağlı olarak değişmektedir. Araştırmanın dikkat çeken bulgularından biri, 1 ÖSİ ve 1 EHK'nin dış görünüşün işe alma/işe girmede belirleyici bir koşul olduğunu belirtmesidir. Mesleki yeterlilik/deneyim/tecrübe bulguları, Visser (2011) ve Gençtürk'ün (2019) çalışmalarıyla; dış görünüşe bağlı olduğu bulgusu, Sönmez'in (2021) çalışmasındaki bulgular ile paralellik göstermektedir. Görüldüğü üzere, suç türü işe alma/işe girme konusunda önemli bir değişken olmakla birlikte tek değişken değildir. Nitekim çalışmada özel sektör işverenlerinin yanında çalışan ve mesleki yeterliliği/tecrübesi olduğu için eski hükümlülük durumunun göz ardı edildiği eski hükümlü çalışanlar (2 EHK) mevcuttur. Ayrıca kendisini mesleki anlamda geliştirmeyen eski hükümlülerin, hükümlülükleri nedeniyle değil, iş bilmemeleri nedeniyle iş bulamadıklarını düşünen 1 ÖSİ bulunmaktadır. Ayrıca verimli ve çalışkan olması durumunda eski hükümlü çalıştıracağını belirten 9 ÖSİ bulunmaktadır. Araştırmanın temel bulgularından biri, verimli ve çalışkan olması durumunda ÖSİ'lerin hepsinin eski hükümlü çalıştırmaya olumlu bakması, '*çalıştırmam*' diyen hiçbir katılımcının bulunmaması, 4 ÖSİ'nin '*çalıştırmam ama suça bağlı*' yaklaşımını sergilemesidir.
- Alan araştırması kapsamındaki EHK'lerin ceza infaz kurumunda ve tahliye sonrası eğitim, kurs vb. faaliyetlere katılım oranı oldukça düşüktür. Ceza infaz kurumundaki herhangi bir kurs eğitim vb. faaliyetlere katılmayan 8 EHK, tahliye sonrası herhangi bir kurs, eğitim vb. faaliyetlere katılmayan 7 EHK bulunmaktadır. 2 EHK hem ceza infaz kurumunda hem tahliye sonrası sağlanan faaliyetlerin işe girmede fayda sağlamayacağını düşündüğü için ilgili kurs ve eğitimlere katılmadığını belirtmiştir. KST ve ÖSİ'lere göre ise eski hükümlüler, mesleki eğitim kursları ile nitelik ve becerilerini artırmalıdır. Çalışma hayatına yönelik faaliyetler noktasında "*İzmir İli İl*

İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu Raporlarına” göre eski hükümlülere kurs açılmamakta, hükümlülere yönelik açılan kurslarda ise hiçbir kurs, işe yerleştirme ile sonuçlanmamaktadır. Ayrıca 1 EHK, eski hükümlülere yönelik olan kendi işini kurma hibe desteğinden haberi olsaydı, kendi işini kurabileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye genelinde (Tablo 4) ve İzmir ilinde (Tablo 15) kendi işini kurma desteğine başvuran eski hükümlü sayısı, genel eski hükümlü sayısına oranla oldukça düşüktür. Çarpıcı durum ise söz konusu desteğe başvuranların çok büyük bir çoğunluğunun projesinin desteklenmesidir (Tablo 4 ve Tablo 15). Bu koşullarda, ilgili kurumların ise hedef kitleye ulaşma ve bilgilendirme konusunda yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Bu noktada İŞKUR veya diğer kamu kurumları tarafından sunulan eğitimlerin piyasada karşılığı olan iş ve mesleklerden seçilmesi, aktif işgücü piyasası politikalarının etkinliğinin sağlanması, eski hükümlülerin kurslara katılımını ve hibe desteğinden yararlanma sayılarını artırabilir.

- Aktif ve pasif politikalarından yararlanan çok az eski hükümlü bulunmaktadır: 3 EHK doğrudan kamu istihdamından, 1 EHK kendi işini kurma hibe desteğinden, 1 EHK ise hem girişimcilik kursu hem kamu istihdamından olmak üzere aktif işgücü piyasası politikalarından; sadece 1 EHK pasif politikalarından biri olan işsizlik sigortası ödeneğinden yararlanmıştır. Diğer yandan kendi işini kurma hibe desteği alan bir katılımcı, alınan vergi ve faizlerin yüksek olduğunu ve işletmenin en az üç yıl açık kalma zorunluluğunun kendisini zorladığını belirtmiştir. Bir EHK kamu sektöründe çalışan eski hükümlü sayısının az olduğunu düşünmektedir ve bu durumu uygulanan politikanın zayıflığı ile açıklamaktadır. Hem aktif hem pasif politikalarından yararlanan 1 EHK yalnızca pasif politika hakkında görüşlerini aktarmış, yüz kızartıcı bir suç olmadığı için işsizlik ödeneği aldığını ancak verilen ödeneğin yetersiz olduğunu, kişisel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı belirtmiştir. Bu bağlamda, eski hükümlüler açısından işsizlik sigortası bağlanma koşullarının ve hibe desteklerinin gözden geçirilerek düzenlenmesi Anayasanın dezavantajlı gruplarla ilgili pozitif ayrımcılık yaklaşımına uygun olacak ve ailelerinin de suçtan uzak kalması sağlanabilecektir.
- Tüm katılımcılar eski hükümlü istihdamının artırılması için uygulanması gereken/uygulanabilecek politikalar hakkında çok sayıda öneri sıralamıştır

(Tablo 35): 14 katılımcı (7 ÖSİ, 7 KST) tahliye öncesi öneriler kapsamında ceza infaz kurumunda mesleki eğitim faaliyetlerinin geliştirilebileceğini belirtmiştir. Tahliye sonrası önerilerde 7 KST, işverene teşvik sağlanabileceği konusuna yoğunlaşmıştır. Tahliye sonrası süreç için vurgulanan diğer önerilerden bazıları: özel sektöre çalıştırma zorunluluğu geri getirilebilir/getirilmeli (6 katılımcı: 5 KST, 1 EHK), kamu istihdamı artırılabilir/artırılmalı (6 katılımcı: 5 KST, 1 ÖSİ), ön yargı sorunu çözülmeli (6 katılımcı: 4 EHK, 2 ÖSİ), psikolojik destek/psikiyatr hizmetleri verilebilir/verilmeli (5 katılımcı: 4 EHK, 1 KST), kendi işini kurma hibe desteğinin artırılabilir (4 katılımcı: 3 ÖSİ, 1 EHK) biçimindedir. Katılımcıların diğer önerileri, bazı iş ve mesleklerde (tekstil, ayakkabıcılık, tarım, sanayi sektöründe ara eleman gibi) çoğunlukla eski hükümlülerin çalıştırılabilir (4 katılımcı: 3 ÖSİ, 1 KST), bazı suçlar dışında eski hükümlülükte bakılmayabileceği/adli sicil kaydının istenmeyebileceği (3 katılımcı: 2 ÖSİ, 1 KST) yönündedir. EKT, diğer katılımcılardan farklı olarak eski hükümlülere yönelik derneklerin bulunduğunu, her şeyi yalnızca devletten beklenmemesi gerektiğini, ilgili veya farklı alternatifin de değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Uluslararası yazında eski hükümlü istihdamı konusunda eski hükümlülere yönelik STK'ların aktif olduğu görülmektedir. Ancak ulusal yazında eski hükümlü istihdamına yönelik STK'ların bulunmadığı, genel anlamda STK'ların ise etkin olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda eski hükümlülere yönelik STK'ların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

- On beş KST, özel sektördeki eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Beş 5 KST ve 1 EHK iş hukukunda özel sektörde eski hükümlü çalıştırma yükümlülüğünün tekrar uygulanabileceğini düşünmektedir. İlgili düzenlemenin kaldırılmasının eski hükümlü için ayrı işveren için ayrı değerlendirilebileceğini düşünen 1 KST'nin bulunması ve 12 ÖSİ'nin suç türü ayırımına gitmesi bulgularından hareketle ilgili politika suç türüne göre düzenlenip uygulamaya konulabilir veya başka bir alternatif olarak işverene teşvik sağlanabilir. Çalışmada özel sektördeki eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını etkilediği bulgusu, İslamoğlu ve Yıldırım'ın (2020) ve Göçoğlu'nun

(2015) çalışmasındaki özel sektördeki çalıştırma zorunluluğun kaldırılmasının eski hükümlü istihdamını zorlaştırdığı tespitlerini destekler niteliktedir.

- Dört EHK'ye göre, eski hükümlülerin bir işverenin yanında iş bulması kendi işini kurmasından daha kolaydır. Bu durumun maddi olanak, iş kurmanın zorluğu, cesaret gibi etmenlere bağlı olduğunu düşünen EHK'ler de mevcuttur. Bu bağlamda, bir işverenin yanında işe girmelerini kolaylaştırmak adına çeşitli yeni politikalar uygulanabilir. Örneğin; 7 KST işverenlere teşvik sağlanabileceği ve eski hükümlü istihdamının cazip hale getirilebileceğini belirtmiştir. Böyle bir durumda 7 ÖSİ eski hükümlü çalıştıracağını, 7 EHK ve EKT aktif politikalar kapsamında teşvik programları uygulanması durumunda eski hükümlü istihdamının artacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte, suç türü ayrımı toplum tarafından çekinilen suçlardan hüküm giyenlerin dışlanması sonucunu doğurabilir. Söz konusu durumun yaşanmaması için ilgili suçlardan hüküm giyenlerin çalıştırılmalarının sağlanması amacıyla diğer bir dezavantajlı grup olan engelliler için uygulanan '*korumalı işyeri*' programı eski hükümlüler için de uygulanabilir. İşgücü piyasasından dışlanan ve uzun süre iş bulamayan eski hükümlüler onlar için kurulabilecek korumalı işyerlerinde çalıştırılabilir böylece atıl işgücünden, üretken işgücüne geçişleri sağlanabilir.

Alan çalışmasında EHK, ÖSİ ve KST'lere yönelik farklı yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet gibi değişkenlere dikkat edilmiş ancak bu farklılıkların sorulara verilen yanıtları önemli ölçüde etkilemediği görülmüştür. Ayrıca özel sektör işverenlerinin eski hükümlü çalıştırmaya yönelik yaklaşımlarının da işletme ölçeğine göre (mikro, küçük ve orta ölçekli işletme sahipleri/ işveren vekilleri tarafından) farklılaşmadığı, eski hükümlülere yönelik algının benzer olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bulgularında en temel kısıt, katılımcıların suç türünü söylemekten kaçınmalarından dolayı suç türünün işgücü piyasasındaki koşullarının belirlenmesinde etkisinin olup-olmadığının tespit edilememesidir.

Tablo 36. Katılımcıların İşgücü Piyasasındaki Koşullarına Yönelik Görüşleri

Kategoriler	Çoğunluk	Dikkat Çekici Bulgu
Eski Hükümlü Kavramının Çağrışımları	Sabıka kaydı (5 EHK)	Pişmanlık (3 EHK)
Çalışmaya Atfedilen Anlam	Para kazanmak (10 EHK, 13 ÖSİ, EKT)	-
Çalışmayı Hak ve Ödev Olarak Görme Durumu	Hak ve ödev olarak görüyorum (10 EHK, 10 ÖSİ, EKT)	Hak ve ödev olarak görmüyorum (2 ÖSİ)
Toplum Tarafından Damgalanma Durumu	Damgalanıyorum (6 EHK)	Damgalanmadım (2 EHK)
İşgücü Piyasasından Dışlanmaya Yönelik Görüşler	Dışlanıyorlar (16 KST) Dışlanmıyorum (9 EHK)	Dışlanmıyorum (9 EHK)
İş Başvurularında Eski Hükümlü Olduklarını Söyleme Durumları	Söylüyorum/Söylüyordum (7 EHK)	Sorulmadan söylemem (1 EHK)
Yaşantılarından Memnuniyet Durumları	Memnunum (7 EHK)	-
Öğrenilmiş Çaresizlik Yaşama Durumları	Yaşadım (5 EHK) Yaşamadım (5 EHK)	Yaşamadım (5 EHK)

Eski Hükümlüler Düşük Ücretli, Güvencesiz İşlerde mi Çalışıyor?	Evet (6 EHK)	Evet 'mecbur' (5 EHK)
Eski Hükümlü Çalıştırmada Belirleyici Koşullar	Suç türü (12 ÖSİ, EKT) Mesleki yeterlilik/deneyim/tecrübe (5 ÖSİ, 1 EHK, EKT)	Dış görünüş (1 EHK, 1 ÖSİ)
Özel Sektör İşverenlerinin Verimli ve Çalışkan Olması Durumunda Eski Hükümlü Çalıştırma Durumları	Çalıştırım (9 ÖSİ)	Çalıştırmam diyen katılımcının bulunmaması "çalıştırım ama suça bağlı" yanıtı (4 ÖSİ)
Teşvik Uygulanması Durumunda Eski Hükümlü Çalıştırır mısınız?/Teşvik Uygulanması Durumunda Eski Hükümlü Çalışan Sayısı Artar mı?	Çalıştırım (7 ÖSİ) Artar (7 EHK, EKT)	Çalıştırmam diyen katılımcının bulunmaması "çalıştırım ama suça bağlı" yanıtı (6 ÖSİ)
Çalışma Fırsatının Ücretli Çalışan veya Girişimci Olarak Elde Edilmesine Yönelik Görüşler	Ücretli çalışan (4 EHK)	-
Özel Sektördeki Zorunluluğun Kaldırılmasına İlişkin Görüşler	İstihdamı olumsuz etkiledi/ Düşürdü (15 KST)	Zorunluluğun kaldırılması işveren için ayrı eski hükümlü için ayrı değerlendirilebilir (1 KST)
Ceza İnfaz Kurumunda Eğitim, Kurs vb. Faaliyetlere Katılım Durumu	Katılmadım (8 EHK)	Katılmama nedeninin fayda sağlamayacağı düşüncesi (2 EHK)
Tahliye Sonrası Eğitim, Kurs vb. Faaliyetlere Katılım Durumu	Katılmadım (7 EHK)	Katılmama nedeninin fayda sağlamayacağı düşüncesi (2 EHK) Kendi işini kurma desteğinden haberdar olmama (1 EHK)

Tahliye Sonrası İş Arama Durumu	Hem kamu hem özel sektörde aradım (6 EHK)	-
Aktif veya Pasif Politikalarından Yararlanma Durumu	Aktif politikalarından yararlanan 5 EHK (3 EHK kamu istihdamı, 1 EHK kendi işini kurma hibe desteği, 1 EHK hem girişimcilik kursu hem kamu istihdamı)	Hibe desteğine yönelik bazı zorluklar (1 EHK)
Özel Sektör İşverenlerinin Eski Hükümlülerin Çalıştırılmasına Yönelik Politikalar Hakkında Bilgi Düzeyi	Bilgim yok (7 ÖSİ)	-
Eski Hükümlü İstihdamına Yönelik Öneriler	Tahliye öncesi öneri: mesleki eğitime önem verilmeli (7 ÖSİ, 7 KST) Tahliye sonrası öneriler: İşverene teşvik sağlanmalı (7 KST)	Bazı mesleklerde çoğunlukla eski hükümlü çalıştırılabilir (3 ÖSİ, 1 KST) Bazı suçlar hariç eski hükümlülüğe bakılmayabilir/adli sicil kaydı istenmeyebilir (2 ÖSİ, 1 KST)

Elde edilen bulgular, genel anlamda eski hükümlü olmanın işgücü piyasası koşullarının belirlenmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca eski hükümlü istihdamına yönelik olarak uygulanan politikaların da geliştirilmesi/iyileştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Gelecekteki çalışmalarda soru sayısı ve katılımcı sayısını artırılarak veya tahliye olmadan önce ve tahliye olduktan sonra biçiminde iki ayaklı çalışmalar yapılarak eski hükümlülerin işgücü piyasası koşulları belirlenmeye çalışılabilir. Böylece bu dezavantajlı grup hakkında daha fazla bilgi sahibi olunabilir ve konuya daha geniş bir bakış açısı kazandırılabilir.

KAYNAKLAR

- Adak, N. (2010). “Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları” *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: XXI/2, 105-116.
- Aebi, F. M. ve Tiago, M. M. (2020). Prisons and Prisoners in Europe 2020: Key Findings of the SPACE 1 Report, wp.unil.ch/space/files/2021/06/210329_Key_Findings_SPACE_I_2020.pdf (22.03.2022).
- Adaman, F., ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayını, İstanbul.
- Akbaş, S. (2017) *Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Etki Değerlendirmesi: Denizli İli Örneği*, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, Ankara.
- Akkaş, A. H. (2008). “Koşullu Salıverilme”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII/1, 305-336.
- Akpınar, İ. (2018). *Suç Olgusu Suç Teorileri ve Kadın Suçluluğu: Kayseri Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Akpolat, Y., Türkmen, M., Kaya, Y., Bozma, K. (2019). *Hükümlülerin Rehabilitasyonunda İstihdam ve Ab Uygulamaları*, Transnational Press London, UK.
- Aksan, G. (2012). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XXVII, 9-19.
- Akyayla, A. (2019). “E. Durkheim ve B. Malinowski Ekseninde “Sapma” ve “Suç” Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I/2, 68-76.
- Alacakaptan, U., (1975). *Suçun Unsurları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Yayını, Ankara.
- Alp, L. (2014). “Dezavantajlı Grupların İstihdama Katılmaları: G20 Ülkelerindeki Başarılı Uygulamalar. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Ankara.
- Apaydın, C., Kaplan, H. (2019). “Ceza İnfaz Sistemi ve Denetimli Serbestlik”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: V/2, 185-207.
- Arocena, R., ve Sutz, J. (2012). “Research and Innovation Policies for Social Inclusion: an Opportunity for Developing Countries”, *Innovation and Development*, Cilt: II/I, 147–158.
- Arpat, B., ve Berten, B. (2019). “Dezavantajlı Grupların İş Sağlığı ve Güvenliği” *Taem*, Cilt: XXXIV, 215-241.
- Artuk, E. M., ve Alşahin, E. M. (2018). *Kriminoloji*, Adalet Yayınevi, 2.Baskı, Ankara.
- Ata, Y. A. (2011). “Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişki: Yatay-Kesit Analizi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt: IV/31, 113-136.
- Atkinson, R., ve Flint, J. (2001). “Accessing Hidden and Hard-To-Reach Populations: Snowball Research Strategies”, *Social Research Update*, XXXIII/1, 1-4.
- Auer, P., Efendioğlu, Ü., Leschke, J. (2008). *Active Labour Market policies Around The World: Coping with the Consequences of Globalization*, Second Edition, International Labour Office, Geneva.
- Avrupa Konseyi (2010). *Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı. Handbook On European Non-Discrimination Law*. www.fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-fra-case-law-handbook_tr.pdf (21.10.2021).

- Aydoğan, R. (2018). *Cezaevi Sonrası Denetimli Serbestlik Sürecindeki Hükümlülerin Suç, Damga ve Sosyal Dışlanma Bağlamında İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayhan, F., ve Bursa, N. (2019). “A Unemployment and Crime Nexus in European Union Countries: A Panel Data Analysis” *Journal of Administrative Sciences*, Cilt: XVII/34 ,465-484.
- Ayhan, İ., ve Çubukçu, K. M. (2007). “Suç ve Kent İlişkisine Ampirik Bakış: Literatür Taraması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: V, 30-55.
- Aykurt, A.Y. (2020). “21. Yüzyıl’da Sosyal Sorunlar ve Dezavantajlı Gruplar”, *Journal of Awareness (Joa)*, Cilt: V/3, 427-448.
- Balaban, U. (2014). “Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Sosyal İçerme Uygulamaları: 2000’li Yıllara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXVIII/1, 103-149.
- Baltacı, A. (2018). “Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme” *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: VII/1, 231-274.
- Baydoğan, H. (2012). *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Bayrakdar, S. (2019). “İşsizliğin Çözümünde Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: XXXIII/1, 339-358.
- Beccaria C, (2015) *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, (Çev. Sami Selçuk), İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ankara.
- Bhuller, M., Dahl, G. B., Loken, K. V. (2018). “Policies to Reintegrate Former Inmates Into the Labor Force”, *Policy Memo*. 128-142.
- Biçerli, K. (2016). *Çalışma Ekonomisi*, 9.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Bilgiç, Ş. (2014). “Mahkûmların Suç Algısı” *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: II/3, 8-17.
- Bogdan, R., ve Biklen, S. K. (1997). *Qualitative Research For Education An Introduction To Theory and Methods*, Third Edition, Boston.
- Boijesen, G., ve Tallving, G. (2017). “Probation in Europe Sweden”, *Confederation of European*, <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2021/07/chapter-sweden-final.pdf> (27.03.2022).
- Bouffard, J. A., ve Wolf, K. (2007). Rational Choice Theory: A Crime-Related Perspective, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 3807-3810.
- Bozok, N. (2011). *Ben Değerliyim Nar Taneleri: Güçlü Genç Kadınlar Mutlu Yarınlar Projesi Güçlenme Hikâyeleri Biriktiriyor*, *Sosyolojik Değerlendirme Raporu*, Boyner Yayınları, İstanbul.
- Briggs, A. (1961). “The Welfare State in Historical Perspective”, *European Journal of Sociology*, Cilt: II/2, 221.
- Burkay, S. (2008). “Teorik Çerçeve de Suç”, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Cilt:II/4 , 1-15.
- Buz, S. ve Aygüler, E. (2017). “Amartya Sen’in Kapasite-Yapabilirlik Yaklaşımı Bağlamında Türkiye’de Yoksulluk Durumu”, *Journal of Academic Value Studies*, Cilt: III/15, 77-189.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, (2019a) “Eğitim Servisi Faaliyetleri” <https://cte.adalet.gov.tr/home/sayfadetay/egitim-servisi-faaliyetleri> (25.02.2022).

- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, (2019b) “Psiko-Sosyal Servisi” <https://cte.adalet.gov.tr/home/sayfadetay/psiko-sosyal-servis-genel-bilgi> (25.02.2022).
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, (2019c) “Denetimli Serbestlik Faaliyetleri” <https://cte.adalet.gov.tr/home/sayfadetay/ds-genel-bilgi> (25.02.2022).
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, (2019d) “Koruma Kurulları” <https://cte.adalet.gov.tr/home/sayfadetay/koruma-kurullari>. (20.09.2021).
- Corrigan, P. W., ve Watson, A. C. (2002). “Understanding The Impact of Stigma On People With Mental İllness”, *World Psychiatry*, Cilt: I/1, 16.
- Costantini, M., Meco, I., ve Paradiso, A. (2017). “Do Inequality, Unemployment and Deterrence Affect Crime Over The Long Run”, *Regional Studies*, Cilt: LII/4, 558–571.
- Council of Europe, (2020). Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE 1 https://wp.unil.ch/space/files/2021/06/210329_Key_Findings_SPACE_I_2020.pdf (22.03.2022).
- Cömertler, N., ve Kar, M. (2007). “Türkiye’de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi” *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, Cilt: LXII/2, 37-57.
- Crutchfield, R.D., ve Pitchford, S. R. (1997). “Work and Crime: the Effects of Labor Stratification”, *Social Forces*, Cilt: LXXVI/1, 93–118.
- Çakır, E. (2017). *İşverenler Açısından Eski Hükümlü Çalıştırmaya Bakış: İstanbul Kadıköy’de Bir Saha Araştırması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, Ö. (2002). “Sosyal Dışlanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: IV/3, 83-104.
- Çalık, A. (2019). “İşverenin Ödeme Güçlüğüne Düşmesi Halinde İşçi Ücretlerinin Ücret Garanti Fonundan Ödenmesi” *Mali Çözüm Dergisi*, Cilt: XXIX, 255-261.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2021) “Eski Hükümlü Hibe Desteği” <https://www.cs.gb.gov.tr/haberler/bakan-bilgin-kendi-isini-kurmak-isteyen-eski-hukumculure-72-milyon-hibe-destegi-sagladik/> (16.10.2021).
- Çelik, A (2015). “Dünyada ve Türkiye’de Kıdem Tazminatı Uygulamaları”, *İktisat Dergisi*, 27-39.
- Çetin, E. (2020). “Cezanın Amaçları İyi Bir Cezada Bulunması Gerekli Nitelikler” *İzmir Barosu Dergisi* , 291- 327.
- Çetinkaya, A. T. K. (2014). “Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt: IV, 417-474.
- Danimarka Adalet Bakanlığı (2022) “Denetimli Serbestlik Hizmetleri” <https://www.kriminalforsorgen.dk/straf/faengsel/ud-af-kriminalitet/> (13.10.2022).
- Dobbie, W., Goldin, J. ve Yang, C.S. (2018). “The Effects of Pretrial Detention on Conviction, Future Crime, and Employment: Evidence from Randomly Assigned Judges” *American Economic Review*, Cilt: CVIII/2, 201-240.
- Doeringer, P. B., ve Piore, M. J. (1970). *Internal Labor Markets and Manpower Analysis: With A New Introduction*, Full Text Provided, By Eric, Cambridge.
- Doğan, İ. (2014). “Sosyal Dışlanma ve İnsan Onuruna Yakışır İş: Yoksunlukların Algılanması”, *Journal of Social Policy Conferences*, 135-158.
- Doğan, S. (2019). *Türkiye’de Ceza İnfaz Kurumlarındaki İşyurtları Faaliyetlerinin Hükümlülerin İstihdamı Açısından Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Dolu, O. (2009). “Rasyonel Bir Tercih Olarak Suç: Klasik Okul Düşüncelerinin Suçu Açıklama ve Önleme Kapasitesinin Değerlendirilmesi”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt: XI/4, 89-120.
- Durmaz, Ş. (2016). “Ceza, Tutuk ve İslahevlerindeki Tutuklu ve Hükümlüler ile Eski Tutuklu ve Hükümlülerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamının İşgücü Piyasası Açısından Önemi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: IV/32, 413-429.
- Dursun, H. (1997). “Damgalama Teorisi ve Suç”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt: III/4, 309-322.
- Durusoy S., Köse S., Karadeniz O., (2008), “Başlıca Sosyo Ekonomik Sorunlar Suçun Belirleyicisi Olabilir Mi? Türkiye’de İller Arası Bir Analiz”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: VII/23, 172-203.
- Edmark, K. (2005). “Unemployment and Crime: Is There a Connection?”, *Scandinavian Journal of Economics*, Cilt: CVII/7, 353-373.
- Engin, E. M. (2012). “Suçu Önleyici Tedbirler Bağlamında Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışma Ve Eski Hükümlü İstihdamı”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt: III/2, 24-35.
- Entorf, H. Ve Sieger, P. (2014). “Does The Link Between Unemployment and Crime Depend on the Crime Level? A Quantile Regression Approach”, *Forschungsinstitut Zur Zukunft Der Arbeit Institute For The Study of Labor Iza Dp No. 8334*. 2-32.
- Erez, R. (2019). “Toplumda Damgalama Eğilimi ve Hükümlülere Yönelik Sosyal Mesafe ile İlişkili Faktörler”, *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VI/1, 1-17.
- Ertürk, Y. (2020). *Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi*. Koç-Kam: <https://kockam.ku.edu.tr/Ceza-Adaleti-Ve-Toplumsal-Cinsiyet-Yakin-Erturk/>.
- Erusta, M. (2016). *Türkiye’de Hükümlü ve Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Esping-Andersen, G. (1991). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Published by Princeton University Press, New Jersey.
- Etikan, I., Alkassim, R., ve Abubakar, S. (2016). “Comparision of Snowball Sampling and Sequential Sampling Technique”, *Biometrics and Biostatistics International Journal*, Cilt: III/1, 55.
- Fırat, M. (2015). “Yoksulluk ve Suç İlişkisinin Sosyolojik Analizi: Bir Referans Çerçevesi (Elâziğ Örneği)”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: V/1, 193-224.
- Gençtürk, Z. (2019). *Eski Hükümlü Bireylerin Sosyal Hayata Katılımı Sürecinde İşgücü Piyasası Politikaları: Isparta İlindeki İşverenler ve Eski Hükümlü Bireyler Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Genel, M. M. (2014). *Dünyanın Önde Gelen Kamu İstihdam Kurumlarından Bazılarının İstihdam Arttırıcı Politikalarının İncelenmesi ve İŞKUR için Öneriler*, (Uzmanlık Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Ankara.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Göçoğlu, V. (2015). “Dezavantajlı Gruplar Üzerinde Yapılan Bir Kamu Politikası Sonlandırmasının Analizi: Eski Hükümlülerin Özel Sektördeki İstihdam

- Zorunluluğunun Kaldırılması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: VIII/36, 846-863.
- Görgülü, T. (2021). “Suç ve Suçlu Davranışına Kuramsal Bir Bakış: Psikolojik Bakış Açısıyla Adli Sistemde Psikolojik Değerlendirme ve Uygulamaları”, *Akademik Açı*, Cilt: I/1, 59-70.
- Güler Kümbül, B. (2005). “İşsizlik ve Yarattığı Psiko-Sosyal Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: LV/1, 373-394.
- Gülerce, Ş.Z. (2019). *Hükümlü ve Tutukluların Cezaevi Psiko-Sosyal Servisine Bakışı: Eski Hükümlü ve Tutuklular Üzerine Bir Anket Çalışması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Güllü, İ. (2014). “Suç Olgusuna Teorik ve Eleştirel Bir Yaklaşım” *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 104-107.
- Gündüz, G.S. (2007). *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, (Uzmanlık Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Ankara.
- Güngör, Ö. (1997). *Türkiye’de Hükümlülerin Meslek Edindirilmelerine Yönelik Hizmetler ve Eski Hükümlülerin İstihdam Edilebilirliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Gürelli, N. (1966). “Şehirleşme ve Suç”, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, Cilt: II/4, 588-596.
- Harding, D. J. (2003). Jean Valjean's Dilemma: The Management of Ex-Convict Identity in the Search for Employment. *Deviant Behavior*, Cilt: XXIV/6, 571-595.
- Heckman, J. J., Lalonde, R. J., Smith, J. A. (1999). “The Economics and Econometrics of Active Labor Market Programs”, *Handbook of Labor Economics*, 1865–2097.
- ILO, (2013). “Statistics of Work, Employment and Labour Underutilization” 19th International Conference of Labour Statisticians, Geneva, 1-70.
- ILO, (2015). “ILO’nun 111 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi”, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/wcms_377273/lang--tr/index.htm (21.10.2021).
- İşığışık, Ö. (2012). “Türkiye’de İşsizlikle Mücadelede Bir Aktif Emek Piyasası Politikası Aracı Olarak Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri Projesi (Umem/Beceri' 10): Bursa Örneği”, *Sosyal Siyaset Konferansları / Journal of Social Policy Conferences*, Cilt: LXI/2, 21–38.
- İşığışık, Özlem. (2017), *İstihdam ve İşsizlik*, 3. Basım, Dora Yayınları, Bursa.
- İçağası Çoban, A, Akgün, R. (2011). “Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Kalan Kadın Hükümlülerin Psikososyal Durumlarının Saptanması ve Sosyal Desteklerinin Belirlenmesi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: XXII/2, 63-78.
- İçli, G. T. (2019). *Kriminoloji*, Seçkin Yayıncılık, 10. Baskı, Ankara.
- İlbars, Z. (2007) “Suç Antropolojisi: Kadın ve Suç”, *Antropoloji*, 1-13.
- İslamoğlu, E., ve Yıldırımaltı, S. (2020). *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar- IV*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- İŞKUR, (2021a). “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları, Engelli ve Eski Hükümlü Projeleri” <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-igucu-programlari/engelli-ve-eski-hukumulu-projeleri/> (12.10.2021).
- İŞKUR, (2021b). “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları, Toplum Yararına Programlar” <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-igucu-programlari/toplum-yararina-programlar-typ/> (12.10.2021).

- İŞKUR, (2021c). “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları, İş ve Meslek Danışmanlığı” <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/is-ve-meslek-danismanligi/> (12.10.2021).
- İŞKUR, (2021d). “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları, Mesleki Eğitim Kursları” <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/mesleki-egitim-kurslari/> (12.10.2021).
- İŞKUR, (2015). “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2015 Faaliyet Raporu” <https://media.iskur.gov.tr/14085/2015-iimek-faaliyet-raporu.pdf>. (10.03.2022).
- İŞKUR, (2016) “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2016 Faaliyet Raporu” <https://media.iskur.gov.tr/14167/2016-iimek-faaliyet-raporu.pdf> (10.03.2022).
- İŞKUR, (2017) “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2017 Faaliyet Raporu” <https://media.iskur.gov.tr/14249/2017-iimek-faaliyet-raporu.pdf> (10.03.2022).
- İŞKUR, (2018). “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2018 Faaliyet Raporu” <https://media.iskur.gov.tr/30137/2018-iimek-faaliyet-raporu.pdf> (10.03.2022).
- İŞKUR, (2019). “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2019 Faaliyet Raporu” <https://media.iskur.gov.tr/39366/2019-iimek-faaliyet-raporu.pdf> (10.03.2022).
- İŞKUR, (2020). “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu 2020 Faaliyet Raporu” <https://media.iskur.gov.tr/48924/2020-iimek-faaliyet-raporu.pdf> (10.03.2022).
- İŞKUR, İstatistik Yıllıkları. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> (10.03.2022).
- İşyurtları Daire Başkanlığı Faaliyet Raporları. <https://iydb.adalet.gov.tr/home/bilgidetay/6> (13.10.2021).
- Jawadi, F., Mallick, S. K., Idi Cheffou, A., Augustine, A. (2019). “Does Higher Unemployment Lead To Greater Criminality? Revisiting The Debate Over The Business Cycle”, *Journal of Economic Behavior and Organization*, Cilt: XVII/3, 1-24.
- Kamer, V. K. (2020). “Cezaevi Sosyolojisi Açısından İşyurtları Faaliyetleri”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: I, 87-104.
- Kapar, R. (2005a). *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul.
- Kapar, R. (2005b). “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: LV/1, 342-371.
- Kapar, R. (2012). Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağında İstihdam-Sosyal Koruma İlişkisi, *Ulusal İstihdam Stratejisi: Eleştirel Bir Bakış İçinde, Ulusal İstihdam Stratejisi Sempozyumu*, 13, 64-97.
- Kapar, R. (2015). “Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Sosyal Koruma Tabanları Yaklaşımı”, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, Cilt: I/1, 182-209.
- Kara, Tufan. (2014). *Eski Hükümlülerin İstihdamında Yaşanılan Güçlükler ve İŞKUR’un Bu Konudaki Rolü*, (Uzmanlık Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Ankara.
- Karacan, A. (2017). *İş Kurma Projelerinin İncelenmesi ve İŞKUR için Model Önerisi*, (Uzmanlık Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Ankara.
- Karahanoglu, G. E., Kumaş, H. (2022). “Türkiye’de İyi ve Kötü İşler: Genç Çalışanlar Üzerinden Bir Analiz” *Sosyoekonomi*, Cilt: XXX/51, 427-447.
- Karakartal, D. (2018). “Cezaevinden Çıkan Eski Hükümlülerin Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi”, *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt: IV/9, 72-85.
- Karakehya, H., Usluadam, A. K. (2015). “Türk Ceza Hukuku Öğretisinde Suçun Manevi Unsuru Bağlamında Suç Genel Teorisine İlişkin Görüşler”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Cilt: III/2, 1-24.
- Karataş, Z. (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt: I/1, 62-80.

- Karatepe, S. (2005). "Ödüllendirme Yönetimi: Örgütlerde Güdülemeye Duyarlı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, Cilt: LX/4, 117-132.
- Kaşıkcı, T. (2007). *İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Sakat ve Eski Hükümlü Çalıştırma Yükümlülüğü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, P. A., Yılmaz, I. U. (2016). "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (70), 55-80.
- Kesbiç, C. Y., Ve Dündar, Ö. (2017). "İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişkiye Teorik Bir Bakış", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXIV/2, 327-348.
- Keser, A., ve Güler, B. K. (2016). *Çalışma Psikolojisi*, Umuttepe Yayınları, İzmit.
- Kızmaz, Z. (2004). "Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç-Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XIV/2, 291-319.
- Kızmaz, Z. (2005). "Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XXIX/2, 149-174.
- Kızmaz, Z. (2018). "Göç ve Suç Arasında Bir İlişki var mı? Bütüncül Bir Bakış", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: VII/2, 562-599.
- Kocabaş, F., Özgüler, V. C. (2019). "Pasif İşgücü Piyasası Politikaları: İşsizlik Ödeneği ve İşsizlik Yardımı Uygulamaları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XI/28, 266-283.
- Koçak, O., Altun, S. (2010). "Ceza İnfaz Kurumundaki Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Hükümlü İstihdamına Katkıları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*", Cilt: I/1, 95-117.
- Kongar, E. (1981). "Yeni Yüksek Öğretim Yasası ve Anomi", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: II/6, 161-168.
- Korkmaz, A. (1991). "Şehirleşme ve Suç", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, Cilt: XXIII, 69-78.
- Koss, C., ve Grafl, C. (2013). "Probation in Europe Austria. Confederation of European", <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2021/07/probation-in-europe-2013-chapter-austria.pdf> (27.03.2022), Austria.
- Kumaş, H. (2001). *İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kumaş, H., ve Çağlar, A. (2017). "Tabakalı İşgücü Piyasası Teorisine Göre Türkiye'de Özel-Hizmet Sektöründe İstihdamın Kalitesi İş, Güç, *The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, Cilt: XIX/1, 49-86.
- Kumaş, H., ve Karadeniz, O. (2017). "Türkiye'de İşsizlik Sigortası Ödeneği'nden Yararlanan İşsiz Sayısının Düşük Olma Nedenleri: AB Ülkeleri İle Bir Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Sosyoekonomi*, Cilt: XXV/3, 195-220.
- Kurt, Ş. (2010). İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri. *Journal of Social Policy Conferences*, 51, 357-379.
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd-Reichling, E., Patsios, D. (2007). "The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion", *Department of Sociology and School for Social Policy Townsend Centre for the International Study of Poverty and Bristol Institute for Public Affairs University of Bristol*, 1-14.
- Limon, R. (2015). "Türkiye'de Kıdem Tazminatının Tarihi Gelişimi ve Kıdem Tazminatı Fonu", *İş ve Hayat*, Cilt: I/1, 147-170.

- Macit, R. (2017). “Uyuşturucu Satıcıları: Damgalanmışların Suç ve Ceza Anlayışı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XX/2, 173-199.
- Manav, A. E. (2006). “İşverenin Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru Çalıştırma Zorunluluğu”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: X/1, 137-169.
- Mayer, S. (2003). “What is a Disadvantaged Group?”, *Effective Communities Project Minneapolis*, 1-7.
- Metin, B. (2014). “Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen’in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme”, *Journal of Yaşar University*, Cilt: IX/36, 6315-6327.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2020). Ceza İnfaz Kurumlarında Açılacak Mesleki Eğitim Merkezleri. https://www.meb.gov.tr/cezaevlerinde-309-mesleki-egitim-merkezi-acilacak-binlerce-kisi-meslek-sahibi-olacak/haber/20466/tr_(28.09.2021).
- Morgenstern, C. (2011). “Judicial Rehabilitation in Germany-The Use of Criminal Records and the Removal of Recorded Convictions”, *European Journal of Probation*, Cilt: III/1, 20-35.
- Morrison, W. (2013). “What is Crime? Contrasting Definitions and Perspectives”, *Criminology*, 3-22.
- Mortaş, A., ve Koç, M. (2010). “İhbar Süresi ve Tazminatı”, *Mali Çözüm*, (99), 119-154.
- Mueller-Smith, M. (2015). “The Criminal and Labor Market Impacts of Incarceration”, *Unpublished Working Paper*, 1-78.
- Namal, M. K., Berke, M., ve Çetinay, H. A. (2021). “Eski Hükümlü İstihdamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, Cilt: XVI/63, 1338-1354.
- Necipoglu, D., Bebiş, H., Seviğ, Ü. (2019). *Dezavantajlı Gruplar (Göçmen, Mülteci, Sığınmacı, Gey, Lezbiyen, Mahkumlar...)* ve Kültürel Yaklaşım, Kültürlerarası Hemşirelik. 1. Baskı. Ankara.
- Neubauer, B. E., Witkop, C. T., ve Varpio, L. (2019). “How Phenomenology can Help us Learn From the Experiences of Others”, *Perspectives On Medical Education*, Cilt: VIII/2, 90-97.
- Norman, D. A. (1988). “The Psychology of Everyday Things”, *Basic Books*, 34-53.
- Nowak, B. M. (2018). “At Risk of Social Exclusion. Labor Market Disadvantage of Ex-Convicts–The Case of Poland”, *Educational Studies Review*, Cilt: III/27, 85-96.
- OECD, (2018). Database on Labour Market Programmes, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LMPEXP&lang=en#> (05.03.2022).
- OECD, (2019). Social Spending Database (SOCX) <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm> (29.08.2022).
- Onur, D. (2020). “Kentsel Güvenlik İhtiyacının Toplumsal ve Mekânsal Yansıması: Kapılı Topluluklar”, *Journal of Awareness (Joa)*, Cilt: V/2, 201-212.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, Cilt 2, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Özer, H. D., ve Yangın, D. D. (2019). “Ceza İnfaz Mevzuatı Kapsamında Çalışan Tutuklu ve Hükümlülerin Sosyal Güvenliği”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXIV/2, 727-756.
- Özer, Y. E., Çolak, M. (2015). “Yoksulluk, Dezavantajlı Grup ve Suç İlişisine Yönelik Bir Alan Araştırması: İzmir Kadın Sığınma Evleri Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:XXIX/3 , 479-491.

- Özmen, S., ve Erdem, R. (2018). “Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXIII/1, 185-208.
- Öztepe, N. D., ve Ulutaş, Ç. Ü. (2013). “Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye’de Refah Hizmetlerinden Dışlanma”, *Exclusion From Welfare Services in Turkey As A Social Exclusion Form*, 308-313.
- Percy-Smith, J. (2000). *Policy Responses to Social Exclusion: Towards Inclusion?*. Open University Press, Philadelphia.
- Popay, J. (2010). “Understanding and Tackling Social Exclusion”, *Journal of Research in Nursing*, Cilt: XV/4, 295–297.
- Purser, G. (2012). “Still Doin’time, Clamoring For Work In The Day Labor Industry” *Workingusa*, Cilt: XV/3, 397-415.
- Ramakers, A. (2022). “Secrecy As Best Policy? Stigma Management and Employment Outcomes After Release From Prison”, *The British Journal of Criminology*. 62, 501-518.
- Raphael, S., ve Winter-Ebmer, R. (2001). “Identifying The Effect of Unemployment On Crime”, *The Journal of Law and Economics*, Cilt: LV/1, 259–283.
- Reich, M., Gordon, D. M., ve Edwards, R. C. (1973). “A Theory of Labor Market Segmentation”, *The American Economic Review*, Cilt: LXIII/2, 359-365.
- Rodriguez, Y. G. (1997). “Learned Helplessness Or Expectancy-Value? A Psychological Model For Describing The Experiences of Different Categories of Unemployed People”, *Journal of Adolescence*, Cilt: XX/3, 321–332.
- Sam, N. (2008). “Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVII/1,59-70.
- Samanlı, R., Sarıipek, D. B., ve Yılmaz, T. (2021). “Birleşmiş Milletlerin Sosyal Koruma İdeolojisi: Genel Bir Değerlendirme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: XVI/1, 122-145.
- Sapancalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sapancalı, F. (2005). “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: III/6, 51-105.
- Sapancalı, F. (2007). “Türkiye’de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar”, *Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS) İş Hukuku Ve İktisat Dergisi*, Cilt: XXI/3, 8-30.
- Saraç, C. (2012). “İşsizlik Sigortası Edim Koşulları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIII/1, 1-26.
- Saruç, S. (2013). *Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savaş, G., Ceven, H., Eryalçın, T. (2018). *Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin İstihdamı Saha Araştırması Sonuç Raporu*.1-37.
- Savaş, G., Eryalçın, T. (2020). “Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin İstihdamı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: XXXI/2, 336-367.
- Saygun, M., Işıkkhan, V., ve Şahan, C. (2020). “Eski Hükümlüler ve Çalışma Hayatı”, *İş Sağlığı ve Güvenliği Meslek Hastalıkları*, 249-260.
- Sayın, A. K. (1990). *Yasadan Doğan Hizmet Sözleşmesi Yapma Yükümü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schnepel, K. (2017). Do Post-Prison Job Opportunities Reduce Recidivism?, *Iza World of Labor*, 1-10.

- Seçen, G.K. (2021). *Eski Hükümlülerin Toplumla Bütünleşmeleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Seligman, M. E. (1972). "Learned Helplessness", *Annual Review of Medicine*, Cilt: XXIII/1, 407-412.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sheppard, A., ve Ricciardelli, R. (2020). "Employment After Prison: Navigating Conditions of Precarity and Stigma", *European Journal of Probation*, Cilt: XII/1, 34-52.
- Siegel, L. J. (2011), *Criminology the Core*, Fourth Edition, Wadsworth Cengage Learning. Usa.
- Silver, H. (2010). "Understanding Social Inclusion and Its Meaning For Australia", *Australian Journal of Social Issues*, Cilt: XLV/2 183–211.
- Silver, H., ve Miller, S. M. (2003). "Social Exclusion", *Indicators*, Cilt: II /2, 5-21.
- Solomon, A. L. (2012). "In Search of A Job: Criminal Records As Barriers To Employment", *Nij Journal*, Cilt: CCLXX/1, 43-51.
- Sönmez, H. (2021). *Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sözer, A. N. (2017). *Türk Sosyal Sigortalar Hukuku*, 3.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Storgaard, A., ve Skov, L. (2017). "Probation in Europe Denmark" *Confederation of European*. <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2021/07/cep-hoofdstuk-denmark-2017-final.pdf> (27.03.2022).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2020). "Kamuda Stratejik Yönetim. Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukluların İşyurtları Kurumu Performans Programı 2020" <http://www.sp.gov.tr/upload/xsprapor/files/udesw+2020.pdf> (13.10.2021).
- Şahin, B. E., ve Sevimli, Y. (2013). "Aktif İstihdam Politikaları Kapsamında Uygulanan İşgücü Yetiştirme Kursları ve İşkur'un Önemi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: V/1, 1-10.
- Şahin, C. (2002). "Tahliye Öncesi ve Sonrası Hükümlüye ve Eski Hükümlüye Yardım", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: V/2, 1-32.
- Şahin, M., Nal, M. ve Kaya, F. (2019). "Aktif İşgücü Piyasası Politikaları İşsizliği Nasıl Etkiliyor? İŞKUR Eşleştirme Hizmeti Etki Analizi", *Sosyal Güvenlik Dergisi (SGD)*, Cilt: IX/1, 161-176.
- Şahin, T. (2009). "Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi", *Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü*, 71-80.
- Şen, M. (2016). "Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Kapsamında Türkiye'de Mesleki Eğitim Kurslarının Analizi", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Cilt: II/1, 67-89.
- Taghizadeh, R. (2013). "Avrupa İstihdam Stratejisi ve Aktif İşgücü Piyasası Politikaları", *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt: II/1, 128-165.
- Tartanoğlu, A.G.Ş. (2010). "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası" *İstanbul Sosyoloji Çalışmaları Dergisi*, (42), 1-13.
- Taş, B., Akça, F. (2015). "Coğrafi Bakış Açısıyla Ödemiş Şehrinde Kişiyeye Karşı İşlenen Suçlar", *Türk Coğrafya Dergisi*, (64), 61-68.
- Taş, B., ve Akça, F. (2015). "Coğrafi Bakış Açısıyla Ödemiş Şehrinde Kişiyeye Karşı İşlenen Suçlar", *Türk Coğrafya Dergisi*, (64), 61-68.
- Teherani, A., Martimianakis, T., Stenfors-Hayes, T., Wadhwa, A., ve Varpio, L. (2015). "Choosing a Qualitative Research Approach", *Journal of Graduate Medical Education*, Cilt: VII/4, 669-670.

- Tekin, H. H. (2006). "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme.", *İstanbul University Journal of Sociology*, Cilt: III/13, 101-116.
- Tekindal, M., Arsu, Uğuz Ş. (2020). "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme", *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt: XX/1,153-182).
- Temurçin, K., Haydaroğlu, İ. (2017). "Kadın Suçluluğu Üzerine Bir Araştırma:Mardin ve Antalya Kapalı Cezaevleri Örneği", *Sdu Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* (41), 197-211.
- Timurturkan, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., Cankurtaran, S., Aktin, S. (2017). "Hükümlü Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: IX/20 , 138-157.
- TÜİK, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri.
<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ceza%20infaz%20kurumu>
(14.11.2021).
- TÜİK, Biruni İstatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> (29.08.2022).
- Tokol, A., ve Alper, Y. (2012). *Sosyal Politika*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Tosun, Ö. (2011). "Suç ve Kadın", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: III/4, 27-44.
- Tunçomağ, K. (1971). "Türk İş Hukukunda Son Gelişmeler", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* , Cilt: I/4, 243-261.
- Türkmen, M. (2017). "Cezaya Alternatif Bakışlar ve Yeni Bir Disiplin Olarak Ceza Sosyolojisinin İmkanlılığı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt X/22, 704-720.
- Uşan, M. F. (1995). "İş Kaybı Tazminatı", *Kamu-İş*,103-115.
- Uşen, Ş. (2007). "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Aktif Emek Piyasası Politikaları", *Çalışma ve Toplum* (2), 65-95.
- Uyanık, Y. (1999). "Dualist (İkili) İşgücü Piyasası Teorisi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: I/3, 1-8.
- Van Den Haag, E. (1986). "The Neoclassical Theory of Crime Control", *Criminal Justice Policy Review*, Cilt: I/1, 91-109.
- Van Manen, M. (2007). "Phenomenology of Practice", *Phenomenology and Practice*, Cilt: I/1, 11-30.
- Visher, C. A., Debus-Sherrill, S. A., Yahner, J. (2011). "Employment After Prison: A Longitudinal Study of Former Prisoners", *Justice Quarterly*, Cilt: XXVIII/5, 698-718.
- Wachter, M. L., (1974). "Primary and Secondary Labor Markets: A Critique of The Dual Approach", *Brookings Papers On Economic Activity*, (3), 637-693.
- Weiss, H. E., ve Reid, L. W. (2005). "Low-Quality Employment Concentration and Crime: An Examination of Metropolitan Labor Markets" *Sociological Perspectives*, Cilt: XLVIII/2, 213-232.
- Western, B., ve Sirois, C. (2019). "Racialized Re-Entry: Labor Market Inequality After Incarceration", *Social Forces*, Cilt: XCVII/4, 1517-1542.
- Westrope, E. (2018). "Employment Discrimination On The Basis of Criminal History", *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Cilt:CVIII/2, 367-398.
- Whelan, C. T., ve Maître, B. (2005). "Vulnerability and Multiple Deprivation Perspectives On Economic Exclusion in Europe: A Latent Class Analysis", *European Societies*, Cilt: VII/3, 423-450.

- Yıldırım A., Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Genişletilmiş 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, A. (1999). “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”, *Eğitim ve Bilim*, XXIII/122.
- Yıldırım, A. (2014). “Sosyo-Kültürel Yapı ve Suç Olgusu Arasındaki İlişki: Malatya İli Örneği”, *Kmü Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:III, 1-7.
- Yıldırımalp, S. (2014). “Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: II/2, 91-108.
- Yıldız, Z. (2004). “Eğitim Düzeyi ile Suç Türü Arasındaki İlişkinin Araştırılması”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, XXXVIII/38, 278-291.
- Kızmaz, Z. (2012) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Mukaddime*, Cilt: V, 51-74.

EKLER

Ek-1. Kamu Sektörü Temsilcilerine Yönelik Görüşme Formu

Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasındaki Koşulları: İzmir İli Örneği

KAMU TEMSİLCİLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞME FORMU

GÖRÜŞME TARİHİ:

GÖRÜŞME SÜRESİ:

GÖRÜŞMECİ:

1. Cinsiyet:
2. Yaş:
3. Eğitim durumunuz:
4. Medeni durumunuz:
5. İşletmenin faaliyet gösterdiği sektör:
6. Çalışma yaşamında toplam kıdeminiz:
Bu işyerindeki toplam kıdeminiz:
Bu kurumdaki görev tanımınız:
7. Sizce eski hükümlüler işgücü piyasasından dışlanıyorlar mı?
8. Özel sektörde çalıştırılma zorunluluklarının kaldırılması ve çalışma yaşamına katılımlarına yönelik yasal düzenlemeler hakkındaki görüşleriniz nelerdir? İş yasaları ve ilgili yasalarda ne tür düzenlemeler yapılmalıdır?
9. Aktif veya pasif işgücü piyasası politikalarında eski hükümlülere yönelik geliştirilmesi veya değiştirilmesi gereken konu veya koşullar bulunmakta mıdır? Önerileriniz nelerdir?
10. Eklemek istediğiniz bir konu veya görüş var mı?

Ek-2. İşverenlere Yönelik Görüşme Formu

Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasındaki Koşulları: İzmir İli Örneği

İŞVERENLERE YÖNELİK GÖRÜŞME FORMU

GÖRÜŞME TARİHİ:

GÖRÜŞME SÜRESİ:

GÖRÜŞMECİ:

1. Cinsiyet:
2. Yaş:
3. Eğitim durumunuz:
4. Medeni durumunuz:
5. İşletmenin faaliyet gösterdiği sektör:
6. Çalışma yaşamında toplam kıdeminiz:
Bu işyerindeki toplam kıdeminiz:
7. İşletme yaşı:
8. KOSGEB Yönetmeliğine göre işletme ölçeği:
Çalışan Sayısı Toplam: Kadın: Erkek:
9. İşyerinizde öncesinde ve mevcut durumda eski hükümlü çalıştı mı / çalışıyor mu?
10. Sizce çalışmanın anlamı nedir? Çalışmayı yasal bir hak ve ödev olarak görüyor musunuz? Eski hükümlü için çalışmak bir hak ve ödev mi?
11. Eski hükümlü çalıştırmada sizin için hangi koşullar belirleyici olur? (Hükümlü açısından: suç türü, eğitim veya nitelik düzeyi, sektördeki deneyimi, kendisini geliştirme durumu, çıktıktan sonra çalışmaya yönelik davranışları). İşyeriniz açısından: Çalışanlarınızın, müşterilerinizin tepkisi, kişisel ve toplumsal yaklaşım)
12. Eski hükümlünün işe alınmasında cinsiyeti, yaşı, doğum yeri vb. sosyo-demografik koşulları etkili olur mu? Verimli ve çalışkan bir kişi olması durumunda eski hükümlü çalıştırır mısınız?
13. Devletin eski hükümlü çalıştırmaya yönelik kapsamlı teşvik programları (sigorta primi indirimi, vergi indirimi vb.) uygulaması durumunda eski hükümlü çalıştırmak ister misiniz?
14. Sizce eski hükümlülerin çalışmasının sağlanmasına yönelik ne tür politikalar geliştirilmelidir? İş yasaları ve ilgili yasalarda ne tür düzenlemeler yapılmalıdır?

15. Eski hükümlülerin çalışmasına yönelik politikalar hakkında bilginiz var mı?

Varsa belirtiniz.

16. Eklemek istediğiniz bir konu veya görüşünüz var mı?

Ek-3. Eski Hükümlülere Yönelik Görüşme Formu

Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasındaki Koşulları: İzmir İli Örneği

ESKİ HÜKÜMLÜLERE YÖNELİK GÖRÜŞME FORMU

GÖRÜŞME TARİHİ:

GÖRÜŞME SÜRESİ:

GÖRÜŞMECİ:

1. Cinsiyet:
2. Yaş:
3. Eğitim durumu:
4. Medeni durum:
5. Mesleği:
6. Çocuk sayısı:
7. a. Mevcut durumda çalışma durumu? Yapılan iş hakkında bilgi:
(İşsiz ise: İş arıyor musunuz? İş teklifi gelirse kısa zamanda iş başı yapmaya hazır mısınız?)
Ücret veya gelir düzeyi:
- b. Çalışmıyorsa, geçimini sağlama durumu:
- c. Ailede çalışan var mı? Varsa toplam gelir düzeyi:
8. Ceza infaz kurumunda geçen süre ve kuruma girme sayısı:
9. a Ceza infaz kurumuna girmeden önce çalışma durumu:
b. Yapılan işler:
c. İlk çalışma yaşı:
d İş değiştirme sıklığı ve nedenleri:
e. Sosyal güvenlik durumu:
f. Sağlık hizmetlerinden yararlanma durumu:
10. Eski hükümlü kavramının sizdeki çağrışımları nelerdir?
11. Sizce çalışmanın anlamı nedir? Çalışmayı yasal bir hak ve ödev olarak görüyor musunuz? Eski hükümlü için çalışmak bir hak ve ödev mi?
12. Eski hükümlü olmak, toplum tarafından damgalanmak anlamına mı gelmektedir?
Bu etki süreklilik gösterir mi?
13. Hiç iş arayıp bulamama durumunuz ve bu nedenle iş bulacağınıza dair olan inancınızı kaybettiğiniz bir durum oldu mu?
14. Sizce eski hükümlüler genellikle düşük ücretli, güvencesiz işlerde mi çalışıyor?

15. Eski hükümlü olduğunuz için işgücü piyasasından dışlandığınızı düşünüyor musunuz?
16. Ceza infaz kurumunda iken ve/veya tahliye olduktan sonra çalışma hayatına yönelik herhangi bir eğitim, kurs vb. faaliyetlere (İŞKUR'un mesleki eğitim kursları, iş arama teknikleri eğitimi, KOSGEB eğitimleri, girişimcilik halk eğitim kursları vb.) katıldığınız oldu mu? Katılmadıysanız neden katılmadınız?
17. Tahliye olduktan sonra özel veya kamu sektöründe iş aradınız mı? Hangi yöntemlerle veya hangi araçlarla iş aradınız? Sonuçları nasıl oldu? İş başvurularınızda eski hükümlü olduğunuzu söylüyor musunuz?
18. Yararlanmış olduğunuz aktif ya da pasif bir işgücü piyasası politikası oldu mu? Bu politikanın eski hükümlü açısından zayıf ve güçlü yanları nelerdir?
19. Sizce eski hükümlünün işgücü piyasasında çalışma fırsatı ücretli çalışan olarak mı yoksa girişimci olarak mı daha fazladır?
20. Sizi tatmin eden kabul edilebilir olduğuna düşündüğünüz bir yaşantınız var mı? (Temel ihtiyaçlarını karşılayabiliyor musunuz? Ya da yapmak istediğiniz, almak istediğiniz herhangi bir şeye kolaylıkla ulaşabiliyor musunuz?)
21. Eski hükümlünün cinsiyeti, yaşı, doğum yeri, eğitimi, deneyimi vb. sosyo-demografik özellikleri işe girmede etkili midir?
22. Sizce çalışma yaşamında karşılaştığınız sorunlara yönelik ne tür işgücü piyasası politikaları geliştirilmelidir? İş yasaları ve ilgili yasalarda ne tür düzenlemeler yapılmalıdır? İşverenler teşvik edilmeleri durumunda eski hükümlü çalışan sayısı artar mı?
23. Eklemek istediğiniz bir konu veya görüş var mı?

Ek-4. Eski Kamu Temsilcisine Yönelik Görüşme Formu

Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasındaki Koşulları: İzmir İli Örneği

ESKİ KAMU TEMSİLCİSİNE YÖNELİK GÖRÜŞME FORMU

GÖRÜŞME TARİHİ:

GÖRÜŞME SÜRESİ:

GÖRÜŞMECİ:

1. Eski hükümlü kavramı size neyi çağrıştırıyor? İlgili kavrama nasıl bakıyorsunuz?
2. Sizce çalışmanın anlamı nedir? Çalışmayı yasal bir hak ve ödev olarak görüyor musunuz? Eski hükümlü için çalışmak bir hak ve ödev mi?
3. Eski hükümlü olmak, toplum tarafından damgalanmak anlamına mı gelmektedir? Bu etki süreklilik gösterir mi sizce?
4. Eski hükümlünün cinsiyeti, yaşı, doğum yeri, eğitimi, deneyimi vb. sosyo-demografik özellikleri işe girmede etkili midir?
5. Sizce eski hükümlüler işgücü piyasasından dışlanıyorlar mı? Özel sektörde çalıştırılma zorunluluklarının kaldırılması ve çalışma yaşamına katılımlarına yönelik yasal düzenlemeler hakkında ne düşünüyorsunuz?
6. Sizce eski hükümlünün işgücü piyasasında çalışma fırsatı ücretli çalışan olarak mı yoksa girişimci olarak mı daha fazladır?
7. Eski hükümlü istihdamında İŞKUR'un rolü hakkında ne düşünüyorsunuz? Aktif veya pasif işgücü piyasası politikalarında eski hükümlülere yönelik geliştirilmesi veya değiştirilmesi gereken konu veya koşullar bulunmakta mı? Hangi politikalar geliştirilmelidir? İş yasaları ve ilgili yasalarda ne tür düzenlemeler yapılmalıdır? İşverenler teşvik edilmeleri durumunda eski hükümlü çalışan sayısı artar mı?
8. Eski hükümlü istihdamı konusunda yurtdışında neler yapılıyor, hangi politikalar uygulanıyor? Benzer politikalar Türkiye'de uygulanırsa nasıl olur?
9. Eklemek istediğiniz bir konu veya görüş var mı?

Ek-5. Katılımcı Onay Formu**Bilimsel Araştırma Gönüllü Katılım Formu**

Bu görüşme, Pamukkale Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi yüksek lisans tez danışmanı Prof. Dr. Handan Kumaş ve yüksek lisans öğrencisi Cansu Erel tarafından “**Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasındaki Koşulları: İzmir İli Örneği**” başlıklı tez çalışması amacı ile yapılmaktadır. Tezin amacı, işgücü piyasasında en dezavantajlı gruplardan biri olan ‘eski hükümlülere’ yönelik uygulanan işgücü piyasası politikalarının geçerliliğini diğer bir ifade ile söz konusu politikaların eski hükümlülerin çalışma hakkına erişimine etkisini ortaya çıkarmak ve elde edilen bulguların bilimsel yöntemlerle analizini yapmaktır. Bu amaçla da tamamıyla sizin *gönüllülük esasına* dayanarak vereceğiniz yanıtlar üzerinden konu ile ilgili görüşleriniz alınacaktır. Görüşmede, sizden kimliğinizi belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Yanıtlarınız, diğer katılımcılarla birlikte toplu halde değerlendirilecek ve bilimsel yayınlarda kullanılacaktır. Kişisel bilgileriniz 6698 sayılı “Kişisel Verilerin Korunması Yasası”nın 28. Maddesinin b bendine (*Kişisel verilerin resmi istatistik ile anonim hâle getirilmek suretiyle araştırma, planlama ve istatistik gibi amaçlarla işlenmesi*) uygun biçimde korunacaktır.

Çalışma için gerekli izin ‘Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan alınmıştır. Görüşme, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek soruları içermemektedir. Bununla birlikte *görüşmeye devam etmek istemediğiniz* durumda görüşmeyi tamamladığınızı söylemek yeterli olacaktır. Lütfen yanıtlarınızın doğru/gerçek olmasına özen gösteriniz. Görüşme sonunda, bu çalışmayla ilgili sorularınız cevaplanacaktır. Görüşmelerin en doğru biçimde metne dökülme yöntemi ses kaydı alınması yöntemi olmakla birlikte katılımcının izin vermemesi durumunda, söylemler araştırmacı tarafından not tutularak metne dönüştürülecektir.

Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Pamukkale Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri öğretim üyesi Prof. Dr. Handan Kumaş ya da Cansu Erel ile iletişim kurabilirsiniz.

Bu çalışma ile ilgili detaylı biçimde bilgilendirildim. Çalışmaya katılmama hakkımın olduğunu bilerek, tamamen gönüllü olarak katılıyorum ve istediğim zaman yarıda kesip çıkabileceğimi biliyorum. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

İsim Soyisim**Tarih****İmza**

Ek-6. Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 24.04.2022-E.199023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Sayı : E-93803232-622.02-199023
Konu : Etik Kurul Kararı

24.04.2022

DAĞITIM YERLERİNE

İlgide kayıtlı başvurunuz 20/04/2022 tarih ve 09-12 toplantı/karar nolu etik kurul toplantısında görüşülmüş olup, alınan karar ekte sunulmuştur.
10.170.1.56
2705
25.04.2022

Gereği için bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Ertuğrul İŞLER
Kurul Başkanı

Ek: Karar (1 sayfa)

Dağıtım:
Gereği:
Sosyal Bilimler Enstitüsüne

Bilgi:
Sayın Prof. Dr. Handan KUMAŞ

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSD84F0L8J Pin Kodu :65252
Adres:Pamukkale Üniversitesi Kınıklı Merkez Kampüsü

Bilgi için: Ayşen TOSUN
Unvanı: Birim Evrak Sorumlusu

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

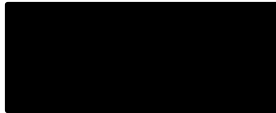
Evrak Tarih ve Sayısı: 24.04.2022-E.199023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
SAYI: 68282350/2022/G09

Toplantı Tarihi : 20.04.2022
Toplantı Sayısı : 9
Toplantı Saati : 15:00

*10.170.1.56
2165
25.04.2022*

KARAR 12- Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Cansu EREL' in "*ESKİ HÜKÜMLÜ BİREYLERİN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ KOŞULLARI: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ*" başlıklı tez çalışmasına yönelik başvuru formu ile usul ve etik açıdan verdiği beyan ve ekler tetkik edilmiş olup; proje sahibinin, başvurusunda yer alan bilgi, belge ve taahhünelere uygun bilimsel davranışlar sergileyeceği kanaati oluşmuştur. İş bu karar oy birliği ile alınmıştır.

Prof. Dr. Ertuğrul İŞLER
Başkan

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZ GEÇMİŞ